

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Pravoslavný faktor v zahraniční politice
postsovětského Ruska**

Maria Avanesova

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Pravoslavný faktor v zahraniční politice
postsovětského Ruska**

Maria Avanesova

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D. Bez jeho podpory, trpělivosti, vynikajících rad a pomoci by tato práce nevznikla.

Poděkování patří světským odborníkům, církevním pracovníkům a vedení pravoslavných nadací a svazů, kteří si bez ohledu na vlastní pracovní vytížení, našli čas na rozhovory se mnou. Zvláštní poděkování patří také pracovníkům Běloruské státní pedagogické univerzity Maxima Tanka: děkanu historické fakulty Alexandru Valerjeviči Kasovičovi a vedoucí oddělení zahraničních vztahů Svetlaně Michajlovně Kabačevské, kteří mi poskytly obrovskou pomoc při výzkumu a pobytu v Bělorusku.

Obrovské díky patří i mým ruské a české rodinám a nejbližšímu okolí za neutuchající podporu, víru ve mě vloženou a radost ze všech mých úspěchů.

Одно из самых духовно опасных занятий – поиск персонифицированных врагов в обществе, в государстве, среди соседних народов. Единственным подлинным врагом христианина является зло в наших собственных душах.

Алексий II.

Obsah

Úvod.....	8
1 Role RPC ve vnitřní politice Ruska.....	15
2 Zahraniční politika Ruska.....	30
2.1.1 Sýrie, ochrana křesťanů a cesty patriarchy v roce 2016.....	48
3 Postsovětský prostor.....	54
3.1 RPC a otázka krajanů.....	56
3.1.1 Pobaltí.....	60
3.1.2 Střední Asie.....	70
3.1.3 Krajané v dálném zahraničí.....	79
3.2 „Ruský svět“ a otázka postavení RPC v Bělorusku, Moldavsku a na Ukrajině.....	82
3.2.1 Ukrajina.....	85
3.2.2 Bělorusko.....	90
3.2.3 Moldavsko.....	94
3.4 Konfliktní oblasti v postsovětském prostoru a RPC.....	98
3.4.1 Náhorní Karabach.....	99
3.4.2 Podněsterská moldavská republika (PMR).....	104
3.4.3 Gruzie, Abcházie a Jižní Osetie.....	110
Závěr.....	124
Seznam zdrojů.....	129
Resumé.....	176
Seznam příloh.....	178
Příloha I. Mapa kanonického teritoria RPC (zdroj Foma 2016b).....	179
Příloha II. Nášivka ukrajinského praporu Ajdar.....	179
Příloha III. Propagandické letáky proti UPC MP.....	180

Seznam zkratek

RPC MP / RPC : Ruská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu

MP: Moskevský patriarchát

ZSK RPC: Základy sociální koncepce RPC

RPCZ: Ruská pravoslavná církev v zahraničí.

MID/MZV: Ministerstvo zahraničních věcí.

VRNS: Celosvětový ruský národní sobor

LPC: Lotyšská pravoslavná církev

EPC MP: Estonská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu

EAPC: Estonská autonomní pravoslavná církev

GPC: Gruzinská pravoslavná církev

OVCS: Oddělení vnějších církevních vztahů RPC

KP: Konstantinopolský patriarchát

PMR : Podněsterská moldavská republika

BPC: Běloruská pravoslavná církev

UPC MP: Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu

UPC KP: Ukrajinská pravoslavná církev Kijevského patriarchátu

UAPC: Ukrajinská autokefální pravoslavná církev

DSM: Duchovní správa muslimů

RISI: Ruský institut strategického výzkumu

Úvod

Již na začátku je potřeba zdůraznit, že tato práce není prací o náboženství a neobsahuje tedy analýzu pravoslavné věrouky. Práce se zaměřuje na roli Ruské pravoslavné církve (RPC) jako zahraničněpolitického aktéra, přičemž RPC je v dané práci vnímána jako společenská a politická instituce.

Nabízí se otázka, proč se práce s názvem „Pravoslavný faktor v zahraniční politice Ruska“ zaměřuje pouze na roli RPC, a nevšímá si jiných pravoslavných aktérů, jako například starověrců nebo neanalyzuje role, kterou hraje pravoslaví v zahraniční politice ruského státu?

Během výzkumu v rámci dané práce jsme se školitelem se snažili získat oficiální komentář od ruského MZV. Představitel ruského ministerstva zahraničí v oficiální odpovědi napsal, že „pravoslavný faktor v zahraniční politice Ruska“ není v přímé kompetenci ruského MZV a poskytl kontakty na vedení RPC. Taková odpověď umožňuje předpokládat, že oficiální pozice Ruska spočívá v tom, že RPC je samostatný aktér, který má svou vlastní zahraničněpolitickou agendu a je jediným zdrojem pravoslavného faktoru v ruské politice. Danou oficiální linii se budu snažit zohledňovat během celé práce, ale budu zároveň ji konfrontovat s reálnou činností ruského státu a církve a hledat možné směry spolupráce mezi RPC a státem, protože na základě znalosti tématu se domnívám, že oficiální stanovisko nevždy odpovídá realitě.

Ovšem již na začátku je potřeba uvést, že odborníci a církevní představitelé mají na otázku postavení RPC v zahraniční politice Ruska odlišný názor. Například, předseda Mezinárodního fondu jednoty pravoslavných národů Alexeev (2016), který má blízko k vedení RPC¹, v rozhovoru uvedl, že RPC se nepodílí na zahraniční politice Ruska a že stát se zajímá o názor RPC pouze v některých případech (například v otázkách týkajících se Balkánu). Podobný názor má i pracovník Ruského ústavu strategického výzkumu Serebrič (2016). Ovšem uvedl, že i když RPC nemá takovou sílu, aby ovlivnila rozhodnutí MZV, je vlivným aktérem, který může působit na veřejné mínění. Právě to může využít stát ve svůj prospěch. O spolupráci RPC a státu v oblasti zahraniční politiky a o RPC jakožto nástroji ruské soft power mluví řada odborníků, například Baranov (2016), Mitrochin (2016a). Otec Alexandr Šumskij (2016), významný duchovní v ruských pravoslavných kruzích, uvádí, že RPC je dnes jedním z nejdůležitějších pomocníků státu v zahraniční politice. Některé zdroje dokonce uvádějí (například Phkhaladze 2012:140), že zvláštní pozice RPC ve vztazích s ruským státem

¹ Fond byl vytvořen dokonce s požehnáním Alexie II. a hlavou dozorčí rady je dnes patriarcha Kirill (více informací viz IFUOCN nedat.)

umožňuje mluvit o tom, že činnost RPC v ruské zahraniční politice lze vnímat nejen jako zdroj veřejné diplomacie, ale jako de facto součást zahraniční politiky RF. Cerpickaja (2016) a Sibireva (2016) uvádějí, že RPC je využívána státem jako legitimizační nástroj. Ovšem podle názoru Lunkina (2016a), jakékoli využití RPC státem nebo jejich otevřená spolupráce v diskutabilních situacích ruské zahraniční politiky se špatně odráží na pozici samotné církve.

Kvůli omezenému rozsahu dané práce není možné prozkoumat pozice RPC ve všech regionech, podrobněji prozkoumat participaci RPC na činnosti mezinárodních organizací a analyzovat všemožné oblasti spolupráce státu a církve v zahraniční politice. Ovšem otázky nebo směry činnosti, na které se zaměřím v rámci dané práce, jsem volila podle jejich důležitosti nejen pro RPC, ale i světské vedení Ruska. Pro to, aby daná práce byla přínosná, jsem zároveň volila nejmíň rozpacované otázky.

Jsem si vědoma toho, že otázka „ruského světa“ a s tím spojeného postavení církve v Bělorusku, na Ukrajině a částečně i v Moldavsku je podstatná i pro církve, i pro ruský stát. Otázky církevního pojetí koncepce „ruského světa“ nebo otázky postavení církve v Bělorusku, Ukrajině (včetně konfliktních oblastí) a v Moldavsku jsou dobře rozpracovány a proto jim bude věnována pouze okrajová pozornost. Úplné vynechání dané problematiky by mohlo vést k určitým nepřesnostem ve výzkumu postavení RPC.

Cílem dané práce je tedy analýza role, kterou hraje RPC ve vybraných otázkách zahraniční politiky v postsovětském období. Pro analýzu jsem zvolila několik směrů a to jsou Západ a otázka ochrany křesťanů; vztah RPC k ruské menšině; postavení a role RPC v konfliktních oblastech postsovětského prostoru (vyjma oblast Donbasu a Krymu). Okrajovou pozornost budu také věnovat otázkám participace RPC na činnosti mezinárodních světských organizací a otázce „ruského světa“ a postavení RPC v Bělorusku, Moldavsku a na Ukrajině.

Mým předpokladem bude, že, i když oficiální pozice státu spočívá v tom, že RPC je samostatným aktérem, činnost církve je v souladu s pozicí státních orgánů a oba aktéři spolupracují a podporují se navzájem.

Ovšem nebylo by správné tvrdit, že RPC hraje určitou roli v ruské zahraniční politice až po rozpadu SSSR. Ruská pravoslavná církev byla již dlouho před rozpadem SSSR využívána jako nástroj zahraniční politiky Ruska, či se snažila na zahraniční politice Ruska podílet. V předrevoluční době byla jednou z tradičních rolí ruské pravoslavné církve role politického agenta státu (Smirnov 1999: 24). Chrámy se otvíraly tam, kde mělo Rusko územní nebo strategické zájmy. Církev byla dodatečnou

zárukou mezistátních vztahů a pomáhala státu získávat důležité informace o vnitřních záležitostech jiných států. Na východě, kde posilovala své nároky Británie, se otevíraly ruské chrámy a mise. To samé bylo i v západní Evropě, zejména v oblastech možných spojenců a potenciálních nepřátel. Církev pomáhala Rusku upevnit jeho pozici na Balkáně. V té době byla podřízena nejen Svatému synodu, ale i Ministerstvu zahraničních věcí (Cerpickaja 2011: 142-144). Navíc, podle některých současných ruských badatelů (Stepanov 2014; Lebedjev 2016a), pouze touha zachránit pravoslavné bratry Srby nutila Mikuláše II. vstoupit do 1.světové války.

I v sovětském období se církev snažili využívat jako nástroj zahraniční politiky. Stalin chtěl z Moskvy udělat pravoslavný Vatikán, k čemuž existovaly předpoklady, protože srbská, rumunská, albánská a bulharská církev se staly součástí socialistického tábora. SSSR pomáhal finančně i patriarchátům v arabských zemích. Ovšem Celopravoslavná konference, která se díky úsilí Stalina konala v roce 1948 a jejímž cílem bylo prohlásit RPC za celosvětovou, k očekávaným výsledkům nevedla, neboť církevní činitelé, kteří nebyli pod sférou vlivu Moskvy odmítli na poradě participovat. I když výsledkem bylo odsouzení katolíků a Celosvětové rady církve, která byla v tu dobu ztotožňována s imperialistickým Západem, Stalin si uvědomil, že v globální politice nebude schopen církev využít. Výrazně ztratil zájem o církevní záležitosti a začala nová etapa pronásledování církve (Kurajev 2005). Chruščov, který se proslavil svou vlnou pronásledování církve, se rozhodl navázat vztahy se Svatou stolicí a nutil církev vzdát se pokusů o svolání Všepravoslavného koncilu a obrátit svou pozornost na Vatikán (Cerpickaja 2011: 101-102).

Pouze během krátkého období od rozpadu SSSR do konce 90.let se RPC zaměřila spíše na své kanonické území², na kterém čelila problémům, jež se týkaly vzniku schizmatických církví. Zachování své pozice na kanonickém území bylo pro RPC důležitější, než aktivnější participace na mezinárodním dění. Ovšem i za daných podmínek existovaly výjimky, jako například situace v bývalé Jugoslávii, kde se RPC snažila hrát roli mediátora.

² Občanský řád Ruské pravoslavné církve uvádí (2000), že „[j]urisdikce Ruské pravoslavné církve zahrnuje osoby pravoslavného vyznání, žijící na kanonickém území Ruské pravoslavné církve v Ruské federaci, na Ukrajině, v Bělorusku, Moldavsku, Ázerbájdžánské republice, republice Kazachstán, Čínské lidové republice, Kyrgyzské republice, Lotyšské republice, Litevské republice, Mongolsku, Tádžikistánu, Turkmenistánu, Uzbekistánu, Estonské republice, Japonsku a také dobrovolně připojené ortodoxní křesťany, žijící v jiných zemích“ (viz příloha I). Kromě toho, během posledních desetiletí RPC rozšiřuje počet svých farností v zahraničí. Dnes jsou její farnosti v Austrálii, Rakousku, Argentině, Arménii, Brazílii, Maďarsku, Německu, Dominikánské republice, Španělsku, Itálii, Malajsii, na Novém Zélandu, v Norsku, Peru, Portugalsku, Singapuru, USA, Thajsku, Francii, České republice, Švédsku a Švýcarsku.

Ruská pravoslavná církev se začala postupně vracet do mezinárodní politiky až po nástupu Putina (Lunkin 2016b). Putin rychle pochopil, že Ruská pravoslavná církev má stejné představy o roli Ruska ve světě a zároveň upevňuje nacionalismus. RPC podepsala první smlouvu o spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí. Stát umožnil církvi otevřít při MGIMO centrum „Církev a mezinárodní vztahy“ a církev promluvila i o nutnosti otevírání pravoslavných chrámů při velvyslanectvích Ruska v zahraničí. V té době takové chrámy existovaly pouze při ruské ambasádě v Praze, Baku a Turku.

RPC začíná spolupracovat s OSN, OBSE, Radou Evropy a dalšími mezinárodními organizacemi. I když na jednáních mezinárodních summitů participovali i zástupci dalších ruských „tradičních“ náboženství, tedy islámu, judaismu a buddhismu, byly vždy na druhé pozici. Ztělesněním ruské pozice byla vždy RPC (Lunkin 2016b; Curanović 2013). Na regionální úrovni, je hlas RPC, která je největší autokefální pravoslavnou církví na světě, slyšet nejen ve vztazích s ostatními pravoslavnými církvemi. RPC rovněž intenzivněji spolupracuje například s představiteli islámu (například Írán).

Daná práce navazuje na výzkum, který byl proveden v rámci bakalářské práce. Časový rámec této studie zahrnuje období od rozpadu Sovětského svazu až do současnosti (duben 2017).

První část práce bude zaměřena na stručnou charakteristiku vývoje postavení RPC v domácí politice Ruska od nástupu Alexije až do současnosti, a to zejména kvůli tomu, že role RPC za hranicemi Ruské federace je ovlivněna postavením PRC v ruské domácí politice. Ve druhé části bude analyzována činnost RPC ve vztahu k Západu a zástitě křesťanů. Částečná pozornost bude věnována také pozici RPC ve vztahu ke konfliktům mimo postsovětský prostor. Další část dané kapitoly bude obsahovat zamyšlení nad církevním pojetím koncepce „ruský svět“ a s tím souvisejícím postavením církve na Ukrajině, v Bělorusku a Moldavsku. Ve třetí části bude pozornost věnována činnosti RPC vůči krajanům. V dané části se zaměřím na postavení RPC v Pobaltí a Střední Asii. I když se činnost RPC tak či onak týká otázky krajanů v celém postsovětském prostoru, zvolila jsem dané oblasti nejen kvůli tomu, že na jejich území po rozpadu SSSR zůstala početná menšina Rusů, ale i kvůli tomu, že dané oblasti nejlépe vykreslují vztah RPC a státu ke krajanům. Dále bude v dané části věnována pozornost vztahu RPC ke krajanům v dálném zahraničí. Poslední kapitola se zabývá konfliktními oblastmi v postsovětském prostoru. Jsou jimi: Náhorní Karabach (spolu s ním bude analyzována i činnost RPC v Arménii a Ázerbájdžánu), Podněstří, Jižní Osetie a Abcházie (v dané části bude

analyzováno i to, jakou roli hraje RPC ve vztazích mezi Ruskem a Gruzii). Kapitoly nemají stejnou strukturu, což je dáno odlišností rolí RPC ve vybraných státech.

Role RPC jako zahraničněpolitického aktéra a porovnání činnosti RPC s činností státu na regionální úrovni či na mezinárodní scéně ještě výrazněji prozkoumány nebyly, naopak, většina badatelů přehlíží a nedoceňuje zahraničněpolitickou aktivitu RPC.

Tato práce vychází z primárních pramenů, sekundární literatury a informací, které byly získány při osobních rozhovorech. Celkově lze říci, že o zahraniční politice Ruska existují zdroje v češtině (např. M. Syruček, M. Leichtová, J. Hodač – P. Strojček, M. Romancov a další), angličtině (B. Lo, M. Laruelle, R. Sakwa, A. Stent a další), ruštině (D. Trenin, D. Rogozin, A. Tsygankov, kolektivní monografie, které vydávají pracovníci různých ruských univerzit a státních institucí), ale většina z nich se nezmiňuje o roli RPC v zahraničněpolitické činnosti RF.

Co se týče literatury, která by pojednávala o roli RPC v ruské domácí politice, je třeba poznamenat, že v českém prostředí je dané téma zatím málo zpracované. Existuje pouze několik knih, z nichž současným postavením RPC v ruské vnitřní politice se okrajově zabývá jen M.C. Putna. Docela překvapivým jevem je i to, že o vlivu a o roli, kterou ruská pravoslavná církev hraje v zahraniční politice, se nepodařilo najít nic³. Vzhledem k tomu, že RPC má transhraniční charakter, anglicky psané sekundární zdroje, které se týkají role RPC ve vnitřní politice Ruska, ve většině případů zmiňují i činnost RPC za hranicemi Ruska. Avšak i zde je nutné konstatovat, že knih, které by byly napsány autory, působícími na západních univerzitách a věnovaly by se RPC, je málo (I. Papkova, Z. Knox, K. Richters, A. Curanović, T. Phkhaladze), přičemž nejnovější z nich jsou z roku 2012. Knih ruských autorů vydaných v angličtině je ještě méně. Mezi nimi je potřeba zmínit knihu S. Lobačeva, která byla vydána v Rusku v roce 2004 nebo publikaci A. Mitrofanové z roku 2005.

Nelze říci, že i odborných článků nebo kapitol v monografiích západních autorů, věnovaných danému tématu, je dostatek (R. Blitt, G. Simons, A. Curanović, D. P. Payne a několik dalších). Článků ruských autorů v angličtině (jedná se většinou o překlady ruských článků) je také velmi málo a většinou byly napsány do roku 2014 (N. Mitrochin, A. Mitrofanova, R. Lunkin, N. Lomagin a další).

Ruská odborná literatura tedy tvoří základ zdrojů této práce, ale i zde, bez ohledu na to, že takových prací je relevantně více, než prací v češtině a angličtině, role RPC v

³ Do českého jazyka byla v roce 2016 přeložena kniha W. Laqueura „Putin a putinismus. Rusko a perspektivy jeho soužití se Západem“, v níž se jedna kapitola zabývá pilíři nové ruské ideje, z nichž jeden představuje právě RPC. Většina podkapitoly, která popisuje RPC, se však zabývá spíše domácí dimenzí a jen dva odstavce jsou věnovány antizápadní rétorice RPC.

zahraniční politice Ruska nebyla soustavně a uceleněji analyzována. Jednak kvůli tomu, že většinu ruských zdrojů tvoří články v odborných časopisech nebo kapitoly v monografiích, a také kvůli tomu, že většina prací je zastaralá.

Hned na začátku je potřeba zdůraznit, že u ruských autorů je vždy zapotřebí zjistit, v jakém zázemí působí, poněvadž to může ovlivňovat jejich názor a tím pádem jejich publikace může být ve výsledku dílem, podporujícím současnou zahraniční politiku státu, církve nebo naopak kritizujícím současnou zahraničněpolitické aktivity státu a církve. Dalším problémem, se kterým jsem se u zdrojů během psaní dané práce setkala, je plagiát nebo odkazování na neexistující zdroje.

Ruské zdroje lze rozdělit na dvě skupiny. První tvoří největší odborníci, analytici a organizace, kteří nejsou formálně spojeni s RPC a zabývají se jak domácí, tak i zahraniční politikou RPC (k nim patří B. Knorre, S. Solodovnik, O. Cerpickaja, V. Nikonov, L. Rešetnikov, Ruský institut strategických výzkumů, Institut ruské civilizace a řada dalších, výjimku tvoří jen A. Verchovskij a jeho analytické centrum „Sova“, zabývající se pouze rolí RPC v domácí politice). Druhou skupinu tvoří díla současných nebo bývalých církevních představitelů (Kirill, Ilarion, A. Šumskij, V. Čaplin, S. Čapnin, A. Kurajev a další) a také organizací, které jsou s RPC spojeny (např. Mezinárodní fond jednoty pravoslavných národů a jeho předseda V. Alexeev nebo Společenství pravoslavných občanů Ruska a podobné organizace na Ukrajině a v Kazachstánu, které se bez ohledu na deklarované zaměření jen na vnitřní politiku, zabývají i politikou zahraniční). Sekundární literaturu tvoří články z periodického tisku a informace z blogů církevních představitelů.

Práce do značné míry využívá data získaná v rámci vlastního primárního výzkumu. Byly analyzovány církevní a státní dokumenty. Ke státním dokumentům, které byly analyzovány v této práci, patří zahraničněpolitické koncepce RF, koncepce národní bezpečnosti a další. K církevním dokumentům, které se týkají vnější církevní činnosti, patří sociální koncepce RPC, dokument o kanonickém sjednocení, společná deklarace Papeže Františka o patriarchy Kirilla apod. V některých kapitolách byla nezbytným důkazem tvrzení i analýza médií. Způsob volby zdrojů a kódování je vysvětlen v jednotlivých kapitolách.

Součástí zdrojů je také série strukturovaných a polostrukturovaných rozhovorů, které lze rozdělit do několika skupin. Do první skupiny patří rozhovory s ruskými a zahraničními odborníky, kteří se zabývají analýzou role náboženství a Ruské pravoslavné církve ve vnitřní a zahraniční politice Ruska. Druhou skupinu tvoří rozhovory s oficiálními představiteli pravoslavných a státních organizací a církevními

hodnotáři. Odpovědi některých zainteresovaných aktérů byly s ohledem na etiku výzkumu plně anonymizovány.

1 Role RPC ve vnitřní politice Ruska

Jelikož je tato diplomová práce, jak již bylo zmíněno v úvodu, pokračováním výzkumu, prováděného v rámci bakalářské práce, budou v dané kapitole stručně uvedeny výsledky dosavadního výzkumu věnovaného postavení RPC ve vnitřní politice Ruska. Vzhledem k aktuálnímu vývoji budou doplněny informace o současném stavu.

Ke konci patriarchova působení byla autorita patriarchy Alexije II. obrovská. Alexij II. se stal 15. představeným⁴ RPC po smrti patriarchy Pimena. Jeho zvolení proběhlo v předvečer rozpadu SSSR. Alexij II. byl druhým patriarchou v dějinách RPC, do jehož voleb se nevměšoval stát, což samo o sobě už bylo obrovským průlomem ve vztazích mezi světskou a církevní mocí. Existují různé názory na interakci mezi církví a státem v období Alexije II. Již v úvodu je třeba poznamenat, že na začátku svého patriarchátu byl Alexij II. považován za stoupence skutečného oddělení církví od státu (Krasikov 2009: 46). I když Alexij II. často ve svých projevech konstatoval, že církev má být od státu oddělená (Komarov 1993: 31), reálně byla činnost RPC v rozporu s principem nevměšování se církve do politických procesů deklarovaným patriarchou a to nejen ve vnitřní, ale i ve vnější politice (Krasikov 2009: 47; Filatov 2007: 15; Solodovnik 2013: 6–7).

Již během voleb na patriarchův stolec v roce 1990 Alexij II. označil dva hlavní cíle své činnosti: církevní renesanci a zachování jednoty RPC (Rjabych 2001: 105). Oba cíle se po rozpadu SSSR začaly týkat nejen samotného Ruska. Ovšem církevní renesance by nebyla možná bez podpory světské moci, která byla církvi nejvíce nakloněná v samotném Rusku, a proto ihned po rozpadu SSSR RPC soustřeďuje své snahy především na vybudování silné pozice v Rusku. Církev zřejmě rozuměla tomu, že silná pozice uvnitř státu a spolupráce s ruskou světskou mocí by jí mohla pomoci i při plnění jejích záměrů v blízkém a dálném zahraničí.

Stát byl k církvi nakloněn, navíc někteří badatelé (například Tjacha 2001: 157) uvádí, že již na začátku svého funkčního období Jelcin považoval církev za jednu z korporací, které zdědil z doby SSSR a které měly své korporativní zájmy, jež mohly a musely být zohledněny v praktické politice. A proto nebylo nic podivného na tom, že rétorika Kremlu se začala stále více podobat omluvám církvi za pronásledování během sovětského období (Tjacha 2001: 158)⁵.

⁴ V pořadí první biskup místní pravoslavné církve.

⁵ Tendence „omluv“ se zachovala i po nástupu Putina. V roce 2004 na setkání s Biskupským sněmem Putin řekl, že podepsal dokumenty o navrácení majetku církvi a nazval to „historickým dluhem státu vůči církvi“ (Kremlin 2004).

Ovšem, jak se ukázalo později, nejen pocit viny nutil světskou moc pomáhat církvi otevírat nové chrámy, zakládat církevní obce a monastýry. Ruské vedení umožňovalo a podporovalo růst autority a síly církve a využívalo ji pro své účely. Na začátku 90. let byla církev využívána ve vnitřní politice jako legitimizační nástroj. V roce 1991 dal patriarcha Jelcinovi požehnání pro výkon funkce prezidenta, čímž v očích rostoucí „pravoslavné“⁶ veřejnosti legitimizoval Jelcinovo postavení (Daniel 2006: 61). V roce 1993 v období politické krize se patriarcha v Danilovském monastýru⁷ snažil usmířit dvě protikladné strany – prezidenta B. Jelcina a Nejvyšší sovět Ruska⁸. Tehdy Alexij II., pravděpodobně proti své vůli, pomohl Jelcinovi ospravedlnit použití ozbrojené síly proti parlamentu, když byly vyčerpány všechny ostatní možnosti (Ševčenko 2000: 3; Filatov 2007: 17-18). Ovšem ostatní výsoce postavené církevní úředníci neměli jednotného názoru a otevřeně podporovali jednu ze stran konfliktu. Důsledkem dané situace (a v případě potřeby svéráznou ochranou pro budoucnost) bylo usnesení Biskupského sněmu zakazující církevním pracovníkům podporovat jakoukoliv z politických stran, jakékoliv politické hnutí a také kterékoliv politické činitele, zejména v předvolební kampani ve státech Společenství nezávislých států (RPC MP 2008a). Ovšem tento zákaz byl opomenut již během voleb v roce 1996, ale i v pozdějších letech.

Další snahou Kremlu využít církev jako pomocníka při legitimizaci svých kroků byla 1. čečenská válka, ve které pravoslavná církev nejen legitimizovala a nábožensky opodstatňovala práva a povinnosti státu na vojenskou ochranu státních zájmů, ale i definovala a hájila svou roli v systému obrany státu (Ragoza 2001: 137). RPC podepisuje prohlášení o spolupráci RPC s ministerstvem obrany v březnu roku 1994. Po tomto prvním prohlášení byla už během první čečenské kampaně podepsána prohlášení o spolupráci RPC s Federálním pohraničním úřadem a Ministerstvem pro mimořádné události (Krasikov 2009: 63). Pozice RPC, podle názoru Budkina (2007) pozitivně ovlivnila veřejné mínění a umožnila omezit negativní postoj ruské veřejnosti k vojenské operaci v Čečensku. Kreml i nadále ve vojenské oblasti pokračoval ve snaze využívat RPC jako legitimizující nástroj. Na území vojenských jednotek po celé zemi začalo hromadné otevírání pravoslavných chrámů. V místnostech Moskevského městského soudu a Generální prokuratury Ruska jsou od té doby také speciální pravoslavné kaple.

⁶ Vnímám to opravdu spíše v uvozovkách, protože jak ukazuje výzkum D.Furmana a K. Kaariajenu (2000:11-16), počet lidí, kteří přiznali, že vyznávají pravoslaví v první polovině 90.let aktivně rostl, ovšem do chrámů pravidelně chodilo méně než 10% obyvatel Ruska.

⁷ Rezidence patriarchy a jeden z prvních monastýrů, který byl vrácen RPC po rozpadu SSSR.

⁸ I v roce 1998 během krize patriarcha organizoval konference, na které byly zvány všechny politické síly, aby společně hledaly východisko z krize (Kostikov 1998: 2).

Pravidla hry, stanovená ruským vedením, podle nichž ruská církev hrála roli „strážce morálky“, „léčebny duší“ byla přijata všemi politickými aktéry, které v různých podobách a s různou mírou intenzity vyjadřovaly vůči církvi svoji loajalitu⁹. Jedinou významnou výjimkou byl Svaz pravicových sil, který církev prakticky ignoroval (Filatov 2007: 16–17).

A proto není divu, že podporu politických aktérů církev využívala ve svůj prospěch. Církev se snažila zajistit svou výjimečnou pozici v Rusku i oficiálně. Zákon o svobodě svědomí z roku 1990, přijatý při přímém lobbování ze strany lidového poslance a poté patriarchy Alexije II. (Semjonov 2012: 144), církev již uspokojit nemohl, protože se ukázalo, že spíše otevíral prostor pro možnost existence „netradičních konfesí“. Návrh federálního zákona „O náboženské svobodě a náboženských organizacích“ byl předložen poslancem za KSRF Zorkal'cevem (Krasikov 2000: 235). Fakticky tento návrh obsahoval znevýhodňující normy ve vztahu ke všem konfesím, kromě RPC (Knox 2005: 170–172). Senát USA „doporučil“ Jelcinovi využít svého práva veta a zákon neschválit¹⁰. Později se na něj se stejnou prosbou obrátil papež. Oba se obávali toho, že zákon fakticky zakazuje činnost netradičních konfesí na ruském území. Ovšem ruští poslanci takový tlak považovali za „úder do ruské bezpečnosti“. Ruské MZV prohlásilo, že text zákona je zcela v souladu s demokratickými normami (Ljutikov 1997).

V Rusku dodnes existuje hodně spekulací ohledně toho, proč Jelcin podporující církev vetoval tento zákon. Oficiálně vetování zákona vysvětloval porušením šestnácti článků ruské ústavy a dvou článků deklarace lidských práv, článků 18. a 19. mezinárodního paktu o občanských a politických právech, článků 9. a 10. evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (Krasikov 2000: 236). Rozhodnutí Jelcina vetovat zákon kritizovali ruští politici, protože v tom viděli další postoupení národních zájmů a považovali tento krok za přílišné spoléhání se na Západ (Čaplin 2017). Kommersant (Smirnov 1997: 15) dokonce psal o tom, že je to první velká roztržka mezi prezidentem a církví a může vést k národním nepokojům na podporu církve.

⁹ Ovšem toto je i jeden z nejzajímavějších fenoménů od rozpadu SSSR – tendence politiků udělat z pravoslaví část vlastní politické image (Kurennoj 2001: 49). Bývalí členové vedení komunistické strany vystupující jako ateisté se najednou stali „věřícími“. Stáli před televizními kamerami v chrámech, komunikovali s biskupy, podíleli se na svěceních apod. Ovšem, například Jelcin během své cesty do Betléma všechno spletl a nazval patriarchu velitelem náboženských sil v zemi (Echo Moskvy 2004).

¹⁰ V ruských zdrojích se lze setkat s názorem, že zákon nevyhovoval národním zájmům USA (např. Kurajev nedat.), nebo, že Clinton volal Jelcinovi a osobně ho prosil, aby tento zákon nebyl schválen (Čaplin 2017).

Představiteli ruské pravoslavné církve a částí politické elity byla zahájena silná kampaň na podporu zákona a změnu názoru hlavy státu (Krasikov 2000: 237), což po dvou měsících vedlo k tomu, že Jelcin tento dokument podepsal po de-facto „kosmetických změnách“ (Marsh–Gvozdev 2002:63). Podepsání zákona vyvolalo nespokojenost na Západě: odsoudili ho prezident USA Clinton, papež Jan Pavel II. a další (Sebencov 1998: 45), protože konečná verze značně zkomplikovala možnost působení misionářů z jiných než ruských „tradičních“ náboženství (Filatov 2003). Tento zákon umožnil především RPC legitimizovat vlastní činnost v různých sférách života společnosti a v současnosti RPC tento zákon aktivně využívá^{11,12}.

Během voleb v roce 1999 církev podporovala prokremelskou Jednotu a během prezidentských voleb v roce 2000 jednoznačně podporovala Putina, který se objevil na politické scéně v roce 1999. Většina zdrojů (například Čapnin 2000: 3; Budkin 2007) uvádí, že již jeho nedlouhé premiérské období naznačilo, že postavení církve se bude upevňovat a opora o pravoslavnou církev je pro jeho politiku jednou z nejdůležitějších¹³. Putin zdůrazňoval svou religiozitu. Poprosil patriarchu o požehnání pro výkon svých funkcí (Russkaja mysl' 2000: 18). Také strávil svou první dovolenou na Valaamu, kde se nachází jeden z největších klášterů RPC, čímž porušil tradici ruského vedení odpočívat v Soči (BBC 2014) a již tam prohlásil, že „[n]eexistuje Rusko bez pravoslaví a není pravoslaví bez Ruska“ (Rossijskaja gazeta 2009). Církevní představitelé se snažili oplácet mu stejnou mincí a Alexij II. poprvé za dobu svého patriarchátu otevřeně řekl, že sympatizuje s Putinem. A proto nebylo překvapením, že RPC podporovala Jednotné Rusko během voleb v roce 2003 a Putina během voleb v roce 2004.

Ani utužení režimu po tragédii v Beslanu a vznik koncepce „suverénní demokracie“ (*suverennaja demokratija*)¹⁴ nezmenšily podporu státu ze strany církve.

¹¹ Lze říci, že do přijetí zákonů o hanobení pocitů věřících a zákonu Jarovoj- Ozjerova, ochraňoval zájmy RPC hlavně zákon o svobodě svědomí.

¹² Avšak i v této době byl nadále patrný vliv RPC na zákonodárné iniciativy. Na konci 90. let byl Alexij II. znepokojen snahou islámské strany kandidovat do Státní dumy (Verchovskij 2000). Lobbistická činnost RPC v této oblasti se projevila v přijetí federálního zákona z roku 2001 „O politických stranách“ (*O političeskich partijach*), který zakázal formování politických stran na náboženském či církevním základě.

¹³ Existuje i jiný názor, který tvrdí, že uspokojení zájmů RPC při Putinovi a při Jelcinovi bylo stejné (Filatov 2007: 22).

¹⁴ „Suverénní demokracie“, i když se o ní hodně mluvilo ještě v roce 2005 (například Tretjakov 2005), byla oficiálně prezentována Surkovem až v roce 2006. Podle něho je modelem, při kterém je vytvořen otevřený, ale hlavně svobodný stát, který je ochoten spolupracovat s jinými státy podle spravedlivých zásad a není ovládán zvenčí, jako je tomu u neefektivního, vnuceného a řízeného zvenčí modelu řízené demokracie (Lenta.ru 2006). Maria Lipman v roce 2006

Naopak RPC přijala Deklarace lidských práv¹⁵ na X. Celosvětovém ruském národním soboru (dále VRNS), který lze v plné míře považovat nejen za církevní, ale z velké části i za státní dokument. A to z několika důvodů.

Prvním důvodem je status VRNS. Lze s jistotou říci, že byl a je významným procírkevním lobbistou v politickém a veřejném životě Ruska (Krasikov 2009: 50). Podle oficiálních webových stránek (VRNS nedat.a), prezidium a Rada zahrnují známé ruské politiky a veřejné činitele, zástupce ze světa vědy, kultury a školství, vojenské vůdce a krajany z blízkého i dálného zahraničí. V prezidiu v různou dobu působili například Dugin A.G., ministr zahraničních věcí Lavrov S.V.; předseda Konstitučního soudu RF Zor'kin V.D.; ministr spravedlnosti Konovalov A.V.; rektor moskevské státní univerzity Sadovničij V.A.; ruský režisér Michalkov N.S. atd. Hlavou VRNS je patriarcha a jakýkoli dokument je schvalován prostou většinou hlasů prezidia (VRNS nedat.b). Uvítací dopis na každoroční zasedání vždy posílají ruský prezident, premiér a ministr zahraničních věcí, kteří jsou na zasedáních občas i přítomni. V roce 2005 VRNS s podporou státu získala konzultativní status při ECOSOCu¹⁶ a jeho představitel byl, například, členem oficiální ruské delegace, která participovala na činnosti výboru OSN pro práci s NGO (Kasatkin 2010: 143). Je důležité poznamenat, že představitel VRNS při OSN je tajemníkem Zastupitelstva RPC v Americe (Kasatkin 2010: 144).

zformulovala svou charakteristiku „suverénní demokracie“. Podle ní (Lipman 2006) je „suverénní demokracie“ „termín vymyšlený Kremlem, který je navržen tak, aby sdělil dvě zprávy: za prvé, že současný politický režim v Rusku je demokratický, a za druhé, že toto tvrzení má být akceptováno a tečka. Jakýkoliv pokus o ověření bude považován za nepřátelské vměšování do vnitřních záležitostí Ruska“.

¹⁵ Prvním dokumentem RPC, který se zabývá otázkou lidských práv jsou Základy sociálního konceptu RPC (*Osnovy socialnoj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi*, dále ZSK RPC), který byly přijaty Biskupským sněmem RPC v roce 2000 jako oficiální sociálněpolitická koncepce RPC. V šestnácti kapitolách RPC vyjadřuje svůj názor ohledně všech aspektů současného života (pro více informací viz RPC MP 2000). Pro danou práci je důležité zmínit, že většina ustanovení tohoto dokumentu se nijak zásadně neliší od dogmat jiných konzervativních křesťanských církví, ale v ZSK RPC je jedna důležitá věc, která odlišuje daný dokument od dokumentů jiných konfesí – odmítnutí politické svobody a lidských práv. Také, podle názoru Filatova (2007: 26), se v této koncepci objevuje odsouzení přijetí mezinárodních právních norem týkajících se lidských práv. Avšak je nutné říci, že ZSK RPC uznávají existenci přirozených práv a svobod v křesťanském učení, avšak podle jejich podání, je tato myšlenka v křesťanském právním vědomí nerozlučně spojená s myšlenkou služby. Spojení práv a svobod s právním vědomím (a tedy s regulováním a donucováním ze strany státu) v podstatě zbavuje dané pojetí smyslu (Filatov 2000: 26). V roce 2001 probíhala ve Státní dumě jednání s názvem „Problém zákonodárského zajištění základů sociální koncepce RPC“ (*Problema zakonodatelnogo obespečivaniija osnov socialnoj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi*), na kterých se projednávaly metody, díky nimž mohla být tato koncepce zakotvena v zákonodárství (Russkij vestnik nedat.). Avšak tato jednání k jakémukoli výsledku nevedla.

¹⁶ Celkem konzultativní status mají 53 ruské organizace (MID 2013).

Na zasedání, které schvalovalo Deklaraci lidských práv byli přítomni například Lavrov, generální prokurátor RF Ustinov a ombudsman pro lidská práva Lukin (VRNS 2006). V Deklaraci lidských práv se hodně mluví o tom, jak by občanská a lidská práva neměla být chápána. Je zmíněna řada omezení, kdy mají být lidská práva podřízena nějakým „nejvyšším hodnotám“¹⁷. Klíčovou myšlenkou deklarace je to, že RPC uznává možnost existence lidských práv a svobod pouze do té míry, pokud nejsou v rozporu s tradičními politickými a sociálními názory RPC (RPC MP 2006a).

Protizápadní koncepci lidských práv, která v podstatě zbavovala lidi politických a občanských práv, jež by mohla nějak ohrožovat Putinův režim, se proto „suverénní demokracie“ velice hodila. Důkazem daného tvrzení může sloužit to, že státní masmédiá poprvé tak pečlivě popisovala a hodnotila danou deklaraci¹⁸. Prokremelští novináři a politologové diskutovali o tom, že hlavní je morálka a svědomí a lidská práva jsou výmyslem Západu (Filatov 2007: 37). Celkově měla deklarace za cíl ukázat, že západní koncepce lidských práv není unikátní (Vermiševa 2007) a jako důsledek po zveřejnění dané deklarace se v projevech církevních představitelů s novou silou začaly objevovat myšlenky o tom, že idea lidských práv byla přinesena z USA a postkřesťanské Evropy a zahubí víru v Boha. Dodržování lidských práv je odmítnutím dodržování božích přikázání, což vede k postupné degradaci lidstva a ohrožení samotného života lidí (Filatov 2007: 27-28)¹⁹.

A proto nelze se divit, že v roce 2006 během velikonoční bohoslužby Alexij II. sdělil Putinovi, že v současné době mají lidé pro život všechno, ale ještě před několika lety tomu tak nebylo (Melikova 2006). Poprvé od smrti Stalina hlava církve tak vysoce ocenila hlavu státu.

V prezidentských volbách v roce 2008 církev již tradičně podporovala kremelského kandidáta, kterým byl Dmitrij Medveděv. 3. března 2008, čtyři dny před oficiálním sečtením výsledků voleb, poslal Alexij II. Medveděvovi blahopřání „v souvislosti s jeho vítězstvím v prezidentských volbách“ (RPC MP 2008b).

¹⁷ Např. takovými nejvyššími hodnotami jsou zájmy národa (RPC MP 2006).

¹⁸ S jistotou je možné říci, že ZSK RPC nebyla věnována taková pozornost v internetových a ani v tištěných masmédiích.

¹⁹ V roce 2008 byl znovu formulován pravoslavný pohled na problematiku lidských práv a základních svobod v moderním světě známý pod názvem „Základy učení Ruské pravoslavné církve o lidské důstojnosti, svobodě a právech“ (*Osnovy učenija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi o dostoinstve, svobode i pravach čeloveka*). Tato iniciativa byla opět podporována ruským státem, a jak uvádějí někteří badatelé (Krasnov nedat.), tato iniciativa stejně jako všechny předchozí umožňuje ruskému státu nejen bránit svou suverenitu, ale i prolomit západní monopol na výklad lidských práv a legitimizovat jejich omezení v očích ruských občanů.

Smrt Alexije II. vyvolala značné emoce. Reakce vládnoucího dua Putin-Medveděv nebyla úplně shodná. Prezident Ruska Medveděv zrušil svou státní návštěvu Itálie a prohlásil, že smrt patriarchy je pro Rusko hořem (NTV 2008). Putin svou návštěvu Arménii nezrušil, avšak také konstatoval, že smrt patriarchy je pro Rusko těžkou ztrátou (NTV 2008) Ovšem v těchto vystoupeních byl jeden důležitý rozdíl. Putin na rozdíl od Medveděva charakterizoval Alexije II. jako významného státního (nikoli tedy církevního!) činitele, který hodně udělal pro formování ruské státnosti. A například hlava ruského MZV Lavrov řekl, že patriarcha hrál důležitou roli i v posílení postavení a zvýšení mezinárodní prestiže Ruska ve světě (RBK 2008).

Zvolení metropolity smolenského a kaliningradského Kirilla, zkušeného církevního diplomata, který byl již od 90. let známý svými velmocenskými a mesiášskými myšlenkami a touhou posílit církevní vliv na společnost a politiku, do funkce patriarchy odpovídalo nejen snahám většiny představitelů církve o aktivnější pronikání RPC do politiky a veřejného života, ale i záměrům Kremlu. Již podle předvolebních příprav, jež zahrnovaly shromažďování a zveřejňování kompromitujících materiálů, bylo patrné, že celý proces voleb bude připomínat spíše světskou volební kampaň (Taratuta 2009a: 6)²⁰. Ze dvou kandidátů ucházejících se o post se Kirill hodil Kremlu více, protože jeho názory ohledně odmítání lidských práv, demokracie, západních modelů rozvoje státu a podporou ekumenismu umožňovaly legitimizovat v očích veřejnosti nastolený politický systém, který stále méně odpovídal demokracii deklarované v ústavě.

Kirill byl zvolen patriarchou 27.1.2009 a vyhrál s obrovskou převahou (506 hlasů) (Velikanov 2009: 23). Zřejmé zapojení státu do zvolení „patriarchy reformátora“²¹ vyvolalo u ruské veřejnosti a představitelů i mezi zahraničními pozorovateli nejednoznačnou reakci týkající se očekávání vztahu patriarchy (respektive církve) a státu. Ke zvolení Kirillovi ihned pogratalovali prezident Medveděv a premiér Putin a také vyjádřili naději, že se dialog mezi pravoslavnou církví a státem bude dále rozvíjet (Borisov – Brynceva – Zaripova 2009).

A již v prvních měsících po nástupu Kirilla začalo docházet k dalšímu aktivnímu sblížení RPC a federální vlády. V téže době se podle některých názorů patriarcha Kirill začal čím dál tím více stávat spíše politickým než církevním činitelem

²⁰ V ruském prostředí známý duchovní Andrej Kurajev srovnával volby patriarchy s ruskými světskými volbami z roku 1996 (Taratuta a Korobov 2008: 1).

²¹ Takový názor prezentovali např. Čaplin (2009) nebo Vološin – Blochin (2009). Existovaly ale i opačné názory, pro více informací viz např. Nižegorodcev (2009). Sám Kirill také odmítal, že je reformátorem (Byčkova – Kurajev – Smirnov – Ščipkov 2009).

(Malašenko 2011)²². Touha patriarchy Kirilla plně kontrolovat situaci uvnitř církve jej přivedla k zavedení propracované kádrové politiky, díky níž všechny důležité pozice obsadili lidé blízcí patriarchovi²³ a všechna církevní oddělení začala vyžadovat, aby s nimi jim podřízené instituce projednávaly všechny své aktivity. Kromě toho, vše zahraniční eparchie RPC a autonomní církve staly odpovědné přímo patriarchovi, a ne Oddělení vnějších církevních vztahů moskevského patriarchátu, což vedlo k tomu, že Kirillova „reforma“ místo otevřenosti a svobody přinesla pouze pocit strachu (Solodovnik 2013: 14-17).

Dalším směrem ve strategii nového patriarchy se stalo aktivní silnější začlenění církve do společenského a politického života. Téměř bezprostředně po nástupu Kirilla došlo k jeho schůzce s ruským premiérem Putinem, ministrem kultury a vedoucím Rosimuščestva, což pomohlo výrazně urychlit vyřešení dlouhotrvající otázky restitucí církevního majetku²⁴. Zákon o převodu majetku pro náboženské účely byl podepsán prezidentem Medveděvem již v listopadu 2010. Podle zákona kromě nároku na pozemky a nemovitosti mají náboženské organizace právo nárokovat objekty umění jako například ikony nebo církevní nádoby (Federalnyj zakon RF 327-FZ/2010). Reakce společnosti nebyla ale úplně kladná a v Moskvě, Voroněži, Čeljabinsku, Rjazani a Kaliningradě proběhla řada protestních akcí (Korobov – Timošinov – Lesovskich – Bašlykova 2010: 5).

Mezi lety 2011-2012 po volbách do Statní Dumy se Rusko setkalo s vlnou nepokojů. Patos projevů většiny církevních činitelů neznamenal nic jiného, než že vysoké církevní hierarchie možné volební podvody zajímají mnohem méně než potřeba ukázat svou loajalitu existující světské moci, jejíž legitimita pro RPC také nebyla podstatná (Solodovnik 2012: 35). Taková činnost vyvolala v letech 2011–2012 velmi

²² Některé zdroje dokonce uváděly, že by se Kirill v roce 2011 mohl stát třetím členem tandemokracie (*tandemocracy*) Putin-Medveděv (Papkova 2011: 677).

²³ Taková situace je pro RPC úplně nová, ale je obvyklá pro ruskou světskou moc. Něco obdobného se odehrálo po zvolení Putina, kdy všechny důležité mocenské pozice obsadil „Pitěřský klan“, nebo ve způsobu rozdělování míst na ruském ministerstvu obrany pod vedením Anatolije Serďukova.

²⁴ Oficiálně v ruském prostředí nikdo nikdy nemluvil o restituci. Tento termín je používán pouze v masmédiích (např. Kirillov 2007; Vedomosti 2010). Otázka restituce byla pro RPC ožehavá již od 90. let. V roce 1993 byl vydán výnos prezidenta RF, který doporučoval vládě RF připravit postupné předání budov a jiných nemovitostí, které mají náboženský účel, náboženským organizacím do vlastnictví nebo používání (Rasporjaženije Prezidenta RF 281-rp/1993). Následně byla podepsána ještě celá řada vyhlášek, ale fakticky se až do roku 2009 skoro nic nedělo. V roce 2008 patriarcha Alexij II. prohlásil, že RPC nenastolí otázku převodu restitucí, ale vítá kroky státu při navrácení církevních budov (RPC MP 2008c), ale ihned po nástupu Kirilla se v ruských masmédiích objevila informace, že se chystá zákon o restitucích (Korobov 2009).

rozsáhlé znepokojení u řady ruských občanů. Navíc vypukly skandály, spojené s drahým bytem a hodinkami patriarchy. Vrcholem se stalo vystoupení skupiny Pussy Riot v Chramu Křista Spasitelé. To všechno patriarcha hodnotil jako velkou kampaň proti církvi (RPC MP 2012a). Patriarcha a jeho okolí záměrně dramatizovali situaci, nazývali ji „informační strategií proti církvi“ a využívali ji k obvinění Západu z podněcování a podpory této činnosti (Melnikov 2012). Navíc se srovnávali s oběťmi náboženských pronásledování v prvních letech sovětské moci (Filatov 2014: 16).

V roce 2013 po skončení aktivní „proticírkevní kampaně“ na zasedání biskupského sněmu Putin prohlásil, že Rusko musí v rámci boje proti deficitu „duchovních spon“ (*duchovnyje skrepy*)²⁵ upustit od vulgárního a primitivního chápání sekularismu. Takový odchod od „vulgárního, primitivního chápání sekularismu“²⁶ má podle Putina zahrnovat spolupráci mezi církví a státem v oblasti od podpory rodiny a mateřství²⁷, výchovy a vzdělávání dětí až po spolupráci v oblasti mládežnické politiky, řešení sociálních problémů a posilování vlasteneckého ducha ruských ozbrojených sil (Kuzmenkova 2013)²⁸.

Boj s deficitem duchovních spon vedl k tomu, že v létě roku 2013 byl přijat zákon o hanobení pocitů věřících. Avšak v roce 2014/2015 se v médiích neobjevovaly informace o odsouzení za hanobení pocitů věřících a ani jeden člověk odsouzen nebyl, i když žalob bylo více než v předcházejících letech. Žaloby podali jen pravoslavní aktivisté a týkaly se jak vystoupení zahraničních skupin, tak i místních akcí. Ale úředníci a organizátoři se většinou snažili co nejvíce vyhovět požadavkům věřících, a to tak, aby záležitost nebyla řešena soudně (Sibireva 2015). Ovšem od začátku roku 2016 se v médiích častěji objevují informace o odsouzení lidí například za ateismus jako hanobení pocitů věřících (pro více informací viz například Čeliščeva 2016). Ovšem „hanobení pocitů věřících“ je i nastojem, který může ovlivňovat i ruskou kulturu. Poslední takovou událostí je návrh bývalé prokurátorky Krymu, nyní poslankyně Státní

²⁵ Pojem „duchovní spony“ poprvé použil Putin ve své řeči k Federálnímu shromáždění 12. ledna 2012. Putin tehdy prohlásil, že ruská společnost má zřejmý deficit duchovních spon, což znamená, že má deficit všeho toho, co vždy dělalo Rusy silnějšími a bylo předmětem národní sebeúcty (Kremlin 2012a).

²⁶ Putin ale neupřesnil, zda „vulgární pojetí sekularismu“ bude zmíněno v ruské ústavě, protože de facto svým prohlášením garant ústavy porušil 14. článek ústavy a zákon z roku 1997 „O náboženských organizacích“.

²⁷ Zajímavé je to, že otec Dmitrij Smirnov, předseda Patriarchální komise pro otázky rodiny, mateřství a ochranu dětství, je znám nejen svou skandální činností, ale i skandálními projevy. V jednom ze svých posledních projevů řekl, že HIV/AIDS jsou výmyslem a neexistují (Obuchov 2017).

²⁸ Již za prezidenta Medveděva v roce 2009 bylo schváleno zavedení institutu vojenských duchovních (Lipič 2010).

Dumy, z důvodu „hanobení pocitů věřících“ zakázat film Alexeje Učitele „Matylida“, který není ještě ani natočen (Golovanov 2017). Dnes může být v ruském prostředí za „hanobení pocitů věřících“ fakticky označena jakákoli činnost, což umožňuje ochránit před kritikou nejen samotnou církev, ale i stát.

V roce 2016 byl přijat antiteroristický balík zákonů Jarovoj – Ozerova. V médiích se hodně mluvilo o změnách, které daný zákon přinese pro ruské mobilní operátory, ovšem daný zákon vnesl změny i do misionářské činnosti a výrazně ji tím zkomplikoval. Jde o to, že nyní zahraniční misionáři fakticky nebudou schopni vykonávat svou činnost a každý, kdo bude mluvit o Bohu za hranicemi náboženských budov (včetně internetu) bez speciálního povolení od náboženské organizace, dostane velkou pokutu. Státní představitelé argumentovali potřebu kontroly náboženského života tím, že jen tak je možné zajistit bezpečnost a stabilitu ve společnosti (Lunkin 2016c). Proti přijetí daného zákona se vyslovila všechna ruská „tradiční náboženství“, kromě RPC, jejíž představitelé tento krok státu považovali za správný (BBC 2016). Odborníci, se kterými jsem v rámci výzkumu mluvila, také zdůrazňovali, že daný zákon je výhodný pouze pro RPC i z toho důvodu, že na území Ruska fakticky znemožňuje život jejím náboženským konkurentům.

A proto se nelze divit, že v roce 2016 církev znovu podporovala Jednotné Rusko. Svaz pravoslavných občanů (*Sojuz pravoslavnykh grazhdan*), afilovaný s RPC, dokonce ve všech pravoslavných médiích uváděl, pro jaké kandidáty má hlasovat pravoslavný věřící (Lebedjev 2016b). Nové složení státní Dumy vyhovovalo vedení církve i organizacím církvi blízkým, protože většina poslanců nyní otevřeně projevuje svůj pozitivní vztah vůči RPC a jejímu vedení. Jestliže dříve projevy patriarchy před ruskými poslanci v rámci „Vánočního cyklu“ (*Roždestvenskich čtenij*) vyvolávaly odezvu pouze mezi politickými marginály, jako například J. Mizulina, odezva mezi novými poslanci v roce 2017 byla obrovská. Patriarcha mluvil o tom, že stát má otevřít banku pro chudé (mimochodem, RPC i sama vlastnila banku, jejíž úroková sazba se nelišila od jiných ruských bank) a mluvčí Dumy Volodin slíbil patriarchovi, že jeho návrhy zákonů budou posouzeny ruskými poslanci a přijaty (Ria Novosti 2017a). Později se objevila informace o tom, že představitel RPC se stal i poradcem mluvčího ruské Dumy (Ivanova – Korčenkov 2017: 3).

Církev proniká i do školství. V roce 2009 patriarcha vyjádřil obavu z možnosti zavedení předmětu sexuální výchova do škol, a proto došlo k významnému a důležitému setkání patriarchy s představiteli Jednotného Ruska. Výsledkem setkání se stala dohoda, že Jednotné Rusko bude s RPC konzultovat návrhy zákonů (BBC 2009).

Je nutné zdůraznit, že takové dohody mezi jinými významnými politickými stranami a jinými konfesemi v Ruské federaci, alespoň formálně, neexistují. A je zřejmé, že taková dohoda není zcela v souladu s ústavním ustanovením o oddělení církve a státu. Tato dohoda přinesla církvi výhodnou pozici, což se později projevilo nejen v tom, že nevhodné (z pohledu církve) předměty zavedeny nebyly, ale i v přijetí zákonů o hanobení pocitu věřících a zákazu LGBT propagandy.

Ale po nástupu Kirilla byl zaveden školní předmět „Základy pravoslavné kultury“ (*Osnovy pravoslavnoj kultury*), který si zaslouží zvláštní zmínku, protože jeho vyučování fakticky porušuje federální zákon o náboženské svobodě a náboženských organizacích. Od roku 2006 předmět existoval jen jako experimentální (Interfax 2009), ale i tak vyvolal nespokojenost u ruských akademiků, jejichž pozice byla vyjádřena v dopisu deseti akademiků²⁹ (Novaja Gazeta 2007). Následně i prezident Putin v roce 2007 přiznal, že takový předmět může existovat, ale pouze jako nepovinný³⁰ (Regions.ru 2007), ale už v roce 2009 prezident Medveděv podpořil zavedení předmětu jako povinného (Antipova – Klin 2009). Obrovské množství otázek vyvolala učebnice daného kurzu. Ale bez ohledu na výhrady je od roku 2012 tento předmět (společně s kurzem „základy světových náboženských kultur“, „základy buddhismu“, „základy islámu“, „základy judaismu“ a „světská etika“) povinným pro všechny regiony Ruska³¹, přičemž učebnice změnou neprošly. I přes zavedení předmětu dal patriarcha během svého vystoupení ve Státní dumě v roce 2015 najevo, že není spokojen se třiceti čtyřmi hodinami, které ministerstvo vzdělávání pro „Základy pravoslavné kultury“ vyčleňuje. Podle jeho názoru je to pro zformování pravoslavného cítění u dětí málo³², a proto by

²⁹ Dopis vyjadřuje znepokojení stále sílící klerikalizací ruské společnosti, pronikáním církvi do všech oblastí veřejného života, zejména do státního vzdělávacího systému. Ve svém dopisu akademici zdůraznili, že nebojují s náboženstvím a respektují city věřících, avšak nemohou zůstat lhostejní, pokud jsou činěny pokusy zpochybnit vědecké poznatky a nahradit znalosti vírou (Novaja Gazeta 2007). Obavy z klerikalizace vzdělání vyvolalo v ruské společnosti i vydání učebnice biologie pro světské školy S. Vertjanova, ve které je například „prováděna pravoslavná analýza řady biologických otázek“ (Vertjanov 2012: 2) a jedna kapitola je věnována plánu stvoření světa Bohem (Vertjanov 2012: 211–220).

³⁰ Natalie Naročnickaja považovala nemožnost školáků studovat „Základy pravoslavné kultury“ za protiprávní. Svůj postoj odůvodňovala tím, že pravoslavná víra má být základem politické a občanské svobody (Interfax 2007b). Již dříve se vymezila proti dopisu deseti akademiků, který označila za projevy totalitarismu a hrubiánství (Interfax 2007a).

³¹ Výjimku tvoří Tatarstán, kde se kvůli náboženské heterogenitě obyvatelstva vyučují pouze „základy světových náboženských kultur“ a „světská etika“. Takový postoj vlády v Tatarstánu ale vyvolává pobouření RPC (Antonov 2016). Na druhou stranu v regionech, kde většinu obyvatelstva tvoří etničtí Rusové, je předmět „Základy pravoslavné kultury“ de facto povinným, pro více informací viz např. Andrejeva (2015).

³² Vzniká dojem, že patriarcha občas zapomíná nejen na to, že „Základy pravoslavné kultury“ jsou jen jedním z předmětů celého bloku, ale i na to, že podle představ Medveděva, který

tento předmět měl být vyučován ve všech třídách a možná i na vysoké škole (Gund'ajev 2015).

Srpnový nástup nové ministryně školství, Olgy Vasiljevové, která je známá svou vstřícnou pozicí k pravoslavné církvi, vyvolal u RPC pozitivní reakce, protože se očekávalo, že nová ministryně bude nejen ochotněji spolupracovat s RPC, ale pomůže také RPC zavést „Základy pravoslavné kultury“ do všech školních tříd (zajímavé je i to, že o ostatních předmětech daného bloku se ani nemluví, a ani ostatní konfese netrvají na tomtéž). V Kommersantu (Černych 2016: 1) se již na konci roku 2016 objevila informace o tom, že RPC má dnes velkou šanci, že daný předmět zaveden bude, což během vedených rozhovorů potvrdila i jedna zainteresovaná osoba z řad představitelů RPC.

Ovšem pronikání do školství se neomezilo pouze na „Základy...“. Církev v roce 2015 navrhla zařadit do ruských školních programů ještě povinný předmět „Mravní základy rodinného života“³³ (TASS 2015a), který se v současnosti vyučuje v některých regionech Ruska a v Petrohradu. Zmínku si v tomto ohledu zaslouží i to, že od roku 2015 během přijímacích zkoušek na většině moskevských univerzit začali pracovat pravoslavní duchovní, kteří měli dát požehnání uchazečům (Avetisjan – Korčmarek 2015), což fakticky ukazuje na zvýhodněné postavení RPC a nerovnost představitelů všech ruských konfesí.

RPC aktivně proniká i do masmédií, kde je patriarchovi věnována výrazná pozornost. Informace o jeho cestách, setkáních a komentářích k jakýmkoliv společenským a politickým jevům se zpravidla objevují v hlavních elektronických i tiskových médiích a na televizních kanálech. To je poměrně nový fenomén, díky němuž začala mít církev značný vliv na veřejné mínění (Lunkin 2012: 201).

Danou skutečnost lze potvrdit i pomocí kvantitativní a obsahové analýzy Prvního kanálu. Zmíněný kanál byl zvolen kvůli tomu, že je jedním z nejpulárnějších ruských kanálů a jako jediný má na oficiálních webových stránkách archiv od roku 1995. Všechny zprávy se archivují nejen ve video formátu, ale i v textovém formátu. Pro analýzu byly použity kódy „РПЦ“, „Русская православная церковь“, „патриарх Алексий II.“/ „патриарх Кирилл“.

schválil zavedení tohoto bloku do škol, by předmět neměl vnucovat dětem víru, ale jen seznamovat dítě s kulturou, kterou náboženství nese.

³³ Podle autorky kurzu: „kurz je navržen tak, aby pomohl najít základní hodnoty, na kterých by bylo možné vybudování šťastnou rodinu a více je zaměřen ne na intelekt, ale na srdce“ (Pochitajlo 2017).

Jestliže v Jelcinově období (jedná se o dobu od 1.1.1995 do 31.12.1999, přičemž spodní hranice je dána možnostmi oficiálních webových stránek Prvního kanálu) se zmínky o „РПЦ“ vůbec nevyskytovaly, „Русская православная церковь“ byla zmíněna 14 krát, „патриарх Алексий“ – 17 krát, přičemž neopakuji se článků bylo celkem 21 a všechny byly datovány rokem 1999. Většina zmínek o církvi či patriarchovi byla spojena s pravoslavnými svátky, návštěvami a setkáními patriarchy a dvě zmínky se objevily v souvislosti s odsouzením činnosti NATO během Kosovské krize. Podle názoru předsedy Svazu pravoslavných občanů již samotný fakt, že se o církvi začalo mluvit na „*hlavním televizním kanálu*“ ukazoval na to, že Putin již hned po vstupu na politickou scénu chápal, že církev je nejdůležitějším spojencem světské moci (Lebedjev 2016a).

Od 1.1.2000 do 5.12.2008 (horní hranice je stanovena dnem smrti Alexije II.) byla „РПЦ“ zmíněna 12 krát, „Русская православная церковь“ 240 krát a „Патриарх Алексий“ 38 krát. Celkový počet neopakuji se zmínek činil 254. Z uvedeného vyplývá, že se tehdy málo mluvilo o činnosti patriarchy a hodně se mluvilo o církevních svátcích, ale i o „pobočkách“ církve v blízkém a dálném zahraničí. Poslední je dáno i sjednocením RPC a RPCZ v roce 2007. Jestliže se tedy podíváme na celkový počet, je patrné, že větší pozornost byla věnována církvi, nikoliv však patriarchovi.

Od zvolení Kirilla situace je úplně opačná. Budeme-li hodnotit období od jeho zvolení 27.1.2009 do dnešního dne (9.4.2017), počty budou následující: „РПЦ“ – 105 zmínek, „Русская православная церковь“ – 293, „Патриарх Кирилл“ – 592, přičemž neopakuji se zmínek bylo 648, tedy ve většině zmínek o církvi je uveden Kirill (počet každoročně roste. Jestliže v roce 2015 z celkového počtu 73 upomínek je patriarcha zmíněn v 63, v roce 2016 daný počet výrazně roste a z celkových 204 upomínek je patriarcha zmíněn ve 184 z nich. Daná tendence se zachovala i v roce 2017. Od začátku roku ke dni (9.4.2017) z celkových 42 upomínek o církvi, je 41 věnováno činnosti patriarchy³⁴ (zbývající jedna upomínka je informací o tom, že Putin pogrataloval Rusům k Vánocům)³⁵).

Kirilovy projevy, na rozdíl od projevů Alexije II., se daleko častěji zaměřují na témata politická místo náboženských, a proto se nelze divit, že jedním z prvků jeho projevů je uklidňování v oblasti sociálních, ekonomických problémů a bezprostřední

³⁴ Pro srovnání, za období od 1.1.2017-9.4.2017 bylo zjištěno 555 zmínek o Putinovi, ovšem například o Lavrovovi 84, o Šojgu 18, o Sobjaninovi 13, a proto se nelze divit, že patriarcha je na 12. pozici v seznamu 100 nejvlivnějších ruských politiků z března 2017 (Orlov 2017).

³⁵ Od roku 1999 se na Prvním kanálu objevují i reportáže z biskupských sněmů nebo ze zasedání VRSN (například Pervyj kanal 2002; Pervyj kanal 2014).

podpora politiky. V podstatě lze všechna prohlášení shrnout do vět: „buďte dobří“ a „vše bude dobré“. Výhoda je v tom, že informace míří k jakémukoli člověku, protože se nevyžaduje bezprostřední posluchačova vazba na pravoslaví, a mohou přinést útěchu všem – od chudých lidí po oligarchy (Lunkin 2012: 205). Od Kirilla je možné slyšet proslovy týkající se všech možných témat – od příčin ekonomické krize (RPC MP 2009a)³⁶ a havárie v Černobyli (Lenta.ru 2011) až po nepochopení zvýšení cen pohanky (Chovanskaja 2015).

V roce 2014 vystoupil patriarcha s projevem, který mimo jiné obsahoval i výzvu, aby se Rusové nebouřili proti politice, která vedla k západním sankcím (RPC MP 2014a). V roce 2015 se dokonce zmínil o prospěchu západních sankcí, protože nutí Rusy pracovat (Interfax 2015a)³⁷.

Zvýšenou pozornost věnovanou patriarchovi v médiích během roku 2016 lze vysvětlit nejen jeho cestou do Latinské Ameriky a Antarktidy. Mimořádná pozornost byla věnována i narozeninám patriarchy. Kromě toho, že zpravodajské pořady na všech kanálech (První kanál, Rossija 1, NTV, 5 kanál, TV Centr, Ren TV) věnovaly dané události svou pozornost, první dva ještě vysílaly hodinový film k patriarchovým narozeninám. Z jednoho z těchto filmů se ruští občané od Putina dozvěděli nejen to, že prezident s patriarchou konzultuje své kroky, ale i to, že otec patriarchy dokonce pokřtil Putina.

Ovšem taková otevřená spolupráce s vedením RPC a jeho podpora, skandály s „hanobením pocitů věřících“ a aktivnější vměšování církve do politiky přispěly k růstu antiklerikálních nálad ve velkých ruských městech³⁸ (Sibireva 2016). To zčásti vedlo k tomu, že v Rusku se na začátku roku 2017 konaly mítinky proti předání Isaakijevského chrámu do vlastnictví RPC a došlo k poklesu popularity petrohradského

³⁶ Například v letech 2009–2010 patriarcha přesvědčoval ruské občany o možnosti překonání hospodářské krize na základě mravních principů a morálky (Lunkin 2012: 205–206). Místo kritiky sociální politiky státu vyzýval učitele ve školách k sebeobětování a nezištné službě (Lunkin 2012: 205). V tomto roce se po celém Rusku konaly antikrizové bohoslužby, o kterých se zmiňovala všechna masmédia. Poslední dobou i státní činitelé vyzývají k nutnosti bojovat s ekonomickou krizí modlitbami. Například samarský gubernátor vyzval občany, aby se modlili za to, aby stát byl schopen za pět let platit penze (Gazeta.ru 2015).

³⁷ O podobném prospěchu sankcí dříve mluvil Sergej Ivanov (RIA Novosti 2015a). Ale celkem o prospěchu západních sankcí mluvili i Putin (NTV 2014) a Medveděv (RIA Novosti 2015b).

³⁸ Sibireva (2016) dokonce v rozhovoru uvedla, že podle výzkumu, který dělala pro analytické centrum „Sova“, má RPC, ve srovnání s 90. lety, v mnohem lepší postavení co se týče podpory státu. Ovšem po nástupu Kirilla se postavení církve ve společnosti jen zhoršuje a sami duchovní jsou rozčarováni v dnešním institutu církve, který se stále více podobá obrovskému byrokratickému aparátu. Sibireva zdůrazňuje, že antiklerikální nálady rostou jen ve velkých městech, jako jsou Moskva nebo Petrohrad. V menších ruských městech má RPC stálou podporu obyvatelstva.

gubernátora Poltavčenka (je třeba poznamenat, že v roce 2015 byl do vlastnictví RPC předán i známý petrohradský Chrám Kristova vzkříšení, ovšem daná událost nevyvolala tak bouřlivou reakci). RPC odmítala jakékoli rozhovory o referendu a vysvětlovala to svým právem na chrám v souladu s restitucí³⁹. Jakékoliv argumenty proti předání chrámu církvi byly považovány za provokace proti státu (Ria Novosti 2017b). Dnes je otázka téměř vyřešená a chrám v nejbližší době přijde do vlastnictví RPC.

³⁹ Historikové a pracovníci muzea naopak mluvili o tom, že daný chrám RPC nikdy nepatřil (TASS 2017).

2 Zahraniční politika Ruska

Na začátku této kapitoly je potřeba říct, že spolupráce mezi státem a MZV v oblasti zahraniční politiky potvrzena i dokumentárně. Podle zprávy metropolitů Kirilla byl na daném setkání podepsán dokument „Pravidla interakce mezi Ruskou pravoslavnou církví a Ministerstvem zahraničních věcí Ruské federace“ (Porjadok vzaimodejstvija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi i Ministerstva inostrannyh děl Rossijskoj Federacii), který stanovuje hlavní oblasti spolupráce mezi MZV a RPC, obsahuje ustanovení o pracovní skupině a definuje zásady jejího fungování (RPC MP 2004). Na fakt existence tohoto dokumentu odkazují i akademické texty, například Matijašin (2008); Kasatkin (2010: 145). Zmínky o tomto dokumentu lze najít i na oficiálních webových stránkách MZV (MID 2003) a RPC (Mospat 2003a)⁴⁰, ovšem dokument není veřejně přístupný a nikdo z akademických odborníků či představitelů RPC nebo MZV neodpověděl na otázku, kde by bylo možné se s tímto dokumentem seznámit. Pracovní skupina, zásady jejího fungování by měla obsahovat „Pravidla...“, byla vytvořena za účelem interakce mezi představiteli RPC a ruského MZV. Skupina funguje dodnes, ovšem vždy jsou zveřejněny pouze stručné výsledky setkání, které mají všeobecnou povahu.

2.1 Vztahy se Západem, duchovní bezpečnost a ruská civilizace.

Církev, jak již bylo zmíněno v úvodu, během 90. let neměla možnost aktivněji participovat na zahraniční politice Ruska. Podle názoru Lunkina (2016b), Jelcinův tým neměl ani strategii ani pochopení pro využití církve v zahraniční politice. Ovšem to neznamená, že církev neměla svůj názor na mezinárodní události, či na priority zahraniční politiky Ruska.

Církev během 90. let považovala za důležitou prioritu činnosti nejen své, ale i činnosti státu vztah s jinými pravoslavnými zeměmi (Rjabych 2001: 128). A proto RPC nemohla nechat bez odezvy dění v Jugoslávii. Není tajemstvím, že vztahy mezi pravoslavnými Srbskem a Ruskem byly obvykle dobré, a to nejen během carského období ruských dějin. Vztahy mezi socialistickou Jugoslávií a SSSR byly citlivé, ale silné, navíc boje na území Jugoslávie vypukly prakticky v době, kdy se Rusko snažilo znovu vybudovat svou pozici v mezinárodních vztazích (Leichtova 2014: 113). A proto i samotný stát, který ministr Kozyrev považoval za veliký (Popov 1992) či za velmoc, si

⁴⁰ Již po podpisu „Pravidel...“, metropolita Kirill na Biskupském sněmu uvedl, že užší spolupráce mezi RPC a MZV vedla k tomu, že ruští diplomaté začali ochotně komunikovat s duchovenstvem RPC v zahraničí, uznávají význam duchovního díla ruských krajanů a tím pádem podporují založení církve a existenci ruského pravoslaví v diaspoře (RPC MP 2004).

nemohl nechat ujít takovou příležitost participovat na mezinárodním dění (Leichtova 2014: 113).

Ovšem říci, že postoje RPC, Jelcina, MZV či Nejvyššího sovětu se shodovaly, nelze. Vztah ruského vedení k lídrům Srbů byl ještě před přijetím sankce chladný. Ruští demokraté si mysleli, že v Srbsku byl zachován transformovaný komunistický režim Miloševiče, který pro zachování své pozice nenašel nic lepšího, než hrát na národnostní kartu. Navíc, skutečná možnost vlivu ruských diplomatů byla na začátku konfliktu omezená, což bylo dáno očekáváním sumy 24 miliard dolarů ze Západu na první etapu reformy Gajdara. Rusko se neodvážilo blokovat západní úsilí o normalizaci situace na území bývalé Jugoslávie (Edemskij 1992a). A proto ani nepoužilo své právo veta, ani se nezdrželo hlasování. Hlasovalo pro všechny sankce OSN proti Jugoslávii^{41,42} (což, podle analýzy tisku, kterou v té době zpracoval Kommersant, bylo v Rusku považováno za ignorování vlastních zájmů ve prospěch Západu (Kommersant-Vlast' 1992)).

Stejnou pozici, jaká byla patrná z analýzy tisku, zaujal i Nejvyšší sověť Ruska, který odsoudil směřování ruského MZV a prohlásil ruskou participaci na sankcích proti Srbsku za nezákonnou (Edemskij 1992a). Až do konce své působnosti odsuzoval ruskou politiku v Jugoslávii (Edemskij 1993a) a celkově jugoslávskou otázku využíval k útoku na zahraničněpolitické směřování týmu Jelcina (Cechmistrenko 1993). Dokonce prosazoval vůči ruskému prezidentovi zákaz samostatně rozhodovat o připojení k sankcím OSN (Bovt – Suchova 1993).

RPC se jednoznačně postavila na stranu Srbska a vystupovala kriticky proti OSN, USA a NATO, které zaujaly tvrdý postoj vůči Srbsku a Miloševičovi (Smirnov 1999: 20). V únoru roku 1993 na setkání Alexije II s Jelcinem se dokonce, kromě jiného, projednávalo i dění v Jugoslávii a postavení „pravoslavného, bratrského srbského lidu“ (Interfax Religija 1993a)^{43,44}. Metropolita Kirill (dnešní patriarcha) navíc vojenskou

⁴¹ V roce 1992 Rusko hlasovalo pro rezoluci 757(1992) Rady Bezpečnosti, která uvalila sankce na Jugoslávii a následně pro rezoluci 787(1992), která zpřísnila režim sankcí a zakázala tranzit ropy a ropných produktů, uhlí, zařízení pro výrobu elektrické energie, železa a oceli, chemikálií, pneumatik a vozidel. Byly zpřísněny kontroly na lodích v jugoslávských přístavech a na Dunaji. Také byla zavedena přísná kontrola plaveb po Dunaji a v Jaderském moři. Další zpřísnění sankcí následovalo díky přijetí rezoluce Rady bezpečnosti OSN pod číslem 820. Byl zcela zakázán tranzit zboží po Dunaji a zmrazeny jugoslávské účty v zahraničních bankách.

⁴² Již v roce 1992 se část ruské veřejnosti obrátila na vedení Ruska s požadavkem, aby změnilo prozápadní kurz ve vztahu k Jugoslávii. Mezi jinými důvody občané uváděli i to, že USA a NATO jsou zaměřeny především proti Rusku, ovšem překážkou se stala Jugoslávie (Mitrofanova 2010:228-229).

⁴³ Některé zdroje (Pravoslavie i mir 2010) dokonce uvádí, že dané setkání bylo vyvoláno nespokojeností patriarchy s děním na Balkáně. Ve stejný den Alexij II. ve svém dopisu

akci NATO považoval za „křížáckou výpravu“ proti pravoslavným věřícím (Curanović 2012: 156).

Církev také odsuzovala jednostrannou ekonomickou blokádu Srbska (Interfax 1993b). V roce 1994 v Bělehradě patriarcha zdůraznil, že ekonomické sankce OSN nejen že nepřinesly do daného regionu příměří, ale vyvolaly ještě větší rozpor, způsobily velkou škodu obyčejnému obyvatelstvu (Smirnov 1999: 22)⁴⁵.

Postoje Jelcina a ruského ministerstva zahraničních věcí ohledně sankcí se měnily v závislosti na stavu „spolupráce“ se Západem v danou chvíli. Vzhledem k tomu, že Západ, podle názoru ruského vedení, nesplnil své sliby Rusku, ruské vedení začalo sankce kritizovat (Kommersant 1992; Edemskij 1992b). Na konci roku 1992 např. ministr zahraničních věcí Kozyrev o zrušení sankcí proti Jugoslávii prohlásil, že „ve svém boji srbská vláda může počítat s podporou velikého Ruska“ (Popov 1992). Později ruské vedení a diplomaté byli proti zrušení sankcí vůči Srbsku (Ekzarcho 1993; Zamjatin– Cechmistrenko 1993a).

Ovšem v jednom se názory všech stran shodovaly, a sice v tom, že na začátku všichni ruští aktéři trvali na tom, aby se konflikt řešil mírovou cestou. RPC vyzývala mezinárodní společenství, aby upustilo od plánů ozbrojené intervence do konfliktu a vojenské podpory jedné strany (Interfax 1993a). Během cesty do Bělehradu v roce 1994 se Alexij II. setkal s Radovanem Karadžićem a snažil se přemluvit velitele bosenských Srbů k dodržování dohody o příměří a k přijetí územních ústupků, aby se konflikt co nejrychleji urovnal mírovou cestou (Smirnov 1999: 22).

Ruský parlament dokonce přijal návrh, že Rusko má použít právo veta při hlasování o vojenském řešení konfliktů (Kommersant 1993b). Ruské vedení a MZV podporovaly Vance-Owenův plán (např. Zamjatin- Cechmisterenko 1993b; Leichtova 2014: 113), i když se občas objevovala informace, že Rusko podporuje pouze některá ustanovení z daného plánu (Interfax Religija 1993c) nebo dokonce že přichází s vlastním návrhem plánu (Edemskij 1993b).

Srbskému patriarchovi napsal o setkání s Jelcinem a o tom, že prosil Jelcina, aby pomohl ukončit daný konflikt.

⁴⁴ Analýza informace, která je dostupná v online databázi Kommersantu, která byla zvolená pro analýzu díky dostupnosti informace z roku 1992, ukazuje, že na rozdíl od Nejvyššího sovětu v daném konfliktu Jelcin či Kozyrev prakticky neodkazovali na bratrství a pravoslaví (kódy „братья“, „братский“, „православный“, „православие“), kromě jediné zprávy MZV, sestavené ovšem společně s parlamentem v dubnu roku 1993, ve které je uvedeno, že Rusko vystupuje za „bezpodmínečnou podporu pravoslavného bratrského Srbska proti spiknutí islámu a Vatikánu (Kommersant 1993a).

⁴⁵ I během své návštěvy Německa při setkání s Kohlem v roce 1995, patriarcha Alexej II kritizoval sankce a politiku západních států v bývalé Jugoslávii (Smirnov 1999).

Ovšem nejasná pozice ruského vedení, kromě toho, že Západ začal vnímat Rusko jako „konzultanta“, názor kterého nemusí být zohledněn při rozhodování (Leichtova 2014: 114), vedla také k tomu, že ani změna postoje Jelcinova týmu už nemohla ovlivnit dění (Lukin 2014:189). Rusko se i nadále podílelo na aktivitách OSN v Bosně, ale zároveň kritizovalo nálety NATO. Navíc došlo k tomu, že ruská Duma požádala o odstoupení ministra zahraničních věcí Kozyreva (Leichtova 2014: 114), který je dnes označován za hlavního viníka všech zahraničněpolitických neúspěchů Ruska během první poloviny 90. let (Aven – Koch 2011; Trunov 2012). Byla aktivně kritizována jeho prozápadní zahraniční politika, která neodpovídala národním zájmům. Bosenská krize a pozice Ruska ohledně vytvoření mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii je celkově považována za vlastizradu⁴⁶ (Trunov 2012).

I když RPC Jelcinův tým během dění v Jugoslávii otevřeně nekritizovala a v první polovině 90. let nepovažovala ruskou pozici za „prozápadni“, nadšená z neustále se měnící pozice nebyla. Existují názory, že právě pozice RPC a její schopnost mobilizovat ruskou společnost⁴⁷ proti prozápadnímu postoji ruského vedení v daném konfliktu, vedly k tomu, že Kreml přehodnotil svou roli a musel znovu prezentovat Rusko jako ochránce pravoslavných na Balkánu (Curanović 2012: 157) nebo, že zájmy a lobbování ze strany RPC sehrály jednu z rozhodujících rolí v konečném rozhodnutí odstoupit od Kozyrevského atlantismu (Lobačev 2004: 28-29).

Z dnešní perspektivy je těžké souhlasit s tím, že lobbování ze strany RPC či mobilizace ruské společnosti ze strany RPC vedly k tomu, že Rusko přehodnotilo svůj kurz. Podle mého názoru, v daném období RPC neměla takovou sílu, a proto k přehodnocení kurzu vedlo spíše rozčarování v „rovnocenném“ partnerství se Západem (Leichtova 2014: 114). Navíc i uvnitř státu se ukázalo, že simulace západního modelu liberální demokracie na ruské půdě selhala (Krasin 2007: 260). Ovšem říci, že daná situace neměla pro RPC žádné důsledky, také nelze.

Neúspěch reforem, které jsou nyní v Rusku považovány za diskreditaci liberalismu a celkově i myšlenek demokracie (Krasin 2007: 261), rozčarování v Západu a zvyšující se podpora ze strany ruských politických stran umožnily RPC aktivněji participovat na omezení činnosti zahraničních misionářů v Rusku. Existence a činnost

⁴⁶ S. Milošević a R. Karadžić jsou naopak považováni za správné syny své vlasti (Cholmogorov 2016).

⁴⁷ Ruské pravoslavné fundamentalisti obviňovali ruské vedení z toho, že umožňuje zabíjení a mučení pravoslavných bratrů Srbů v koncentračních táborech (Monarchist 1993). Ovšem i dnes mezi pravoslavnými fundamentalisty existuje podobný názor. Jegor Cholmogorov – ruský, pravoslavný nacionalista, autor pojmu „russkaja věsna“, v roce 2016 ve svém blogu pro Car'grad uvedl, že politika Jelcina neustále zrazovala zájmy bratrů Srbů“ (Cholmogorov 2016).

katolíků, protestantů a jiných západních misionářů na kanonickém území ruské církve RPC nejen hodně znepokojovala, ale byla také považována za destruktivní jev, který „rozděluje společnost“ a „ohrožuje bezpečnost“ z důvodu proselytismu⁴⁸ (Filatov 2003). A proto kromě již zmíněného zákona o svobodě svědomí RPC v roce 1997 aktivně lobbovala i pro začlenění otázek duchovní bezpečnosti do Koncepce národní bezpečnosti z roku 1997.

„Duchovní bezpečnost“ je pojem, pod kterým je vnímána role RPC v ochraně národních zájmů a bezpečnosti (Forte a kol. 2013: 134). Badatelé (např. Lourens 2002: 29; Payne 2010: 713) uvádějí, že pojem „duchovní bezpečnost“ se naplňuje v ruské koncepci národní bezpečnosti až v roce 2000, ovšem je možné tvrdit, že kořeny „duchovní bezpečnosti“ lze najít i v Zákonu o svobodě svědomí a Koncepci národní bezpečnosti z roku 1997. Jestliže Zákon o svobodě svědomí byl především vnitřním dokumentem, Koncepce národní bezpečnosti měla ukázat i mezinárodní společnosti, že duchovní oživení Ruska a duchovní bezpečnost se stávají jednou z hlavních priorit Ruska.

„Zájmy společnosti spočívají v upevňování demokracie, dosažení a udržování sociálního smíru, zvyšování tvůrčí aktivity obyvatelstva a duchovním oživení Ruska“. „Národní zájmy v oblasti duchovního života, kultury a vědy v mnoha ohledech určují průběh reforem a jejich výsledky. Duchovní oživení společnosti, její morální hodnoty mají přímý vliv na úroveň hospodářského rozvoje a všech sfér života. Mimořádně důležité je upevňování ideálů vysoké morálky a humanismu ve společnosti, uvědomění si vývoje staletých duchovních tradic vlasti“. I národní zájmy v oblasti informační bezpečnosti mimo jiné spočívají v uchování národních duchovních hodnot. Navíc analýza hrozeb ruské národní bezpečnosti, podle textu koncepce, ukázala, že hlavní hrozby pro Rusko nemají vojenský charakter, mají charakter vnitřní a vznikají ve vnitropolitické, ekonomické, sociální, ekologické, informační i v duchovní sféře. Uvedená koncepce je jedinou koncepcí národní bezpečnosti za dobu existence Ruské federace, kde je přímo jmenována RPC a celý článek připomíná rétoriku RPC během 90. let. „Nejdůležitější roli v zachování tradičních kulturních hodnot hraje činnost ruské

⁴⁸ Bez ohledu na dokument „Pro Russia“ přijatý katolickou církví v roce 1992, v němž katolická církev vyzývala své duchovní, aby nevyvíjeli aktivnější činnost na kanonickém teritoriu RPC (Cerpickaja 2011: 149), skutečnost byla jiná. Katolická církev naopak svou činnost v postsovětském prostoru aktivizovala, což, podle Cerpické (2011: 97), mělo spíše nenáboženské příčiny: v některých případech to byly důvody politické (například činnost katolíků na Ukrajině) nebo psychologické (což je vysvětlováno osobním chováním misionáře). Ovšem i samotná RPC dělala totéž. Na začátku 90. let vytvořila v různých regionech misionářská oddělení, jejichž hlavním úkolem byla aktivní činnost proti nepravoslavným (Filatov 2003).

pravoslavné církve a církví jiných vyznání. Spolu s tím je třeba vzít v úvahu destruktivní role různých náboženských sekt, které způsobují značné škody duchovnímu životu ruské společnosti, představují přímé ohrožení života a zdraví ruských občanů a jsou často používány jako zástěrka pro nezákonné činnosti“ (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 1300/1997).

Po přijetí koncepce začalo vedení RPC výrazněji kritizovat Západ. Kromě toho, že RPC aktivně vystupovala proti přijetí západních hodnot nejen v oblasti náboženství a kultury, ale i v oblasti sociálních a politických vztahů (Filatov 2003; Fagan 2013: 57–60), celá západní civilizace byla ve většině projevů církevního vedení považována za nositele materialismu, nedostatku duchovnosti, sobectví, což nemohlo být vhodné pro Rusa (tedy nejen etnického Rusa, ale i občana Ruské federace) (Karpifave 2014: 213).

RPC se celkově snažila podporovat protizápadní kroky ruského vedení, a proto v případech, týkajících se hodnocení Západu a jeho chování v posledních letech Jelcinova prezidentství, se pozice církve a Kremlu víceméně shodovaly. Když ruské úřady začaly aktivně vystupovat proti rozšíření NATO na Východ, církev stála na jejich straně a dokonce svolala konferenci na nenáboženské téma: „jaderné zbraně a národní bezpečnost Ruska“, na které církevní činitelé varovali, že rozšíření NATO na Východ může vést k provokacím a agresi (Smirnov 1997)⁴⁹. Kreml ochotně pomáhal RPC navracet její majetek v zahraničí. Tak v roce 1997 Jelcin na jednáních s Kohlem předal posledního dopis od patriarchy, který žádal o zrušení platného německého zákona z roku 1938, jenž diskreditoval majetková práva RPC v Německu, a požadoval navrácení majetku RPC. Jelcin také požádal Kohla, aby byla otázka vyřešena co nejdříve (Makarova 1997: 2).

I krize v Kosovu ukázala, že protizápadní činnost státu je v souladu s činností RPC. Daná situace také poukázala na to, že i nadále je pro RPC důležitý vztah s pravoslavnými církvemi, ovšem není důležitější než státní zájmy. Církev (Rjabych 2004: 22), stejně jako stát (Leichtova 2014: 124) již v tu dobu obhajovala multipolární svět. I stát (Leichtova 2014: 125) i církev se snažily hrát roli mediátora. Církev koordinovala své kroky s ruským vedením, setkávala se se srbskou stranou a jednala s dalšími pravoslavnými církvemi (Rjabych 2004: 22). Oba aktéři posílali humanitární pomoc (Mospat 1999a; Ria.ru 2014).

Je všeobecně známo, že ruský ministr zahraničí Primakov na protest proti zapadní intervenci otočil své letadlo, čímž ukázal Západu, že Rusko již nesměruje do klubu

⁴⁹ Ještě dříve, v roce 1995, při setkání s Kohlem patriarcha vyjádřil znepokojení pravoslavných věřících v souvislosti s rozšířením NATO (Smirnov 1999: 17).

západních států (Borodulin 1999: 9). Patriarcha se obrátil na prezidenta USA a generálního tajemníka OSN otevřeným dopisem, ve kterém napsal, že intervence NATO je z pozice RPC nelegitimní, nespravedlivá (Mospat 1999b).

Alexij II. byl striktně proti připojení Jugoslávie ke svazu Ruska a Běloruska před koncem války na Balkáně⁵⁰ (Interfax Religija 1999), i když Státní Duma v té době, kromě poslanců „Jabloka“, doporučovala Jelcinovi a vládě, Jugoslávii ke svazu připojit (Pravda.ru 1999). Argumenty Alexije II. se příliš nelišily od názoru „Jabloka“, připojení Jugoslávie bylo považováno za potenciální hrozbu pro Rusko a možnost zahájení nové války s ruskou účastí (Interfax Religija 1999). Kreml iniciativu také neschválil.

Jediný rozdíl v pozicích církve a státu spočíval v možnosti ruské vojenské participace na konfliktu. Během odpovědi na otázky novinářů patriarcha řekl, že připouští, že v Rusku existuje názor, že je možné vstoupit do války na straně Miloševiče a pomoci srbskému lidu a dokonce připustil, že v Rusku existují i dobrovolníci, kteří budou ochotni takovou akci podpořit a odjet na pomoc ruské jednotce v Bosně, ovšem domníval se, že je to předčasné. Takový „umírněný“ postoj, stejně jako i v případě Bosny, nepodporovali pravoslavní fundamentalisté (Verchovskij 2003a: 179-180). Stát měl také jiný názor a přesunul dvousetčlenný útvar ruské armády na letiště v Prištině, kde ruští vojáci vyčkali příjezdu jednotek NATO (Leichtova 2014:125). Prezident Srbska Vojislav Koštunica se během své návštěvy v Moskvě v roce 2000 setkal i s ruským prezidentem, i s Alexijem II. a poděkoval oběma za podporu během „agrese NATO a bombardování Jugoslávie“ (Vojtovskij 2000).

Hned po nástupu Putina do čela Ruska patriarcha v jednom ze svých rozhovorů vyjádřil naději, že Putin bude dělat všechno pro to, aby hlas Ruska byl slyšen ostatními státy na mezinárodní scéně, aby si už nadále nikdo nesměl o Rusko „otírat nohy“ (Rossijskaja gazeta 2009). Vedení RPC se líbilo, že Putin věnoval prvořadou pozornost otázce ruské prestiže.

Církevní představitelé začali s novou intenzitou mluvit o multipolárním světě a státní představitelé po nástupu Putina začínají mluvit o RPC jako o partnerovi při utváření multipolárního světa⁵¹.

Poprvé se s takovou státní rétorikou setkáváme na konferenci, která se konala při MGIMO v roce 2001. I. Ivanov, který v tu dobu zastával funkci ministra zahraničních

⁵⁰ Takový návrh vznesl parlament Jugoslávie v dubnu 1999 (Pervyj kanal 1999).

⁵¹ Stát i po nástupu Putina považoval multipolární svět za jeden ze svých zahraničněpolitických cílů, což se odrazilo i v oficiálních dokumentech, například koncepcích zahraniční politiky Ruska z roku 2000 a 2008, ale je to patrné i v projevech státních činitelů, například v projevu Putina na konferenci v Mnichově.

věcí, poznamenal, že MZV úspěšně spolupracuje s RPC v oblasti obnovy vlasti a budování bezpečného, demokratického, ale hlavně multipolárního světa (Mospat 2001a). Metropolita Kirill, který v té době zastával funkci vedoucího Oddělení vnějších církevních vztahů moskevského patriarchátu (OVCS), jež je považováno za svérázný církevní think-tank RPC, na stejné konferenci, také zdůraznil potřebu spolupráce mezi státem a RPC v otázkách obhajoby multipolárního světa (Mospat 2001a).

Později, v březnu roku 2003, i patriarcha Alexij II. na zasedání Správní rady ruského ministerstva zahraničních věcí, informoval o vizi Ruské pravoslavné církve v oblasti strategických cílů ruské diplomacie s ohledem na roli, kterou Ruská pravoslavná církev přisuzuje Rusku na mezinárodní scéně. A znovu opakoval, že Rusko by mělo být jedním z pólů mezinárodní míru, jedním z center rozhodování. Církev, podle patriarchy, byla ochotna podílet se a také se podílela na zahraničních politických procesech státu a celého mezinárodního společenství (Mospat 2003). Ministr zahraničí Ivanov zdůraznil, že úzké kontakty s RPC obohacují diplomatickou službu o rozsáhlejší vizi národních zájmů země (Mospat 2003).

Ovšem říci, že zlepšení vztahů Ruska se Západem po nástupu Putina⁵² se odráželo i na zlepšení postoje RPC vůči Západu, nelze. Církevní rétorika vůči Západu se po nástupu Putina vyostřila. Například, v roce 2000 Alexij II. vyzval ruské občany, aby si uvědomili, že Západ vede proti Rusku dobře naplánovanou nekrvavou válku, jejímž cílem je zničit ruský národ (Lenta.ru 2000) (podobný názor měla i ruská inteligence, např. Naročnickaja(2000)).

Bez ohledu na záměry navštívit Rusko, deklarované Vatikánem již od rozpadu SSSR⁵³, nebylo za Alexije II. možné představit si cestu papeže do Ruska. Ovšem Putin byl po rozpadu SSSR prvním oficiálním představitelem Ruska⁵⁴, který v roce 2003

⁵² Rusko nabídlo USA nečekaně rozsáhlou pomoc po teroristických útocích 11. září, podpořilo (a to bez pokusů o modifikace nebo zdržování) vojenskou operaci USA při hlasování v RB OSN, ruská tajná služba navíc přistoupila k výměně informací s tajnými službami zemí NATO. Rusko ani aktivně neprotestovalo proti umístění vojenských základen USA ve střední Asii a se souhlasem Ruska mohla přeletět nad ruským územím zásobovací letadla (Leichtova 2014: 132). Co se týče Evropy, Putin dal po svém nástupu najevo, že je ochoten spolupracovat s evropskými zeměmi a začal pracovat na mnohovrstevné politice Ruska vůči zemím Evropy (Zubov 2015; Leichtova 2014: 133).

⁵³ I „virtuální návštěva“ Ruska, která se měla uskutečnit v roce 2002 v podobě televizního mostu mezi Vatikánem a kostelem v Moskvě, byla výrazně zkomplikována tím, že ruské televizní kanály odmítly tento program vysílat a ruský patriarcha celou záležitost považoval za invazi do Ruska (Lenta.ru 2002a).

⁵⁴ Ruští prezidenti navštívili Vatikán celkem 8-krát a žádnou reakci RPC to nevyvolalo (TASS 2015b). Jelcin během svých návštěv zval papeže na návštěvu Ruska, ovšem později říkal, že patriarcha je proti a proto daný krok není možný. I první Putinova návštěva Vatikánu v roce

prohlásil, že jede navštívit papeže, aby pomohl církvím překonat schizma⁵⁵ (Kremlin 2003). Avšak jakékoli snahy o „překonání schizmatu“ byly docela paradoxní vzhledem k politice Ruska vůči zahraničním misionářům, která se výrazně projevila i v Koncepci národní bezpečnosti z roku 2000.

Tato Koncepce národní bezpečnosti rozvíjí otázku duchovní bezpečnosti, i když se opakuje řada odstavců z koncepce roku 1997. Ovšem v koncepcích je i jeden velký rozdíl. Jestliže koncepce z roku 1997 jen upozorňuje na „destruktivní roli různých náboženských sekt“ (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 1300/1997), v koncepci z roku 2000 už je nejen zdůrazněn negativní dopad činnosti zahraničních misionářů, ale je zde také uvedeno že „boj proti negativnímu vlivu zahraničních náboženských organizací a misionářů“ je považován za prvek zajištění národní bezpečnosti Ruské federace (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 24/2000).

Jestliže koncepce z roku 1997 fakticky nepřinesla v tomto ohledu výsledky, tato vyhláška byla základem pro vytlačení cizích duchovních z Ruska (Filatov 2007: 32)⁵⁶. RPC začíná být vnímána ruskou elitou zčásti i jako institut, který ovlivňuje ruskou národní bezpečnost (Cerpickaja 2011: 32), což vede k tomu, že v té době jsou pevně propojena pojetí duchovní a národní bezpečnosti (Cerpickaja 2011: 58). A proto se nelze divit, že „duchovní bezpečnost“ se stává v té době předmětem pokračujícího zájmu státních úředníků, politiků a biskupů RPC na nejvyšší úrovni (Filatov 2007: 32) a stále častěji je diskutována i v ruských médiích, která tehdy již začínala být čím dál více kontrolována Kremlm. Kvůli ní byly západní církve nuceny ukončit téměř všechny své programy v Rusku a začaly rušit již navázané styky se strukturami RPC na Západě (Mitrochin 2016: 5).

Po roce 2003 se ani sám Putin nesnažil pokračovat v řešení schizmatu, k čemuž byly i zahraničněpolitické důvody. Vztahy Ruska a USA se znovu zhoršovaly. V roce 2003, ještě během příprav USA a VB na invazi do Iráku, začalo Rusko koordinovat

2000, podle ruských masmédií, měla být něčím podobným, ovšem Putin papeže do Ruska nezval ani v roce 2000, ani později, v roce 2003 (Ševkunov nedat.).

⁵⁵ Podle názoru některých badatelů (Klimenko 2015: 138-141), měl daný krok ukázat Evropě otevřenost nejen nového ruského vedení, ale i celého Ruska

⁵⁶ Například, v roce 2002 vypukl skandál s neprodloužením víza vlivným katolickým biskupům (Lenta.ru 2002b). Skandál byl výsledkem toho, že papež zvýšil úroveň administrativních jednotek katolické církve. Zajímavé je, že MZV reagovalo na danou administrativní reformu katolíků, dokonce rychleji, než PRC (Verchovskij 2003b). Samotná církev takový krok katolíků vnímala jako nepřátelský (Mitrofanova 2010: 230) a ruská veřejnost považovala rozhodnutí papeže za hrozbu národní bezpečnosti (Newsru.com 2002). Novaja Gazeta uvedla, že MZV poté veřejně prohlásilo, že toto bylo učiněno díky prosbě patriarchy (Novaja Gazeta 2005). Stejný názor měl i Verchovskij (Verchovskij 2003b), ovšem, např., Lunkin v personální komunikaci uvedl, že si naopak myslí, že RPC za to nemohla (Lunkin 2016a).

svou činnost s největšími evropskými odpůrci zásahu – Německem a Francií (Dudajti 2016: 59). Ruský režim dal najevo, že trvá na hlavní roli OSN při řešení konfliktů⁵⁷ a také se netajil ani tím, že hlavním se pro něj stávají jeho národní zájmy (Německo a Francie byly hlavními ruskými ekonomickými partnery v Evropě). Navíc díky své protiintervenční pozici ruský režim zvýšil svou autoritu uvnitř státu, protože většina veřejnosti byla proti vojenské intervenci (Lukin 2014: 139-140).

Curanović (2013) uvádí, že ruské odmítnutí intervence v Iráku bylo mimo jiné i důsledkem snahy RPC přemluvit ruské vedení k aktivnější záchraně křesťanů⁵⁸.) Stejně jako ruští politici (Dudajti 2016: 59), metropolita Kirill před intervencí Irák navštěvoval (Mospat 2002). Těsně před začátkem intervence a hned po ní RPC učinila veřejná prohlášení, ve kterých vyjádřila obavy nad tím, že jsou ohroženy životy a bezpečnost občanů Iráku a že dochází k zneužívání náboženských pocitů lidí pro politické cíle a k radikalizaci veřejných nálad. V neposlední řadě se církev zajímala o ochranu a zachování památek (Mospat 2003b; Mospat 2003c). Představitelé RPC napsali dopis generálnímu tajemníkovi OSN Kofi Annanovi (Mospat 2003d), prezidentu USA Bushovi a premiérovi VB Blairovi s výzvou podniknout všechno možné pro ukončení vojenské operace v Iráku (Mospat 2003b). Je těžké si představit, že pozice RPC během dané situace skutečně mohla ovlivnit ruskou politiku, spíše je to první případ, kdy se během konfliktu mimo území postsovětského prostoru názory RPC a státu shodovaly úplně ve všem.

Intervence do Iráku vedla k tomu, že již během volební kampaně v letech 2003-2004 začala být patrná výrazná antiamerická rétorika (Lebedjev 2012: 335). Barevné revoluce v postsovětském prostoru, které podle názoru ruského vedení, byly provokacemi Západu, také nemohly přispět k normalizaci vztahů.

RPC se také snažila přispět do antiamerické rétoriky ruského vedení a kromě toho, že západní civilizace byla považována církví za nositele materialismu, nedostatku duchovnosti a sobectví (Filatov 2007: 23), RPC aktivně šířila informace o tom, že

⁵⁷ I později, ve svém projevu v Mnichově, Putin trval na tom, že jediným nástrojem, který může rozhodovat o použití síly je OSN (Kremlin 2007a).

⁵⁸ Z analýzy projevů církevních činitelů (na patriarchia.ru a mospat.ru) ovšem vyplynulo, že rétorika „záštity křesťanů“ (kód „защита христиан“) se objevuje mezi ruskými církevními představiteli pouze po nástupu Kirilla v roce 2009. Avšak v roce 2007 občané Iráku žijící v Rusku provedli u irácké ambasády v Moskvě demonstraci, na které vyzývali k záchraně křesťanů. Daná demonstrace byla organizována, podle oficiální informace, etnickým Rusem a občanem Ruska Juchanovem, pracujícím při RUDN (RPC MP 2007a). I dnes lze v rétorice církevních představitelů najít odkaz na události v Iráku v roce 2003 (například REOR 2012). Co se týká pozice ruského vedení, první zmínku o „záchraně křesťanů“ se podařilo najít v projevu Putina v roce 2012 (viz dále), i když slovní spojení „záchrana křesťanů“ Putin nepoužil.

Brzezinski v 90. letech označil pravoslaví za největší hrozbu pro USA po pádu komunismu. Ovšem názor, že pravoslaví představuje pro Západ hrozbu, sdílejí nejen církevní představitelé (například, Šumskij 2016, Iljašenko 2004), ale i akademičtí pracovníci (například Cerpickaja 2011: 56; Serebrič 2016, Trojickij 2006).

Samotný Washington přestával vnímat Rusko jako strategickou prioritu a začal na něj pohlížet spíše jako na nepředvídatelného partnera. Zpřísnění politiky USA ve vztahu k Rusku dosáhlo svého vrcholu v červnu 2007, když Bush v Praze přirovnal ruskou činnost na světové scéně k čínské politice. Ve svém projevu, stejně jako v těch předcházejících, americký prezident otevřeně vyjádřil znepokojení nad vnitřním vývojem Ruska a hovořil o přímé souvislosti mezi utužením ruského režimu (které již bylo zmíněno dříve) a zahraniční politikou (Gomar 2008).

Po oranžové revoluci nastalo zjevné ochlazení také ve vztazích mezi Ruskem a EU. Čím dále tím více se diskutovalo o energetické závislosti EU na Moskvě. Jestliže na začátku prvního volebního období Putina byly vztahy v energetické oblasti považovány za faktor spolupráce, postupně se stávaly zdrojem napětí. Během druhého prezidentského období Vladimíra Putina se vztahy v energetické oblasti stále více politizovaly, což vedlo k tomu, že s počátkem krize na Ukrajině v roce 2006 se energetické vztahy USA, EU a Ruska výrazně zdramatizovaly (například, Polsko chtělo, aby energetické vztahy mělo na starosti NATO) (Gomar 2008). Dalším problémem byly aktivity NATO u ruských hranic, které Kreml považoval za sérii provokací (Karijagin 2014: 203). Ani původní zájem Ruska zapojit se do programu evropské bezpečnosti a obranné politiky (*European security and defence policy*) nezastínil negativní postoj k rozšíření NATO v roce 2004, které Rusko považovalo za porušení slibů západních politiků daných po rozpuštění Varšavské smlouvy (Kremlin 2007a)⁵⁹.

Rusko se aktivně vyjadřovalo i již proti možnému vytvoření systému protiraketové obrany (vytvoření bylo vnímáno jako porušení sovětsko-amerických smluv (Karijagin 2014: 203)), přičemž na začátku (mezi lety 2004-2006) tento postoj aktivně obhajovali hlavně představitelé ruského MZV (například Zajcev–Litovkin 2004; Kramnik 2011) a Generálního štábu (Litovkin 2006). Ovšem v roce 2007 začal výrazně kritizovat rozmístění systému americké protiraketové obrany v Česku a Polsku také Putin, protože tento krok považoval za hrozbu bezpečnosti Ruska (Kremlin 2007b). Vrcholem zhoršení vztahů byl mnichovský projev Putina, v němž ruský prezident opětovně zdůraznil, že pro moderní svět nejenže není příjemné, ale dokonce není ani

⁵⁹ Rusko potvrdilo svůj negativní postoj k rozšiřování NATO směrem k ruským hranicím i v koncepci ZP z roku 2008. Takový postup NATO vede podle Ruska k porušení principu rovnosti a stejné bezpečnosti (Koncepcija vněšnej politiky Rossijskoj Federacii 2008).

možné unipolární uspořádání, kde jediným pólem moci je USA. Podle Putinova vyjádření v Mnichově, NATO posílá své hlavní síly k ruským hranicím (v té době byl za takové síly považován systém protiraketové obrany) a Rusko nedělá nic, protože plní Smlouvu o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (Kremlin 2007a)⁶⁰.

Církev byla také znepokojena rozšiřováním NATO a americkým systémem protiraketové obrany. V červnu roku 2007 na konferenci náboženských vůdců před summitem G8 metropolita Kirill ve svém prohlášení podpořil zahraniční politiku Ruska ohledně rozmístění systému americké protiraketové obrany v Česku a Polsku a hovořil o nutnosti zastavit politiku ústupků ze strany Ruska. Takovou politiku považoval za známku slabosti a svéráznou kapitulaci před centry moci (Mospat 2007).

Lze se domnívat, že ruské vedení také považovalo ústupky vůči Západu za slabost a proto již v červenci Putin podepsal výnos o „pozastavení Ruskou federací platnosti Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a souvisejících s ní mezinárodních smluv“ v důsledku výjimečných okolností, které ovlivňují bezpečnost Ruské federace a vyžadují okamžitá opatření (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii č. 872/2007). Ovšem, bez ohledu na rostoucí vliv církve, neexistují objektivní důvody, které by umožnily tvrdit, že právě názor církve nějak ovlivnil rozhodnutí Putina.

Ale bylo by nesprávné tvrdit, že mnichovský projev⁶¹ neměl žádné důsledky pro RPC jako aktéra. Podle názoru Kolesnikova (2017) se Rusko, jež bylo součástí Západu, začalo přetvářet ve svrchovaný ostrov⁶², což vedlo k tomu, že ke konci druhého volebního období Putina byl v ruské společnosti zakotven názor, že země se nachází v nepřátelském mezinárodním prostředí (Gomar 2008). Taková situace byla pro církev výhodná, protože zvyšovala poptávku po ruské⁶³ (a to *russkoj* i *rossijskoj*)⁶⁴. Mezi

⁶⁰ Existují různé názory na projev Putina v Mnichově. Podle názoru A. Kolesnikova (2017), chtěl ruský prezident svým útočným, agresivním projevem a svou přímostí vystrašit Západ⁶⁰, protože doufal, že „západní partneři“ vezmou v úvahu jeho obavy a učiní nějaké vstřícné kroky. Ale, podle názoru, N. Naročnické (Kotenok-Naročnickaja 2008), projev Putina nelze považovat za agresivní nebo útočný. Naopak, projev byl začátkem nové, otevřenější ruské politiky vůči Západu.

⁶¹ V roce 2017 uplynulo 10 let od mnichovského projevu. Zajímavé je, že většina celostátních ruských médií (RBK; Komsomol'skaja pravda RT; Gazeta Trud; RBK; Rossija 1; Pervyj kanal; Arguměnty i fakty; TASS; RIA Novosti) věnovala této události pozornost. Nejen prokremelská média, včetně kanálů Rossija 1, Pervyj kanal a RT, ale i pravoslavná média (například Tcar'grad TV; Pravoslavie i mir; Radoněž) vykreslovala danou událost v duchu tvrzení „Putin Západ upozorňoval a snažil se Západu pomoci, Západ Rusko neposlouchal, a proto má obrovské množství problémů“. Ale podle názoru v RBK (Kolesnikov 2017) před deseti lety v Mnichově Putin ztratil nejen Evropu, ale i celý Západ.

⁶² Existuje i jiný názor, který tvrdí, že Rusko se po barevných revolucích obrátilo k eurasismu (Gomar 2008)

⁶³ V interpretaci Kirilla je ruská civilizace podobná pravoslavné civilizaci Huntingtona.

ruskými procírkevními intelektuály (např. Naročnickaja, Aksjučic) a vysokými představiteli církve se s novou silou začala diskutovat tato otázka (Cerpickaja 2011:7; Cerpickaja 2011:33). Kromě toho, že daná civilizace jasně dává najevo, že je v ní místo pouze pro „tradiční náboženství“, nikoliv pro katolíky a protestanty (Filatov 2003), je jejím cílem vysvětlit odlišnost Ruska od Západu, což se po mnichovském projevu stává výhodným i pro stát, protože základem odlišnosti je nejen různý soubor hodnot, ale i různé pojetí „demokracie“, „lidských práv“ apod.⁶⁵

V souladu s danou pozicí byly i priority spolupráce mezi státem a církví, které vyzdvihl Lavrov v roce 2008. Podle Lavrova je základem spolupráce mezi státem a církví společné pochopení důležitosti obnovy pozice Ruska jako silného státu, který pevně stojí na nohou a odpovídá představám Rusů o sobě a o svém státu (MID 2008a).

A proto se nelze divit, že v Rusku byl docela populární film „Gibel imperii. Vizantijskij urok“, který byl vysílán na kanálu Rossija 1 na začátku roku 2008. Film byl natočen otcem Tychonem Ševkunovem, kterého v Rusku považovali za duchovního otce Putina. Film nebyl o Byzanci, byl o moderním Rusku. Tento film s maximální jasností nastínil vznikající priority pravoslavné civilizace, které lze shrnout do dvou tezí: spasení je ve státnosti a pravoslaví, smrt spočívá v příklonu k Západu a nesouhlasu s politickým kurzem ruského vedení (Desnickij 2015: 6).

I sám Putin v roce 2007 na své tiskové konferenci prohlásil, že pravoslaví a jaderný štít Ruska jsou těmi složkami, které posilují ruskou státnost a tvoří nezbytné předpoklady pro zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu (Kremlin 2007b).

V souladu s danou politikou bylo i to, že ruské úřady aktivně vysvětlovaly omezování svobody občanské společnosti zajištěním „duchovní bezpečnosti“ (Payne 2010: 716). A právě zajištění „duchovní bezpečnosti“, podle názoru současného patriarchy Kirilla, bylo jednou z hlavních zásluh Alexije II ve spolupráci se státem⁶⁶ (Mospat 2008).

Druhou prioritou by se, podle Lavrova, měla stát spolupráce mezi státem a církví při dialogu mezi civilizacemi a mezi náboženskými směry (MID 2008a). Rusko

⁶⁴ Poprvé bylo v církevní rétorice pojetí „ruské civilizace“ použito současným patriarchou Kirillem.

⁶⁵ Dokonce od roku 2003 existuje „Institut ruské civilizace“, ovšem představitel řekl, že jedinou činností daného „Institutu“ je publikace děl ruských myslitelů.

⁶⁶ Ovšem Strategie národní bezpečnosti z roku 2008 už neobsahuje odstavec o „boji proti negativnímu vlivu zahraničních náboženských organizací a misionářů“. Zachovala se však řada odstavců z předchozích koncepcí, které uznávaly důležitou roli duchovního obnovení Ruska.

dokonce podniklo kroky k tomu, aby na půdě OSN⁶⁷ byla vytvořena konzultativní náboženská rada (Interfax-Religija 2007a). Pokusy Ruska nebyly úspěšné, ovšem

⁶⁷ RPC aktivně participuje i na činnosti mezinárodních organizací, přičemž stát i církve často zaujímají stejný postoj a podporují se navzájem (Cerpickaja 2011: 71-72). Již v roce 2002 bylo otevřeno při evropských organizacích Zastupitelství RPC, jehož cílem byla mimo jiné i účast v debatě o evropské integraci, o právech věřících v EU, legislativě v oblasti lidských práv, imigrační legislativě, evropské bezpečnosti, bioetice, etických aspektech využívání moderních technologií (RPC MP nedat.). Ovšem teprve až po nástupu Lavrova začíná církev výrazněji participovat na činnosti evropských institucí. Cerpickaja (2011: 177) uvádí, že aktivnější participace RPC na činnosti evropských institucí byla dána nejen větší podporou církve ze strany ministerstva zahraničí, ale i tím, že spolupráce s evropskými institucemi se stala pro RPC a Rusko přínosnější kvůli vstupu Litvy, Lotyšska a Estonska do EU a existenci ruské diaspory v evropských státech. Ale činnost RPC v evropských organizacích, podle názoru otce Antonije (Mudrov 2008), který v tu dobu zastával funkci tajemníka zastupitelstva, byla ještě před událostmi na Ukrajině značně omezená, kvůli tomu, že Rusko není členem EU. V důsledku RPC neměla k propagaci svých iniciativ takovou příležitost jako například církve řecká nebo bulharská. Podle názoru Antonije, potenciál ruské diaspory v EU existoval, ale samotná diaspora byla špatně organizována. Dialogu s Evropskou lidovou stranou stál v cestě Konstantinopolský patriarchát a s jinými stranami RPC nenavázala kontakt. Ovšem existovaly i pozitivní názory ohledně činnosti RPC při evropských organizacích. Například, podle názoru Cerpické (2011: 178), by zastoupení RPC při evropských organizacích mohlo hrát důležitou roli v rámci Východního partnerství, což by umožnilo Rusku prostřednictvím RPC kontrolovat, jestli se neporušují jeho zájmy. Ovšem dnes lze říci, že zastupitelstvo téměř nefunguje. I když to RPC neuznala oficiálně, lze říci, že dnes je činnost daného zastupitelstva soustředěna pouze na práci v rámci Výboru zastupitelů pravoslavných církví v EU (*Committee of the Representatives of the Orthodox Churches in European Union*), který byl vytvořen v roce 2010 a jak uvádí ruské zdroje (Il'jin 2010), myšlenka jeho vytvoření jako poradního orgánu při EU patří metropolitu Ilarionovi, který dnes stojí v čele Oddělení vnějších církevních vztahů.

V roce 2004 se otevírá Zastupitelství RPC při Radě Evropy, cílem kterého je rovněž participace na diskusích na téma náboženských svobod, ale i evropské bezpečnosti a lidských práv. Rada Evropy výrazně pomohla RPC při řešení právního postavení v Estonsku (Kasatkin 2010: 144). Ovšem po nástupu Lavrova a změně zahraničněpolitického směřování Ruska, PRC ostře kritizovala rezoluce Parlamentního shromáždění, které směřovaly proti kreacionismu (Pravoslavie. ru 2007). Rezoluce „Ženy a náboženství v Evropě“ a „Homofobie v Evropě“, podle názoru představitelů RPC, porušují lidská práva věřících (Portal Credo.ru 2006). Alexij II. v roce 2007 vystoupil v Parlamentním shromáždění Rady Evropy a vyjádřil své znepokojení nad tím, že se Evropa zřekla křesťanských a mravních hodnot pod záminkou ochrany lidských práv. Zdůraznil také nepřijatelnost schválení sekulárního světonázoru ke škodě náboženského a zakotvení monopolu na sekulární světonázor ve společnosti (Cerpickaja 2011: 170). Podle názoru Cerpické, vystoupení patriarchy vyvolalo smíšenou reakci mezi zástupci Rady Evropy, což dalo Rusku najevo, že tato organizace má svérázný přístup k problematice lidských práv (Cerpickaja 2011: 170). Dnes dané zastupitelství řádně funguje a jeho poslední iniciativou bylo v roce 2015 otevření Centra pro sledování práv a svobod pravoslavných křesťanů v Evropě, které by mělo vyšetřovat konkrétní případy porušování práv věřících, shromažďovat informace o stavu práv pravoslavných křesťanů v členských státech Rady Evropy, analyzovat je a pravidelně předávat orgánům RE (Rajskij 2015). Centrum funguje i dnes, na jeho webových stránkách jsou zveřejněny analytické zprávy o postavení pravoslavných věřících v Evropě (Orthodox Rights nedat.). Je třeba poznamenat, že taková iniciativa nejen že byla v souladu s politikou ruského státu, ale byla pro něj také výhodná. Co se týká participace Ruska v činnosti Rady Evropy, lze poznamenat, že Rusko zbavily možnosti hlasovat, účastnit se hlasování a

podobné myšlenky pronikly i do koncepce zahraniční politiky Ruska z roku 2008⁶⁸. V kapitole „upevnění mezinárodní bezpečnosti“ je uvedeno, že Rusko přispívá k rozvoji dialogu mezi kulturami, civilizacemi a národy, aktivně spolupracuje s RPC a jinými tradičními ruskými konfesemi (Koncepce vnější politiky Rossijskoj Federacii 2008).

Alexij II. se během roku 2008 soustředil pouze na vnitřní politiku a spolupráci s pravoslavnými církvemi, a proto nelze najít jeho názory ohledně daného problému z tohoto období. Ovšem podle jeho dřívějších projevů a na základě toho, že podporoval vytvoření komise na půdě OSN, lze říci, že toto bylo v souladu i s jeho prioritami. Kirill, který nastoupil po Alexijovi, neodmítal principy dialogu mezi civilizacemi. Kniha o Kirillovi z roku 2010, jejímž autorem je současný ředitel Oddělení vnějších církevních vztahů Ilarion, uvádí následující informace: „[p]atriarcha Kirill je zastáncem myšlenky „dialogu civilizací“, který směřuje k vybudování multipolárního světa, v němž každý národ a každá náboženská tradice musí mít své místo“. A proto ruská civilizace musí spolupracovat i se západní i s islámskou civilizací, ovšem musí to být dialog rovných partnerů (Alfeev 2010: 396).

V dialogu mohl pomoci i vztah Kirilla ke katolíkům. V roce 2009, když se Kirill stal patriarchou a Ilarion hlavou OVCS, byli katolíci a pravoslavní prohlášeni za spojence v boji proti sekularismu, i když pouze na území EU (Lunkin 2014: 164).

Názory patriarchy Kirilla, kterého Fidel Castro považoval za svého spojence v boji proti imperialismu (RPC MP 2008d), byly mnohem radikálnější, protizápadnější a antidemokratičtější, než veřejná pozice ruského politického vedení (Lunkin 2016b). Bez ohledu na zlepšení vztahů mezi Ruskem a Západem po roce 2009 (Medveděv tyto vztahy považoval za nejlepší za poslední desetiletí (Solovjev 2012: 15)), byla pozice RPC protizápadní. Rétorika Kirilla byla ve srovnání s jinými obdobími mírnější, ovšem ve většině projevů je patrné jeho znepokojení mravním úpadkem Západu, který už dlouhou dobu trpí hlubokou duchovní krizí (např. RIA Novosti 2009). I západní operace v Libyi, kterou Rusko nevetovalo, nevyvolala pochopení nejen u ruského premiéra Putina (Interfax 2011), ale ani u RPC a byla výrazně kritizována (například Orlova 2011).

participovat na činnosti řídicích orgánů, což vedlo k tomu, že Rusko úplně odmítlo participovat na činnosti Rady Evropy (Percev 2017: 30), ovšem platí členský příspěvek (Ratnikov – Makunina 2016).

⁶⁸ V koncepcích z roku 2008, 2013 (čl. 32x), 2016 (čl. 38), text ohledně daných otázek je úplně stejný.

A proto RPC neustoupila od podpory své koncepce ruské/východoslovanské civilizace⁶⁹. Ovšem v roli duchovního lídra dané civilizace, podle názoru Lunkina (2016b), začal ještě v rámci předvolební kampaně fakticky Kirillovi konkurovat Putin, který operoval i prvky z koncepce Kirilla. Poprvé se lze s konceptem Ruska jako „státu – civilizace“⁷⁰ u Putina setkat v jednom z jeho programových článků „Rossija. Nacionalnyj vopros“ (Rusko. Narodnostní otázka) (Putin 2012a)⁷¹. V dalším ze svých programových článků „Rusko a mění se svět“ Putin (2012b) ostře kritizoval Západ, což poskytlo možnost usoudit, že „stát-civilizace“ (stát jako nositel ruské civilizace) má být v protikladu k Západu, což také potvrdily další projevy Putina.

Tento stát by také měl vystupovat jako ochránce křesťanů. To, že ochrana křesťanů je jednou z nejdůležitějších priorit zahraniční politiky Ruska, se stalo zřejmým po setkání Putina s představiteli „tradičních náboženství“. „Silné Rusko je Rusko, které chrání křesťanské menšiny všude ve světě, včetně vyžadování garancí dodržování jejich práv výměnou za politickou či ekonomickou podporu“ – řekl Putinovi předseda OVCS Ilarion. Na dané tvrzení Putin odpověděl, že samozřejmě to tak i bude, bez pochyb (RPC MP 2012b)⁷².

V ruských médiích byla proticírkevní kampaň z roku 2012 vnímána jako „provokace Západu“ a znovu se objevily myšlenky o tom, že Západ považuje pravoslaví za svou hlavní hrozbu⁷³. Kromě toho, ruská masmédiá začala mluvit o tom, že Evropa

⁶⁹ V období let 2009-2012 bylo v projevech Kirilla na webu patriarchia.ru uvedeno 26 zmínek s výskytem výrazů „русская цивилизация“, „российская цивилизация“ – 4.

⁷⁰ Patriarcha také používal ve svých projevech ohledně ruské civilizace pojem „stát – civilizace“, ovšem již po projevech Putina (například VRNS 2013a).

⁷¹ Putin i později zopakoval tuto myšlenku ve svém poselství k Federálnímu shromáždění v roce 2012 (Kremlin 2012a). Prezentační úvahy o Rusku jako o civilizaci Putin dal najevo, že se vrací k myšlence, která vznikla v období „Moskvy – Třetího Říma“, tedy: že Rusko má něco výjimečného, co spočívá nejen v ruské identitě, ale i v dějinách a kultuře (Galeotti – Bown 2014). Naposled o Rusku jako o ruské civilizaci Putin mluvil v roce 2016 na sjezdu Jednotného Ruska (Fokina 2016).

⁷² Zajímavé je, že ještě dříve, v roce 2008, když se v již zmíněném rozhovoru žurnalista zeptal Lavrova, jestli je možné souhlasit s názorem, že Rusko se vrací ke své roli ochránce křesťanů, Lavrov odpověděl, že Rusko nedělí svět podle náboženského klíče. Ale kvůli tomu, že většina Rusů vyznává pravoslaví, uděluje Rusko zvláštní pozornost i vztahům se státy východní křesťanské tradice (MID 2008). Ovšem „ochrana křesťanů“ je jedním z příkladů ruských dvojích standardů. V médiích (například Saduort 2016), včetně ruských (například Tiščenko 2016), se objevují informace o pronásledování křesťanů v Číně. Ovšem ani v jednom z projevů ruských státních činitelů, či ruských církevních představitelů, nelze najít žádnou snahu o upoutání pozornosti mezinárodního společenství k otázkám křesťanů v tomto regionu.

⁷³ Dané prohlášení bylo znovu medializováno během roku 2012. Odkazy na dané tvrzení lze najít ve filmech REN TV – Zagovor protiv russkikh a Rossii 1 – Provokatory a Provokatory 2. Taková popularita byla výsledkem punkové modlitby Pussy Riot a skandálů, které byly spojeny s majetkem patriarchy, což bylo vnímáno jako západní provokace (Melnikov 2012).

se vzdaluje od víry. Výborným příkladem pro dané tvrzení byl příběh o zákazu nošení křížku stevardce a zdravotní sestře ve Velké Británii, který byl zveřejněn ve všech prokremelských mediích, včetně oficiální vládní Rossijskoj gazety. Ovšem nejlépe vykresluje danou situaci v kontextu začátku nové vlny protizápadní rétoriky, patrné až do dneška, analytický program „Voskresnoje vremja“ na 1 kanálu. Petr Tolstoj, který je dnes poslancem Dumy a v té době byl moderátorem daného pořadu, před reportáží z Londýna řekl: „O čem je daný průběh vývoje událostí? Je o tom, jak se v rámci politiky multikulturalismu Evropa nekonečně ustupuje pod tlakem tzv. tolerance a postupně přestává být křesťanskou civilizací – zpočátku navenek, a pak i fakticky. Pod hesly tolerance a trpělivosti ke všemu, včetně hanobení víry, je namísto po staletí obdivovaných hodnot vnucováno jediné, hlavní náboženství dvacátého století – západní demokracie. Člověku přináší mnohem více omezení než všechna náboženství dohromady, ale umožňuje mu plnou svobodu, když nepřekračuje určitý rámec, například, nenosí křížek při práci. Čím dále, tím je rámec užší“⁷⁴ (Pervyj kanal 2012).

V souladu s výše uvedenou citací byla i rétorika vysoce postavených církevních hodnostářů mezi léty 2012-2013, ovšem patriarcha nebyl natolik kategorický ve svých projevech, naopak, snažil se, aspoň formálně, být prostředníkem v budování dobrých vztahů mezi Západem a Ruskem. Poprvé a zatím naposled bylo z úst patriarchy Kirill možné slyšet, že ruská a západní civilizace jsou dvěma nejbližšími civilizacemi (VRNS 2012). Navíc, na setkání s americkým velvyslancem v roce 2012 patriarcha mluvil o tom, že RPC je ochotna stát se prostředníkem při restartu vztahů mezi Ruskem a USA (RPC MP 2012d). Ovšem všichni odborníci, se kterými jsem mluvila, kromě Lunkina, řekli, že RPC nehrála žádnou roli v rusko-amerických vztazích⁷⁵.

Ovšem rétorika patriarchy se mění po projevu Putina na fóru ve Valdaje v roce 2013, na kterém Putin prohlásil, že Západ dnes fakticky jde cestou odmítnutí svých kořenu a křesťanských hodnot, což vede k politice, která na jednu úroveň staví viru v Boha a viru v satanu⁷⁶. To vede k tomu, že lidé v evropských státech se obávají mluvit

⁷⁴ A proto se nelze divit, že vysoce postavení církevní hodnostáři mluví o tom, že politická tolerance Západ ničí (RPC MP 2012c).

⁷⁵ Podle názoru Bělova (2017) takovou rétoriku patriarchy lze vysvětlit tím, že v roce 2012 ještě zůstávala naděje na obnovení dobrých vztahů mezi Ruskem a Západem. S tím by bylo možné i částečně souhlasit, protože v roce 2016 během volební kampaně v USA a ruských nadějí na zvolení Trumpa, církevní představitelé znovu začali mluvit o možnosti RPC být mediátorem ve vztazích mezi Ruskem a Západem (Lunkin 2016a).

⁷⁶ Hned po projevu Putina začal pravoslavný časopis Foma publikovat tematické rozhovory v rubrice „Mají pravoslavní nenávidět Západ?“. Ruští badatelé zde dospěli k závěru, že Rusko není nenávislné vůči Západu, ale proč by Rusko mělo potřebovat Západ, který sám považuje

o své náboženské příslušnosti. A proto, podle Putina, pokusy o přenesení na ruskou půdu západních hodnot nebyly přijaté ruským národem (Kremlin 2013a). Později Putin pokračoval ve svém hodnocení a řekl, že mezi Ruskem a Západem dnes nejsou ideologické rozpory, ale rozpory fundamentální, které spočívají v různém souboru hodnot. Jestli základem západní modely hodnot jsou individualistické hodnoty, které spočívají v uspokojení vlastních zájmů, základem ruského modelu, podle Putina, jsou snahy o blahu kolektivu, něco duchovní a spojené s Bohem (Kremlin 2013b). Pak Putin na setkání s novináři řekl, že je pro něho důležité zahránit ruské občany od západních kvazihodnot. Rusko by se mělo vrátit k tradičním hodnotám a na jejich základe jít dopředu (Kremlin 2013c). V roce 2015 na fóru ve Valdaji Putin znovu zopakoval, že základem ruského světónázoru je představa o dobru a zlu, o vyšších silách a božský začátek, ale základem západního myšlení je zájem, pragmatismus a proto ruští myslitelé, podle Putina, měli pravdu, když psali, že příčina neporozumění mezi Ruskem a Západem spočívá hlavně v různém světónázoru (Kremlin 2015a).

Projevy Putina jsou dost podobné projevům patriarchy, který mluví nejen o výjimečnosti ruské civilizace, jež by se měla sjednotit před výzvami nepřátelských civilizací (VRNS 2016), ale i o tom, že Západ trpí duchovní krizí a mravně upadá (OVCS MP 2014; RIA Novosti 2015c). A také o tom, že Západ povýšeně pohlíží na zbytek světa a vyžaduje, aby tento zbytek světa žil podle západních pravidel, ve kterých není místo pro náboženskou svobodu⁷⁷ (RIA Novosti 2015c). Patriarcha rovněž mluvil o tom, že se Západ přestal ztotožňovat s křesťanskou tradicí (Micheev 2015), což vedlo k tomu, že se snaží vytlačit křesťanské hodnoty z lidského života, čímž usiluje o duchovní odzbrojení lidí (RPC MP 2014b). To také vede k tomu, že třeba veřejné nošení křížku může být důvodem ke ztrátě zaměstnání (Gund'ajev 2016). Metropolita Ilarion uvedl, že ateismus je fakticky oficiální ideologií Západu (RPC MP 2016a). Biskup Kliment, který je jedním z nejmocnějších biskupů v RPC, v roce 2017 prohlásil, že v západních státech křesťany „zahánějí do ghett“ (Ušakova 2017).

A proto jako hlavní strážce morálky a křesťanských hodnot RPC začala komentovat i změny v zákonodárství států, které nejsou kanonickým územím RPC. Příkladem je prohlášení OVCS ohledně změn v rodinném zákonodárství Francie a Velké Británie, spojených s legalizací homosexuálních vztahů (RPC MP 2013a).

Rusko ne za důležitého hráče, ale za historické neporozumění? (pro více informací viz Foma 2013).

⁷⁷ Protiváhou je, podle patriarchy, silné Rusko, které má být příkladem pro Evropu (RIA Novosti 2015c).

Po událostech na Ukrajině se stává trendem představovat dnešní konfrontaci Ruska a Západu jako duchovní civilizační konfrontaci. Například, ministr zahraničních věcí Lavrov v roce 2014 hovořil o tom, že Západ, který ztrácí své křesťanské kořeny, se vzdaluje od Ruska, protože Rusko se vrací k pravoslaví (MID 2014). V roce 2017, během tiskové konference věnované výsledkům činnosti ruského MZV v předchozím roce, věnoval Lavrov mimořádnou pozornost úvahám o západních hodnotách, které ve svém projevu označil jako postkřesťanské a mluvil o tom, že jsou v rozporu s ruskými hodnotami (MID 2017). Podobný názor zastává i hlava Rady federace Matvijenko. Ve svém blogu na oficiálních webových stránkách Rady federace psala o tom, že Západ čím dál, tím více ztrácí tradiční i lidské hodnoty, které tvoří duchovní základ soudobé civilizace a dělají člověka člověkem a jenom díky snahám Putina a RPC v čele Kirillem Rusko dokáže čelit hrozbě ztráty hodnot. Pouze spolupráce církve a státu umožní Rusku překonat všechny překážky, což je nesmírně důležité zejména v současné době, kdy Západ vede proti Rusku rozsáhlou informační válku (Matvijenko 2016). I Zjuganov v jednom ze svých posledních rozhovorů zdůraznil, že kořeny nenávisti Západu vůči Rusku sahají až do roku 1054 (Plavskaja 2017). A proto je celkem předvídatelné, že již podle strategie národní bezpečnosti z roku 2015 je hrozbou státní bezpečnosti ničení tradičních hodnot (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 683/2015: čl.43). Národním zájmem Ruska je naopak jejich zachování (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 683/2015: čl. 30). Je důležité, že daná koncepce, stejně jako předchozí z roku 2008, již nemluví o duchovní bezpečnosti, ale duchovní bezpečnost je i nadále významná, o čemž svědčí zákon Jarovoj-Ozerova, o kterém bylo pojednáno už dříve. Samotný patriarcha řekl, že pouze zachování křesťanství na Západě může být základem sbližování Ruska a Západu (RPC MP 2017a).

2.1.1 Sýrie, ochrana křesťanů a cesty patriarchy v roce 2016

Putin v dubnu roku 2015 řekl, že Rusko mnohokrát upozorňovalo mezinárodní společenství na to, že se málo angažuje v ochraně křesťanů na Blízkém Východě a poznamenal, že je špatné, že mezinárodní společenství nemůže ochránit lidi, kteří jeho ochranu potřebují (Kremlin 2015b).

Putin hned po zásahu v Sýrii v jednom ze svých rozhovorů řekl, že cílem zásahu není podpořit některou z náboženských skupin, ale pomoci legitimnímu vedení Sýrie bojovat s terorismem (Kremlin 2015c). Ovšem později se ukázalo, že „válka s terorismem“ může souviset i s otázkou ochrany křesťanů, což může být pro ruské vedení přínosné nejen v zahraniční, ale i ve vnitřní politice.

Kirill stejně jako Putin ještě před ruským zásahem v Sýrii ostře kritizoval západní státy, že v otázce ochrany křesťanů na Blízkém východě se řídí dvojími standarty a nechtějí vidět jejich problémy (RPC MP 2015a). A proto, podle patriarchy, není možné se divit tomu, že Západ je na rozdíl od Ruska lhostejný k osudu křesťanů na Blízkém Východě (Interfax 2015b).

Hned po ruském zásahu Kirill danou událost nehodnotil, na rozdíl od předsedy odboru pro záležitosti vztahů církve a společnosti V. Čaplina, který nazval ruskou operaci v Sýrii svatou povinností ruského národa/Ruska bránit lidi (Interfax 2015c). Avšak většina západních médií to pochopila tak, že Čaplin nazval ruskou operaci v Sýrii "Svatou válkou" (např. Hearst 2015; AFP 2015), což vyvolalo hněv na Blízkém Východě (viz např. BBC 2015; Julaev 2015; The Economist 2015). Ovšem názor Čaplina nebyl nejostřejší. Otec Alexandr Šumskij (2015) prohlásil, že ruský zásah v Sýrii konečně ukázal, že Rusko je znovu velmocí a je schopné porazit své nepřátele, mezi které Šumskij zařadil nejen ISIS, ale i Západ a liberály.

Kirill zásah Ruska v Sýrii poprvé hodnotil v rozhovoru na začátku roku 2016. Někteří badatelé, například Iščenko (2017), považují daný rozhovor za snahu legitimizovat kroky Kremlu, především v očích ruské veřejnosti, která v té době již nerozuměla tomu, proč Rusko bojuje v Sýrii. Podle Kirilla, Rusko svou operací v „sousední Sýrii“ nejen ochraňuje svou vlast⁷⁸, ale také zachraňuje obyvatele Blízkého Východu, mezi kterými je hodně křesťanů (RPC MP 2016b). Později se vyjádřil i metropolita Ilarion, který uvedl, že RPC podpořila rozhodnutí RF o použití síly na území Sýrie pro záchranu obyvatelstva Sýrie před teroristy. Ovšem Ilarion se hned pustil do politického hodnocení a mluvil o tom, že zásah Ruska nelze v žádném případě vnímat jako intervenci, protože neporušuje suverenitu Sýrie a nemá za cíl změnit vedení v zemi. Podle něho, ruský zásah vyvolal pobouření na Západě z důvodů vzdálení se Západu od svých křesťanských kořenů (RPC MP 2016c).

V souvislosti s konfliktem v Sýrii i západní autoři (například Solomon (2016), Voshell (2015), Kovalenko-Villiers (2015)) začali mluvit i o Putinovi jako o ochránci křesťanů. Větší pozornost k danému tvrzení upoutal v ruském prostředí i zveřejněný rozhovor prezidenta Sýrie, ve kterém Asad řekl, že Putin je jediný ochránce křesťanské civilizace, na kterého se dá spolehnout (RIA Novosti 2015d). V ruských masmédiích další vlnu pozornosti a hodnocení Putina jako pokračovatele byzantské tradice vyvolala cesta Putina na Svatou horu, kde Putin stanul na místě, na kterém dříve stáli pouze

⁷⁸ Dříve Putin také hovořil o operaci v Sýrii jako o způsobu ochrany národních zájmů RF (Chrolenko 2015).

imperátoři (Diunov 2016; Trofimov 2016). Následující hodnocení Putina jako ochránce pravoslavných vyslovil metropolita Ilarion v Kremlu v září roku 2016, když řekl, že by chtěl poděkovat Putinovi jménem všech křesťanů Blízkého východu, kteří jsou vystaveni každodenní genocidě a kteří říkají, že jejich jedinou nadějí jsou Putin a Rusko (RPC MP 2016d). Lunkin (2016a) řekl, že představitelé církve často mluvili o Putinovi jako o ochránci křesťanů, ovšem obraz Vladimíra – zachránce křesťanů byl vybudován rukama světských mocenských orgánů. Cerpickaja (2016) říká, že podobným způsobem se Putin snaží zajistit si své místo v dějinách.

Co se týče samotného ruského zásahu v Sýrii, první setkání po církevnímu schizmatu mezi hlavou ruské a katolické církve, bylo řadou zdrojů vnímáno jako snaha Ruska ospravedlnit svůj zásah v Sýrii (např. Miroff – Murphy 2016; Soldatov 2016). Někteří vnímali dané setkání jako zakázku státu, která byla vyvolána nejen ruským zásahem v Sýrii, ale i snahou Moskvy zlepšit svou politickou image na Západě (např. Braterskij 2016; Winfield 2016) a vztahy se Západem (Cichowlas 2017). Danou událost také odhodnotili jako poslední možnost prolomit izolaci, ve které se Rusko ocitlo kvůli západním sankcím (Charčev 2016). Setkání opravdu proběhlo za přispění Kremlu, což uznal i papež, a samotné setkání se připravovalo jako překvapení pro většinu ruských biskupů. V podobné situaci patriarcha, podle církevních kanonů, neměl rozhodovat sám, ale spolu s biskupským či pomístním sněmem, ovšem ani jeden ze sněmů svolán nebyl (Charčev 2016). Deklarace, která byla podepsána papežem i patriarchou obsahovala i důležité ustanovení pro Rusko.

Za prvé to byla výzva k míru na Blízkém Východě, k ochraně křesťanů a k okamžitým akcím zaměřeným na odvrácení dalšího odchodu křesťanů z Blízkého Východu. Za druhé to byla výzva ke společné činnosti v boji proti mezinárodnímu terorismu a k překonání konfliktů s cílem odvrátit novou světovou válku. Poslední ustanovení se v dané souvislosti týkalo odsouzení porušování práv křesťanů, kritiky evropské integrace, která „nerespektuje náboženskou identitu“ a výzvy k návratu Evropy ke křesťanským kořenům a sjednocení křesťanů Východní a Západní Evropy se záměrem, aby si Evropa zachovala svou duši (RPC MP 2016e).

Kromě nevelké části duchovních a veřejnosti, která otevřeně kritizovala patriarchu za ekumenismus, ruský prezident Vladimír Putin, většina politiků a veřejnost reagovali na tuto událost s velkým nadšením, protože dané setkání bylo vnímáno nejen jako podpora ruských snů, ale i jako potvrzení zvláštní ruské cesty (Lunkin 2016b). Na rozdíl od západních médií byla v těch ruských danému setkání věnována obrovská

pozornost, stejně jako i dalším cestám patriarchy do Argentiny, Paraguaye a Antarktidy. Ovšem podle hodnocení Cerpické (2016) dané setkání nepřineslo praktické výsledky.

Ovšem Kirill i nadále kritizoval Západ za to, že nekoordinuje svou činnost v Sýrii s Ruskem (Interfax 2016) a vyzval křesťany ke světové koalici pro záchranu křesťanů na Blízkém Východě (Foma 2016a). Hovořil o tom, že Rusko lze zachránit pouze pomocí záchrany křesťanů (Jakušin 2016) a vyzval světovou veřejnost, aby přestala ignorovat pronásledování křesťanů v Sýrii, Iráku a Africe⁷⁹ (RPC MP 2017b).

S událostmi na Blízkém Východě a zlepšením image Ruska na Západě odborníci spojovali i cestu patriarchy do Velké Británie (Lunkin 2016a). I když patriarcha říkal, že by nechtěl, aby jeho mise byla vnímána jako politická, protože návštěvy patriarchy nemohou zlepšit vztahy mezi Ruskem a Velkou Británií (RPC MP 2016f), ještě před patriarchovou návštěvou Londýna, metropolita Ilarion mluvil o tom, že daná návštěva má za cíl sblížit a zvýšit důvěru mezi národy Ruska a Velké Británie (Ria Novosti 2016a). Odborníci uváděli, že patriarchova cesta měla demonstrovat větší otevřenost Ruska vůči Západu (Egorova – Lunkin 2016), že byla snahou využít soft power v období, kdy britský parlament ostře kritizoval Moskvu (Ivšina 2016). Protivníci Moskvy zmiňovali, že patriarcha je hlasatelem Kremlu. Ovšem cesta patriarchy nebyla natolik přínosná, jak se zřejmě očekávalo. Kromě toho, že jeho setkání s britskou královnou probíhalo v uzavřeném režimu (Nezavisimaja gazeta 2016), v období, kdy byl patriarcha ve Velké Británii, byly zablokovány účty RT. Na otázku novináře, co si o zablokování účtů patriarcha myslí, Kirill s politováním poznamenal, že je špatné, když lidé nemají alternativní názor na události (RPC MP 2016f).

Měsíc po patriarchově cestě evropský parlament schválil usnesení o Strategické komunikaci EU jako vzdorování propagandě třetích stran, ve které je uvedeno, že „ruská vláda agresivním způsobem používá širokou škálu nástrojů a prostředků, jako jsou expertní skupiny typu think tank a speciální nadace (např. Russkij mir), zvláštní orgány (Rossotrudničestvo), mnohojazyčné televizní stanice (např. RT), domnělé tiskové agentury a multimediální služby (např. Sputnik), přeshraniční sociální a náboženské skupiny, neboť režim se chce představit jako jediný obhájce tradičních křesťanských hodnot, sociální média a internetoví trollové, s cílem zpochybnit demokratické hodnoty, rozdělit Evropu, získat domácí podporu a vzbudit dojem, že státy východního sousedství EU dostatečně nefungují“ (Usnesení Evropského parlamentu 2016/2030(INI)).

⁷⁹ Církev se stala natolik politizovanou, že i náboženské rozhodnutí RPC neparticipovat na celopřavoslavném setkání bylo vnímáno jako politický krok (Voskoboynikova – Egger 2016).

Ovšem ani dané usnesení nebylo překážkou pro cestu patriarchy do Francie, kde Kirill posvětil nové duchovní kulturní ruské centrum v centru Paříže, na které bylo z rozpočtu RF bylo vyčleněno 300 milionů rublů a jehož projekt osobně schvaloval Kirill (Artemjev – Rustamova 2014). Je třeba říci, že otevření daného komplexu se konalo několik měsíců před návštěvou patriarchy, přičemž na otevření neparticipoval kvůli zrušení své cesty do Francie ani Putin, ani nikdo z řad ruských vysoce postavených církevních úředníků.

Ovšem rezoluce evropského parlamentu vnesla určité korektivy do rétoriky Kirilla. Bez ohledu na to, že i nadále byly veškeré snahy Kirilla vnímány jako snahy podpořit v podmínkách izolace a sankcí směr Kremlu a ruského MZV, samotný patriarcha začal mluvit o tom, že RPC nepředstavuje ani Rusko, ani žádné jiné státy, ale představuje pouze Krista (RPC MP 2016g). Během dané cesty se patriarcha setkal s francouzským prezidentem. Podle oficiálních informací se během setkání projednávaly otázky týkající se postavení křesťanů na Blízkém Východě a v současné Evropě. Po setkání francouzská strana zveřejnila zprávu, ve které se mluví o tom, že Hollande připomenul Kirillovi, že zachovat náboženské skupiny na Blízkém Východě je možné nejen pomoci války proti terorismu, ale zároveň i pomocí politické regulace krize, která je možná po ukončení občanské války v Sýrii (Skrylnikov 2016).

V oficiálních projevech nebo prohlášeních během svých cest do dálného zahraničí, s výjimkou jednoho odstavce ve společné deklaraci s papežem, se patriarcha, na rozdíl od domácí scény, nesnažil výrazně kritizovat postkřesťanský Západ. Podle názoru Lunkina (2016a) je to dáno tím, že církev je protizápadní silou pouze v domácím prostředí, ovšem za hranicemi svého kanonického teritoria, je církev jednou z nejotevřenějších ruských institucí.

Poslední zmínku v souvislosti se Sýrií zaslouží konstatování, že ruské MZV pokračuje ve svém obhajování vojenské operace v Sýrii jako potřebné pro záchranu křesťanů. Ve svém projevu, věnovaném výsledkům činnosti ruského MZV v roce 2016 Lavrov řekl, že zajistit práva křesťanů a jiných náboženských skupin a lidí, žijících v Sýrii a na celém Blízkém Východě, je možné především použitím síly, což právě činí Rusko, které pomáhá syrské armádě (MID 2017). A Západ, naopak, pod heslem politické tolerance, podle Lavrova, nechce mluvit o postavení křesťanů na Blízkém Východě (RPC MP 2017c). Za ochranu křesťanů ruskému vedení děkuje stále i RPC. Podle posledního projevu patriarchy, ruská operace v Sýrii dává křesťanům naději,

protože fakticky zachraňuje lidi před záhubou⁸⁰ (RPC MP 2017b). I podle ruských odborníků (například Serebrič 2016) ruská operace v Sýrii skutečně zlepšuje postavení křesťanů.

⁸⁰ RPC během volební kampaně v USA podporovala, stejně jako stát, Trumpa. Taková podpora vypadala dost podivně na pozadí kritiky Trumpa ze strany papeže. Ovšem vedení RPC, podle názoru Lunkina (2017: 33-34) doufalo, že Amerika, pod vedením Trumpa podpoří ruské snahy v boji proti extremismu a terorismu v regionu Blízkého Východu.

3 Postsovětský prostor

„Zachování jednoty“ RPC, které bylo podle Alexije II. jednou z priorit jeho činnosti, bylo po rozpadu SSSR možné pouze v případě zachování jednoty eparchie a farnosti na kanonickém teritoriu⁸¹ (Bezborodov 2010: 84), které RPC vnímala a vnímá dodnes jako celý postsovětský prostor (s výjimkou Arménie a Gruzie) a ještě Mongolsko, Japonsko a Čínu (Foma 2016). Obavy z procesů, které probíhaly v předvečer rozpadu SSSR, nutily Posvátný Synod RPC přijmout církevní formuli: „Několik států – jeden patriarchát“ (Pravoslavie.ru nedat.), což znamenalo, že hranice patriarchátu se nemusí nutně shodovat se státními hranicemi, protože patriarchát není politický, národní či zeměpisný pojem (Bezborodov 2010: 84; Rjabych 2004: 20). Taková formule také vysvětlovala, že rozpad sekulární federace nemůže být dostatečným důvodem pro porušení svaté jednoty církve (Curanović 2012: 133).

Ale již v roce 1990 se církevní vedení setkala s velkými problémy na Západní Ukrajině, kde byl boj proti RPC podpořen místním vedením, což donutilo vedení RPC v r.1990 poskytnout běloruské⁸² a ukrajinské církvi částečnou autonomii⁸³. Takové rozhodnutí umožňovalo obětovat část kompetencí RPC, ovšem zachovat její působení v oblasti. Avšak etnický nacionalismus i nadále představoval největší hrozbu pro působení ruské pravoslavné církve v zemích, které by po rozpadu SSSR zůstaly mimo Rusko, a proto v prosinci roku 1991 získaly částečnou autonomii i estonská, lotyšská a moldavská církev⁸⁴ (Mitrofanova 2007).

Podniknuté kroky umožnily RPC zachovat svůj vliv, kulturní a duchovní jednotu bývalého Sovětského svazu (Bezborodov 2010: 84). Ovšem RPC nebyla takovou silou, která by mohla zastavit politické dezintegrační procesy všude tam, kde většina obyvatelstva vyznávala pravoslaví (Mitrofanova 2007). Politické elity Ukrajiny, Estonska a část běloruské opozice se otevřeně obávaly toho, že církev je strukturou,

⁸¹ Samotný pojem „kanonické teritorium“ byl vytvořen RPC v 90.letech za účelem vysvětlení nároku na teritorium, což bylo spojeno s činností Konstantinopolského patriarchátu, katolíků a jiných náboženských směrů, které se objevily v postsovětském prostoru po rozpadu SSSR (viz dále).

⁸² Na rozdíl od Ukrajiny, běloruské vedení zůstávalo loajální k centrální sovětské vládě a RPC i v předvečer rozpadu SSSR. Navíc, ve svých rozhovorech Šuškevič přiznával, že byl proti rozpadu SSSR a Jelcina pozval do Viskuli pouze za účelem žádosti o bezplatný plyn (Šuškevič 2016).

⁸³ Později Biskupský sněm poskytl ukrajinské církvi ještě větší autonomii. Zajímavé je ale to, že status autonomie UPC byl schválen až v roce 2009, protože až do smrti Alexije II. Pomístní Sobor, který jediný má právo schvalovat takové rozhodnutí, svolán nebyl (Byčkov 2013).

⁸⁴ Částečná autonomie předpokládala, že RPC si zachová právo schvalovat hlavu nezávislé církve, chartu, vykonávat nejvyšší soudní pravomoc nad biskupy samosprávných církví a zastupovat je při jednání s ostatními pomístními církvemi (Bezborodov 2010: 84).

kteřá je ochotná podporovat imperialistickou činnost ruských politických sil na postsovětském prostoru (Rjabych 2001: 125), a proto i nadále usilovaly o dosažení úplné nezávislosti na MP a vytvoření vlastní církve nebo o podřízenost místní pravoslavné komunity jinému patriarchátu (Bezborodov 2010: 84). Jestliže jejich snahy byly aktivně podpořeny ze strany vládnoucích elit, objevovaly se schizmatické církve (Estonsko, Ukrajina), které byly vnímány jako národní a byly schopné konkurovat RPC. Když takové podpory nebylo, jako například v případě Běloruska, separatistické procesy neměly skoro žádné výsledky (Mitrofanova 2007).

Chování politických elit je pochopitelné, protože jednak RPC činnost na svém kanonickém území nevnímá jako zahraniční činnost, ale jako svou „vnitřní misi“, a navíc nikdy neměla pozitivní postoj k teritoriální dezintegraci, která nastala po rozpadu SSSR. Patriarcha Alexij II., i když uznával, že rozpad SSSR byl mimo jiné i výsledkem totalitární národní politiky založené na bojovném ateismu, zdůrazňoval, že rozpad SSSR je pro absolutní většinu obyvatelstva bývalého SSSR něčím nepochopitelným a nepřirozeným (Rjabych 2001: 126), a rozdělení slovanských národů (Ruska, Ukrajiny, Běloruska), ke kterému došlo po rozpadu SSSR, nazýval umělým (Lomagin 2012: 500). I později vedení RPC mělo stejný názor, například patriarcha Kirill v roce 2011 nazval rozpad SSSR „ztroskotáním historické Rusi“ (Kirill cit. dle Vzgljad 2011).

Pozice církve se příliš nelišila od pozice státu, který postsovětský prostor také považoval a považuje za své svérázné kanonické teritorium – svou sféru vlivu, což státu stejně jako církvi umožňuje ospravedlňovat snahy o udržení svého vlivu v postsovětském prostoru⁸⁵.

Stát pro to má také důvody emocionální povahy (Leichtova 2014: 23-24). Putin v roce 2005 ve svém poselství k Federálnímu Shromáždění uvedl, že „rozpad SSSR je velkou geopolitickou katastrofou“ (Kremlin 2005a) a později vysvětloval německým novinářům, že rozpad SSSR je tragédie pro 25 milionů lidí, kteří zůstali za hranicemi RF (Kremlin 2005b).

⁸⁵ Politika Ruska vůči postsovětskému prostoru se měnila, i když podle oficiálních koncepcí ZP postsovětský prostor, později státy SNS a jiné organizace v postsovětském prostoru, na kterých participuje Rusko, zůstávaly jednou z hlavních priorit jeho činnosti. Ve všech koncepcích se také mění název, který používá Rusko pro označení států v postsovětském prostoru. V roce 1993 se o postsovětském prostoru hovoří jako „blízkém zahraničí“, „přilehlých státech ruského geopolitického prostoru“, „zóně dobrého sousedství a bezpečnosti“. Do roku 2000 možné společné názvy prošly evolucí a zůstaly pouze „zóna dobrého sousedství“ nebo „postsovětský prostor“. V koncepci z roku 2008 společný název pro státy postsovětského prostoru neexistuje, jsou v ní zvlášť uvedeny SNS a státy Pobaltí. V koncepcích z roku 2013 a 2016 jsou státy postsovětského prostoru označovány jako „postsovětský prostor“.

3.1 RPC a otázka krajanů

Kvůli tomu, že Putin v roce 2014 znovu zopakoval v Kremlu před poslanci Státní Dumy, členy Rady Federace, vedoucími představiteli regionů Ruska a zástupci občanské společnosti ve svém projevu o připojení Krymu k Rusku. Kromě toho, že rozpad SSSR způsobil, že miliony Rusů se během krátkého okamžiku stali národnostními menšinami v bývalých sovětských republikách, ruský národ se stal největším rozděleným národem ve světě (Kremlin 2014)⁸⁶, tato kapitola se zaměří na vztah RPC vůči krajanům, ovšem pro dokreslení situace bude uveden i vztah RPC ke krajanům v dálném zahraničí.

Již na začátku lze říct, že kromě snahy o prosazování ruských zájmů, byla automaticky jednou z priorit spolupráce mezi církví a státem otázka ruských krajanů, která byla důležitá (aspoň oficiálně) pro oba aktéry již od rozpadu SSSR.

Navíc, podle názoru některých badatelů (Kurennoj 2007) postsovětské Rusko ve skutečnosti nemůže svým krajanům v zahraničí kromě pravoslaví nic nabídnout. To je jediná identita, která je schopna hrát aspoň nějakou skutečnou roli při vytváření ruské diaspory v zahraničí⁸⁷. Podpora činnosti RPC mezi krajany může být pro stát prospěšná, protože ruská diaspora může lobbovat své zájmy v jiných státech, vytvářet určitý obraz své vlasti⁸⁸ (Cerpickaja 2011:62-63), nebo dokonce RPC pomáhá krajanům udržovat svůj vztah s vlastí⁸⁹ (Curanović 2013). Cerpickaja (2011: 128) uvádí, že vůbec samotný pojem „krajané“ se objevil současně jak ve státní, tak i v církevní rétorice, což ukazuje na existenci společného jednání státu a církve o této otázce.

První kroky RPC ve vztahu ke krajanům lze datovat rokem 1993, když VRNS schvaluje rezoluci „O ruské národnosti“ (*O ruskoj nacii*), ve které bylo uvedeno, že VRNS usiluje o zachování jednoty ruského lidu v duchovních, sociálních, kulturních, politických a státních hranicích, nesouhlasí se stavem de facto rozděleného ruského národa v oblasti postsovětského prostoru, ale i v Rusku a vyzývá Nejvyšší Sovět Ruska a mezinárodní organizace, aby de iure uznaly status Rusů jako rozděleného národa na svém historickém území a jeho právo na sjednocení v jednom státním útvaru⁹⁰ (VRNS

⁸⁶ Později tuto myšlenku Putin zopakoval i na Valadajském fóru v roce 2015 (Kremlin 2015a).

⁸⁷ Ovšem existuje i jiný názor, podle kterého Rusy sjednocuje ruština (Nikonov 2010: 5).

⁸⁸ O tom, že ruská diaspora vytváří obraz Ruska, mluvil Putin na prvním Celosvětovém kongresu krajanů v roce 2001 (Putin 2001).

⁸⁹ Stejný názor ohledně role RPC vůči krajanům v „blízkém zahraničí“ měl i Putin (Putin 2001).

⁹⁰ Takový názor byl částečně v souladu i s rétorikou Ruckého nebo Stankeviče, kteří trvali po rozpadu SSSR na tom, aby Krym a Podněstří byly uznány jako suverénní útvary kvůli tomu, že většina obyvatelstva jsou Rusové. Ovšem Jelcin smýšlel jinak. Umírněnost oficiální ruské politiky ve vztahu k Rusům, kteří žili v sousedních zemích, byla jedním z významných faktorů pro zajištění míru a bezpečnosti v postsovětském prostoru, a proto hranice, které vznikly po

1993). Rezoluce „O ruské národnosti“ obsahovala také výzvy k parlamentům států SNS, aby podepsaly s Ruskem smlouvy o dvojím občanství a také k ruskému parlamentu, aby schválil zákon o krajanech, podle kterého by ruské (ve smyslu rossijskije) národy ve státech SNS měly fakticky stejná práva jako občané RF. A za několik měsíců ruský stát skutečně podepsal s Tádžikistánem a Turkmenistánem smlouvu o dvojím občanství, která, jak se ukázalo později, nebyla úspěšná.

Ovšem ruská politika vůči krajanům, na rozdíl od politiky RPC, nebyla vždy stejná. V Koncepti zahraniční politiky RF z roku 1993 bylo zmíněno, že stát se bude snažit podepsat s každou bývalou republikou SSSR smlouvu, která by zajišťovala práva Rusů žijících v daných republikách. V dalších zahraničněpolitických dokumentech, není uvedeno, že všechny zmínky o krajanech se vztahují k postsovětskému prostoru, ovšem, podle názoru Bachčinové (2017), taková byla realita období Jelcina, že pod pojmem „krajane“ byly automaticky chápáni lidé žijící v postsovětském prostoru. V Koncepti národní bezpečnosti z roku 1997 je dokonce uvedeno, že práce s krajany je národním zájmem Ruska.

V roce 1999, v době, kdy se Putin stal premiérem, byl schválen federální zákon „O státní politice Ruské federace ve vztahu ke krajanům v zahraničí“, podle kterého by krajané měli představovat zvláštní směr v ruské zahraniční politice (Guščin – Levčenkov 2015), ovšem v Koncepti národní bezpečnosti a Koncepti zahraniční politiky z roku 2000 krajané přestávali být národním zájmem a stávali se jedním ze směrů ruské zahraniční politiky, která je zaměřena na komplexní ochranu práv krajanů v zahraničí a podporu vazeb s ruskými krajany a jejich organizacemi. Ovšem říci, že se skutečně ve vztahu ke krajanům něco dělo, nelze. S tím souhlasil i Vladimír Putin na prvním Celosvětovém kongresu krajanů, který se konal z jeho iniciativy v roce 2001 v Rusku. Na něm Putin vyzval Rusy, aby se vraceli zpět, ovšem nemohl říci, co je ve vlasti čeká (Evseev 2001).

Po kongresu byla založena Mezinárodní rada ruských krajanů, která má za cíl konsolidovat ruskou diasporu, a v roce 2006 Rusko vytvořilo také program pro návrat krajanů (daný program měl i zlepšit demografickou situaci v samotném Rusku (Guščin – Levčenkov 2015)).

rozpadu Sovětského svazu za Jelcinova období, nebyly Kremlem zpochybnovány (Zevelev 2016).

V roce 2007 vznikla také nadace „Russkij mir“ a v roce 2008 „Rossotrudničestvo“⁹¹. I když jsou vnímány spíše jako instituce, které jsou zaměřeny na formování pozitivního obrazu Ruska v zahraničí, včetně šíření ruské kultury a ruského jazyka, mezi cíli jejich činnosti je také práce s krajanů v zahraničí⁹² (Rossotrudničestvo nedat.; Russkij mir nedat. b.). V roce 2012 byla z iniciativy ruského MZV a Rossotrudničestva založena Nadace podpory a ochrany práv krajanů v zahraničí.

V Konceptci zahraniční politiky Ruska z roku 2008, Rusko definuje jako důležitý zahraničněpolitický směr „všestrannou ochranu práv a oprávněných zájmů občanů a ruských krajanů žijících v zahraničí“. V roce 2013 byla tato pasáž doplněna o „hájení v různých mezinárodních formátech ruských přístupů k tématu ochrany lidských práv“ (Konceptce vněšněj politiky Rossijskoj Federacii 2013: čl. 3ž) a v roce 2016 uvedená pasáž zní „všestrannou ochranu práv a oprávněných zájmů občanů a ruských krajanů žijících v zahraničí, včetně v různých mezinárodních formátech“ (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 640/2016: čl. 3z).

Kromě ochrany práv a svobod v koncepci z roku 2008 stát nazývá ruskou diasporu pojmem „Russkij mir“ a je uvedeno, že považuje ruskou diasporu za partnera včetně činnosti rozšiřování a posilování prostoru uplatnění ruského jazyka a kultury (Konceptce vněšněj politiky Rossijskoj Federacii 2008). Stejná formulace je i v koncepci z roku 2013, ovšem tam ruská diaspora již není označována pojmem „russkij mir“ (Konceptce vněšněj politiky Rossijskoj Federacii 2013: 39g). V koncepci z roku 2016 ruská diaspora již není považována za partnera a nemluví se o posílení prostoru ruského jazyka a kultury, ale je zde uvedeno, že stát uznává významný přínos krajanů v činnosti zachování a šíření ruského jazyka a ruské kultury (Konceptce vněšněj politiky Rossijskoj Federacii 2008: 45d).

Také v koncepcích z roku 2008 a 2013 (čl.39d) je uvedeno, že stát podporuje konsolidaci organizací ruských krajanů, aby mohly efektivněji zajišťovat svá práva ve státech působnosti, ve stejném článku je také uvedeno, že Rusko bude soustavně vytvářet podmínky pro usnadnění dobrovolného návratu do Ruska těch krajanů, kteří se tak rozhodnou. Konceptce z roku 2016 zachovala článek o podpoře konsolidace organizací krajanů, ovšem teď se nemluví o tom, že Rusko bude vytvářet podmínky pro krajanů, kteří se rozhodli vrátit do Ruska. V koncepci je pouze uvedeno, že Rusko bude

⁹¹ Jsou přímo odpovědné ruskému MZV. Pobočky Rossotrudničestva jsou ve všech státech postsovětského prostoru, kromě Estonska, Lotyšska, Gruzie, ale jsou i v Abcházii a Jižní Osetii (Rossotrudničestvo nedat.). Pobočky fondu „Russkij mir“ jsou v Pobaltí, ovšem nejsou v Gruzie ani Jižní Osetii či Abcházii a v Uzbekistánu, Turkmenistánu a Moldavsku (Russkij mir nedat.a)

⁹² Postsovětský prostor je, podle oficiální informace (Rossotrudničestvo nedat.), hlavní prioritou činnosti „Rossotrudničestva“

podporovat dobrovolný návrat krajanů (Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 640/2016: čl. 45e).

Poslední zmínka o krajanech je v koncepcích z roku 2008, 2013 (čl.45), 2016 (čl.55a) říká, že zvláštní pozornost je věnována podpoře krajanů, kteří žijí ve státech SNS a ochraně jejich vzdělávacích, jazykových, sociálních, pracovních, humanitárních a jiných práv a svobod.

Koncepce národní bezpečnosti v roce 2008 se stala již strategií národní bezpečnosti do roku 2020. V strategii z roku 2008 (čl.38), stejně jako v koncepci z roku 2000, se o krajanech přímo nemluví, ovšem je zde, stejně jako v koncepci z roku 2000, uvedeno, že hlavními směry státní politiky ve sféře zajištění státní a veřejné bezpečnosti v dlouhodobé perspektivě má mimo jiné být i zvýšení efektivity ochrany práv a oprávněných zájmů ruských občanů v zahraničí (pasáž je stejná jako ve strategii z roku 2000). Koncepce z roku 2015 (čl.79) tento článek zachovala, ovšem je přidán i další, podle kterého “zvláštní význam pro upevnění národní bezpečnosti v oblasti kultury mají prostředky uspokojení jazykových a kulturních potřeb krajanů v zahraničí“. Ovšem ve strategii z roku 2015 (čl.8) je jeden velký rozdíl ve vztahu ke všem předchozím verzím, což bylo dáno právě událostmi v postsovětském prostoru. Podle strategie „Rusko ukázalo schopnost... ochránit práva krajanů v zahraničí“.

I když ani v zahraničněpolitických koncepcích, ani ve strategii národní bezpečnosti nejsou zmínky o spolupráci RPC a MZV v oblasti práce s krajany (jak již bylo zmíněno, vše zmínky o RPC v koncepcích se omezují pouze na bezpečnost), existenci takové spolupráce potvrzují nejen oficiálně (podepsaná smlouva mezi státní nadací „Russkij mir“ (RPC MP 2009b) a oficiální uznání Rossotrudničestvem důležitosti spolupráce s RPC (obzvlášť v postsovětském prostoru) (OVCS 2016)), ale i skrz projevy vysokých světských a církevních ruských činitelů (například MID 2008a).

V roce 2009 na III. Celosvětovém kongresu krajanů patriarcha Kirill mluvil o spolupráci s ruským MZV, Rossotrudničestvem a vládou Moskvy v otázce krajanů a řekl, že je velmi důležité pro ruský stát konsolidovat ruskou diasporu, protože ty, kdo žijí v diaspoře často mají aktivní pozice a ztráta takových lidí je velká chyba pro Rusko a vyjádřil ochotu spolupracovat s organizacemi ruských krajanů (RPC MP 2009b).

A, například, již v roce 2012 Putin poděkoval patriarchovi za pomoc při práci s krajany, především v blízkém zahraničí. Podle Putina, je pro lidi v postsovětském prostoru nesmírně důležité cítit svůj niterný vztah k RPC, a tedy i k Rusku (RPC MP 2012e). Ovšem bez ohledu na to, že i církve opakovaně deklarovala důležitost

součinnosti s krajanů v postsovětském prostoru, podle názoru Mitrofanové (2007), zachování pozic v postsovětském prostoru bylo pro církve důležitější, než podpora krajanů v „blízkém zahraničí“, a proto se v mnohých státech postsovětského prostoru RPC jako instituce ztotožňuje spíše s oficiálním vedením státu (a není problémem, není-li vedení ani pravoslavné, ani ruské), či s pravoslavnými Rusy, kteří nemají politickou moc.

3.1.1 Pobaltí

Prvním regionem, který byl zvolen pro vykreslení pozice RPC vůči krajanům, je Pobaltí a to z několika důvodů.

Ovšem hlavním důvodem je to, že pro Rusko byla dlouhou dobu důležitým směrem činnosti ochrana ruské menšiny a jejích práv ve státech Pobaltí. Koncepce zahraniční politiky Ruska z roku 1993 uváděla, že Rusko bude tvrdě trvat na tom, aby ve státech Pobaltí byla zajištěna občanská a sociální práva ruský mluvícího obyvatelstva, což by mělo být zakotveno v mezistátních smlouvách, a podnikne kroky k mobilizaci mezinárodní a veřejné podpory Ruska v dané oblasti. V nezbytných případech Rusko bylo ochotné i použít i mechanismus inspekcí a pozorovatelů a nenechá bez odezvy případy porušení práv menšiny ze strany pobaltských států. Koncepce z roku 2000 již mluvila o tom, že Rusko má dobré perspektivy vývoje vztahů s Lotyšskem, Litvou a Estonskem a usiluje o to, aby vztahy mezi Ruskem a Pobaltím byly dobré a byly založené na oboustranně výhodné spolupráci, pro což je nutnou podmínkou respekt ze strany daných států k právům ruské menšiny. I koncepce z roku 2008 mluví o tom, že Rusko si přeje mít dobré vztahy s Pobaltím, ovšem na základě oboustranného uvážení zájmů, přičemž zásadní význam pro Rusko mají otázky dodržování práv ruský mluvícího obyvatelstva v souladu s principy a normami evropského a mezinárodního práva (zvláštní zmínky o hájení práv Rusů v Pobaltí v koncepcích z roku 2013/2016 nejsou). Ale otázky práv ruské menšiny byly (aspoň pro ruskou stranu) nerozlučně spjaty i s otázkami možnosti existence RPC na území států Pobaltí, která dané státy považovala a považuje za své kanonické území.

Během sovětského období byla RPC vnímána částí místního pobaltského obyvatelstva jako „zbraň okupantů“. Někteří sovětské duchovní považovali za nevyhnutelné pomáhat rusifikaci a sovětizaci pobaltských států, díky čemuž v neposlední řadě bylo postavení církve v pobaltských státech mnohem lepší než ve zbytku Sovětského svazu, církve měla více svobody, méně cítila represe (Mitrochin 2004: 546).

Rostoucí nacionalismus v Pobaltí a heslo obnovit státnost, která existovala v meziválečné období, měly důsledky i pro náboženskou sféru. Náboženská sféra byla čím dál tím více považována za jeden z důležitých prvků při obnově státnosti, a proto byla vyžadována v Pobaltí existence takové církve, která by nebyla vnímána jako součást „sovětského dědictví“ (Mitrochin 2004:546; Beljakova 2012: 343). Kvůli tomu, že otázka postavení RCP v Pobaltí byla významně spojena s otázkou postavení ruské menšiny, nelze hovořit o tom, že ve všech státech byla pozice RPC byla stejná.

Postavení RPC v Litvě se výrazně lišilo od Estonska nebo Lotyšska. Za prvé, ruský mluvící obyvatelé byli absolutní menšinou a okamžitě dostali statut občanů. Za druhé, ve státě dominovala katolická církev, která měla velký potenciál a vliv na společnost (Beljakova 2012: 372). Třetím důvodem, ovšem, pravděpodobně nejdůležitějším je osoba bývalého litevského arcibiskupa Christomy. Christoma byl respektován litevskou společností (Janovec 2013), protože již od začátku své činnosti v čele RPC v Litvě vyjádřil svůj souhlas s politikou litevské vlády, která žádala o nezávislost Litvy na Moskvě⁹³. Právě jeho činnost v postsovětském období, podle názorů řady badatelů, pomohla vyhnout se vyhrocení konfliktu mezi Rusy a Litevci a zamezit úplné diskriminaci ruského obyvatelstva (Beljakova 2012:352)⁹⁴.

Pravoslavná církev v Litvě (podle jejího právního názvu v litevských mocenských orgánech) nebo Litevská diecéze RPC⁹⁵ má stejná práva a povinnosti jako jakákoli diecéze na území Ruska, což, podle názoru (Beljakove 2012: 372) vyhovovalo i státním orgánům i katolické církvi. Duchovní litevské diecéze ve svém rozhovoru z roku 2014 uváděl (Mudrov 2014), že RPC v Litvě cítí dobrý vztah ze strany katolické církve a litevského vedení, které se nevměšuje do života pravoslavné církve a vrací církvi majetek, který jí byl odebrán během sovětského období. Dobrý vztah s katolíky (což nebylo pro RPC obvyklé) umožnil zavedení předmětu o pravoslaví jako nepovinného do litevského školství, církev buduje své chrámy bez výrazných problémů (Mudrov 2014). Problémem pro ni byl a je pokles počtu farníků v souvislosti se snížením počtu ruský mluvícího obyvatelstva (Beljakova 2012: 372). Druhý problém, byl označen Krillem a to byla neexistence daňové úlevy pro RPC (RPC MP 2011b).

⁹³ Podobnou činnost Christomy nepodporovala ruská menšina Litvy (Mitrochin 2004: 551).

⁹⁴ V dostupných zdrojích nelze najít informace o tom, jak taková činnost Christomy byla hodnocena patriarchou, ovšem jedna zainteresovaná osoba ze řad představitelů RPC sdělila, že Alexij II. se nesnázil výrazněji se vměšovat do činnosti „poboček“ RPC na postsovětském prosotoru. Jediným důvodem pro výraznější participaci bylo ochožení postavení církve v nějakém ze států.

⁹⁵ Počet farníků tvoří přibližně 4% obyvatel Litvy.

Církev se během období Christomy distancovala od podpory ruských nebo litevských politických stran a hnutí (Rebrov 2010). Ani „Svaz ruských Litvy“, který používal ve své předvolební kampani pravoslavnou rétoriku, nebyl populární ani mezi Rusy ani mezi pravoslavné obyvatelstvo (Beljakova 2012: 377).

Ale činnost RPC v samotném Rusku vedla k problémům ve vzájemných vztazích mezi Litvou a Ruskem. Aktivní fáze restituce majetků vedla k tomu, že v roce 2010 chtěla RPC převést do svého vlastnictví dům v Kaliningradské oblasti, který nikdy neměl žádný vztah k RPC a ve kterém je umístěno muzeum litevského klasika Kristijonasu Donelaitisu. Litevské vedení psalo dopisy ruskému prezidentu Medveděvovi a mluvčímu Státní Dumy Gryzlovovi s prosbou ponechat muzeum ve vlastnictví správy Kaliningradské oblasti. Litevští diplomaté upozorňovali také na to, že jestliže budova přejde do vlastnictví RPC, dojde nevyhnutelně k prudkému zhoršení vztahů mezi Ruskem a Litvou. Nakonec budova nepřešla do vlastnictví RPC (Regnum 2010a).

Ovšem daná situace vedla, i když neoficiálně, k faktickému pozastavení kontaktu ze strany RPC mezi vedením RPC a vedením Litvy⁹⁶. Po incidentu s muzeem došlo ke změně na postu hlavy litevské eparchie. V čele stanul Innokentij, který je považován za dobrého manažera, skvělé hájícího zájmy RPC. Již jeho první rozhovory daly jasně najevo, že RPC v Litvě má změnit své priority a směřování. Jestli Christoma netrval na konsolidaci rusky mluvícího obyvatelstva, hlavním cílem jeho nástupce se stala „konsolidace všech pravoslavných žijící v Litvě“, přičemž „pravoslavnými“, v jeho pojetí, byly nejen věřící lidé, ale i ti, kteří považují pravoslaví za část své kultury (Beljakova 2012: 372)⁹⁷. Kontakty vedení RPC s vedením Litvy se obnovily v roce 2014. Podle názoru Bělova (2017), byl daný krok důsledkem ruských snah po událostech na Ukrajině využít církev jako nástroj, díky kterému by bylo možné nejen konsolidovat rusky mluvící obyvatelstvo, ale i ovlivnit veřejné mínění Litvy. Ovšem litevské vedení po událostech na Ukrajině samo přehodnotilo svůj vztah k RPC a v dokladu litevského Úřadu státní bezpečnosti z roku 2016, jsou RPC a ruská menšina vnímány jako hrozba litevské bezpečnosti (Poševickaja 2016).

V čele diecéze v Rize v předvečer rozpadu SSSR stanul lotyšský rodák, biskup (od roku 2002 metropolita) Alexandr, jehož kandidatura byla schválena místním

⁹⁶ Je to patrné z analýzy oficiálních dopisů, setkání a prohlášení vedení RPC, které jsou dostupné na patriarhia.ru. Kódy pro vyhledování jsou „Литва“, „президент Литвы“, „народ Литвы“.

⁹⁷ Ovšem bylo i patrné, že taková pozice metropolity nebude příjemná pro Litvu, politika které, podle ruského ustavu států SNS je nasmiřena na asimilace menšin (Institut stran SNG 2014: 302).

vedením a sám Alexandr podpořil vytvoření lotyšské Národní fronty. Kromě toho byl Alexandr prvním z pobaltských církevních činitelů, kdo hovořil o nutnosti udělení autonomního statusu jako jediné možnosti pro existenci v postsovětských podmínkách. Autonomie by měla v podmínkách Lotyšska a Estonska umožnit církvím bezproblémovou registraci jako dědiců církevních institucí mezi světovými válkami v nových státech, což bylo nutné při účasti v procesu restituce (v meziválečném období církve také měly autonomii). V důsledku byly připraveny ústavní dokumenty Estonské a Lotyšské církve, přičemž v nich bylo zakotveno, že církve jsou samostatné v oblastech „církevně-finanční, církevně-správní, vzdělávací a církevně občanské“ (Beljakova 2012: 352-354).

Autonomní statut fakticky vedl k stabilizaci situace v Lotyšsku, i když v roce 1994 se dva duchovní RPC v Lotyšsku oznámili vznik nezávislé pravoslavné církve s názvem Lotyšská svobodná pravoslavná církev, která k roku 2003 měla 11 farností (Mitrochin 2004: 549). Ovšem lze říci, že nebyla žádnou překážkou činnosti RPC v Lotyšsku, protože jednak nebyla registrovaná v Lotyšsku, nebyla někým uznaná a po roce 2003 její popularita mezi farníky klesla a daná organizace zanikla (Bělov 2017).

Co se týče RPC v Lotyšsku, která po registraci dostala název Lotyšská pravoslavná církev, kritici uváděli, že má podporu lotyšského vedení, protože se nesnaží být silou, podporující ruské krajany, a je pouze využívána jako „rituální kancelář“ pro ruský mluvící obyvatelstvo (Beljakova 2012: 367). Navíc i samotná image Lotyšské pravoslavné církve byla špatná (Beljakova 2012: 367), což bylo důsledkem série finančních skandálů, spojených především s činností Fondu Lotyšské pravoslavné církve, který po rozpadu SSSR získal veškerý majetek Lotyšské pravoslavné církve (Mitrochin 2004: 550) a činností Alexandra, který, jestli lze věřit novinářskému šetření (Rakutov 2009), pomocí daného fondu majetek církve rozprodával a díky čemuž je jedním z nejbohatších lidí v RPC vůbec. Beljakova (2012: 368) uvádí, že je obtížné hodnotit význam církve ve veřejném životě Lotyšska a její roli při sjednocení krajanů kvůli uzavřenosti církve v Lotyšsku a neochotě duchovních mluvit o její roli z obav před metropolitou Alexandrem, který je znám „autoritativním způsobem“ řízení.

Blogy a informace v komentářích hovoří o tom, že vedení lotyšské církve myslí především na vlastní prospěch, nikoliv na pomoc ruským krajanům (Beljakova 2012: 368). Je potřeba zdůraznit, že ruská menšina měla a má v Lotyšsku hodně problémů a hlavní z nich spočívá v tom, že k 1.1.2016 dvě třetiny „neobčanů“ Lotyšska jsou etnickými Rusy (což představuje 165316 etnických Rusů) (PMLP 2016) (dříve byla situace ještě horší). Ale ani v oficiálních prohlášeních, dokumentech nebo rozhovorech

té doby se nepodařilo najít informace o obhajobě práv ruské menšiny ze strany LPC, včetně obhájení práva na používání ruštiny⁹⁸.

V dostupných zdrojích se také nevyskytuje informace o spolupráci LPC s ruskými politickými stranami. Na webových stránkách nejznámější ze stran – Ruského svazu Lotyšska (před rokem 2014 PCTVL) jsou pouze 2 zmínky o pravoslaví a není zde ani jedna zmínka o LPC⁹⁹. Takový postoj k ruské menšině je pravděpodobně i jedním z důvodů, proč byl vztah mezi světskou mocí a vedením lotyšské církve stabilně dobrý. Alexandr dokonce obdržel nejvyšší vyznamenání Lotyšska – Řád tří hvězd druhého stupně (Beljakova 2012: 368).

A proto se nelze divit, že ani dopisy pravoslavné veřejnosti (mezi kterými byla velká část i etnických Lotyšů) (Portal Credo.ru 2007), nevedly k odmítnutí světského zákona, který byl schválen na konci roku 2008 a v němž je zakotvena pozice státu vůči Lotyšské pravoslavné církvi. Daný zákon označil LPC za tradiční církev pro Lotyšsko, která jediná může mít podobný název a v čele které může být pouze metropolita. Zákon také vymezil pro Alexandra výraznější kompetence, než v církevních dokumentech a udělal tak, že úřady se nesmí vměšovat ani do činnosti LPC, ani do vztahů LPC s pracovníky. Ovšem v zákonu není ani zmínka o tom, že Lotyšská pravoslavná církev je, aspoň podle svého statutu, pod jurisdíkcí RPC (Beljakova 2012: 371-372)¹⁰⁰.

Samotné vedení RPC již na začátku nebylo vůči vedení Lotyšska naladěno tak pozitivně, jako Alexandr. Zdá se, že problémy ruské menšiny v Lotyšsku ve stejné míře znepokojovaly jen světské (ruské MZV opakovaně mluvilo o svém znepokojení dodržováním prav ruské menšiny v Lotyšsku (MID 2005) a církevní vedení v Moskvě. Alexij II. trval na tom, že jeho návštěva Lotyšska je možná pouze v případě, když lotyšské vedení vyřeší otázku s používáním ruštiny (Nedumov 2004). Žádný oficiální dokument dodnes přijat nebyl, ale návštěva Alexije II. v Lotyšsku se konala v roce 2006. I když během své návštěvy Alexij II. posvětil obnovený Chrám Kristova narození v Rize, jeho příjezd do Lotyšska byl hodnocen jako politický krok¹⁰¹, potřebný pro

⁹⁸ Všechny rozhovory a dokumenty LPC jsou dostupné na oficiálních stránkách LPC – www.pravoslavie.lv. Kódy pro vyhledávání jsou „соотечественники“, „русские“, „права русского меньшинства“, „русский язык“.

⁹⁹ Webové stránky jsou <http://rusojuz.lv/>. Kódy pro vyhledávání „Русская православная церковь“, „Латвийская православная церковь“, „православие“, „митрополит Александр“, „священник“, „патриарх“, „церковь“.

¹⁰⁰ Ale to neznepokuje ani církevní vedení v Lotyšsku ani v Rusku, naopak na svém setkání s prezidentem Lotyšska v roce 2010 patriarcha Kirill řekl, že daný zákon by měl příkladem pro jiné státy (Beljakova 2012: 372).

¹⁰¹ Dokonce i ruský velvyslanec v Lotyšsku hodnotil příjezd Alexije II. jako událost politickou (Kaljužnyj 2006).

ruské vedení, které se snažilo zlepšit vztahy s vedením Lotyšska (například Šmyrjov 2006; Guralnik 2006). Během své návštěvy Alexij II. se snažil obejít sporné otázky v rusko-lotyšských vztazích, ovšem nejen opakovaně vyzýval vedení Lotyšska být s Ruskem v dobrých vztazích, ale i vyjádřil naději, že jeho návštěva přispěje k zlepšení vztahů mezi Lotyšskem a Ruskem. Ovšem za dva dny po jeho odjezdu se stalo patrné, že důsledky pro vztahy mezi státy a postavení Rusů návštěva patriarchy neměla, protože Saeima hlasovala proti udělení pravoslavným Vánocům a Velikonocům stavu státních svátků, na čemž trvali představitelé ruské menšiny a ruského státu (Šmyrjov 2006).

Po nástupu patriarchy Kirilla do úřadu se rétorika RPC změnila. Rusko dlouhodobě upozorňovalo na porušování práv ruské menšiny i mezinárodní organizace, ovšem zlepšení vztahů mezi Ruskem a Lotyšskem na konci prvního desetiletí 21. století vedlo k tomu, že i ruská rétorika ohledně „neobčanů“ se stala „umírněnou“. Například, ruský velvyslanec v Lotyšsku, Vešnjakov, v roce 2010 řekl, že otázka postavení „neobčanů“ zřejmě bude někdy vyřešena, ovšem termín řešení by neměl ovlivňovat vztahy mezi Moskvou a Rigou. Protože jestliže se Rusko nebude snažit mít pragmatické vztahy s vedením Lotyšska, situace s postavením „neobčanů“ se pouze zhorší (Elkin 2010). Z projevů patriarchy je patrné, že měl podobnou rétoriku, například na setkání s lotyšským prezidentem Zatlersem řekl, že otázky možnosti používání ruštiny nebo možnosti zaměstnávání ruského obyvatelstva jsou v centru jeho pozornosti. „Víme, že existovaly a možná, že stále existují některé problémy, ovšem doufáme, že tyto problémy budou vyřešeny“ (RPC MP 2010a).

V roce 2012 se v Lotyšsku konalo referendum o postavení ruštiny. Zhoršení vztahů mezi Ruskem a Lotyšskem vedlo k tomu, že se změnila i rétorika ruských úřadů. Rusko kritizovalo nejen výsledky daného referenda, kvůli nezohlednění názorů „neobčanů“, ale i celkové postavení ruské menšiny, jež bylo definováno jako „ostuda“ celé evropské společnosti¹⁰² (MID 2012). Metropolita Alexandr měl jiný názor a mluvil o tom, že není třeba, aby ruština byla státním jazykem, stačí, když bude pro společnost jazykem pouze významným (Varlamova 2012). Oficiálně se patriarcha nevyjadřoval (nepodařilo se najít něco podobného na oficiálních stránkách RPC, ovšem například vedoucí federace aktivní mládeže Lotyšska uváděl, že vedení RPC také nepodpořilo dané referendum (Vesjolyj 2014)).

Avšak „návrat Krymu do vlasti“ vnesl své korektivy nejen do vztahů mezi Ruskem a Lotyšskem, ale i do vztahů mezi vedením RPC v Moskvě a vedením

¹⁰² Celkově je politika vedení Lotyšska hodnocena jako politika, která je cílená na asimilaci a diskriminaci ruské menšiny (MID 2012).

Lotyšska. Neměnným zůstal pouze vztah mezi LPC a vedením Lotyšska. Prezident Lotyšska v roce 2014 zrušil Kirillovou návštěvu Lotyšska kvůli situaci na Ukrajině (Interfax Religija 2014). Na začátku roku 2016 lotyšský ministr zahraničních věcí zdůraznil, že pouze pozitivní vztahy mezi EU a Ruskem mohou umožnit návštěvu Kirilla. A vztahy se zřejmě nezlepší, pokud nebude vyřešen konflikt na Ukrajině (KP.RU 2016).

I samotné vedení RPC, které předtím, obzvlášť za patriarchy Kirilla, mohlo zavírat oči nad postavením ruských krajanů, se teď snažilo aktivně hrát roli ochránce morálky a křesťanských hodnot a stejně jako v případě Francie a Velké Británie se snažilo vměšovat do zákonodárství Lotyšska. Vedení RPC výrazně podpořilo snahy pravoslavných věřících¹⁰³ o přijetí zákona proti gay propagandě mezi dětmi (REGNUM 2014)¹⁰⁴.

Co se týká postavení LPC uvnitř Lotyšska, část pravoslavné veřejnosti začala po událostech na Ukrajině aktivněji požadovat, aby Lotyšská církev přešla do jurisdikce Konstantinopolského patriarchy. Ovšem soud pravoslavná veřejnost prohrála (Lukjanovs 2017) a lze říci, že bez ohledu na vztahy mezi vedením RPC/Ruska a lotyšským vedením, vedení Lotyšska i nadále pokračuje v podpoře Lotyšské církve, protože, dnes LPC zřejmě je aktérem, který mezi podporou krajanů a dobrými vztahy s vedením Lotyšska zvolí poslední.

Činnost RPC v Estonsku během 90.let byla nejproblematičtější v regionu¹⁰⁵ (Mitrochin 2004: 552). Jak již bylo napsáno dříve, RPC připravila dva stejné základní dokumenty pro Lotyšsko a Estonsko, ovšem estonský statut překvapivě pro samotnou církev vyvolal schizma (Beljakova 2012: 354). Během své návštěvy Švýcarska v roce 1995 Alexij II. poprvé na vysoké úrovni vyjádřil své znepokojení nad porušováním práv Rusů v důsledku problémů s registrací RPC v Estonsku (Smirnov 1999). Situace v Estonsku byla pro RPC pravděpodobně citlivá i z toho důvodu, že v čele RPC byl Alexij II., který se narodil v Estonsku a před svým zvolením byl v čele estonské církve.

První problémy RPC v Estonsku se objevily již v roce 1993, když estonské vedení zaregistrovalo jako dědice meziválečné pravoslavné církve nikoliv Estonskou autonomní pravoslavnou církev, která byla pod jurisdikcí MP, ale Estonskou autonomní

¹⁰³ Většina příjmení a jmen ovšem ukazuje na to, že pravděpodobně většina pravoslavných věřících jsou rusky mluvící obyvatelé Lotyšska.

¹⁰⁴ Zákon přijat nebyl.

¹⁰⁵ Podle zdrojů je dnes na území Estonska 200 tisíc věřících EPC MP, 30 tisíc EAPC (Pravoslavie. ru 2016) a 200 tisíc luteránů a kolem 70 tisíc jsou příslušníci jiných náboženských směrů (RPC MP 2007b).

pravoslavnou církev (tzn. stockholmský Synod), která byla „ve vyhnanství“¹⁰⁶ (Mitrochin 2004: 554). K momentu registrace církví v roce 1993, EAPC skoro neměla ani farníky, ani farnosti. Zdroje (například Alfeev 2010: 105; Mitrochin 2004: 554; Beljakova 2012: 355; Mudrov 2013) se shodují v tom, že rozhodnutí registrovat stockholmský Synod jako jedinou možnou Estonskou autonomní pravoslavnou církev bylo čistě politické RPC se snažila protestovat, ale její snahy k pozitivním výsledkům nevedly. Možná, že RPC by netrvala na názvu, kdyby estonské vedení veškerý majetek nezačalo vracet EAPC, kterou navíc v roce 1996 vzal pod svou jurisdikci Konstantinopolský patriarcha¹⁰⁷ (Mitrochin 2004: 554). Poté na několik měsíců RPC a KPC přerušily své vztahy a danou situaci se snažila ovlivnit i ruská Státní Duma, která v roce 1996 přijala nařízení, jež odeslala do Rady Evropy a OSN. V daném nařízení ruské Dumy je uvedeno, že vrácení majetku EAPC není ničím jiným, než tlakem na pravoslavné obyvatelstvo, aby odešli do jiné církve, která nemá duchovní vztah s Ruskem. Podle ruských poslanců, daným krokem estonské vedení porušuje práva ruské menšiny (Postanovlenije GD FS RF n 193-ii/1996).

Jednání mezi církvemi vedlo ke kompromisu a k tomu, že 87 farností bylo rozděleno mezi EAPC a RPC v Estonsku, přičemž více než 50 začalo být majetkem EAPC (Mitrochin 2004: 554). Ovšem kompromis neuspokojil ani jednu ze stran, což vedlo k tomu, že RPC se snažila získat podporu mezinárodních organizací a v roce 1999 patriarcha požádal hlavu mise OBSE v Estonsku o to, aby byla posouzena politika Estonska vůči ruské menšině. Později i na fóru nevládních organizací evropských států „Kupředu, Evropo“ představitel RPC trval na tom, že pobaltské státy mohou být součástí EU jen tehdy, když bude regulována otázka práv ruské pravoslavné menšiny (Rjabych 2001: 122). Curanović (2007: 305) uvádí, že dokonce jeden z vysokých činitelů RPC navrhl přijmout Estonsko do EU pouze v případě, že estonské vedení vyřeší otázku s majetkem RPC tak, aby to uspokojovalo MP. Paralelně ovšem byla v

¹⁰⁶ Po získání nezávislosti Estonskem v roce 1920, po estonské osvobozené válce, ruská pravoslavná církev v Estonsku zůstala bez podpory z Moskvy a patriarcha Tichon daroval církvi autonomní status. RPC po bolševické revoluci zřejmě nebyla schopná kontrolovat činnost svých „poboček“, což využil Konstantinopolský patriarcha, který navštívil Estonsko a fakticky převedl RPC v Estonsku pod jurisdikci konstantinopolského patriarchy (KP). Když se v roce 1940 Estonsko stalo součástí SSSR, začaly v Estonsku současně existovat církve pod jurisdikcí MP a KP, v roce 1945 bylo schizma vyřešeno sjednocením církve pod jurisdikcí Moskevského patriarchátu. Ale estonští emigranti v Stockholmu vytvořili „Synod Estonské apoštolské pravoslavné církve ve vyhnanství“, který ovšem nekomunikoval (z politických důvodů) s pravoslavnými v Estonsku (Alfeev 2010: 105-106).

¹⁰⁷ Situace v Estonsku byla první, ovšem ne poslední situací v postsovětském období, kdy Konstantinopolský patriarchát začal být v Rusku vnímán výjimečně jako nástroj, který je namířen proti Rusům a dokonce i Rusku (Beljakova 2012: 366).

estonských mediích zahájena propagandistická kampaň proti RPC v Estonsku (Mudrov 2013).

Nová vlna nepochopení mezi RPC a KP byla výsledkem návštěvy konstaninopolského patriarchy Estonska bez předchozího upozornění na to RPC. Také do čela EAPC byl jmenován nový hlava¹⁰⁸. Protestovala znovu nejen RPC, také Státní Duma znovu přijala výzvu k mezinárodní veřejnosti, ve které vyzývala mezinárodní společnosti tlačit na Estonské vedení, aby zaregistrovalo RPC v Estonsku¹⁰⁹ (Postanovlenije GD FS RF n 1679-III GD/2001). Nakonec v roce 2002 pod tlakem ze strany mezinárodního společenství, Ruska a podnikatelů byla církev zaregistrována pod názvem Estonská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu (EPC MP)¹¹⁰ (Alfeev 2010: 109; Beljakova 2012: 359). To bylo vnímáno v Rusku jako první krok ke stabilizaci vztahů mezi Ruskem a Estonskem (Curanović 2012: 179)

Později metropolita Kornilij, který stál v čele EPC MP a ministr vnitra Estonska podepsali smlouvu, podle které Estonsko pronajímá EPC MP 18 církevních budov, které EPC MP de facto využívala, na dobu 50 let za 1 estonskou korunu (přibližně 1.37 českých korun) měsíčně¹¹¹. S EAPC byla podepsána i smlouva o tom, že EAPC se zřekne svých práv na dané budovy a získá 35,5 milionů estonských korun na opravu jiných církevních budov, které má ve vlastnictví¹¹² (Portal Credo.ru 2002), což podle ruských odborníků bylo zčásti odměnou ze strany estonského vedení za dosažení církevního míru (Rogal'skij 2002).

Vztah mezi vedením Estonska a EPC MP se zlepšil i díky návštěvě Estonska patriarchou Alexijem II. v roce 2003, během které Alexij pozval estonského prezidenta navštívit Rusko (Curanović 2007: 305). Prezident Estonska Arnold Rüütel pozvání přijal a v roce 2005 navštívil Rusko, kde se současně setkal s patriarchou a s Putinem. Na daném setkání patriarcha a prezident poděkovali estonskému prezidentu za pomoc při registraci Estonské církve¹¹³. Kromě toho Putin vyjádřil naději, že zlepšení vztahů

¹⁰⁸ Je zajímavé, že v čele EAPC stanul muž, který před tím byl duchovním v Řecku a neuměl (podle některých zdrojů (například Mudrov 2013) neumí dodnes) estonsky.

¹⁰⁹ Je to první oficiální dokument, ve kterém je použit termín „hanobení pocitů věřících“.

¹¹⁰ Ruská politická hnutí v Estonsku také se snažila aktivně podporovat EPC MP (Beljakova 2012: 377).

¹¹¹ Ani dnes tento proces není dokončen. Některé budovy estonské vedení EPC MP pronajímá, některé přecházejí do jejího vlastnictví. Rozhodnutí je pouze na místních úřadech. Všechny budovy ovšem mohou být převedeny do pronájmu či vlastnictví pouze v případě, že se EAPC zřekne svého práva na ně (Beljakova 2012: 359-360).

¹¹² Ale jinou informace uvádí Curanović (2012: 173), podle ní, kompenzaci naopak dostala EPC MP.

¹¹³ Ještě dříve, v roce 2004, Rüütel dostal cenu za „mimořádnou činnost pro posílení jednoty pravoslavných národů“ mezinárodního (de facto ruského) fondu jednoty pravoslavných národů.

mezi Ruskem a Estonskem přispěje i k vyřešení otázek, spojených s ruskou církví. Ale dané setkání bylo využito i pro diskusi nad otázkami rusko-estonských vztahů (Pravoslavie.ru 2005).

S nástupem patriarchy Kirilla se situace změnila. Jestli dříve Alexij II. mluví o dodržování prav ruské menšiny, po nástupu Kirilla se začalo otevřeně mluvit, že návštěva patriarchy Kirilla je možná pouze v případě, že EAPC a EPC MP budou mít stejná práva na majetek¹¹⁴. Ovšem, podle názoru Bělova (2017), takový postoj církve nevyhovoval Kremlu, který začal věnovat větší pozornost ruským krajanům ve státech EU a proto Kreml donutil patriarchu přehodnotit svůj postoj a navštívit Estonsko v roce 2013. V oficiálních zdrojích nelze najít informace, proč skutečně Kirill své plány změnil. Ale stojí za zmínku, že kromě duchovní činnosti (Kirill osvětil chrám, který byl vybudován za peníze hlavy ruských železničních drah Vladimíra Jakunina (Russkij věk 2013) nebo patriarcha mluvil o nutnosti mravního základu zákonů), velká pozornost byla věnovaná i otázkám budování společné civilizace. Navíce, závěrem Kirill zdůraznil estonskému vedení, že „Rusko a Estonsko jsou sousedy nikoliv z vůle člověka, ale z vůle Boha, což nikdo nemůže změnit, a proto je potřeba využívat tento „Boží dar“ (RPC MP 2013b). Podle názoru prokremlevské Komsomolskoj Pravdy (Těťerin 2013), daným krokem patriarcha dal najevo, že Rusko je pro zlepšení vztahů s Estonskem, čehož se v Estonsku bude snažit dosáhnout přes EPC MP¹¹⁵.

Daná činnost patriarchy do velké míry byla i v souladu s názorem ruského vedení, ovšem v jejích pozicích byly i rozdíly. Patriarcha, na rozdíl od ruského vedení, které opakovaně upozorňovalo na diskriminace ruské menšiny ze strany estonského vedení (MID 2012), ve svých projevech, které byly zveřejněné, o problémech ruské menšiny ani nezmíňoval.

Patriarchová návštěva Estonska nepomohla vyřešit problém ani s majetkem¹¹⁶, ani s postavením ruské menšiny¹¹⁷, ani nějak výrazněji ovlivnit vztahy mezi Ruskem a Estonskem, které se jen zhoršovaly.

I pro samotnou církev v Estonsku nástup Kirilla přinesl změny. „Na základě prosby metropolity Kornilije“ (podle oficiální informace, například RPC MP 2011c),

¹¹⁴ O tom zdělil metropolita Ilarion, současný vedoucí oddělení vnějších církevních vztahů, během své návštěvy Estonska v roce 2010 (REGNUM 2010b).

¹¹⁵ Samotný Kornilij zdůrazňoval, že role EPC MP v Estonské politice zaleží na sympatiích každého úředníka nebo vedení policejní strany (Mudrov 2013).

¹¹⁶ Estonský premiér opakovaně zdůrazňoval, že předání majetků je možné pouze se souhlasem Konstantinopolského patriarchy (Orlova 2013).

¹¹⁷ Estonské vedení je stále ze strany ruského vedení obviňováno z omezování práv ruské menšiny. V roce 2016 dokonce na kanálu Rossija 24 vyšla reportáž „Za účelem omezení prav Rusů Estonsko porušuje vlastní ústavu“ (Popov 2016).

EPC MP začala mít dvě eparchie, ovšem samotný Kornilij během svého rozhovoru v roce 2013 zdůrazňoval, že daný krok ze strany vedení RPC v Moskvě byl k ničemu a jen vážně zkomplikoval činnost EPC MP (Mudrov 2013). Ani statut „autonomní církve“ nadále již neposkytoval EPC MP aspoň nějaké výhody, protože teď nezbavoval církve velkého počtu nařízeních z Moskvy (Mudrov 2013).

Vztahy mezi RPC/EPC MP a EAPC se po nástupu Kirilla výrazně zhoršily. Jak uvedl hlava EAPC Stefanus, patriarcha Kirill nechtěl nic ani slyšet o existenci EAPC a znemožňoval církvi v Estonsku spolupráci třeba i jen při překladu pravoslavných děl (Mudrov 2013). Ovšem i EAPC v roce 2011 změnila kalendář, aby se zbavila dědictví RPC (Orthodoxie.com nedat.). Jakékoli otázky o možnosti sjednocení pod jurisdikci Konstantinopolského patriarchy, jsou nejen pro RPC a EPC MP, ale i pro Rusko nepřijatelné a jsou považovány za politické snahy estonského vedení pomoci KP zbavit se ruské menšiny (Bělov 2017). Zajímavé je, že Kornilij mluví dokonce i o tom, že pravoslavná církev pod jurisdikcí MP nemůže mít nic společného s pravoslavnou církví pod jurisdikcí KP (Pravoslavie.ru 2016). Církev na území Estonska se neuznávají navzájem.

Ovšem komplikace vedly k tomu, že církev v Estonsku na rozdíl od církve v jiných státech Pobaltí skutečně hraje roli při konsolidaci ruský mluvícího obyvatelstva (Beljakova 2012: 365), i když nespolupracuje s ruskými politickými stranami (Beljakova 2012: 377).

Celkem v Pobaltí, podle názoru Beljakové (2012: 377), duchovní a církevní vedení se chová tak, aby dosáhlo maximálních výhod ze strany vedení států a proto se snaží participovat na politice pouze v případech, ve kterých je ohrožená existence církevních jednotek (jak to bylo v Estonsku).

3.1.2 Střední Asie.

V oblasti Střední Asie zůstala po rozpadu SSSR, stejně jako v Pobaltí početná ruská menšina a pravoslaví i zde vystupuje jako náboženství menšiny. A proto si předpokládám, že i zde by RPC měla hrát role konsolidace ruský mluvícího obyvatelstva, než nějak výrazně ovlivňovat politiku daných států.

Po rozpadu Sovětského svazu se ve Střední Asii zvýšil počet islámských škol, ústavů, mešit. Do politiky a veřejného života začala pronikat radikální islámská ideologie. Bývalé sovětské republiky (kromě Kazachstánu) se cítily být součástí

islámského světa¹¹⁸, což nevyhnutelně ovlivnilo vztahy s Ruskem, kde se posilovala role RPC. Alexej Malašenko (2008) byl navíc přesvědčen, že příslušnost k různým náboženstvím se stala faktorem antagonismu mezi Ruskem a středoasijskými zeměmi. RPC, bez ohledu na to, že ji po získání nezávislosti státy Střední Asie začaly vnímat jako náboženství kolonizátorů či bývalého velkého bratra, byla schopna zajistit dobré vztahy s muslimy, uznat status islámu jako hlavního náboženství a spokojit se s rolí druhého náboženství. Daná situace vedla k tomu, že představitelé islámu a pravoslaví se vzdali misijní práce ve vzájemném vztahu (Mitrochin 2003; Smirnov 1999; Mitrofanova 2007)¹¹⁹.

Celkem neexistuje jednotný názor na postavení RPC ve Střední Asii. Názory odborníků se shodují pouze v tom, že Ruská pravoslavná církev v 90. letech a na začátku roku 2000 významně ztrácela svou pozici ve Střední Asii. Důvody spočívaly nejen ve společenské přestavbě a islámském obrození, ale i v odlivu etnického ruského obyvatelstva a zdůrazňované apolitické pozici ve Střední Asii ze strany RPC. Apolitická pozice, podle názoru Mitrofanové (2007), byla dána strachem duchovních z možných opatření ze strany vedení středoasijských republik. Zástupci RPC se obávali, že se ocitnou ve stejné pozici jako ostatní křesťanské směry (jejichž činnost byla značně omezena nebo zakázána), protože RPC ve Střední Asie neměla podporu ze strany Ruska či vedení RPC v Moskvě a představovala náboženství etnické menšiny. Malašenko (2008) s tímto tvrzením také souhlasí a doplňuje, že církevní činitelé ve Střední Asie si mysleli, že participace na politice nevyhnutelně povede ke zhoršení pozice RPC v regionu¹²⁰. A proto RPC v té době byla, s výjimkou Turkmenistánu, v partnerských vztazích se středoasijským vedením, a byla vnímána jako užitečná instituce v boji proti radikálnímu islámu a jiným křesťanským směrům. (Čečevišnilov 2010: 108). Ovšem ruským vedením a částí vedení RPC v Moskvě byla od rozpadu SSSR RPC považována za jedinou skutečnou formu konsolidace rusky mluvícího obyvatelstva (Burova-Kosičenko 2013: 69; Dubnov 2013; Mitrochin 2016b).

Pozice RPC v Turkmenistánu je jednou z nejdiskutabilnějších, ale zároveň nejzajímavějších, protože skvěle vykresluje dvojí standardy Ruska. Kvůli uzavřenosti

¹¹⁸ V každém ze středoasijských států ústava a právní předpisy, stejně jako v Rusku, zaručují svobodu vyznání. Ústava každé z pěti republik podporuje oddělení náboženství a státu (Peyrouse 2008: 394).

¹¹⁹ Avšak podle informací Mitrochina (2004: 524), existovaly případy, ve kterých to, že duchovní nevedli misionářskou činnost bylo možné vysvětlit tím, že očekávali, že za nějakou dobu budou v jiných chrámech a regionech a nechtěli nic dělat.

¹²⁰ Stejně jako v Rusku jako důvod pro nutnost utužení náboženské politiky RPC používala duchovní bezpečnost (Peyrouse 2008: 399).

Turkmenistánu a nemožnosti dostat se tam, bude daná část práce využívat informace z článků a blogů. Všechny zdroje jsem se snažila ověřovat.

Jestliže budeme věřit informacím a článkům, které existují, lze říci, že v případě Turkmenistánu „partnerský vztah s vedením“ spočíval v tom, že RPC fakticky byla a je podřízena turkmenskému vedení, což ovšem některým odborníkům (například Mitrofanova 2007) umožňuje charakterizovat postavení RPC v Turkmenistánu jako „pevné“ a „čestné“¹²¹.

Ovšem „spolupráce“ s vedením Turkmenistánu v oblasti náboženství žádným způsobem neovlivňovala postavení Rusů v Turkmenistánu, porušování jejich práv a odmítnutí ruštiny (Mitrofanova 2007)¹²². Ruské školy se zavíraly, veškerá hnutí ruských krajanů v Turkmenistánu byla fakticky zlikvidována a Rusové celkově v rámci státu byli ve špatném postavení. Ani dohoda o kulturní autonomii Rusů v Turkmenistánu, která byla podepsána mezi vedením Turkmenistánu a Ruska, nefungovala (Aptekar 2003). Avšak ruské vedení zavíralo nad takovou situací oči a Turkmenistán oficiálně i nadále zůstával zemí, která měla s Ruskem oboustrannou dohodu o občanství. Situace se výrazně zhoršila v roce 2003, když několik majitelů ruských pasů bylo obviněno z organizace neúspěšného pokusu o atentát na Nijazova. Bez ohledu na ochranu práv Rusů, deklarovanou v koncepcích a projevy ruského vedení o nutnosti podporovat Rusy v zahraničí, přistoupilo Rusko na požadavek Nijazova a zastavilo platnost smlouvy o dvojitým občanství výměnou za dodávky turkmenského plynu na dobu 25 let (Dubnov 2017). Lidé, kteří měli dvojí občanství, se měli jednoho z nich zříci. Ruské diplomy přestaly být platné a lidé, kteří získali vzdělání mimo Turkmenistán, měli být propuštěni (Mitrofanova 2007). Navíc, podle některých zdrojů (Abdurasulov 2007), lidé s dvojitým občanstvím přicházeli o své nemovitosti. Všechny zdroje, které se mi podařilo najít, včetně komentářů k daným zdrojům (například Gladin 2011; Balmasov 2011; Tadžijev 2009), mluví o tom, že diskriminace Rusů byla mimořádná. Navíc, podle některých zdrojů (například Aptekar 2003; Gladin 2011), ruská ambasáda v Turkmenistánu buď zavírala oči nad postavením Rusů, nebo se jim snažila pomoci svérázným způsobem.

¹²¹ V Turkmenistánu jsou zakázány všechny ostatní náboženské směry, kromě sunitského islámu a pravoslaví.

¹²² Ruští krajané po rozpadu SSSR uznávali, že v Turkmenistánu jsou pouze dvě místa, kam se mohou obrátit o pomoc – církve a ruská ambasáda, přičemž poslední, na rozdíl od církve, ne vždy chtěla řešit problémy krajanů (Trifonov 2007). Turkmenbaši dokonce v roce 2000 dostal i vyznamenání od RPC – Řád svatého knížete Daniila Moskevského I. stupně (Mitrofanova 2007), což je jedno z nejváženějších a nejvíce ikonických ocenění Ruské pravoslavné církve. Zainteresaná osoba z řad představitelů RPC v komunikaci se mnou uvedla, že jen „pobočka“ RPC v Turkmenistánu se snažila skutečně konsolidovat ruský mluvící obyvatelstvo, ale stejně neměla takovou sílu, aby alespoň trochu změnila postavení ruského obyvatelstva.

Místo poskytnutí nějaké pomoci lidem s dvojitým občanstvím v nových komplikovaných podmínkách na území Turkmenistánu ruská ambasáda doporučovala, aby se zřekli ruského občanství (Gladin 2011).

Podle zprávy Ruské rady pro oblast mezinárodních vztahů (*Rossijskogo sověta po meždunarodnym dělam*), souhlas ruského vedení s touto výměnou diskreditoval Rusko v očích mezinárodního společenství a prohloubil mezi krajany nedůvěru v ruskou státní moc (Ivanov a kol. 2013:52).

Ovšem daná situace měla své důsledky i pro RPC. V listopadu roku 2003, byly schváleny změny a dodatky k turkmenskému zákonu „O svobodě svědomí a náboženských organizacích“, který mimo jiné obsahoval i dodatek o pravidlech registrace, podle kterých duchovními mohli být pouze osoby, které jsou občany Turkmenistánu a mají turkmenský diplom. I když první podmínka byla řešitelná, s druhou vznikl značný problém kvůli tomu, že v Turkmenistánu neexistovaly žádné instituce, ve kterých by bylo možné získat pravoslavné vzdělání (Trifonov 2007). Ovšem jestliže turkmenské vedení zavíralo oči před tím, že některé chrámy nebyly zaregistrovány (Trifonov 2007), dovoz pravoslavné literatury striktně zakázalo (Mitrofanova 2007). Místo ní, duchovním doporučovali během kázání používat Ruchnamu (Trifonov 2007)¹²³.

Turkmenské vedení se snažilo ovlivnit i změnu administrativních hranic RPC, což se projevilo v žádosti Nijazova převést farnosti RPC v Turkmenistánu z podřízenosti Taškentské diecéze v Uzbekistánu do přímé podřízenosti Moskvy (Ria Novosti 2005). I v dané otázce RPC vyšla Turkmenistánu vstříc a nejbližší Biskupský sněm, který se ovšem konal již po smrti Nijazova, převedl zdejší RPC pod přímou správu Moskvy (Portal Credo.ru 2009), což některé odborné práce (Syrožežkin a kol. 2011: 258) považují za jeden z nejdůležitějších kroků vzhledem k upevňování rusko-turkmenských vztahů.

Situace v Uzbekistánu byla jiná. V Uzbekistánu, podle hodnocení Mitrochina (2004: 541), byla nejrozvinutější církevní infrastruktura ve Střední Asii. Církevní jednotky v Uzbekistánu měly možnost být ekonomicky soběstačné, k čemuž, v neposlední řadě, přispěly i výhody, které poskytoval Uzbekistán výrobně-uměleckému centru RPC, které vedlo rozsáhlou hospodářskou činnost (Mitrochin 2004: 542). Samotný metropolita Vladimir, který byl v čele celé Středoasijské eparchie, pod níž spadaly všechny oblasti v daném regionu, kromě Kazachstánu a později i

¹²³ Je potřeba zdůraznit, že v dostupných zdrojích nelze najít informace ohledně toho, že ruské vedení či vedení RPC by na daný krok turkmenského vedení nějak reagovaly.

Turkmenistán, měl nejlepší vztahy s vedením Uzbekistán. Jak již bylo zmíněno, ve všech středoasijských státech RPC podporovala utužení politiky ve vztahu k jiným křesťanským směrům a sektám, ale právě v Uzbekistán byla podobná činnost RPC bezprecedentní. Metropolita Vladimír nejen aktivně podporoval na oficiální úrovni diskriminační státní politiku v náboženské sféře, ale občas i odsuzoval sektářství (do kterého byly řazeni i protestanti) a wahhabismus, a to nejen v ruských, ale i uzbeckých médiích. V mnoha případech se choval jako lobbista zájmů uzbeckého vedení před ruskou společností a ruským vedením a odmítal hájit zájmy slovanského obyvatelstva před jakoukoli diskriminací ze strany uzbeckého vedení (Mitrochin 2004: 544-545).

Postavení ruské menšiny v Uzbekistán bylo do roku 1995 jedním z nejhorších v celém postsovětském prostoru, ovšem Moskva, která byla zainteresována ve spolupráci s uzbeckým vedením, se nesnažila v dané oblasti nic dělat, což vedlo k odjezdu ruského obyvatelstva z uzbeckého území a následně i k ekonomickým problémům v Uzbekistán. A proto se Karimov rozhodl odjezd Rusů z uzbeckého území zpomalit. Daný krok nevedl ke stabilizaci situace, nelze hovořit ani o výrazném zlepšení postavení rusky mluvícího obyvatelstva. Ovšem politika ve vztahu k místním Rusům i nadále neovlivňovala vztahy Ruska a Uzbekistán (Mešerjakov 2016).

V Kyrgyzstán bylo naopak postavení ruské menšiny jedním z nejlepších v celém postsovětském prostoru. Odjezd příslušníků ruské menšiny nebyl vyvolán diskriminační politikou státu, ale ekonomickými problémy Kyrgyzstán (Ivaščenko 2016). Vedení podporovalo činnost RPC, kterou považovalo a do velké míry i považuje za součást nevyhnutelné ruské přítomnosti. Kyrgyzstán pomohl vybudovat duchovní centrum RPC. Požadavky RPC ohledně omezení práv představitelů jiných křesťanských konfesí dokonce vedly k tomu, že během první poloviny minulého desetiletí místní úřady začaly postupně zpřísnovat státní politiku v náboženské sféře. Ovšem, podle hodnocení Mitrochina (2004: 536), takové kroky byly učiněny příliš pozdě a již nebylo možné zakázat protestantské komunity, které našly své následovníky mezi venkovským obyvatelstvem.

Velká část ruského obyvatelstva odešla z Tádžikistán během 90. let. RPC nemohla nijak výrazně ovlivnit odchod rusky mluvícího obyvatelstva, stejně jako se nesnažila participovat na občanské válce v Tádžikistán. Místní orgány, stejně jako v Kyrgyzstán, vnímají RPC jako součást ruské infrastruktury na svém území, ale v daném případě to neznamená, že jí nějak pomáhají. V roce 2001 duchovní chrámu v Tádžikistán v rozhovoru uváděl, že RPC v Tádžikistán nepomáhá ani Rusko, které má obrovské množství svých problémů, ani tádžická strana, která na to nemá zdroje, ani

o to nemá zájem (Udmancev 2001). RPC v Tádžikistánu funguje pouze díky důchodcům a ruskému vojenskému personálu z 201. divize (po roce 2004 201. ruská vojenská základna). Bez ohledu na formální podřízenost eparchie v Tádžikistánu uzbeckému centru, kvůli konfrontaci mezi Uzbekistánem a Tádžikistánem, měla místní církve velmi málo skutečných vazeb s centrem v Uzbekistánu (Mitrochin 2004: 536-537). Ovšem je potřeba zmínit, že konfrontace mezi Ruskem s Tádžikistánem v druhé polovině minulého desetiletí, se výrazněji neodrazila na postoji tádžické strany vůči RPC a ruským občanům (Ladygina 2015). Lze však těžko říci, že vedení církve podporuje ruské obyvatelstvo a že ruské obyvatelstvo bylo v dobrém postavení v Tádžikistánu.

Co se týká postoje vedení RPC v Moskvě, nelze najít informace nejen o nějakých snazích participovat na činnosti svých „poboček“ ve státech Střední Asie, ale i o podpoře ruské menšiny, která ve Střední Asii zůstala. Jedná zainteresovaná osoba ze řad představitelů RPC zmínila, že vedení RPC v Moskvě se skutečně nesnážilo nějak ovlivnit postavení církve a ruské menšiny ve státech Střední Asie. Stejně jako v případě Pobaltí, mnohem důležitější, než postavení Rusů bylo pro vedení RPC v Moskvě, možnost existence RPC v dané oblasti, pro což RPC potřebovala dobré vztahy s vedením států. Vedení Ruska také neparticipovalo nejen na podpoře RPC v daném regionu, ale i na zvláštní podpoře práv Rusů v dané oblasti. Ruská menšina ani nebyla použita v dané období jako politický důvod natláku na vedení středoasijských států.

Je třeba poznamenat, že pozice RPC ve Střední Asii, se začala měnit s příchodem patriarchy Kirilla, který, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, se snažil konsolidovat všechny zahraniční eparchie Ruské pravoslavné církve, a proto začal pracovat i na obnově pozic RPC ve Střední Asii. Prvním a nejdůležitějším krokem byla administrativní reforma, v důsledku které byl vytvořen Středoasijský metropolitní okres Ruské pravoslavné církve (v odborných textech se lze setkat i s názorem, že daná změna je podporou státních snah o vytvoření eurasijského ekonomického svazu (Bukarskij 2012: 58) nebo dokonce snahou vedení RPC a státu o proniknutí koncepce „ruského světa“ mezi středoasijské obyvatelstvo (Chasanov 2011)). Novým metropolitou se stal bývalý jekatěrinburský metropolita Vikentij. Samotný metropolitní okres dnes zahrnuje Biškekskou, Dušanbjijskou a Taškentskou eparchie a pravoslavná děkanství a farnosti Ruské pravoslavné církve v Turkmenistánu, které ovšem i nadále zůstaly pod přímou správou arcibiskupa Pjatigorského a Čerkeského (RPC MP 2011a). Administrativní změna by měla propojit eparchie ve Střední Asii, a očekávalo se, že

metropolita Vikentij, bude aktivně hájit zájmy RPC a ruský mluvícího obyvatelstva (Vjugin 2011).

Ovšem již po reformě vedení RPC pochopilo, že pozitivní očekávání ohledně důsledků administrativní reformy byly zveličovány, protože RPC svou nečinností ve vztahu k ruským krajanům fakticky ztratila svůj potenciál aktéra spojujícího Rusy a vlivné ruské síly (Syroježkin a kol. 2011: 153). Kromě toho dané rozhodnutí znemožnilo patriarchovi Kirillovi navštívit Uzbekistán u příležitosti 140. výročí vytvoření Středoasijské eparchie. Média (například Donis 2011) poukázala na to, že plánovaná návštěva byla zrušena kvůli neshodám mezi Kirillem a prezidentem Uzbekistánu Islámem Karimovem, které byly vyvolány „nedodržením pravidel etikety a diplomatických norem ze strany Kirilla“, protože Kirill nekonzultoval administrativní změnu s vedením Uzbekistánu. Daný krok opakovaně ukazuje na podřízenost RPC institucím ve státech Střední Asie. Patriarcha Kirill po daném incidentu poprvé a zatím naposled při hodnocení situace v Uzbekistánu vyjádřil politování nad zákazem misijní činnosti, existujícím v Uzbekistánu. Ten, podle Kirilla, neumožňuje otevírat církevní školy a komplikuje registraci náboženských organizací (na které trvala i RPC), zpomaluje rovněž i registraci nových církevních obcí (Informacionnaja služba Archierejskogo Sobora 2011). Nicméně, časem byl konflikt vyřešen a již 1. září roku 2012 patriarcha blahopřál Islámu Karimovi ke Dni nezávislosti Republiky Uzbekistán (RPC MP 2012f)¹²⁴.

Podle mého názoru, problémem RPC v Uzbekistánu, který i nadále umožňuje zhoršení image RPC v očích ruských krajanů v Uzbekistánu, je i činnost již zmíněného metropolity Vikentije. Je-li těžké najít informace obsahující nějaké hodnocení jeho činnosti na postu hlavy Středoasijského metropolitního okresu, pak informací o tom, že vyvolává znepokojení mezi farníky v Taškentu, je dost. Naposledy se to projevilo v dopisu patriarchovi Kirillovi, ve kterém farníci uváděli, že činnost Vikentije vyvolává nepochopení nejen ze strany farníků, ale i ze strany uzbeckých úřadů a samotní farníci, jestliže patriarcha nezmění metropolitu, jsou ochotni požádat uzbecké úřady, aby doporučily metropolitovi odejít z Uzbekistánu (Poratl Credo.ru 2016).

Co se týče ostatních republik v regionu, je třeba poznamenat, že v Tádžikistánu se situace výrazně nezměnila. Ovšem církevní vedení v Tádžikistánu pochopilo, že pokles ruský mluvící obyvatelstva v Tádžikistánu, který je nějrychlejší ze všeho regionu

¹²⁴ Dokonce v Uzbekistánu bylo naplánované budování nových církví (Press-slůžba Taškentskoj i Uzbekistanskoj eparchii 2015), ovšem dostupné zdrojů o tom, že se skutečně stává nejsou.

Střední Asie, je pro církve špatný¹²⁵. A proto začíná hlasitě prosit pravoslavné obyvatelstvo, aby se neodcházelo z těchto zemí. Například v roce 2013 metropolita Pilgrim vyzýval pravoslavné, aby zůstali v Tádžikistánu a slíbil otevření nového chrámu (Faskhutdinov 2013). Ovšem to bylo jediné prohlášení, údaje o výstavbě nového chrámu však zase není v dostupných zdrojích, stejně jako i údaje o tom, že postavení ruské menšiny v Tádžikistánu se nějak zlepšilo nelze. Počet Rusů i nadále klesá. Rusové, kteří zůstali v Tádžikistánu nemají podporu ze strany Ruska, i když jsou ve špatném postavení (zde je třeba poznamenat, že v Tádžikistánu zůstali staré lidé nebo lidé, které neměli možnost odejít do Ruska) (Popov 2014). Ruští obyvatelé Tádžikistánu v rozhovorech se mnou v roce 2015 mluvili o tom, že při obracení na ruské úřady v Tádžikistánu za pomoci se občas potýkají s odpovědmi, že jestli jím něco nevyhovuje, tak jejich nikdo nedrží v Tádžikistánu.

Situace v Kyrgyzstánu i nadále zůstala pro RPC velice příznivá. Církve se v Kyrgyzstánu snažila pomoci místnímu obyvatelstvu (nejen Rusům) během občanských nepokojů v roce 2010 (Danilova – Dronov 2010) a později RPC, stejně jako Rusko, aktivně participovala na pomoci Kyrgyzstánu po zemětřesení (RPC MP 2010b). Atambajev na setkání s patriarchou Kirillem v roce 2012 slíbil, že bude rozvíjet pravoslaví v Kyrgyzstánu (RPC MP 2012g). V roce 2015, byl Kyrgyzstánu otevřen největší pravoslavný chrám ve Střední Asii (Fergana 2015). I postavení ruské menšiny, pravděpodobně, je nejmíň problematické z celé Střední Asie.

S nástupem Kirilla se změnila i situace v Turkmenistánu, byl otevřen malý nový chrám (Pravoslavie.ru 2013) a byl umožněn dovoz pravoslavné literatury (Informacionnaja služba Archierejskogo Sobora 2011). Ovšem administrativní změna neměla v Turkmenistánu důsledky, stejně jako i povolení na dovoz pravoslavné literatury nijak výrazně neovlivnilo „turkmenizaci“ ruské církve v Turkmenistánu: bohoslužby začaly probíhat v turkmenštině a pravoslavné kalendáře obsahovaly mimo jiného i národní svátky Turkmenistánu (RPC MP 2012h). I najít nějaké zdroje, potvrzující, že zlepšení postavení RPC vyvolalo i skutečné zlepšení postavení ruské menšiny, se nepodařilo.

V roce 2015 pro upevnění své pozice RPC spouští internetový kanál pro pravoslavné ve Střední Asii. A bylo plánováno, že v roce 2016 patriarcha navštíví Střední Asii v rámci oslavy 145. výročí vytvoření středoasijské eparchie, ovšem, v tu

¹²⁵ Etničtí Tádžici vyznávají islám a neexistence ruské menšiny může vést k tomu, že RPC v Tádžikistánu nebude mít farnici. Taková situace, podle mého názoru, může i znepokojovat vedení RPC v Moskvě, protože počet „poboček“ na postsovětském území umožňuje RPC být největší pravoslavnou církví.

dobu byl patriarcha v dálném zahraničí s „politickou mise“. Ale i bez ohledu na tuto skutečnost, podle názoru Bělova (2017), RPC po nástupu Kirilla se více zajímá o své „pobočky“ ve Střední Asii, ovšem se neseznává participovat na politice států ve Střední Asii vůči Rusku nebo vůči ruské menšině, při konsolidaci které hraje skutečnou roli pouze v Turkmenistánu a Kyrgyzstánu. Je to, jak již bylo zmíněno dříve i nadále dano obavou za postavení svých poboček v daném regionu.

Jiná situace je v Kazachstánu. Již od rozpadu SSSR, eparchie v Kazachstánu nebyly součástí Středoasijské eparchie. Pravoslaví a islám jsou v Kazachstánu, uznány, jako dvě hlavní náboženství, nicméně, toto neskýtalo církevním obcím v Kazachstánu žádný zjevný přínos (Mitrochin 2004: 526). Jedním z důvodů může být i fakt, že vedení Kazachstánu během 90. let prakticky nezasahovalo do činnosti náboženských organizací, což vedlo k jejich rychlému růstu a ke snížení vlivu RPC.

V jednom ze svých projevů Kirill řekl, že Kazachstán je součástí „Svaté Rusi“ (RPC MP 2012i), přičemž samotná koncepce „Svaté Rusi“ vznikla v církevním prostředí během 90. let. Ovšem já záměrně nezařadila Kazachstán do ruského světa a to z několika důvodů. Prvním důvodem je to, že pravoslaví v Kazachstánu není náboženstvím většiny. Navíc, v roce 1998 vedení Kazachstánu podepsalo s Vatikánem zvláštní dohodu o spolupráci. A v roce 2001 na pozvání Nazarbajeva do Kazachstánu přijel papež (Kozlov 2001). Jestliže v ostatních státech „Svaté Rusi“ je taková činnost vnímána skoro jako akt agrese ze strany Vatikánu, v případě Kazachstánu, papežova návštěva v zemi nebyla vnímána jako akt proti RPC, i když nebyla předem dohodnuta s RPC. Biskupové mluvili o tom, že papež je především hlava státu, a proto není potřeba této „politické události“ věnovat pozornost (Kozlov 2001). Absence protestů a téměř nulová reakce na danou událost je, podle mého názoru, dalším důvodem, proč Kazachstán nelze úplně považovat za součást „Svaté Rusi“.

Celkový model vztahů mezi církví a ruskými hnutími v Kazachstánu také svědčí spíše o tom, že Kazachstán není plnoprávnou součástí „Svaté Rusi“. Pravoslavní činitelé zde nikdy nepodporovali činnost ani nezávislých ruských hnutí, ani kozáckých sdružení (Bělov 2017). Celkově se během patriarchátu Alexije II. církev v Kazachstánu nepotýkala s umělými překážkami ze strany kazachstánského vedení. S muslimskými organizacemi v Kazachstánu RPC sice nespolečně pracovala, ale k otevřeným konfrontacím nedocházelo.

Mluvit o tom, že vztahy mezi ruským a kazachstánským vedením výrazně ovlivňují i postavení církve v Kazachstánu, není možné z toho důvodu, že mezi

vedením Kazachstánu a Ruska nikdy nedošlo k ochlazení vzájemných vztahů do takové míry jako například v Bělorusku.

Ovšem, po nástupu Kirilla a přenesení „ruského světa“, srdcem kterého je „Svatá Rus“ i do politické agendy, se postavení RPC zhoršuje. Konfrontace mezi RPC a Duchovní správou muslimů (DSM) začala být patrná i ve společenské sféře. Konfrontace spočívala v lobbování odlišných a docela neslučitelných zájmů ze strany daných aktérů. I z prvního pohledu bezvýznamná iniciativa RPC, vedení bohoslužby v kazachštině, vyvolala obrovskou odezvu ze strany DSM a obvinění RPC z toho, že chce přivést Kazachy k pravoslaví a tím pádem rozšířit ruský svět (Smagulov 2011: 60-61).

Ovšem v dostupných zdrojích nebyla nalezena informace o tom, že by církev v Kazachstánu začala podporovat nějaké proruské nebo ruské hnutí. Snaha o vedení bohoslužby v kazachštině, podle mého názoru, byla stejně jako všude ve Střední Asii vyvolána spíše tím, že pravoslavného obyvatelstva ubývá a proto se církev snaží zachovat svou pozici.

Vztahy mezi vedením RPC v Moskvě a vedením Kazachstánu jsou i nadále dobré. V roce 2015 Patriarcha Kirill předal Nazarbajevovi vysoké církevní ocenění - Řád svátého Sergeje Radoněžského I. stupně a prezident Kazachstánu ujistil ruského patriarchu, že pravoslaví a islám i nadále budou pilíři kazašské duchovnosti, protože jsou základem pro souhlas a toleranci ve společnosti (RPC MP 2015b). Nazarbajev i později ve filmu o patriarchovi zdůraznil, že Kirill je mu blízký duchem a že stále komunikují ohledně otázek týkajících se zachování míru v postsovětském prostoru (RPC MP 2016i).

3.1.3 Krajané v dálném zahraničí

RPC poslední dobou je i důležitým nástrojem ve spolupráce s krajany i mimo postsovětský prostor. O ruské diaspoře v dálném zahraničí se během 90. let skoro nemluvilo, ovšem podle dostupných informací, ke konci období patriarchátu Alexije II. existovala ruská diaspora v 51 státech, přičemž na území ruských diaspor bylo více než 300 farností a klášterů (Cerpickaja 2011: 128). Tento poměrně vysoký počet je dán nejen tím, že stát pomohl RPC s navrácením a koupí majetku v zahraničí (Bezborodov 2010: 87), ale i překonáním schizmatu mezi RPC a RPCZ, která byla vytvořená v důsledku občanské války v Rusku části duchovních, které po porážce bílé armády v roce 1920 emigrovali z území jižního Ruska. v Sovětském svazu RPCZ byla

považována za kontrarevoluční, antisovětskou, monarchistickou, „emigrantskou nábožensko-politickou skupinu“ (RPCZ 1990: 26).

Již na počátku svého patriarchátu se Alexij II. několikrát obracel na RPCZ s prosbou o sjednocení RPC a RPCZ, ovšem všechny církevní pokusy byly neúspěšné (Echo Moskvy 2004), i když RPC splnila část podmínek, t.j.- kanonizovala rodinu cara Mikuláše II. a omezila své vztahy s hlavní ekumenickou organizací – Světovou radou církví (Mitrochin 2004: 469).

Samotný stát se po rozpadu SSSR těmito problémy začal výrazně zabývat až po nástupu Putina, a to z několika důvodů. Putin byl v té době již částí ruské inteligence považován za svérázného sjednotitele Ruska (Echo Moskvy 2004). Podle zákona o krajanech schváleného v roce 1999, kdy byl Putin ještě premiérem, krajany nebyli pouze lidé z postsovětského prostoru, ale i ti, kteří žili na území ruského impéria (Federalnyj zakon 99FZ/1993), a proto pokusy Putina o obnovení velmocenské pozice Ruska a konsolidaci „ruského světa“ nemohly být komplexní bez překonání důsledků prvního rozpadu společnosti ve XX. století (Echo Moskvy 2004)¹²⁶. Existuje také názor, podle kterého Putin vnímal sjednocení církví nejen jako nový a důležitý prvek zahraniční politiky, ale také jako složku, která je předpokladem pro vnitřní a vnější bezpečnost státu (Payne 2010: 717). Existovaly i církevní podmínky pro sjednocení.

V roce 2001 v čele RPCZ stanul metropolita Lavr, který přemýšlel o sjednocení (Komsomolskaja Pravda 2007; Mitrochin 2004: 466), ovšem není jasné, jak dlouho by daný proces trval, kdyby nedošlo k setkání Putina s Lavrem v září roku 2003 v Generálním konzulátu Ruska v New Yorku. Putin předal metropolitovi dopis od Alexije II. a pozval ho na návštěvu do Ruska. Následně za několik měsíců poprvé přijela do Ruska oficiální delegace RPCZ a na obou stranách byly vytvořeny komise, které měly na starosti přípravu sjednocení církví (Alfeev 2012: 194-196). Několik týdnů před sjednocením na oficiálním setkání s ruským diplomatickým sborem Patriarcha poděkoval MZV za pomoc při sjednocení a poznamenal, že sjednocení by nebylo možné bez přímé podpory ruské diplomacie (RPC MP 2007c). Lavrov, uvedl, že historická událost, jakou je sjednocení církví, bude prospěšná nejen pro Rusko a všechny pravoslavné státy, ale i pro všechny, kteří se snaží na mezinárodní scéně bojovat za spravedlnost a dobro (MID 2007)

Ceremoniál církevního spojení byl akcí náboženskou, kterou ovšem v přímém přenosu, podle informací z reportáže Prvního kanálu (Pervyj kanal 2007) vysílaly hlavní

¹²⁶ Prvním krokem konsolidace byl Celosvětový kongres krajanů, který byl svolán z iniciativy Putina v roce 2001. Na něm Putin mluvil i o tom, že mocný stát má mít mocnou diasporu (Putin 2001).

světské ruské televizní kanály¹²⁷. Tisk (například Rossijskaja Gazeta (Konygina 2007); Kommersant (Kolesnikov 2007:3); Nezavisimaja gazeta (Krug 2007)) uznával, že sjednocení církve je především osobním úspěchem Putina (po podepsání dokumentu na oficiální hostině v Kremlu i patriarcha poděkoval Putinovi za jeho roli a pomoc při sjednocení církví (RPC MP 2007d)) a proto nelze se divit, že událost byla v médiích popisována spíše jako akce politická. Příkladem, který by bylo v dané souvislosti vhodné uvést, je prokremelská Komsomolskaja pravda (2007): „v sázce [sjednocení církví, pozn. autora] bylo obrovské bohatství a důležitý ideologický vliv, který získává Rusko v důsledku sjednocení ruské církve. A Rusko se tímto může cítit geopoliticky silnější“.

Na politickou složku daného procesu upozorňovala i západní masmédia, např. The Wall Street Journal (Osborn 2007) poukazyval na to, že spojení RPC a RPCZ vyvolává podezření, že Putin formuje nové kanály vlivu, využívá církve pro posílení vazeb s komunitami ruských emigrantů po celém světě. Podle Time (Zarakhovich 2007), podepsání dokumentu bylo získáním jednotné církve jako důležitého nástroje zahraniční politiky Ruska. Odborníci také souhlasili s tím, že podepsání aktu bylo důsledkem osobních snah Putina (Trenin 2015: 197) úspěšné ruské zahraniční politiky a práce s krajaný (Cerpickaja 2011: 128), či dokonce největším a nejdůležitějším krokem Putina vůči krajanům (Payne 2010: 717).

Pro zajímavost je potřeba uvést, že všechny negativní názory v ruských a západních člancích ohledně sjednocení církví analyzoval Bukarskij (2007) ve svém článku, který byl zveřejněn i na oficiálních webových stránkách pravoslavné církve. Autor dospěl k závěru, že proti sjednocení církve byli jen nepřátelé Ruska a liberální masmédia (ke kterým mezi jiné řadí Ren TV a Kommersant), jejichž negativní reakce je dalším důkazem toho, že sjednocení církví pro ně bylo důkazem rostoucí síly Ruska.

To bylo zčásti i v souladu i s rétorikou patriarchy, který zdůraznil význam Aktu o kanonickém společenství RPCZ a RPC pro posílení pozice státu, což podle patriarchy zřejmě vyvolá závist západních zemí (Konovalov 2007). Putin ve svém projevu hovořil o tom, že tato událost má celonárodní a historický rozsah a také obrovský mravní význam. Podle Putina je to také nejdůležitější podmínka pro obnovení ztracené jednoty celého ruského světa (Kremlin 2007c). Podle Lavrova (MID 2008a) daný krok je výsledkem spolupráce mezi MZV a RPC v otázkách konsolidace ruského světa¹²⁸.

¹²⁷ Ale nepodařilo se najít nějakou informaci o tom, že První kanál danou událost vysílal v přímém přenosu, ovšem kanál Rossija podepsání dokumentu opravdu vysílal (RPC MP 2007c)

¹²⁸ Daný příklad je dalším důkazem o rozdílném vnímání v tuto dobu pojmu „ruský svět“ mezi světským a církevním vedením.

Nicméně část RPCZ, která se nachází především v Latinské Americe, odmítla uznat výsledky procesu vyjednávání (RPC MP 2013c). Z dnešní perspektivy lze říci, že sjednocení církví nemělo takový dopad, jak předpokládali všichni jeho aktéři a nesplnilo očekávání RPC (Cerpickaja 2016).

Témata péče o ruské diaspory a šíření ruské kultury prostřednictvím RPC se stala důležitými ve vztazích mezi církví a státem díky zvyšující se přítomnosti ruské církve v zastupitelstvech Ruska v zahraničí. Ovšem specifickou administrativní a finanční podporu v dané oblasti RPC získala pouze po nástupu Kirilla do úřadu patriarchy. Při ambasadách se začaly budovat pravoslavné kaple (Lunkin 2016b). Spolupráce mezi RPC a MZV vedla i k tomu, že v rámci vládního programu podpory krajanů byly ruským MZV v roce 2011 pro 25 ruských ambasad v dálném zahraničí zakoupeny pravoslavné knihy za celkovou sumu 2 milionů rublů (Moškin 2011). Kromě toho, RPC spolupracuje, jak již bylo zmíněno i s fondem „Russkij mir“ a Rossotrudničestvem. Například v roce 2015 Rossotrudničestvo ve spolupráci s RPC provedlo více než 150 akcí v 54 státech dálného zahraničí (Lunkin 2016b).

3.2 „Ruský svět“ a otázka postavení RPC v Bělorusku, Moldavsku a na Ukrajině.

Ruský svět (*rusckij mir*) je jedním ze směrů činnosti nejen státu, ale i církve. Ovšem je vnímán různými ruskými aktéry odlišně. I když se v dané části budu držet pozice patriarchy Kirilla, je třeba alespoň okrajově zmínit i pozice státních činitelů.

Poprvé se v postsovětském období slovní spojení „rusckij mir“ objevilo v práci Petra Ščedrovického „Russkij mir i transnacional'noje ruskoje“ (Ruský svět a nadnárodní ruské), ve které je „ruský svět“ definován jako „síťová struktura velkých i malých společenství, která myslí a mluví rusky“ a je zmíněno, že na území Ruska nebydlí ani polovina občanů „ruského světa“ (Ščedrovickij 2000).

Na nejvyšší úrovni se pojem „ruský svět“ poprvé objevil v roce 2001 na prvním Světovém kongresu krajanů v zahraničí v projevu ruského prezidenta Vladimíra Putina, který poznamenal, že „ruský svět“ značně přesahuje rámec geografických hranic Ruska a dokonce i rámec ruské národnosti (Putin 2001). Od té doby pojem „ruský svět“, i když nebyl aktivně diskutován ani v politické ani ve společenské sféře, vstoupil do rétoriky ruských veřejných činitelů. Lze se s ním setkat například ve vystoupení moskevského starosty Lužkova nebo v projevu ruského ministra zahraničí Ivanova na VRNS.

Do oblasti společenského diskursu byl pojem „ruský svět“ přenesen v roce 2006, poté co Vladimír Putin na setkání s ruskou inteligencí prohlásil, že „ruský svět“ by měl sjednotit všechny ty, kteří si váží ruského slova a ruské kultury (což se neomezuje

pouze na krajany) a to nejen v Rusku, ale i v zahraničí a vyzval k častějšímu využívání tohoto pojmu¹²⁹. Ovšem již v koncepci zahraniční politiky Ruska, která byla schválena Medveděvem v roce 2008, byl „ruský svět“ ztotožňován s ruskou diasporou.

Po svém nástupu do prezidentského úřadu v roce 2012 začal Putin ve své rétorice „ruský svět“ používat častěji. Podle analýzy Putinových projevů obsahujících pojem „ruský svět“ lze dospět k závěru, že Putin i nadále „ruský svět“ vnímal jako synonymum pro ruskou civilizaci¹³⁰.

V roce 2014 mluvčí hlavy státu Dmitrij Peskov komentující dění na Krymu, řekl, že Vladimír Putin je garantem bezpečnosti ruského světa. Daným tvrzením, podle názoru Zeveleva (2014), došlo k rychlé sekuritizaci konceptu „ruského světa“ a vnitřní diskurs se tak přesunul na mezinárodní scénu. To potvrdil i Putin, který ve svém krymském projevu vyjádřil naději, že Západ pochopí touhu ruského světa obnovit jednotu (Kremlin 2014). Zde byl „ruský svět“ již názvem pro krajany. Ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov ve svém článku „Russkij mir na puti konsolidacii“ (Ruský svět na cestě ke konsolidaci) v roce 2015 poznamenal, že ruský svět je bezesporu zahraničněpolitickou prioritou Ruska (Lavrov 2015)¹³¹. V článku Lavrova se „ruský svět“ používá, stejně jako v projevu Putina, ve smyslu ruské diaspory.

V církevním prostředí se pojem „ruský svět“ poprvé objevuje v roce 2005 v projevu Alexije II. Z analýzy daného projevu je patrné, že Alexij II. vnímal daný koncept jako synonymum ruské civilizace (RPC MP 2005). Tato skutečnost je viditelná i v jeho následujících projevech.

V církevním prostředí koncepci „ruského světa“ aktivně rozvíjel současný patriarcha Kirill. Někteří odborníci (například Pantelejev dle Zinov'jevskij klub 2015; Alejnikova 2017: 123-127) dokonce považují současného patriarchu za prvního a nejdůležitějšího ideologa „ruského světa“ do roku 2014. V jeho prvních projevech, které

¹²⁹ Ovšem, bez ohledu na odkaz na dané tvrzení velkého počtu akademických prací (práce odkazují na článek L.Syčové, který se mi však nepodařilo najít ani na internetu, ani v ruských knihovnách), zmiňování daného tvrzení na oficiálních webových stránkách nadace „Russkij mir“ nebo Institutu Puškina, ve stenogramu daného setkání, který je zveřejněn na webových stránkách Kremlu, v proslovu Putina dané tvrzení není (Kremlin 2006).

¹³⁰ Projevy jsou dostupné na webových stránkách Kremlu – www.Kremlin, kód pro vyhledávání je „русский мир“. Ovšem ne všechny projevy Putina dostupné na Kremlu a obsahují výraz „русский мир“ byly pro analýzu vhodné, protože název „Русский мир“ má i ruská nadace, na jejíž činnosti se Putin podílí.

¹³¹ Vágní formulace a fakticky změny pojmů ad hoc, neurčité hranice a objevení se lidí, kteří jsou ochotni bojovat pod heslem „ruský svět“ a za nějaký „ruský svět“ (Iščenko 2014) vedly k tomu, že státy postsovětského prostoru a Západu začaly vnímat „ruský svět“ jako nový ruský neoimperální projekt a začaly se obávat „ruského světa“ (nejlépe je to viditelné na Ukrajině, v Pobaltí, Bělorusku, Kazachstánu).

se týkají dané problematiky, je ovšem ruský svět ztotožňován s ruskou civilizací (například RPC MP 2006b).

V pozdějších projevech Kirilla, do začátku Ukrajinské krize, začíná být „ruský svět“ ve velké míře ztotožňován s pojetím „Svaté Rusi“ (Lunkin 2017b). „Svatá Rus“ se objevuje v projevech Kirilla již v 90. letech a zahrnuje Rusko, Ukrajinu, Bělorusko (RIA Novosti 2008), někdy také Moldavsko (RPC MP 2010c) či Kazachstán (RPC MP 2010d). Podle Kirilla je základem „ruského světa“ ruské pravoslaví (Patriarch Kirill 2010: 29-30)¹³².

Ukrajinská krize donutila Kirilla přizpůsobit koncept ruského světa panující politické situaci. Ve svých projevech začal Kirill mluvit o tom, že ruský svět je pouze kulturním konceptem a ne snahou znovu vybudovat Sovětský svaz, jak je často hodnocen koncept ruského světa v médiích Ukrajiny¹³³ (Lunkin 2016b).

Patriarcha musel zbavit koncept ruského světa jakéhokoliv politického pozadí. Ve svém programu „Slovo pastýře“ Kirill prohlásil, že ruským světem nazývá pouze ruskou civilizaci, která je ovšem širší než Ruská federace. Podle patriarchy mohou Rusové, Bělorusové nebo Ukrajinci k dané civilizaci i nepatřit, jestliže si neváží společných tradic, duchovnosti a kultury, ale naopak daná civilizace zahrnuje všechny ty (nemusí být ani Slovany), kteří se ztotožňují s kulturními a duchovními prvky ruské civilizace (RPC MP 2014c).

Ovšem pokus zbavit ruský svět politického zabarvení se nesetkal na Ukrajině ani v Bělorusku s pochopením, a proto se později patriarcha snažil rozdělit církevní a státní pojetí daného konceptu. Znovu zdůraznil, že daný koncept není ani politickým konceptem, ani zahraničněpolitickou doktrínou Ruska. Ovšem v daném projevu Kirill znovu omezil ruský svět pouze na „Svatou Rus“ a řekl, že ruský svět je zároveň světem Ukrajiny a Běloruska, a je světem, který vznikl již v době, kdy Rus přijala pravoslaví. Kromě toho, ve stejném projevu patriarcha ztotožnil "ruský svět" s celou východoslovanskou civilizací (RPC MP 2015c).

Patriarcha se i nadále snažil vystupovat jako nepolitický duchovní vůdce „Svaté Rusi“ a proto z jeho projevů slovní spojení „ruský svět“ téměř zmizelo. Zatím poslední zmínku o „ruském světě“ lze v projevech Kirilla najít na konci roku 2016 v jeho

¹³² Ovšem již zmíněná kniha o patriarchovi z roku 2010, jejímž autorem je metropolita Ilarion, ztotožňuje „ruský svět“ pouze s ruskou diasporou (Alfeev 2010: 183-211).

¹³³ Ovšem i běloruský prezident Lukašenko začal mluvit o tom, že nechápe, co znamená pojem „ruský svět“ (Radio Svobody 2015) nebo, že Bělorusko není součástí ruského světa (například Prezident Respubliki Belarus 2015a; Prezident Respubliki Belarus 2015b).

vystoupení na X. fóru nadace „Russkij mir“, v němž byl ruský svět znovu ztotožňován s ruskou civilizací (RPC MP 2016j).

Z výzkumu vyplynulo, že situace s postavením církví ve státech „Svaté Rusi“, kromě Kazachstánu, je dost podobná, i když existují určité rozdíly, o kterých bude pojednáno dále. Z tohoto důvodu se v dané kapitole záměrně nezabývám postavením církví v Kazachstánu. Této otázce bude věnována pozornost v další části práce.

3.2.1 Ukrajina

Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu, dále UPC MP je největší a jedinou uznanou pravoslavnou církví současné Ukrajiny. I když se občas v ukrajinských médiích objevuje informace, že největší církví je Ukrajinská pravoslavná církev Kijevského patriarchátu (například DC 2016), ale odborníci a představitelé UPC MP, se kterými jsem v rámci této práce mluvila, považují takovou informaci za součást kampaně proti UPC MP (viz dále). Kromě ní jsou na území Ukrajiny ještě přítomny Ukrajinská řeckokatolická církev (UGKC), která je uznaná, ovšem jako součást katolického světa, Ukrajinská autokefální pravoslavná církev (UAPC) a hlavní nepřítel UPC MP – Ukrajinská pravoslavná církev Kijevského patriarchátu (UPC KP)¹³⁴. Poslední dvě nejsou uznané bez ohledu na pokusy o uznání (Okara 2012: 314). Po uznání nezávislosti Ukrajiny je mezi danými církvemi veden docela úporný boj, ve

¹³⁴ Kvůli tomu, že hlavní pozornost v dané části práce bude věnována UPC MP a UPC KP, je potřeba zmínit se alespoň okrajově o tom, jak se na území Ukrajiny objevily dvě podobné pravoslavné církve. UPC MP je pravoslavnou církví, která, jak již bylo zmíněno, dostala autonomii od RPC ještě před rozpadem SSSR. V čele UPC MP byl před rozpadem SSSR metropolita Filaret, který byl vždy loajální k moskevskému vedení a mluvil o nutnosti spojení Ukrajinské a Ruské církvi, navíc se ucházel i o patriarchův stolec spolu s Alexijem II. v 90. letech. Po prohře začal trvat na tom, že UPC by měla být samostatná a měl v tom i podporu části ukrajinských politiků. Byl ovšem hned RPC zakázán a rozhodl se spolu s jinými nespokojenými s podřízením UPC RPC založit vlastní církev, tedy UPC KP. Patriarcha dané církve přijal titul patriarchy Kijevského a celé Rusi-Ukrajiny (*patriarch Kijevskiji a vseja Rusi-Ukrajiny*). Církev není kanonická, většině jejích duchovních byla ze strany RPC zakázána služba (Serebrič 2016). Cerpickaja (2016) v rozhovoru se mnou nazvala UPC KP politickým projektem ukrajinského vedení 90. let. Faktický rozdíl mezi církvemi spočívá i v jazyku bohoslužby (ovšem po ukrajinské krizi se daný rozdíl stírá), ani farníci občas nechápou který chrám patří které církvi. V čele UPC MP byl až do své smrti v roce 2014 metropolita Vladimír. Dnes je v čele metropolita Onufrij.

Pro další část práce bude důležitá ještě jedna věc – UPC MP má dnes největší autonomii v rámci RPC. Církevní představitelé UPC MP, stejně jako RPC, se kterými jsem mluvila v rámci daného výzkumu, hovořili o tom, že podle přijatých dokumentů RPC dnes nemůže ovlivnit rozhodnutí UPC MP. Stejný názor mají i odborníci, včetně těch, kteří nejsou spokojeni se současným politickým směřováním RPC. V praxi by to mělo vypadat tak, že UPC MP je samosprávná ve všech administrativních otázkách, ovšem s jinými pomístními církvemi komunikuje prostřednictvím RPC.

kterém jsou používány veškeré prostředky, včetně silových (Okara 2012: 315). Vztah k UPC MP a její podpora ze strany ukrajinského vedení ovšem záleží na vztazích mezi Ukrajinou a Ruskem.

První ukrajinský prezident Kravčuk si myslel, že nezávislá Ukrajina potřebuje nezávislou církev. Postavení UPC MP jako autonomní součásti RPC považoval za dočasné a částečně i díky jeho nečinnosti byl umožněn vznik UPC KP (Okara 2012: 315).

Multivektorová diplomacie následujícího prezidenta Kučmy se odrazila i na církvi. Kučma se snažil balancovat mezi všemi církvemi a podporovat všechny církve přibližně stejně. Na rozdíl od Kravčuka, Kučma neprojevoval protiruskou náladu, ovšem snažil se demonstrovat soběstačnost Ukrajiny. Projevem soběstačnosti, podle Okary (2012: 316) byl i příjezd papeže, proti kterému protestovala RPC.

Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu se během prezidentských voleb na Ukrajině v roce 2004 ukázala jako významná sociální síla podporující Janukovyče, přičemž tato podpora byla především principiální a ideologická. Bylo zřejmé, že pro církev metropolit Vladimíra nebude problém najít společný jazyk s Juščenkovou administrativou. Představitelé ukrajinské církve tomu nemohli nerozumět. Silná podpora Janukovyče byla vyjádřením odmítnutí politických hodnot „oranžových“ (Filatov 2007: 35).

Po svém nástupu se Juščenko zaměřil na integraci se Západem, a proto chtěl na území Ukrajiny vytvořit jednotnou, na Moskvě nezávislou církev, která by vznikla spojením proukrajinské části UPC MP, UPC KP a UAPC. Ovšem Juščenko nebral v potaz to, že dané církve výrazně konkurovaly. Navíc, i kdyby spojení bylo možné, každý z lídrů daných církví by chtěl i nadále být v čele již jednotné církve. Také bylo teoreticky možné požádat Konstantinopolského patriarchu, který navštívil Ukrajinu v roce 2008, o to, aby vzal pod svou jurisdikci UPC KP. Konstantinopolský patriarcha, který se již předtím setkal s výraznými problémy s RPC v Estonsku, podle názoru badatelů (Okara 2012: 317; Budkin 2007: 35) v daném případě riskovat nechtěl. Podle názoru jiných badatelů (Serebrič 2016) ani Filaret nechtěl, aby jeho církev spadala pod jurisdikci jiné církve.

Ovšem politické vztahy mezi Ruskem a Ukrajinou se odrážely i na vnitřních rozhodnutích UPC MP. Většina proruských hnutí, která v té době na Ukrajině existovala, se během politické krize na Ukrajině v letech 2006-2007 snažila nejen podporovat Janukoviče, ale i tlačit na vedení UPC MP, aby také projevilo během krize svou podporu Janukovičovi. Ovšem v daných podmínkách, kdy se Juščenko snažil

vytvořit jednotnou církev, UPC MP nechtěla opoziční síly podporovat. A proto byl v roce 2007 Biskupským sněmem UPC MP přijat dokument, který odsoudil „politické pravoslaví“, přičemž v daném případě rozhodnutí znamenalo, že církev nemusí podporovat žádné politické síly (ovšem samotná RPC politické pravoslaví nikdy neodsoudila a proto proruské síly mohly doufat v podporu ze strany nejen ruského státu, ale i ruské církve) (Makarkin 2014: 36).

V roce 2010 do čela Ukrajiny nastoupil proruský Janukovič. Během voleb nebyl otevřeně podporován UPC MP, ovšem byl výrazně podporován vedením RPC v Moskvě. Patriarcha Kirill osobně přiletěl do Kyjeva, aby dal Janukovičovi požehnání k výkonu prezidentských funkcí¹³⁵ (Newsru.com 2010). Politika Janukoviče vůči církvím se lišila od jeho předchůdců a byla založena na tom, že na Ukrajině existuje pouze jedna legitimní pravoslavná církev, a to UPC MP. A proto se nelze divit, že Janukovič UPC MP výrazně podporoval. Také v ukrajinských médiích začal být věnován větší prostor právě UPC MP (Okara 2012: 319), což dodatečně v řadách ukrajinské veřejnosti potvrdilo dojem, že UPC MP je proruskou církví.

UPC MP nebyla uvnitř jednotná. Existovaly a i dnes v ní existují dvě skupiny. První skupina byla proruská. Usilovala o zrušení autonomie UPC MP a trvala na tom, že Ukrajina má být součástí ruského světa. Její představitelé nesouhlasili s vytvořením nezávislé jednotné ukrajinské církve, ovšem byli pro to, aby UPC KP a UAPC přešly pod jurisdikci RPC MP. Prioritou této skupiny byla tedy církevní a politická jednota s Ruskem. V čele proruské skupiny byl a je oděský metropolita Agafangel (Okara 2012: 319).

Druhou skupinu tvořili představitelé UPC MP, kteří hájili ukrajinskou ideu, existenci ukrajinského pravoslaví a do budoucna i existenci nezávislé UPC, jejíž nezávislosti bude ovšem dosaženo v souladu s kanonickými normami, tedy uznáním práva na nezávislost ze strany RPC. Daná skupina neměla lídra (Okara 2012:326) a před ukrajinskou krizí nebyla početná.

Ukrajinská krize se stala důležitou zkouškou pro vedení RPC, které se hned ocitlo mezi dvěma protikladnými stranami. Na jedné straně stála UPC MP, jejíž vedení bylo proti ruskému vměšování do ukrajinské krize a ukázalo svou věrnost principům jednotného ukrajinského státu. Na druhé straně – vedení Ruska (Makarkin 2014: 36).

¹³⁵ Lze říci, že již po nástupu pro Kirilla byla otázka Ukrajiny nesmírně důležitá. Během určité doby v roce 2010 se mluvílo i o možnosti zrušení autonomního statusu UPC MP a převedení UPC MP pod přímou správu Kirilla. Okara (2012:323-325) mluví o tom, že dané snahy umožňovaly Kirillovi získat obrovskou podporu ze strany vedení Ruska.

Jestliže představitelé UPC KP, UAPC a Ukrajinské řeckokatolické církve podpořili Majdan, UPC MP se snažila zachovat neutralitu, i když někteří vysoce postavení církevní činitelé UPC MP pokračovali v podpoře Janukoviče, což dodatečně přispělo k vnímání UPC MP, jako proruské síly (Makarkin 2014: 37) (ruský stát i vedení RPC také podporovali Janukoviče).

Během referenda na Krymu se vedení UPC MP snažilo dodržovat neutralitu, i když se obrátilo na duchovní a pravoslavné s prosbou nepodporovat výzvy, které jsou namířeny proti teritoriální celistvosti Ukrajiny. Daným krokem vedení UPC MP ukázalo svou otevřenost ke spolupráci s novým ukrajinským vedením a maximálně se distancovalo od podpory proruských sil. Kromě toho, uvnitř UPC MP dochází ke změnám. Rychle se zhoršující zdravotní stav metropolity Vladimíra vedl k tomu, že UPC MP byla nucena zvolit někoho, kdo by mohl dočasně vykonávat jeho funkci. Zvolen byl metropolita Onufrij, který je i dnes v čele UPC MP. Podle analýzy jeho vystoupení, rozhovorů s odborníky, představiteli UPC MP lze dojít k závěru, že Onufrij je jedním z nejvíce apolitických duchovních RPC. Na daný fakt poukazuje i řada akademických textů (například Makarkin 2014: 28). Ovšem během ostré konfrontace mezi vedením Ukrajiny a Ruska, ke které došlo po referendu na Krymu a na začátku vojenských střetů v Donbasu, se Onufrij do politické činnosti zapojil a dvakrát požádal Rusko, aby nepřipustilo možnost vojenských střetů a učinilo všechno možné pro zachování teritoriální celistvosti Ukrajiny (Makarkin 2014:38).

Eparchie církve na Krymu zůstaly pod jurisdikcí UPC MP a v rozhovoru se mnou vedoucí informačního oddělení UPC MP zdůraznil, že UPC MP je jedinou ukrajinskou institucí, která zůstala na území Krymu (Večerja 2015).

RPC nevezala eparchii na území Krymu pod svou jurisdikci. Její vedení se také oficiálně veřejně nevyjadřovalo k otázkám legitimacy „návratu Krymu do vlasti“. Vedení RPC se nesnažilo otevřeně podporovat separatistické snahy obyvatel Donbasu a nezapojilo se do patriotické činnosti v ruských masmédiích a tisku, spojené s Ukrajinou. RPC byla jednou z prvních ruských institucí, která uznala nové ukrajinské vedení a začala s ním navazovat kontakty, a to ještě v době, kdy ruské vedení zdůrazňovalo nelegitimitu nového vedení Ukrajiny (Lunkin 2016b).

Ovšem z jednoho z prvních projevů Kirilla, kde mluví o konfliktu na jihovýchodní Ukrajině, vyplývá, že vnímal daný konflikt i jako konflikt, který má jednoznačně náboženské pozadí. Příznivci Ukrajinské řeckokatolické církve a UPC KP, se podle Kirilla snaží porazit kanonické pravoslaví na Ukrajině. Se zahájením vojenských střetů příznivci Ukrajinské řeckokatolické církve a UPC KP se zbraní v ruce

a pod maskou antiteroristické akce začali vykonávat přímou agresi proti duchovenstvu kanonické ukrajinské pravoslavné církve na východě země (OVCS MP 2014). A ve svém vánočním poselství z roku 2015 vyzýval Kirill věřící, aby se modlili za národ Rusi na Ukrajině, který se trápí kvůli tomu, že někdo kvůli svým zájmům chce rozdělit Svatou Rus (Colás 2015). Jak již bylo zmíněno dříve, patriarcha vyzýval Rusy, aby se nebouřili proti politice, která vedla k západním sankcím a podle názoru Lunkina (2016b) Kirill zároveň vyzýval mezinárodní veřejnost, aby nepovažovala Rusko za agresora.

Vedení Ruska později začalo mluvit o pronásledování příznivců UPC MP a vyzývalo ukrajinské vedení, aby se nevměšovalo do činnosti církve a nepodporovalo jednu z církví (Makarkin 2014:39). Ruské MZV, kromě upozornění na pronásledování křesťanů na Blízkém Východě, upozorňovalo i na pronásledování křesťanů na Ukrajině. V rozhovoru se mnou pracovník RISI řekl, že RISI na žádost ruského MZV pracuje na speciálním dokumentu o pronásledování UPC MP na území Ukrajiny (Serebrič 2016). Celkově, po zahájení vojenských střetů na Donbasu se v ruských médiích stále častěji mluví o vojenském dobytí chrámů UPC MP ze strany UPC KP. Ovšem představitelé UPC KP naopak obviňují UPC MP z toho, že její příznivci fakticky neumožňují fungování UPC KP na Krymu a v Donbasu.

UPC MP je ze strany ukrajinských médií a ukrajinských politiků obvinována i z toho, že jí představitelé dávají požehnání separatistům. Ano, někteří duchovní UPC MP na Donbasu takovou činnost provádějí, navíc existuje i prapor pravoslavné armády Donbasu, který vystupuje na straně separatistů. Ovšem skutečnost je taková, že obě strany konfliktu na Donbasu používají náboženskou symboliku. Uniforma členů ukrajinského praporu Ajdar má nášivky, na kterých je napsáno „S námi Bůh“ (příloha II.). Hlava UPC KP Filaret dává požehnání vojákům, stejně jako většina členů UPC KP. Navíc, v jednom ze svých posledních projevů Filaret řekl, že Donbas má krev a utrpením smýt svou neochotu podřídit se vedení Ukrajiny¹³⁶.

Dnes lze s jistotou říci, že UPC MP je pod obrovským tlakem. Kromě kampaně proti UPC MP v ukrajinských masmédiích, kde je UPC PM vnímána pouze jako prodloužená ruka Kremlu nebo církve okupantů¹³⁷, i ukrajinské vedení připravuje zákony, které jsou namířeny proti UPC MP. Jde o návrh zákona 4128, který fakticky legitimizuje dobytí chrámů UPC MP ze strany UPC KP a návrh zákona 4511, podle

¹³⁶ Projevy Filareta jsou výrazně politické. V roce 2016 Filaret například mluvil o tom, že ruské vedení chce ovládnout Ukrajinu, a proto se patriarcha Kirill setkal s ukrajinským dětským sborem, který byl na konkurzu v Moskvě.

¹³⁷ V příloze III. jsou příklady letáků, které lze najít v Kyjevu.

kterého ukrajinské vedení může samo měnit status náboženských organizací, jejichž vedení se nachází „v agresorském státě“, což v důsledku může vést nejen k omezení práv, ale i k zákazu UPC MP (Baleva 2016).

3.2.2 Bělorusko

Zachování pozic RPC v Bělorusku bylo umožněno díky včasnému vytvoření exarchátu (dnes se lze setkat s názvem Běloruská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu nebo Běloruský exarchát Moskevského patriarchátu) a velké podpoře ze strany RPC počátkem 90. let. Kromě toho, ani běloruské vedení ani občané Běloruska bezprostředně po rozpadu SSSR neměli k Rusku negativní vztah. Podle názoru Budkina (2007: 35), pravoslavná církev v roce 1994 velkou měrou přispěla ke zvolení Lukašenka. Lukašenko, který jednou prohlásil, že je ateistou, ale pravoslavným ateistou, také projevoval podporu církvi. Od zvolení Lukašenka v roce 1994 byla církev v Bělorusku fakticky „ptákem ve zlaté kleci“. Vedení státu církev podporovalo, ale církev nemohla vystupovat jako lobbistická struktura, názor církve ani nikdo nevyslyšel (Mitrochin 2004: 503).

RPC byla ochotna smířit se se svou podřízeností na oplátku za podporu ze strany běloruského vedení, protože po rozpadu SSSR se k cílům zachování jednoty přidala ještě snaha politického sjednocení v rámci slovanského trojúhelníku „Rusko-Ukrajina-Bělorusko“ (Rjabych 2004: 21). Církev považovala daný směr za důležitý i pro zahraniční politiku Ruska, a někteří badatelé např. Rjabych (2001: 126) dokonce považovali církev za jedinou významnou sílu, která do poloviny 90. let vystupovala za skutečnou politickou reintegraci daného prostoru.

Smirnov (1999) uvádí, že ruští komunisté byli také pro sjednocení s Běloruskem, ovšem ruský tisk považoval takovou činnost za pokus o zrušení smlouvy o SNS a výzvu k obnovení SSSR. Podle jeho názoru (Smirnov 1999), pak v daných snahách komunisty podpořila i RPC¹³⁸. 2. dubna roku 1996 byla v Kremlu prezidenty Ruska a Běloruska podepsána dohoda o vytvoření Společenství Ruska a Běloruska¹³⁹, přičemž na ceremonii podpisu byl přítomen patriarcha Alexij II., který dal své požehnání krokům

¹³⁸ Podle Verevkinové (2010: 98) Jelcin ve svých memoárech uvedl, že podepsání dohody se stalo možným díky tomu, že po ruských parlamentních volbách v roce 1995 ruští komunisté a Agrární strana Ruska získali více než 40% křesel. Kromě toho, nebyly viditelné úspěchy ruské vojenské operace v Čečensku, což bylo docela těžkým závažím před volbami v roce 1996. V tom, že podepsání dohody mezi Ruskem a Běloruskem bylo Jelcinem využíváno jako politický krok ke zvýšení jeho popularity, se shodují například i Smirnov (1999), Iščenko (2017).

¹³⁹ Ovšem běloruský lid nebyl tak pozitivně naladěný k danému kroku jako ruský lid. Za měsíc po podpisu dohody došlo ke třicetitisícové demonstraci, jejímž důsledkem bylo zatčení části protestujících (Smirnov 1999).

ruského a běloruského vedení a později napsal článek pro Moskovskije novosti, ve kterém zauvažoval o nutnosti uzavřít podobnou smlouvu i s Ukrajinou (Smirnov 1999). Ve stejných novinách byly zveřejněny i názory pravoslavných Bělorusů, u kterých daný krok Alexije II. vyvolal politování nad tím, že patriarcha dává své požehnání politickým krokům. Neznamená to totiž nic jiného, než to, že RPC se přetváří v politickou instituci (Smirnov 1999). Ovšem představitelé RPC i nadále podporovali kroky vedení Ruska a Běloruska v otázkách integrace, i když patriarcha již nebyl přítomen na podpisu smlouvy o vytvoření Svazového státu Ruska a Běloruska.

Na druhou stranu bylo stále více patrné, že Lukašenko přetváří BPC v pomocníka a v nástroj legitimizace svého režimu. Církevní vedení v Bělorusku se obávalo, že jestliže nebude poskytovat Lukašenkovi svou podporu, postavení církve se zhorší (Mitrochin 2004: 504). Lukašenko umožnil vnímání exarchátu ruské církve, který má fakticky nejmenší autonomii v celém postsovětském prostoru (s výjimkou litevské eparchie a „poboček“ RPC v Turkmenistánu) jako výjimečně národní církve, ke které patří většina Bělorusů (Budkin 2007: 35; Bykovskaja 2016). Ovšem, podle mého názoru, ve chvíli, kdy dochází ke zhoršení vztahů mezi běloruským a ruským vedením, si Lukašenko vždy vzpomene na to, že BPC je „pobočkou“ RPC, která má v ruském systému určitou sílu a začne podnikat kroky, které nejsou pro RPC přijatelné. První takový příklad lze pozorovat v roce 2002, kdy došlo k ochlazení vztahů mezi Ruskem a Běloruskem v důsledku nesouhlasu Lukašenka s návrhy ruského vedení ohledně vývoje Svazového státu (Vilgelm 2002). Lukašenko po neúspěšných jednáních s Putinem neočekávaně pro běloruskou veřejnost prohlásil, že je pro to, aby v nejbližší době Bělorusko navštívil papež, což v té době nebylo přijatelné pro RPC na celém kanonickém území, na území Běloruska a Ukrajiny obzvláště (Mitrochin 2004: 503).

Když se vztahy mezi Ruskem a Běloruskem začaly zlepšovat, běloruský prezident přestal mluvit o tom, že papež může navštívit Bělorusko, naopak podepsal s BPC zvláštní dohodu o spolupráci, která oficiálně umožňovala spolupráci mezi RPC a běloruskými ministerstvy (Mitrochin 2004: 503). Ovšem, lze se domnívat, že vzhledem ke specifickým běloruského režimu jakákoliv „spolupráce“ byla i nadále pod dohledem Lukašenka.

Během energetických konfliktů v letech 2006-2007 Lukašenko faktor církve nepoužíval. Ovšem k použití faktoru církve se znovu vrátil v období 2009-2010, kdy vztahy mezi Ruskem a Běloruskem procházely značným napětím a řadou konfliktů kvůli ropě, plynu, potravinám, traktorům, úvěrům a uznání Abcházie a Jižní Osetie. Rok

2009 byl poznamenán novou vlnou konfliktů, podle Lukašenka kvůli jeho neuznání Abcházie a Jižní Osetie (Newsru.com 2009).

I když ruský patriarcha Kirill během své návštěvy Běloruska v roce 2009 na setkání s prezidentem A. Lukašenkem konstatoval, že církev je vždy připravena být prostředníkem mezi běloruským a ruským vedením (RPC MP 2009c), Lukašenko na to měl vlastní názor. Znovu pozval do Běloruska papeže, navíc prohlásil, že chce být prostředníkem mezi Vatikánem a Moskvou¹⁴⁰ (Lenta.ru 2009). Později, v roce 2010, Lukašenko odletěl do Istanbulu, kde prý projednával s Konstantinopolským patriarchou otázku o možném poskytnutí nezávislosti BPC (Lavnikovič – Soljanskaja 2010).

Dané snahy Lukašenka se vytratily po běloruských volbách na konci roku 2010. Do voleb církev nepodporovala a asi ani neměla možnost podporovat běloruské opoziční strany, ovšem, když došlo k násilnému potlačení demonstrace proti falzifikaci voleb, zatýkání části demonstrantů a opozice, vedení BPC nespěchalo s gratulací Lukašenkovi, a tím pádem ze své strany s legitimizací výsledků voleb. Navíc v oficiálním časopisu minské eparchie byly zveřejněny dopisy farníků, kteří vyzývali církevní vedení k odsouzení pozice státních orgánů. Ovšem pozice BPC se změnila hned po zásahu patriarchy Kirilla, který pogratuloval Lukašenkovi ke zvolení a obsah jeho dopisu fakticky znamenal, že považuje volby za legitimní. Po zveřejnění dopisu počátky protestních nálad mezi běloruskými duchovními zmizely a duchovní znovu začali vyjadřovat svou podporu Lukašenkovi (Vasilevič 2013: 90).

V roce 2013 Lukašenko prohlásil, že církev je třeba reformovat, že kázání jsou příliš dlouhá (Vlasov 2014). V roce 2014 Lukašenko vyjádřil své nepochopení nad tím, proč vysoce postavení církevní činitelé nemají děti, a řekl, že duchovní mají mít děti (Sputnik 2014). Církevní představitelé v Bělorusku na dané vyjádření hlavy běloruského státu téměř nereagovali, ze strany vedení RPC nebyla zaznamenána žádná reakce.

To je dáno tím, že v Bělorusku i dnes funguje takový systém vztahů mezi církví a státem, ve kterém hlavní roli hraje stát, který spoléhá na podporu své politiky ze strany církve. Pokud se církev chová v souladu s očekávanými státem, tak je to dobře a stát je ochoten ji, aspoň oficiálně, podporovat. Ovšem když církev vyjadřuje názor, který není v souladu se státní politikou, tak se stává, podle rétoriky běloruského vedení, silou, která „chce porušit státnost Běloruska“ (tak jsou vnímány i všechny opoziční strany v zemi), nebo její názor vedení státu ignoruje.

¹⁴⁰ V roce 2003 chtěl být prostředníkem mezi církvemi i Putin

Podle mého názoru, potvrzením toho, že běloruské vedení státu požaduje podřízenost církve, je názor metropolitě Pavla na možnost větší autonomie Běloruské církve. Pavel byl jmenován do čela Běloruské církve na konci roku 2013. Oficiálním argumentem jeho jmenování byla žádost běloruského metropolitě Filareta, který se rozhodl rezignovat na svou pozici vzhledem k zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Ovšem tuto žádost Filaret napsal již 4 roky před svou faktickou rezignací, když byl jeho zdravotní stav v mnohem horším stavu. V té době však byla žádost zamítnuta (Perčín 2015). Podle mého názoru bylo jmenování Pavla vyvoláno spíše obavami RPC. Začátek krize v sousední Ukrajině vedl k tomu, že vedení RPC se rozhodlo pro jistotu jmenovat do čela běloruské katedry člověka, jehož loajalita vůči RPC nevyvolávala obavy a který bude své kroky konzultovat s vedením RPC v Moskvě¹⁴¹. Nelze říci, že Filaret loajální vůči RPC nebyl, ale spíše než vedení církve v Moskvě byl podřízen Lukašenkovi. Podle Perčina (2015), v prvních měsících po jmenování Pavla vztahy mezi běloruským vedením a Pavlem ukázaly, že jeho jmenování nebylo dohodnuto s Lukašenkem. Navíc Pavel nebyl občanem Běloruska a tedy, podle běloruských zákonů, neměl stanout v čele BPC. Pavel byl tedy na začátku své činnosti v Bělorusku jednoznačně aktérem, který byl podřízen vedení RPC v Moskvě.

Ovšem v roce 2014 Lukašenko, znepokojený děním na Ukrajině, začal s novou intenzitou mluvit alespoň o větší autonomii pro Běloruskou církev a již na konci roku 2014 Pavel řekl, že bude žádat moskevské vedení, aby udělilo běloruské církvi větší autonomii (Lukašuk 2014) (což rozhodně nebylo a není v souladu s pozicí Kirilla, který se naopak snaží nepodporovat autonomii a přivést všechny „pobočky“ RPC fakticky pod svou přímou kontrolu). Daný krok vyvolal nepochopení v Moskvě. Lukašenko o tom přestal mluvit, což vedlo k tomu, že Pavel později prohlásil, že otázka větší autonomie pro BPC se nebude v nejbližších 25-50 letech znovu otevírat (Belta 2015).

Nové ochlazení vztahů mezi Ruskem a Běloruskem během roku 2016 vedlo k tomu, že Lukašenko začal opět mluvit o tom, že chce být prostředníkem mezi RPC a Vatikánem a že je ochoten pozvat papeže na návštěvu Běloruska (Malcev 2016) (bez ohledu na zřejmě zlepšující se vztahy mezi RPC a Vatikánem ani dnes takový krok není přijatelný).

Ovšem postavení BPC v Bělorusku a zřejmé využívání BPC běloruským vedením pro své účely neovlivňuje vztahy mezi vedením Běloruska a vedením RPC v Moskvě, protože patriarcha i nadále ve svých projevech vyjadřuje svou podporu Lukašenkovi a

¹⁴¹ Sám Pavel v rozhovoru po svém jmenování mluvil o tom, že pro něho bylo obrovským překvapením, že z Rjazaňské eparchie měl odjet do čela Běloruské církve (Kozlík 2014).

Lukašenko navštěvuje patriarchu. Během své poslední tiskové konference, na které Lukašenko hodně mluvil o vztazích s Ruskem, řekl, že příjezd na oslavu narozenin patriarchy v roce 2016 byl zároveň příležitostí k jednání s Putinem (Prezident Respubliki Belarus 2017).

3.2.3 Moldavsko

Na rozdíl od Podněstří (viz dále) církev v Moldavsku během sovětského období skoro nezažila pronásledování (Mitrochin 2004: 506). Pravoslavná církev v Moldavsku dostala v roce 1992 od RPC autonomii v otázkách vnitřního řízení. Tomu předcházely rozsáhlé protesty duchovenstva a nacionalistů proti metropolitovi Serapionovi, který byl jmenován do čela dané církve Moskvou. Jeho politika byla zjevně proimperská a omezovala finanční zájmy duchovních v Moldavsku. V roce 1989 ho nahradil etnický Moldavan biskup Vladimír, který trval na autonomii Moldavské církve od Moskvy (Mitrochin 2004: 508).

Politická a kulturní elita v Moldavsku měla po rozpadu SSSR zájem na existenci zcela nezávislé Moldavské církve (PCM), ovšem na úrovni biskupů byla Moldavská církev kontrolována RPC, a řadoví duchovní byli natolik nejednotní ve svých názorech, že ani zdaleka nemohli ovlivnit rozhodnutí Posvátného Synodu MPC (Mitrochin 2004: 510). Aby i nadále znemožnila existenci nezávislé PCM, provedla RPC v PCM administrativní reformu, která vyčleňovala na území Moldavska tři diecéze¹⁴² (Mitrochin 2004: 508-509).

Zásadním problémem pro fungování církve v Moldavsku byla, ve srovnání s jinými částmi RPC, nízká úroveň vzdělání duchovních (Mitrochin 2004: 506). Kromě toho, církev se zde, stejně jako v Estonsku, potýkala s činností jiné uznané pravoslavné církve na svém území. Jde o Besarabskou eparchii Rumunské pravoslavné církve. Besarabská eparchie je dědičkou metropole Rumunské pravoslavné církve, která fungovala v dané oblasti v meziválečném období (Mitrochin 2004: 510).

Ti, kteří po rozpadu SSSR byli pro sjednocení s Rumunskem, považovali fungování Rumunské církve na moldavském území za budoucí základ sjednocení Moldavska a Rumunska, a proto v roce 1990 začali aktivněji pomáhat obnově fungování Besarabské metropole v Moldavsku (Mitrochin 2004: 511).

Na rozdíl od podobné situace v Estonsku, snahy RPC ovlivnit situaci prostřednictvím Moldavské pravoslavné církve byly podporovány moldavským

¹⁴² Podle informace Mitrochina z roku 2004, kurátorem MPC ze strany RPC byl současný patriarcha Kirill (Mitrochin 2004: 510).

vedením, v důsledku čehož více, než 10 let vedení v Moldavsku neregistrovalo struktury Rumunské církve¹⁴³ (Curanović 2012: 182). Po rozhodnutí moldavského nejvyššího soudu v roce 1997, který stanovil, že legalizace postavení Rumunské církve v Moldavsku může být dosaženo pouze se souhlasem RPC, se představitelé Rumunské církve obrátili na Evropský soud pro lidská práva. V roce 1999 se konala jednání v Kišiněvu. Ta ovšem k ničemu nevedla, protože již na začátku metropolita Kirill prohlásil, že RPC trvá na tom, aby farnosti Besarabské eparchie byly podřízeny Moldavské pravoslavné církvi MP. V roce 2001 se moldavské vedení rozhodlo ukončit spor mezi církvemi tím, že prohlásilo PCM za jedinou legitimně existující církev na území Moldavska. Ovšem tímto spor neskončil. Evropský soud pro lidská práva prohlásil, že takové rozhodnutí moldavského vedení fakticky porušuje Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod a nařídil vedení Moldavska zaregistrovat Besarabskou eparchii (Curanović 2012: 182-183). Podle Curanović (2012: 183), Rada Evropy tlačila na Moldavsko a vyzývala jeho vedení k co nejrychlejší registraci Besarabské eparchie. Ovšem Mitrochin (2004: 511) uvádí jiné příčiny registrace Besarabské eparchie. Podle něho, byla registrace důsledkem série rozsáhlých protivládních protestů lidí, kteří podporovali sjednocení Rumunska a Moldavska.

Celkově pravoslavní věřící, stejně jako v jiných státech „Svaté Rusi“, tvořili většinu obyvatelstva státu, a proto PCM těžila ze všech výhod pozice hlavního náboženství. Moldavské vedení otevřeně demonstrovalo svůj pozitivní vztah k RPC a vážilo si jejího názoru, což v praktické rovině znamenalo, že církev v Moldavsku při řešení svých problémů mohla využít i politický tlak moldavského vedení¹⁴⁴ (Mitrochin 2004: 512-513).

Voronin podporoval RPC, protože ji považoval za instituci lobbující u ruského vedení za jednotné Moldavsko (Curanović 2012: 183). I vedení RPC v Moskvě bylo pozitivně naladěno vůči moldavskému vedení v čele s Voroninem, protože svými kroky vůči představitelům Rumunské církve ukázal, že je ochoten hájit zájmy RPC, což se projevilo i v letech 2007-2008¹⁴⁵. V roce 2007 hlava Besarabské eparchie prohlásil, že Rumunský patriarchát je připraven rozšířit svůj vliv v Moldavsku, a proto se budou otvírat nové farnosti a chrámy (Interfax-Religija 2007b). Posvátný Synod RPC přijal

¹⁴³ I když prezident Snegur, který prohrál druhé kolo voleb v roce 1996, jedním ze svých posledních výnosů zaregistroval eparchii Rumunské církve, následující prezident Lucinschi rozhodnutí svého předchůdce zrušil (Mitrochin 2004: 511).

¹⁴⁴ Vztahy mezi „pobočkou“ RPC a vedením v Moldavsku (stejně jako v Bělorusku) byly označeny jako vzor pro všechny postsovětské státy (Curanović 2012: 183).

¹⁴⁵ V dostupných zdrojích lze najít i video (například Krudu 2016), kde představitelé PCM zpívají Voroninovi „Bože, chraň cara“ (*Bože, Carja Chrani*).

rozhodnutí, ve kterém považoval dané rozhodnutí za krok, jenž porušuje veškeré základy církevních norem (RPC MP 2007f). Později RPC vyzvala všechny ostatní pravoslavné církve, aby neuznaly rumunské eparchie v Moldavsku. Na začátku roku 2008 do konfliktu zasáhl prezident Moldavska Voronin, který nazval rozhodnutí Rumunské církve „aktem agrese“ (Curanović 2012: 184). Kromě toho byli z území Moldavska deportováni 4 duchovní Rumunské církve a hlavně Besarabské eparchie činili vážné překážky při výjezdu z moldavského území (Korobov – Popov 2008).

Po rezignaci Voronina v roce 2009 přišla církev o výraznou podporu ze strany vedení Moldavska, což jí otevřelo prostor pro podporu „vhodného kandidáta“. Církev se zaměřila na podporu bývalého ministra obrany Pasata a podpořila jeho návrh o zavedení do školství „Základů pravoslaví“¹⁴⁶ (Interfax 2010a). Ovšem nebylo by správné tvrdit, že dříve podobný kurz v Moldavsku neexistoval. Od roku 2008 v Moldavsku existoval kurz „Mravnost a duchovnost“, který byl spíše kurzem, zaměřeným na propagaci pravoslaví (Bukarskij 2008). Vedení církve vyjádřilo svou ochotu podpořit i politickou stranu, kterou chtěl vytvořit Pasat (Interfax 2010a).

Za danou otevřenou podporu opozičních sil v zemi kritizoval církev prozatímní prezident Ghimpu. Jedním z argumentů Ghimpu bylo to, že PCM není samostatná ve svých rozhodnutích a jen vyjadřuje názor RPC (dnes je z téhož obviňována i Ukrajinská církev). Zdůraznil, že církev by neměla zasahovat do politiky. Ovšem moldavští církevní činitelé trvali na tom, že církev je sama schopna rozhodnout kdy a jak může zasahovat do politického procesu (Interfax 2010a). Takové vyjádření moldavského Synodu je jedinečnou situací na celém kanonickém území RPC, kde se církev oficiálně maximálně distancuje od tvrzení, že zasahuje do politiky (i když skutečnost potvrzuje, že církev do politiky skutečně zasahuje). Vztahy mezi Moldavskem a Moskvou se v daném období začaly výrazně zhoršovat.

Dalším důležitým rokem pro RPC v Moldavsku byl rok 2012. K té době se Moldavsko stále více vzdalovalo od Ruska směrem k EU, a proto připravilo návrh zákona o zajištění rovnosti. Církvi na daném zákonu vadila absence odsouzení homosexuálů, a proto PCM daný zákon považovala za legitimizaci nemravnosti. Přijetí zákona bylo spojeno s rozsáhlými protesty pravoslavných občanů (Rosbalt 2012).

RPC zákon také nepodpořila. Posvátný Synod RPC ve své zprávě upozorňoval na to, že daný zákon je nebezpečný pro mravní a duchovní jednotu moldavské společnosti

¹⁴⁶ Zavedení předmětu bylo schváleno a v současnosti je fakultativním kurzem od 4. do 11. třídy.

(RPC MP 2012j). Později RPC vyzvala k odmítnutí daného zákona, protože pohlíží na homosexualitu jako na normu (Lenta. ru 2012).

V roce 2013 moldavský biskup Markell, který je jedním z nejvlivnějších a zároveň nejvíce nakloněných Rusku prohlásil, že jestli zákon o zajištění rovnosti nebude zrušen, budou poslanci, kteří hlasovali pro daný zákon, vyloučeni z církve. Později také hrozil moldavskému vedení, že vyvede do ulic moldavské obyvatelstvo nebo že církev bude během následujících voleb vyzývat pravoslavné, aby nehlasovali pro ty, kteří zákon schválili¹⁴⁷ (Malcev 2013). Později Synod PCM schválil deklaraci, ve které vyjádřil politování nad tím, že moldavské vedení neslyší hlas instituce, která má obrovskou podporu mezi moldavskými občany (PCM 2013). Moldavský prezident Timofti ve své odpovědi, vyzval církev, aby byla opatrnější ve svých projevech, protože jsou ukázkou nevhodného pro církevní instituci agresivního vztahu vůči legitimnímu vedení státu¹⁴⁸ (Interfax Religija 2013).

Ovšem během své návštěvy Moldavska, již po přijetí zákona v roce 2013, se patriarcha Kirill oficiálně k přijetí zákona nevyjadřoval. Takovou pozici Kirilla je možné vysvětlit snahou ruského vedení změnit zahraničně politický vektor moldavské politiky. Zdroje, například (Malcev 2013b) poukazyvaly na to, že patriarchova cesta vypadala pouze jako politická, obzvlášť v kontextu toho, že několik dní předtím Moldavsko navštívil Rogozin. Jestliže Rogozin poukazoval na to, že spolupráce s Ruskem by byla pro vedení Moldavska z politických důvodů výhodnější, patriarcha hodně mluvil o společném duchovním dědictví Moldavska a Ruska (Malcev 2013b) (stejně jako i v jiných oblastech „Svaté Rusi“).

Patriarcha hovořil nejen o tom, že Rusko a Moldavsko jsou součástí jediné pravoslavné civilizace, ale i o tom, že doufá, že moldavský národ bude schopen uhájit duchovní suverenitu před ekonomickými a politickými výzvami. Kromě toho, mluvil o tom, že pravoslavná církev Moldavska je základem zachování moldavské národní identity a kulturní odlišnosti moldavského národa. Podle Kirilla také jen díky pravoslavné víře je dnes Moldavsko nezávislým státem (Moldavskije vedomosti 2013).

Během voleb v roce 2016 církevní představitelé v Moldavsku, v Rusku i představitelé ruského státu jednoznačně podporovali proruského kandidáta Dodona. Bez ohledu na to, že moldavský metropolita vydal nařízení, ve kterém církevním představitelům zakázal účast na politické agitaci, církevní představitelé, mezi kterými

¹⁴⁷ Je to v rozporu s usnesením Biskupského sněmu z roku 1994.

¹⁴⁸ V roce 2016 se objevila informace, že i Ústavní soud Moldavska potvrdil, že zákon o zajištění rovnosti je v souladu s moldavskou ústavou a jeden ze členů Komise pro odstranění diskriminace vyzval církev k odpovědnosti za diskriminaci homosexuálů (Newsru. com 2016).

byl již zmíněný Markell, svolali tiskovou konferenci, během které prohlásili, že moldavská společnost stojí před volbou: hlasovat pro křesťana či nikoli, pro patriota či nikoli. Podle názoru duchovních, se Dodon na rozdíl od druhé kandidátky Sandu ukázal, jako křesťan, který miluje svůj stát a chce lepší život pro moldavské obyvatelstvo. Církevní představitelé zpochybňovali, že v Sandru je něco křesťanského, navíc prohlásili, že hlasovat pro Sandru je „velkým hříchem před Bohem“. Samotný metropolita Vladimír ve svém hodnocení Dodona řekl, že je výborným křesťanem na rozdíl od ostatních kandidátů (Mošnjak 2016).

Nový moldavský prezident je nakloněn nejen Rusku, ale i církvi. Jedním z jeho prvních kroků bylo posvěcení vlastní pracovní kanceláře (Krudu 2016). Kromě toho, Dodon na setkání s patriarchou Kirillem řekl, že si myslí, že „bez pravoslavné víry, bez našich tradic, Moldavsko nemá budoucnost. Moldavsko potřebuje partnerské vztahy s Ruskem, Moldavsko rozhodně potřebuje také zachování a upevnění pozice naší Pravoslavné Církve“ (RPC MP 2017d).

V Moldavsku se na rozdíl od jiných oblastí „Svaté Rusi“ nikdy nemluvilo o možnosti příjezdu papeže. Stejně tak se lze domnívat, že na rozdíl od Běloruska a Ukrajiny, vztahy mezi vedením Ruska a Moldavska by se výrazněji neodrážely na postavení pravoslavné církve Moldavska, kdyby se Moldavská církev sama výrazněji nepodílela na politických procesech a podpoře kandidátů, vhodných nejen pro církve v Moldavsku, ale i pro vedení církve v Rusku a ruské vedení. Jediné, co lze s jistotou konstatovat je to, že vztah moldavské veřejnosti vůči PCM nebyl ovlivňován politickými vztahy mezi Ruskem a Moldavskem, na rozdíl od případu Ukrajiny.

3.4 Konfliktní oblasti v postsovětském prostoru a RPC

Budování míru, obzvlášť v postsovětském prostoru, je důležitým směrem v činnosti RPC. Ruský stát, který konflikty v postsovětském prostoru považuje za hrozbu své bezpečnosti¹⁴⁹ (Leichtova 2014: 24), se nejen snaží participovat na vyřešení konfliktů v postsovětském prostoru, ale uznává také obrovskou roli RPC v činnosti budování míru v konfliktních oblastech (RPC MP 2008e).

Pro potřeby dané práce byla pro analýzu zvolena činnost RPC ve 3 konfliktních oblastech: v Náhorním Karabachu, Podněstří a Jižní Osetii/Abchazii. Pro začátek je

¹⁴⁹ Podle koncepce národní bezpečnosti z roku 1997 (nejvíce realnou hrozbu); z roku 2000 (hrozbu v mezinárodní sféře); strategie národní bezpečnosti z roku 2008 (čl. 41) jednou z podmínek zajištění národní bezpečnosti jsou konflikty vedle ruských hranic (zmínky nejsou ve strategii z roku 2015).

potřeba připomenout, že ani Arménie ani Gruzie nejsou součástí kanonického území RPC a proto její činnost v daných oblastech nelze vnímat jako „vnitřní misi“.

3.4.1 Náhorní Karabach.

Konflikt v Náhorním Karabachu má historické kořeny, jeho zostření proběhlo v období „perestojky“, když obyvatelé Náhorního Karabachu a Arménie aktivně žádali o připojení Náhorního Karabachu k Arménii. K prosinci roku 1988 již byla do konfliktu zapojena většina obyvatel Arménie a Ázerbájdžánu a fakticky se stal otevřenou konfrontací mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Mezi lety 1991-1994 konflikt fakticky vedl k rozsáhlé válce o kontrolu nad Karabachem a sousedním územím (Paronjan 2013: 45). Konflikt není vyřešen dodnes. Karabach není uznán ani jedním členským státem OSN.

Existují odlišné názory ohledně toho, jestli konflikt v Karabachu má i náboženské pozadí. Podle názoru Payne (2015: 70), různé vyznání Arménů a Ázerbájdžánců způsobilo prohloubení konfliktu. Ovšem náboženští činitelé od začátku konfliktu až do současnosti mnohokrát zdůrazňovali, že konflikt je pouze politický, a v tom, že se nestal náboženským, sehrála obrovskou roli RPC (Ria Novosti 2016b). Existuje názor, podle kterého se RPC snažila být mediátorem v daném konfliktu nejen proto, že mír mezi Ázerbájdžánem a Arménií je důležitý pro Rusko z ekonomického hlediska, ale rovněž i z ideologických a duchovních důvodů, a to nejen pro Rusko, ale i pro RPC, protože oba státy jsou církví považovány za součásti „ruského miru“ (Payne 2015: 70). Bělov (2017) uvádí, že nejen stát se snažil být velmocí, ale RPC také cítila a cítí v sobě svérázný potenciál velmoci v náboženském světě, a proto nemohla zůstat mimo daný konflikt, navíc konflikt se dotýká i státu, který RPC považuje za své kanonické teritorium (Ázerbájdžán).

V každém případě, první snahy RPC jsou patrné již během roku 1993, když se Alexij II. setkal s hlavou Arménské Apoštolské církve Vazgenem I.¹⁵⁰ a později s hlavou muslimů Kavkazu, který je zároveň duchovním lídrem Ázerbájdžánu, Allahshukurem Pashazadehem¹⁵¹ a pak byl iniciátorem společného setkání duchovních lídrů Arménie a Ázerbájdžánu, důsledkem kterého bylo společné prohlášení, které vyzývalo obyvatele Arménie a Ázerbájdžánu k ukončení krveprolití. V roce 1994 Alexij II. ve svém dopisu Vazgenu I. a Allahshukuru Pashazadehu navrhl oběma stranám, aby se obrátili i na vedení svých států a co nejdříve ukončili krveprolití. Zároveň vyjádřil ochotu obrátit se i na vedení Ruska, aby pomohlo v řešení konfliktu (Safonov 2016:

¹⁵⁰ AAC oficiálně spolupracuje se státem, je hlavní církví Arménie a podle zákona má monopolní a výjimečné právo na činnost v Arménii.

¹⁵¹ Bez ohledu na deklarovaný multikulturalismus, více než 90% obyvatel vyznává islám.

154-157). Ovšem vyjádření patriarchy ohledně oslovení vedení Ruska s prosbou o pomoc mělo spíše deklarativní charakter, protože Rusko již od začátku konfliktu bylo mediátorem v rámci SSSR. Ale i po rozpadu SSSR, v rámci Minské skupiny OBSE nebo samostatně, se Rusko snažilo usmířit protikladné strany, což vedlo k tomu, že strany konfliktu v roce 1994 podepsaly Bišvecký protokol, který byl základem procesů vyjednávání o zastavení útoků (Paronjan 2013: 46).

Jednání v rámci Minské skupiny pokračovala i nadále, ovšem RPC svolala jedno setkání duchovních lídrů v roce 1995, následující proběhlo až v roce 2000, přičemž na něm participoval i Vladimír Putin, který vysoko hodnotil úsilí Alexije II. v budování míru během daného konfliktu (Safonov 2016: 158). Podle informace, kterou uvádí Curanović (2012: 146) na daném setkání také Garegin II., který se stal Catholicosem v roce 1999, požádal, aby Rusko zvýšilo svou aktivitu při řešení sporu v Náhorním Karabachu. Daný krok, podle názoru Curanović (2012: 146), Kremlu otevřel prostor pro větší participaci bez možnosti obvinění z toho, že se vměšuje do arménsko-ázerbajdžánských vztahů.

Následující setkání proběhlo v roce 2003 a je důležité, že přineslo určité výsledky. Participace duchovních lídrů umožnila hledat pohřešované osoby a vracet válečné zajatce. Do smrti Alexije II. se duchovní lídři setkávali každý rok (kromě roku 2007 a 2008), ovšem daná setkání již nebyla ve formátu pouze 3 duchovních lídrů (Safonov 2016: 158).

Paralelně RPC se rozvíjela vztahy s Arménskou církví a s vedením Ázerbájdžánu, na území kterého se nachází Bakinsko-Ázerbajdžánská eparchie RPC, která má stejná práva a povinnosti jako jakákoli eparchie v Rusku. Ázerbájdžán je typický postsovětský islámský stát, jehož vedení považovalo pravoslaví za prostředek identifikace ruských a ruský mluvících lidí a k momentu vytvoření samotné diecéze v roce 1992 fakticky fungovaly pouze 2 farnosti, které nemohly stačit pro vytvoření samotné diecéze, jak to vyžadovalo vedení Ázerbájdžánu a proto se součástí diecéze staly ještě farnosti v Dagestánu a Čečensku (Mitrochin 2004: 516-517). Alexij II. navštívil Ázerbájdžán celkem dvakrát a neexistuje informace, která by umožnila mluvit o nějakých větších problémech RPC v Ázerbájdžánu.

Co se týče Arménie, kvůli tomu, že náboženství a národní příslušnost ve většině případů jsou v Arménii totožné, většinu příslušníků RPC tvoří ruští vojáci a malý počet zbylých krajanů (Mitrochin 2004: 518). Během návštěvy Arménie Alexijem II. v roce 2001 oba duchovní lídři poznamenali, že vztahy mezi církvemi se pozitivně odrážejí na vztazích mezi národy. Patriarcha Alexij II. také oznámil, že v Jerevanu bude postaven

nový pravoslavný chrám^{152,153} (Mospat 2001b). Farnost RPC v Jerevanu ve stejném roce přišla s návrhem na vytvoření kříže k počtě válečných hrdinských činů Rusů na území Arménie, který byl vztyčen v roce 2004 (Portal Credo. ru 2005). Celkem lze říci, že vztahy mezi RPC a AAC byly dobré. Farnosti RPC v Arménii, kterých v roce 2007 (a dnes také) bylo pět a byly součástí Majkopské a Armavirské diecéze (Maksimov 2007), byly pravděpodobně vnímány jako potřebná infrastruktura pro existenci 102. ruské vojenské základny¹⁵⁴. Arménská apoštolská církev byla neutrálně vnímána také v Rusku. RPC nečinila (oficiálně o tom neexistují důkazy) problémy její existenci.

Nástup Kirilla přinesl změny. Na začátku roku 2010 se RPC „v reakci na prosby ruského obyvatelstva Náhorního Karabachu“ rozhodla otevřít chrám v Stěpanakertu (Chankendi), aniž by k tomu měla povolení ze strany Ázerbájdžánu (Ovčinnikov 2010). V reakci na to Státní výbor Ázerbájdžánu pro vztahy s náboženskými strukturami přijal výzvu, podle které budování chrámu porušuje nejen mezinárodní smlouvy, ale je i proti Boží vůli (AZE 2010). Později zástupce vedoucího oddělení vnějších vztahů RPC Filipp Rjabych ve svém rozhovoru řekl, že na území Arménie je několik chrámů RPC včetně plánovaného chrámu v Karabachu. Daný rozhovor vyvolal další nepochopení ze strany Ázerbájdžánu, což vedlo k tomu, že Rjabych musel vysvětlovat svá slova tím, že se jedná nikoliv o státní hranice, ale o hranice církevní (Newsru.com 2010). Konflikt byl ale pravděpodobně rychle vyřešen, protože již na konci dubna 2010 v rámci Celosvětového summitu náboženských činitelů duchovní lídři Arménie, Ázerbájdžánu a Ruska přijali deklaraci, ve které znovu vyzvali k mírovému řešení sporu a ve které uvedli, že setkání náboženských lídrů Arménie a Ázerbájdžánu v neposlední řadě umožnilo zastavení vojenského konfliktu mezi Arménií a Ázerbájdžánem ((Safonov 2016: 161-162).

Rok 2016 se vyznačoval i zostřením situace v Náhorním Karabachu. V noci z 1. na 2. dubna začala nová aktivní fáze vojenských střetů, které byly oficiálně ukončeny 5.dubna. Ovšem střety v méně intenzivní formě pokračovaly i nadále. Ruský prezident

¹⁵² Pozemek na stavbu chrámu Arménie našla v roce 2005, ovšem dodnes chrám není dokončen.

¹⁵³ Několik dnů po odletu Alexije II. navštívil Arménii papež. Zdroje uvádí, že i v daném případě to vyvolalo u představitelů RPC nespokojenost. V ruských masmédiích se snažili vyvolat dojem, že pro arménskou církev je sblížení s katolíky fatální chybou, která povede ke ztrátě identity AAC (například Fejgan 2001). Ovšem Arménská církev i dnes aktivně podporuje kontakty s papežem, navíc duchovní Arménské církve, se kterými jsem mluvila v rámci daného výzkumu, se chlubí, že tím mají kontakty se Svatou stolicí (Šokinjan 2016). A během papežovy návštěvy Arménie v roce 2016 byly po celém Jerevanu umístěny plakáty věnované dané události, a na území Ečmiadzinského komplexu postavili speciální budovu pro bohoslužbu papeže.

¹⁵⁴ Kromě toho, že většina farností se nachází v Gjumri, hlavní chrám RPC v Arménii, který se nachází v Jerevanu, sousedí se školou Ministerstva obrany Ruska.

Putin 5. dubna zavolal svým protějškům v Arménii a Ázerbájdžánu s tím, aby co nejdříve ukončili daný konflikt. Obě strany později celkem uznaly, že Rusko sehrálo důležitou roli při deeskalaci konfliktu a poté i organizovalo setkání prezidentů Ázerbájdžánu a Arménie v Petrohradu (Markedonov 2017). Patriarcha zřejmě také chtěl v této situaci hrát roli mediátora a proto patriarcha se obrátil s dopisem k duchovním lídrům Arménie a Ázerbájdžánu 6. dubna. Dopis obsahoval výzvu, aby se duchovní lídři pomocí své autority pokusili konflikt ukončit (RPC MP 2016h). Ovšem jestliže pokusy v 90. letech byly více méně úspěšné, zde ani jedna ze stran nechtěla přistoupit na kompromis a náboženští lídři dali přednost patriotické činnosti před univerzálními náboženskými hodnotami.

Výzvy Allahshukura Pashazadeha byly daleko od výzev k míru, naopak, tvrdil, že zvítězí Ázerbájdžán, který musí vybojovat okupované území (ovšem na konci roku 2016 Kirill ve svém proslovu k účastníkům konference „Tradice náboženské tolerance a model multikulturalismu Ázerbájdžánu“ vysoko ocenil roli Allahshukura Pashazadeha jako mírotvorce během dubnové války (Nadžafova 2016)). Kromě toho ázerbájdžánská strana zapomněla na bývalou úspěšnou komunikaci s Gareginem II. a představitelé náboženských skupin Ázerbájdžánu (důležité je, že mezi nimi byl i hlava bakinské eparchie RPC) podepsali společnou výzvu k mezinárodnímu společenství, ve které obvinili Arménii z rozpoutávání války a z toho, že okupuje území Ázerbájdžánu (Babajev 2016).

Hlava Arménské církve přiletěl do Náhorního Karabachu, aby podpořil arménskou armádu, která s „křesťanskou vírou jde do války, jež je otázkou života a smrti arménského národa“¹⁵⁵ (Melnikov 2016a). Daný krok zřejmě i zkomplikoval budoucí komunikaci mezi duchovními lídry Arménie a Ázerbájdžánu, protože po návštěvě Karabachu, tedy automatickým porušením ázerbájdžánské hranice, se podle zákonů Baku Garegin II. stal automaticky v Ázerbájdžánu nežádanou osobou.

Ovšem, podle názoru Melnikova (2016a), pozice RPC při budoucích možných jednáních ve formátu tří duchovních lídrů a její role mediátora mohou být také zkomplikovány. Jestliže se dříve RPC víceméně dařilo být považovanou spíše za neutrální sílu (s výjimkou výše uvedeného rozhovoru), nyní, po činnosti hlavy bakinské eparchie (arcibiskupu Alexandra) lze jednoznačně mluvit o podpoře ázerbájdžánské strany. Alexandr otevřeně obvinil arménskou stranu, že nechtěla jít na kompromis,

¹⁵⁵ I mnozí řadné duchovní udělali stejný krok (Evstratov 2016).

protože nesouhlasila s pomocí Kirilla¹⁵⁶, což je podle něho „důkazem, že arménská strana připravovala „agresi“ (Melnikov 2016a).

Bělov (2017) uvádí, že daná činnost byla i v souladu s ruskou politikou, která se snažila být neutrální, ovšem fakticky podporovala Ázerbájdžán. Skutečně řada arménských, ale i ázerbájdžánských zdrojů, které odkazují na rozhovory s ruskými odborníky (například Aliev – Dmitriev 2016), uvádí, že ruský stát se fakticky postavil na stranu Ázerbájdžánu, což je vysvětlováno i tím, že Rusko posílalo Ázerbájdžánu vojenskou techniku (ovšem podle již dříve podepsané smlouvy). Budeme-li se řídit touto logikou, lze souhlasit s tím, že názory RPC a státu se shodly i zde. Ovšem, podle mého názoru, neexistují důvody, na základě kterých bychom mohli říci, že Rusko je spíše na straně Ázerbájdžánu, než Arménie. Navíc, podle oficiální informace, která je obsažena v koncepci zahraniční politiky Ruska z roku 2016 (čl.53)¹⁵⁷ nebo například rozhovoru Putina pro ázerbájdžánský televizní kanál¹⁵⁸ (Kremlin. ru 2016) lze říci, že, aspoň oficiálně se Rusko snaží distancovat se od obou stran konfliktu. Také s činností RPC je situace podobná.

V červnu 2016 v rámci rezoluce Valného Shromáždění meziparlamentního shromáždění pravoslaví (pro jejíž přijetí hlasovali i ruští představitelé) byla přijata výzva k mezinárodnímu společenství, ve které byl za viníka válečných střetů jednoznačně označen Ázerbájdžán (EIAO 2016: 4), což vyvolalo nespokojenost ze strany Ázerbájdžánu, kterou Baku vyjádřil v oficiálním dopisu RPC (Posol'stvo Azerbajdzžanskoy Respubliki v Rossijskoy Federatsii 2016). I když je těžké hodnotit činnost představitele RPC v Baku a participaci představitelů RPC na přijetí výše uvedené rezoluce jako neutrální, oficiálně se vedení RPC snažilo zachovat pozice neutrálního aktéra. V oficiální odpovědi na dopis z Baku vedení RPC uvedlo, že je v daném konfliktu neutrálním aktérem, zaujímá pozici mediátora, a proto nepodporuje ani jednu ze stran, ovšem o nespokojenosti ázerbájdžánské strany bude informovat meziparlamentní shromáždění pravoslaví (Posol'stvo Azerbajdzžanskoy Respubliki v Rossijskoy Federatsii 2016).

¹⁵⁶ Ovšem oficiální informace o tom, že arménská strana odmítla svou participaci se nepodařilo najít ani v arménských ani v ázerbájdžánských zdrojích.

¹⁵⁷ I dříve, v koncepci z roku 2013 (čl.49), se Rusko snažilo distancovat od libovolné ze stran konfliktů a trvalo na tom, že je pro řešení konfliktů ve spolupráci s ostatními předsednickými státy Minské skupiny OBSE na základě principů, které jsou obsaženy v společných prohlášeních prezidentů Ruska, USA a Francie a které byly stanoveny mezi lety 2009-2011 (koncepce z roku 2013) nebo 2009-2013 (koncepce z roku 2016).

¹⁵⁸ V daném rozhovoru Putin mluvil o důležitosti jednání a o tom, že Rusko usiluje pouze o to, aby státy našly takovou variantu, která by vyhovovala oběma stranám (Kremlin. ru 2016).

Celkově se vztahy mezi RPC a Ázerbájdžánem nezměnily ani po nástupu Kirilla a byly po celé období vyrovnané. Církev se přizpůsobila k ázerbájdžánským podmínkám, neusiluje o větší roli, což zřejmě vyhovuje státu. Například, v roce 2015 byly v Ázerbájdžánu při několika chrámech RPC s podporou ázerbájdžánského vedení otevřeny kurzy ázerbájdžánštiny (Bunjadly 2015).

Co se týče vztahů s arménskou církví, také neexistují důkazy, že nástup Kirilla a výroky představitelů RPC v Ázerbájdžánu se nějak výrazněji změnily. Představitelé obou církví naopak zdůrazňovali, že RPC a AAC mají skoro ideální vztahy (jak na území Ruska, tak i v Arménii), navzájem si pomáhají či dokonce, jak uvedl duchovní ruské církve v Arménii, vedení Arménie fakticky porušuje své zákony tím, že umožňuje RPC otevírat chrámy apod. Na konci roku 2016 se z farnosti v Arménii stal děkanát, v čele kterého stanul nový hlava vladikavkazské eparchie, který na začátku roku 2017 již Arménii navštívil a domluvil se o uspořádání Dnů kultury Severní Osetie v Arménii v dubnu roku 2017 (RPC MP 2017e).

3.4.2 Podněsterská moldavská republika (PMR).

Sociálně-politický konflikt mezi Podněstřím a Moldavskem, který začal v roce 1989, se po vyhlášení nezávislosti Moldavska zhoršil a později se přelil do války v roce 1992, která skončila ve stejném roce díky vojenskému zásahu Moskvy. Konflikt ovšem není vyřešen ani dnes. Podněstří je jedním z dalších neuznaných států v postsovětském prostoru a na jeho území působí operativní skupiny ruských vojsk, které Rusko podle Istanbulského dokumentu OBSE z roku 1999 mělo vyvést ještě v roce 2001 (OBSE 1999), ovšem neučinilo tak dodnes. V dané kapitole se soustředím pouze na participaci RPC na dění v Podněstří a na její roli v konfliktu. Již na začátku je potřeba poznamenat, že neexistuje jednotný názor ohledně toho, jakou roli hraje RPC v Podněstří. Například, Mitrofanova (2016) v rozhovoru pochybovala o tom, že RPC vůbec má nějakou roli. Podle ní je spíše svérázným dekoračním nábytkem a jakousi roli v Podněstří hraje pouze „Šerif“. Pracovník Ruského centra strategického výzkumu považuje činnost RPC v Podněstří za jeden z nejdůležitějších faktorů spojení s Ruskem. Ředitel Institutu států SNS Zatulin (Ria.ru 2005) rozšiřuje daný názor a uvádí, že církev je i dalším faktorem legitimizace republiky. Ovšem jiní odborníci, například Cerpickaja (2016), Lunkin (2016) nebo Curanović (2012: 146) uvádějí, že RPC je tím, co v neposlední řadě, drží Moldavsko pohromadě¹⁵⁹.

¹⁵⁹ V roce 2017 i nový moldavský prezident Dodon na setkání s patriarchou prohlásil, že RPC v Moldavsku může být jedním z faktorů, které umožní sjednocení Moldavska (RPC MP 2017c).

Situace v Podněstří je skutečně zvláštní. Většina území Podněstří byla součástí Sovětského svazu od konce občanské války, a proto zde proběhla větší sovětizace, včetně obvyklého pro Sovětský svaz ničení chrámů a masivních represí proti duchovenstvu a věřícím. Ke konci období Chruščova byly zničeny skoro všechny farnosti na území PMR (Tirasplsko-Dubossarskaja eparchie 2005). Vzhledem k tomu, že v PMR bylo převážně městské obyvatelstvo a výrazně prokomunisticky naladěné politické elity, které udržely svou pozici i po rozpadu SSSR, necítilo Podněstří stejnou sympatii k pravoslavné církvi, jako zbytek území Moldavska. Ovšem byla vytvořena Biskupská katedra v Benderech, jejíž součástí bylo původně 120 farností na obou březích Dněstru. Informace o tom, že během války v PMR RPC sehrála nějakou výraznější roli, nejsou, naopak válka ukázala neschopnost katedry a slabost biskupa, a proto později, po zmrazení konfliktu a stabilizaci situace byl v roce 1995 pro farnosti v Podněstří záměrně vytvořen Dubossarský vikariát s biskupem, který přijel z Ruska a v roce 1998 byla z vikariátu vytvořena Tiraspolská a Dubossarská eparchie v čele s Justiniánem (Mitrochin 2004: 507). Eparchie je součástí Moldavské pravoslavné církve, ale jak uvádí Mitrochin (2004: 507), diecéze má de facto zvláštní postavení v rámci MPC. To lze potvrdit i tím, že v jednom ze svých rozhovorů Justinián uvedl, že po příjezdu do Podněstří se obrátil na hlavu MPC, na což poslední odpověděl, že pomáhat eparchii nebude a řekl, že jestliže na biskupovi z Moskvy a vytvoření eparchie trval prezident PMR Smirnov, tak ten má i pomáhat (Kireeva 2010). Také jmenování se nelíbilo i moldavskému prezidentu, který daný krok považoval za porušení suverenity Moldavska (Fedotov 2015).

Lze říci, že na přelomu tisíciletí byly vztahy mezi církevním vedením v PMR a vedením PMR dobré. Aktéři spolupracovali v boji proti sektám a jiným náboženským směrům (Mitrochin 2004: 515; Il'kaev 2005). Církvi bylo umožněno proniknutí do školství (Il'kaev 2005). Situace v oblasti náboženské svobody (která je garantována ustavou nejen Moldavska, ale i Podněstří) začala vyvolávat vážné znepokojení na Západě, což vedlo k tomu, že byl vytvořen úřad zmocněnce pro záležitosti náboženství, pod vedením Petra Založkova (Mitrochin 2004: 516). Stav vztahů mezi novým úředníkem a diecézí se podobal svérázné „válce“. Petr Založkov ve svém rozhovoru z roku 2003 fakticky obvinil představitele diecéze z neonacismu. Později byl Justinián časopisem blízkým k Založkovovi obviněn z pokusu o státní převrat a nový zákon o svobodě svědomí, který byl předložen Založkovem, vyvolal pobouření představitelů církve. Zákon předpokládal přísnou kontrolu všech náboženství v PMR. Zakazoval možnost proniknutí náboženství do školství, obsahoval zákaz prodávat náboženskou

literaturu nebo vést misionářskou činnost za zdmi farnosti. Ovšem hlavní bylo to, že finanční kontrolou (včetně instalování registrační pokladny) a atestací duchovních se měl zabývat osobně Založkov, který neměl ani náboženské ani světské vysokoškolské vzdělání¹⁶⁰ (Kurajev 2004). Pro spravedlnost je potřeba poznamenat, že vedení diecéze v rozhovorech uvádělo, že hlava Podněstří Smirnov, vedení RPC a Ruska o podobné situaci věděly, ale nedělal nic pro její zlepšení¹⁶¹ (Kireeva 2010).

Postavení církve se začíná měnit v roce 2006, pro což byly i předpoklady v politice Podněstří. Od druhé poloviny roku 2005, se Podněstří setkala s řadou vnějších výzev. Zákon "O základních ustanoveních zvláštního právního postavení lokalit z levého břehu Dněstru (Podněstří)" přijatý moldavským parlamentem v roce 2005 ukázal na potřebu zavést opatření k transformaci Podněsterské společnosti, stáhnout ruské mírové síly a odzbrojit Podněsterské ozbrojené síly. Vedení Moldavska také schválilo vyhlášku o regulaci přepravy toku zboží, které je předmětem zahraniční obchodní činnosti Podněstří, podle které měly být podněsterské podniky povinně registrovány v systému registrace podniků v Moldavsku, tudíž došlo k vytvoření daňových vztahů s Moldavskem. Později se premiéři Ukrajiny a Moldavska domluvili na tom, že bude zaveden nový řád pohybu podněsterského zboží po celé de jure moldavsko-ukrajinské státní hranici, což vedlo k tomu, že zboží mohlo jít pouze přes Kišiněv a podnik kvůli tomu musel být zaregistrován v Moldavsku. I formát jednání, který se v roce 2005 stal formátem 5+2, protože k Podněstří, Moldavsku, Rusku, Ukrajině a OBSE se připojily USA a EU, přestal fakticky k roku 2006 fungovat (Jankovskij 2017: 93-96). Rusko uznalo fakt ekonomické blokády a posílalo do Podněstří humanitární pomoc. Vedení Podněstří se rozhodlo provést referendum o připojení k Rusku. Za připojení, podle výsledků, hlasovalo více než 97% obyvatel Podněstří (zde je třeba poznamenat, že

¹⁶⁰ Ovšem v některých rozhovorech duchovní Podněstří uváděli, že podobná činnost je dalším pokusem Západu odtrhnout pravoslavné lidi od Ruska (Danilov 2006). Po oranžové revoluci existovaly pokusy o vytvoření farnosti kijevského patriarchátu v PMR, což již zmíněný Zatulín (Ria.ru 2005) považoval za činnost ukrajinského vedení zaměřenou na destabilizaci situace v PMR a podkopání legitimacy Podněstří. A například Dugin (2000: 231), ve své knize „Základy geopolitiky“ uváděl, že v oblasti Podněstří by Rusko mělo věnovat zvláštní pozornost činnosti katolického lobby.

¹⁶¹Podle dostupných zdrojů lze říci, že celově se situace, ve které se ocitla církev v PMR, výrazně nelišila od situace v Estonsku. Ovšem informace o podobném postavení nelze najít v ruských světských médiích, neexistuje informace o tom, že vedení Ruska či RPC nijak nereagovaly na podobnou činnost podněsterských úředníků, i když o ní, podle rozhovoru vedení Tiraspolské a Dubossarské diecéze zřejmě věděli. Daný postoj vedení RPC lze částečně, podle mého názoru, vysvětlit tím, že ve stejné období, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, církev v Moldavsku měla výraznou podporu ze strany vedení Moldavska. Jakýkoli zásah do dění v Podněstří mohl být považován v Moldavsku jako nepřátelský krok. Riskovat svým postavením v Moldavsku kvůli Podněstří nebylo výhodné pro vedení RPC.

většina obyvatel Podněstří, bez ohledu na existující zákony, má kromě nikým neuznaného občanství PMR ještě nějaké jiné. Nejčastěji jsou občany Ruska, Ukrajiny a Moldavska)¹⁶². Podle názoru Bělova (2017), se v podobné situaci vedení PMR začalo vážně obávat, že Rusko odmítne pomoc Podněstří, pro což v neposlední řadě bude používat argument faktického omezení práv RPC v Podněstří. Na nutnost podpory RPC v PMR, podle Bělova (2007), poukázala komise Státní Dumy v čele s Naročnickou, která byla v PMR v roce 2007¹⁶³. Zákon o svobodě svědomí schválený v PMR v roce 2009 zcela vyhovoval zájmům diecéze a umožnil jí pronikat i do školství (REGNUM 2008a). Všichni úředníci, s jejichž pomocí byl daný zákon ve verzi akceptovatelné eparchií přijat, dostali církevní vyznamenání (RPC MP 2009d).

Celkově se s nástupem patriarchy Kirilla vztah mezi církví a úředníky v Podněstří nadále zlepšuje. Již v roce 2010 byl v PMR, poněkud překvapivě pro farníky, změněn biskup. Místo Justiniána, který po nástupu Kirilla začal otevřeně kritizovat církevní vedení za to, že nevěnuje Podněstří potřebnou pozornost (Religare.ru 2010), se novým hlavou stal Savva¹⁶⁴. Kirill vyjádřil ochotu jet do Podněstří, a proto během jeho návštěvy Moldavska v roce 2011 byly naplánovány cesty do Podněstří a Gagauzsko. Ovšem Kirill tam nejel, podle oficiálních zdrojů, kvůli nemoci. Někteří odborníci vnímali danou situaci pouze jako politickou a mluvili o tom, že návštěva patriarchy v Podněstří během přípravy k volbám (která tam tehdy probíhala) by byla pro Kreml nežádoucí, protože by se patriarcha měl setkat s hlavou PMR Smirnovem, který v tu dobu již zřejmě Moskvě nevyhovoval, a setkání by mohlo sloužit jako další důvod pro podporu Smirnova mezi voliči (Konoplev 2011).

Ovšem Kirill byl v Podněstří v roce 2013 a místní vedení, v jehož čele již byl Ševčuk se snažilo využít jeho návštěvu ve svůj prospěch a zvýšit tím vlastní popularitu mezi obyvatelstvem. Příprava k návštěvě Kirilla byla obrovská. Vedení PMR nejen že zajistilo nový asfalt na cestě patriarchy (Konoplev 2013), ale dokonce vyhlásilo v den jeho příjezdu volný den (Newsru.com 2013). Ovšem Kirillova návštěva Tiraspole byla

¹⁶² I když Státní Duma přijala vyhlášku, ve které se mluvilo o tom, že Rusko má dělat takovou politiku, která by zohledňovala názory obyvatel PMR (Postanovlenije GD FS RF N 3560-4 GD/2006), Rusko Podněstří ani neuznalo ani nepřipojilo.

¹⁶³ V dostupných zdrojích lze najít projev Naročnické k mírotvorcům, ve kterém se hodně odvolávala na Boha a její řeč lze obsahově shrnout do věty, že Bůh o všem ví a pomáhá ruským vojákům ochraňovat v Podněstří zájmy vlasti, a tím pádem je obnovována i síla Ruska (Naročnickaja 2007).

¹⁶⁴ Jak je možné soudit podle dostupných zdrojů, změnila se i práce se řádnými duchovními. Jestliže dříve Justinián aktivně dohlížel na činnost duchovních, dnes taková kontrola neexistuje a duchovním je umožněno jezdit po farnicích pod maskou vyhánění ďábla (Newsru.com 2015), či zpívat komunistické písně místo kázání (Zvezda 2015).

podivná ještě i proto, že patriarcha nevystupoval v chrámu, ale na scéně instalované na hlavním náměstí Tiraspole. Tam patriarcha kázal a lidé se modlili. Po své „službě“ patriarcha promluvil k „podněstercům“ a na příkladu Blízkého východu je upozorňoval na nebezpečí, ke kterému vede informační válka, jejímž prostřednictvím vnější hráči mohou manipulovat státem a která může působit chaos uvnitř státu. Navíc informační válka, podle Kirilla, znemožňuje člověku učinit správnou volbu. Ovšem znepokojení v Moldavsku vyvolalo to, že patriarcha ve své řeči mluvil o podněsterském národu. Podle názoru bývalého prezidenta Moldavska, Petra Lucinschi, se patriarcha dopustil velké chyby, ovšem vyzval k tomu, aby se z návštěvy patriarchy nedělala politická událost (Regnum 2013). Avšak v Podněstří byla daná událost hodnocena i jako politická, což uznal nejen VRNS, blízký k patriarchovi (VRNS 2013b). Podobná informace je obsažena i v oficiálním dokumentu, vytvořeném na objednávku MZV PMR a věnovaném aktuálním otázkám zahraniční politiky PMR. V něm je uvedeno, že návštěva patriarchy je, mimo jiné, i důkazem zvýšení dynamiky spolupráce mezi Ruskem a PMR (Štanski 2014: 12).

Poslední zmínku v souvislosti s Podněstřím zaslouží vztah aktérů k jeho státnosti. Na konferenci v roce 2016 mluvil Savva o obrovských rozdílech mezi Moldavany a Podněsterci, které drží pohromadě jen RPC (Savva 2014). Ovšem z analýzy činnosti, dokumentů a oficiálních prohlášení představitelů diecéze vyplývá, že diecéze spíše považuje PMR za samostatnou jednotku. Ještě během problémů s postavením v rámci Podněstří v roce 2003-2006 církevní vedení s opatrností mluvilo o možnosti zachování jednoty Moldavska. Podle vedení diecéze zmíněné snahy Moldavska byly pouze nezbytným krokem k tomu, aby se Moldavsko připojilo k Rumunsku a později se stalo součástí EU, což církve v PMR považovala za velice nežádoucí. Pozice Voronina ohledně Podněstří byla hodnocena jako agresivní a duchovní se přiznali, že doufali, že Voronin nebude znovu kandidovat v roce 2005 (Il'kaev 2005). Na oficiálních webových stránkách Tiraspolské a Dubossarské diecéze (<http://www.diocese-tiras.org/index.php>), které existují od roku 2003 je více než 70 zmínek o Podněstří jako státu a o jeho hlavě jako o prezidentu státu (kódy „государство“ a zároveň „Приднестровье“, nebo v případě prezidentu „глава государства“), přičemž frekvence podobných vyjádření se s nástupem Saavy jen zvýšila.

Oficiální pozice RPC je jiná. Již v roce 2005 během svého pobytu v Moldavsku, Alexij II. v odpovědi moldavským novinářům řekl, že RPC se bude snažit pomoci jednotnému národu, který žije v Moldavsku a Podněstří, dosáhnout přiměří a pozitivně hodnotil úsilí Voronina při snaze o sjednocení PMR a Moldavska (Ria.ru 2005). Také

samotná osoba Voronina, jak již bylo poukázáno dříve, nevyvolávala v RPC žádný problém. I prezident Moldavska, Voronin, podle názoru (Curanović 2012: 182), RPC vnímal jako spojence při sjednocování Moldavska¹⁶⁵. A v roce 2012 se objevily zprávy o sjednocujícím úsilí mise OBSE a RPC při návratu Podněstří pod moldavskou jurisdikci“ (Konoplev 2012). Ovšem informace o tom, že RPC podnikala nějaké skutečné kroky v dané oblasti, neexistují. Ani Alexij II., ani Kirill nikdy v rozhovorech, kázáních či dokumentech nepoužívali ve spojení s výrazem Podněstří slovo „stát“. Ano, RPC mohla udělit podněsterskému vedení nějaký řád nebo nazvat hlavu Podněstří „Prezidentem Podněsterské Moldavské republiky“ (to je běžné pro RPC v Rusku, kde RPC může klidně věnovat nějaký řád hlavě nějakého regionu nebo nazývat hlavu Tatarstánu či Čečenska prezidentem). Pouze jednou proběhla gratulace ke zvolení nového hlavy Podněstří Ševčuka (ale nebyla použita žádná slova, která by ukazovala na uznání Podněstří jako státu ze strany patriarchy). Ovšem vedení RPC nikdy negratulovalo k nějakým státním podněsterským svátkům, jako například ke Dni nezávislosti (podařilo se najít zmínku o tom, že nějací vysoce postavení církevní činitelé mimo Tiraspolskou diecézi gratulují vedení PMR k výročí nezávislosti Podněstří – podobná zmínka je na webových stránkách MZV Podněstří, kde je uvedeno, že na setkání s hlavou MZV Podněstří v roce 2015 V. Čaplin pogrataloval ke čtvrtstoletí nezávislosti Podněstří (MID PMR 2015)).

Nelze s jistotou říci, že vedení RPC v Moskvě o pozicích své diecéze nevědělo nebo neví dnes, ovšem pozice vedení církve v Moskvě je, podle mého názoru, velice podobná pozici vedení samotného Ruska, které na jedné straně bylo zapojeno do procesu vyjednávání o regulaci konfliktu v PMR (Guščin – Markedonov 2016: 5). Rusko dokonce nabídlo projekt, tzv. „memorandum Kozaka“, podle kterého by se Moldavsko stalo asymetrickou federací, ve které by PMR a Gagauzsko měly zvláštní status a možnost blokovat návrhy zákonů. Moldavsko mělo být neutrální, mělo demobilizovat armádu a poskytnout Rusku právo na rozmístění vojenských jednotek v PMR na dobu 20 let. Prezident Moldavska na poslední chvíli daný dokument nepodepsal, což podle názoru ruských odborníků, bylo vyvoláno obrovským tlakem ze strany EU (Devjatkov 2010: 55-56). Vedení Ruska nikdy neumožňovalo mluvit o Podněstří jako o státu, ani referendum v Podněstří z roku 2006 a požadavky PMR o

¹⁶⁵ Ovšem takové postavení vedení RPC dokonce vedlo k tomu, že duchovní v Podněstří se v roce 2005 setkali s vážnými problémy při organizaci a provádění Sjezdu pravoslavné mládeže. Takový zákaz byl vysvětlován i tím, že v daném sjezdu úřad zmocněnce pro záležitosti náboženství uviděl iniciativu Kišiněva a považoval tedy sjezd za pokus o zachování jednoty Moldavska (Il'kaev 2005).

připojení k Rusku po „návratu Krymu do vlasti“ nevedly k žádným výsledkům. Prezident Ruska, premiér či ministr zahraničních věcí nikdy neumožnili gratulovat ke svátkům podněsterské nezávislosti. I dvě poslední koncepce zahraniční politiky RF (z roku 2013(čl. 49) a 2016(čl. 58)), jejichž text se v otázkách Podněstří příliš neliší, uvádějí, že Rusko se bude podílet na hledání cest k vyřešení problémů v Podněstří na základě úcty k suverenitě, uzemní celistvosti a neutralitě Moldavska, ovšem při vytvoření zvláštního statusu PMR.

Ovšem na druhou stranu, ruští diplomaté byli přítomni na oslavě dvacetiletí nezávislosti Podněstří, i na oficiální hostině, věnované čtvrtstoletí nezávislosti PMR. Ke gratulaci se připojili i Sergej Naryškin a Valentina Matvijenko, přičemž poslední zdůraznila, že před pětadvaceti lety podněsterci učinili svou volbu a Rusko pozorně sleduje, jak se rozvíjí státnost v PMR¹⁶⁶ (MID PMR 2010). Podle hodnocení ESLP z roku 2004, byla PMR pod efektivní správou nebo alespoň pod rozhodujícím vlivem RF a jeho existence byla umožněna pouze přítomností ruské armády, ekonomickou a politickou podporou z Ruska (ECHR 2004).

3.4.3 Gruzie, Abcházie a Jižní Osetie.

Role, kterou hraje RPC ve vztazích mezi Ruskem a Gruzii/Abchazií/Jižní Osetií je jednou z nejzajímavějších v celém postsovětském prostoru. Již na začátku je potřeba připomenout, že aspoň formálně, se situace liší od případů, uvedených výše, protože de iure území Gruzie je kanonickým teritoriem Gruzínské pravoslavné církve (GPC) a jak bylo již patrné výše, podle kánonů, k jejichž striktnímu dodržování vyzývá RPC, nemohou na jednom území koexistovat dvě uznané pravoslavné církve.

Dějiny GPC jsou spojeny v neposlední řadě i s dějinami RPC, protože Gruzínská pravoslavná církev do revoluce v roce 1917 byla součástí RPC, i když Gruzie přijala pravoslaví dříve, než Kyjevská Rus (Mitrochin 2004: 517). Teprve v roce 1943 MP formálně udělil gruzínské pravoslavné církvi autokefalii. Stalo se tak pod nátlakem Stalina, který chtěl využít podpory GPC během druhé světové války (Conroy 2015: 629). Nicméně, GPC i nadále musela být podřízena RPC v ekumenických a mezinárodněpolitických otázkách. Konečnou nezávislost GPC udělil Konstantinopolský patriarcha v roce 1990 (Curanović 2012: 174).

¹⁶⁶ Ale nejen státní činitelé umožnili podobná vyjádření. Rešetnikov, jenž byl v té době v čele RiSi, které podle záměru při jeho vytvoření mělo psát analytické a doporučující zprávy pro MZV nebo prezidentskou kancelář, poslal vedení PMR oficiální dopis, ve kterém vytvoření Podněstří nazval adekvátní odpovědí na proces zničení velikého státu a výzvou agresivnímu nacionalismu. Podle dopisu Rešetnikova (RISI 2015), je dnes PMR de facto existujícím státem, který spravedlivě bojuje za uznání a jeho snaha tedy určitě bude úspěšná.

Církev v Gruzii, stejně jako v Rusku, byla využívána i k politickým cílům. Ještě v 70. letech minulého století, kdy se o faktické nezávislosti ani Gruzie ani GPC nemluvalo, započal Zviad Gamsachurdia politickou kampaň, která byla fakticky založena na spojení náboženství a nacionalismu. Pro svou kampaň Gamsachurdia využil opozice uvnitř GPC, která vyzývala k záchraně církve před rusifikací a spojovala GPC s bojem za národní identitu. V rámci motta „Gruzie pro Gruzince“, které vyhlásil Gamsachurdia, když se v roce 1992 dostal k moci, byla jedna z důležitých rolí přidělena Gruzínské pravoslavné církvi, což vedlo k rostoucí religiozitě gruzínského národa (Conroy 2015: 627). Ovšem politika Gamsachurdii přinesla i vážné problémy Abcházii a Jižní Osetii, protože ukázala, že v zájmech Gruzie je zničit jakoukoli autonomii Abcházie, Jižní Osetie a Adžarie (Gurov 2011).

I po nástupu Ševarnadzeho se situace jen zhoršovala. Války, které vypukly mezi Gruzii a jejími částmi (Abcházie a Jižní Osetie)¹⁶⁷ vedly nejen k tomu, že donutily Ševarnadzeho vstoupit do SNS odměnou za podporu ze strany Ruska (Makaryčev 2016), ale i k vážným církevním problémům, protože většina obyvatel daných republik nesnášela nic, co bylo jakkoliv spojené s Gruzii, včetně GPC (Mitrochin 2004: 517). Ve rozhovorech jak představitelé Jižní Osetie, tak i představitelé Abchazie uváděli, že gruzínský patriarcha Ilie II. počátkem 90. let osobně dával své požehnání na genocidu obyvatel daných oblastí (například Ruskline 2013) (ovšem existuje i jiná informace, která tvrdí, že i když Ilia II. pouze podporoval reintegraci Jižní Osetie a Abchazie (Motika 2004: 271), nedovolil si dávat své požehnání, naopak, nazýval obyvatele Abcházie a Jižní Osetie bratry (Motika 2004: 265)).

Ovšem i nadále území Jižní Osetie a Abcházie zůstalo fakticky „kanonickým územím“ GPC, pozice které uvnitř v Gruzii se upevňovala, a v roce 2001 Ševarnadze oznámil, že do gruzínské ústavy budou vneseny korektivy a vztah mezi státem a GPC bude založen na zvláštní ústavní dohodě, která ustanovuje konkordantní vztahy mezi církví a státem (Newsru.com 2001). I když Saakašvili rozšířil práva náboženských menšin, udělal zároveň vše pro to, aby se pozice Gruzínské církve ve společnosti upevnila a Ilia II. s jeho podporou udělal vše pro to, aby spojil gruzínské pravoslaví s gruzínskou identitou (Conroy 2015: 628-629).

Je potřeba říci, že až do revoluce růže, která vedla k nástupu Saakašviliho koncem roku 2003, se vedení Gruzie snažilo balancovat mezi Ruskem a Západem a k vážným konfliktům v té době nedocházelo, i když v roce 2000 byl zaveden vízový režim mezi Gruzii a Ruskem, ovšem příčiny byly spíše dány vnitropolitickým vývojem v Rusku a

¹⁶⁷ Zajímavé je, že na straně Abcházců bojovaly oddíly Čečenců, včetně Šamila Basajeva

obavami z hrozby proniknutí na ruské území čečenských bojovníků, kteří utekli do Pankisi Gorge. Ovšem víza nebyla zavedena pro obyvatele Jižní Osetie a Abchazie (Machalina 2015: 64-66).

Gruzie byla Moskvou vnímána jako prioritní oblast sféry vlivu a její růžová revoluce zcela logicky vyvolala v Kremlu vážný neklid a obavy z budoucího politického směřování Tbilisi. Nový politický směr Gruzie zformoval problémy pro Moskvu – Tbilisi netajilo své ambice vstoupit do transatlantických a evropských politických a mocenských struktur, především do NATO. Saakašvili si dovolil i ostrou kritiku vůči Rusku a obvinil ruskou stranu, že podporuje separatistické snahy Jižní Osetie a Abcházie, které nejsou ochotny normalizovat vztahy s Gruzii. Nicméně, až do konce roku 2005 se hospodářská a obchodní spolupráce mezi Ruskem a Gruzii aktivně rozvíjela. Ovšem v roce 2006 došlo k několika velkým skandálům mezi Ruskem a Gruzii, z nichž lze jmenovat deportace Gruzínců z ruského území a špionážní skandál. Velké ochlazení vztahů způsobil i zákaz dovozu alkoholu a gruzínských minerálních vod do Ruska. V souvislosti s tímto zákazem a odvetnou odpovědí na něj ze strany Gruzie výrazně poklesla obchodní spolupráce mezi zeměmi (Machalina 2015: 64-66).

Co se týče Abcházie a Jižní Osetie, Rusko oficiálně do roku 2008 podporovalo územní celistvost Gruzie a neuznalo nezávislost Abcházie a Jižní Osetie (Machalina 2015: 65). V roce 1997 byl Jevgenij Primakov prostředníkem mezi Ševarnadzem a hlavou Abcházie Vladislavem Ardzinbou, kteří se v rámci jednání měli dohodnout na rozvoji Abcházie v rámci gruzínského státu. Ovšem, podle Primakova, dohoda nebyla uzavřena v důsledku nekompromisní pozice oficiálního Tbilisi, které trvalo na unitární povaze Gruzie, což bylo nepřijatelné pro Abcházii. Kromě toho do roku 2008 Rusko, přinejmenším formálně, dodržovalo sankce proti Abcházii¹⁶⁸ (Makaryčev 2016). Ovšem neoficiálně Rusko podporovalo obě oblasti a gruzínská strana uváděla, že je znepokojená tím, že Rusko zásobuje Jižní Osetii zbraněmi¹⁶⁹ (Ria.ru 2006), což vedlo ke zvýšení napětí mezi Gruzii a danými oblastmi. Později ve svém rozhovoru Putin přiznal, že existoval plán, vytvořený Generálním štábem a schválený osobně jím samotným, podle kterého probíhala i příprava jihoosetinských domobranců (Kremlin 2012b). Navíc ruské MZV a jiní političtí představitelé začali častěji mluvit o tom, že pro

¹⁶⁸ Blokáda Abcházie byla vyhlášena Jelcinem na žádost Ševarnadzeho a fakticky byla ukončena v roce 1999. Blokáda spočívala v tom, že muži od 16 do 60 let se nemohli dostat do Ruska přes hraniční přechod Psou a veškeré dodávky potravin a obchod byly zakázány, ovšem fakticky Rusko přestalo dodržovat politiku sankce po nástupu Putina (Lučaninov 2015).

¹⁶⁹ Gruzie se po nástupu Saakašviliho výrazněji se zaměřila na reintegraci Abcházie a Jižní Osetie a gruzínská strana trvala na tom, že ruští mírotvorci mají z daných oblastí odejít.

záchranu svého obyvatelstva¹⁷⁰ mohou použít všechny dostupné zdroje (Osradio 2008). Ovšem ani Gruzie nezůstávala stranou, aktivně zbrojila a její armádu připravovali generálové z Pentagonu (Clover – Sevastopulo 2008).

Co se týče náboženského pozadí, lze říci, že ačkoli počet pravoslavných křesťanů v obou separatistických oblastech nebyl výrazný (dnes je jejich počet vyšší), církevní instituce se do roku 2008 vyvíjely odlišně.

Abchazská církev ještě v roce 1917 odmítla podpořit Gruzínskou církev a fakticky zůstala pod správou RPC, což vedlo k tomu, že na jejím území současně existovaly gruzínská a ruská církev. V roce 1943 Stalin trval na tom, že Abchazská církev musí být součástí církve gruzínské (Conroy 2015: 629).

I když Abcházi byli po rozpadu SSSR do značné míry pohany (Mitrochin 2004: 519), odmítnutí všeho gruzínského vedlo k tomu, že obyvatelé Abcházie trvali na vytvoření nezávislé na Gruzii své církve, která vznikla z iniciativy otce Vissariona po abcházsko – gruzínském válce v letech 1992-1993 (Conroy 2015: 630). V Abcházii ještě z dřívějších dob již existovala církevní infrastruktura, včetně dvou klášterů, z nichž jeden – klášter v Novém Athosu měl k roku 2004 více než sto bratří. Byla také vytvořena Diecézní rada Abcházie¹⁷¹ (Mitrochin 2004: 520), která se odmítla připojit k RPCZ (Conroy 2015: 630), ovšem podporovala kontakty s Majkopskou a Krasnodarskou diecézemi RPC a sám Vissarion několikrát prohlašoval, že je pro připojení k RPC (Mitrochin 2004: 520).

Daná situace znepokojovala Gruzínskou církev, která ovšem nemohla nijak výrazně ovlivnit danou situaci. Ovšem Alexij II. v roce 2003 během návštěvy delegace gruzínské pravoslavné církve se snažil ujistit vedení GPC, že RPC i nadále považuje Abcházii za kanonické území Gruzii a bude napomáhat pokračování dialogu mezi abchazskými farnostmi a Tbilisi (Mitrochin 2004: 520). Avšak skutečnost, pravděpodobně, byla jiná, protože v jednom ze svých rozhovorů Vissarion mluvil o tom, že prosil Alexije II. o pomoc a ve většině případů díky jeho pomoci a díky pomoci současného patriarchy Kirilla, který v tu dobu zastával funkci hlavy vnějších církevních vztahů, se církevní život v Abcházii začal rozvíjet (Aplia-Sagaň 2012). Kromě toho, před válkou byli na území Abcházie pouze dva duchovní, po válce ovšem byla do Abcházie vyslána řada duchovních z Ruska¹⁷² (Lučaninov 2015). V roce 2007 se v

¹⁷⁰ K té době většina občanů Jižní Osetie a Abcházie měla ruské pasy.

¹⁷¹ Gruzínský arcibiskup, který spravuje danou diecézi se fakticky nemohl a nemůže objevit v Abcházii a proto fakticky jí spravuje Vissarion.

¹⁷² Podobný krok fakticky porušuje právě té kanony, na dodržování kterých trvá RPC v případech Moldavska, Ukrajiny, Estonska.

Abcházii konala duchovní akce na požehnání Alexije II., v rámci které bylo abchazským dětem předáno 2,5 tuny duchovně mravní literatury a abchazským farnostem bylo předáno 1000 výtisků evangelia v abchazštině. Bylo přeloženo vydavatelskou radou RPC při podpoře otevřené akciové společnosti „Ruské železnice“, administrace prezidenta, administrace Krasnodarského kraje a řady jiných organizací (PC MP 2007). Daný krok RPC vyvolal značné znepokojení mezi představiteli GPC, kteří ho vnímali jako nepřátelský akt ze strany RPC, jež ani nekonzultovala daný krok s GPC. To gruzínské vedení ujistilo v domněnce, že Rusko chce převzít pod úplnou kontrolu Abcházii a tím pádem to vyvolalo další problémy v rusko-gruzínských vztazích (Kamushadze 2007).

Situace v Jižní Osetii byla jiná. Jižní Osetie byla výrazně sovětizovaná 12. Komunita pravoslavných věřících Osetinců byla velmi malá (pouze několik farníků, kteří se scházeli v jednom existujícím, ovšem jsoucím ve špatném stavu, chrámu). V čele pravoslavné komunity byl Alexandr Puchate (v jiných zdrojích Puchajev), který se po válce v 90. letech obrátil na RPC s prosbou o připojení. Ovšem když RPC odmítla jeho prosbu a připomněla, že Jižní Osetie je kanonickým územím GPC, obrátil se Puchate na RPCZ, která ho přijala a samotná komunita se výrazně početně rozrostla (Mitrochin 2004: 520-521). Ovšem, když se vztahy RPC a RPCZ začaly zlepšovat, Puchate se obrátil na schizmatickou Řeckou pravoslavnou starostylní církev, která jihoosetinskou církev přijala a přetvořila na Pravoslavnou diecézi Jižní Osetie – Alanie (Conroy 2014: 633) a samotný Puchate se stal igumenem Georgiem (Ušakova 2008: 3).

Ovšem i zde prohlásit, že RPC neměla žádný vliv na vývoj pravoslaví v Jižní Osetii, nelze. Část pravoslavných Jižní Osetie se oddělila od Puchateho a šla jinou cestou. Obyvatelé Jižní Osetie mající ruské pasy odjeli do duchovních škol v Rusku, kde jim bylo poskytnuto náboženské vzdělání a pak se vrátili zpět do Jižní Osetie (Mitrochin 2004:520). Ovšem i ruští duchovní také de facto podporovali samostatnosti Jižní Osetie. Například vedoucí Stavropolské a Vladikavkazské eparchie Feofan se zúčastnil v roce 2005 vojenské přehlídky, věnované Dni nezávislosti Jižní Osetie. Promluvil zde o jednotnosti osetinského národa a označil za přirozenou snahu Jižní Osetie o připojení k Rusku. Příjezd Feofana do Jižní Osetie vyvolal pohoršení Gruzínské církve a Ilia II. poslal Alexiji II. dopis, ve kterém upozornil Alexije II., že daný krok nejen porušuje církevní pravidla, ale i vnáší další napětí zejména do bilaterálních vztahů mezi Gruzii a Ruskem (Minin – Petrov 2005). Ovšem i mezi členy komunity Puchateho vyvolala Feofanova návštěva značné nepochopení. Z dopisu, který poslali Alexiji II. je patrné, že Feofan nechtěl s Puchatem ani mluvit a na všechny

otázky odpovídal, že v Jižní Osetii patří všechny Feofanovi farnosti (Regnum 2005)¹⁷³.

Ovšem, bez ohledu na výše uvedená fakta, církve usilovaly o udržení dobrých vztahů. Například, církve se snažily být prostředníky mezi vedením Gruzie a Ruska během špionážního skandálu (Curanović 2012: 175). V březnu 2007 se konala společná bohoslužba Alexije II. a Ilii II., který přijel do Moskvy na prezentaci 13. dílu pravoslavné encyklopedie, vydaného RPC a věnovaného Gruzii. Před prezentací Alexij II. zdůraznil, že bez ohledu na ekonomické a politické vztahy mezi Ruskem a Gruzii církevní vztahy mají být bratrské (Konovalov 2007).

Je podstatné říci, že Alexij II. nikdy nehodnotil politické a ekonomické vztahy mezi Ruskem a Gruzii, ovšem jiní představitelé RPC si dovozovali dané necírkevní otázky hodnotit. Například v roce 2006 zástupce vedoucího oddělení vnějších církevních vztahů řekl, že Rusko nemůže za to, že se vztahy mezi Ruskem a Gruzii zhoršily, protože do nástupu Saakašviliho, byly vztahy dobré (RPC MP 2006c). Je však zřejmé, že napětí mezi separatistickými oblastmi a Gruzie i aktivnější participace Ruska/RPC v regionu vedly k tomu, že gruzínský patriarcha, pravděpodobně přestal důvěřovat Rusku a bez ohledu na svůj negativní postoj k USA se obrátil na amerického prezidenta s nadějí, že USA pomůže Gruzii zachovat územní celistvost (RPC MP 2007g).

V předvečer války v Jižní Osetii byly vztahy mezi separatistickými oblastmi a Ruskem na jedné straně a Gruzii na straně druhé výrazně napjaté a obě strany se na válku zřejmě připravovaly. Například, Dugin (Motovilova – Dugin 2008) ve svém rozhovoru měsíc před začátkem války mluvil o tom, že Jižní Osetie se na válku připravuje. Intenzivní vojenské střety, které začaly v noci mezi 7. a 8. srpnem 2008, skončily 12. srpna za pomoci ruské armády, která se postavila na stranu Jižní Osetie a 26. srpna Medvěděv podepsal výnos o uznání Jižní Osetie a Abcházie za nezávislé státy

Ve většině zdrojů (včetně masmédií a prováděných rozhovorů), které se aspoň okrajově věnují roli RPC v daném konfliktu (například Curanović 2012: 175; Payne 2015: 69-70; Chedia 2009:175; Lunkin 2016b; Serebrič 2016), se lze setkat s názorem, že politika RPC ve vztahu k daným regionům se překvapivě lišila od politiky státu a RPC nepodpořila dané oblasti a ani politiku ruského vedení. Ovšem dovoluji si s daným názorem nesouhlasit. Své argumenty zařadím do několika skupin.

Na začátku je třeba poznamenat, že bez ohledu na rozdíly v pozicích církví, které budou zmíněny dále, církevní spolupráce během konfliktu fungovala. Církve, byly

¹⁷³ Ovšem nelze najít informace, že RPC nějak reagovala na podobný krok svého biskupa.

jedinými institucemi, kterým bylo umožněno poskytovat humanitární pomoc v dané oblasti¹⁷⁴ (Curanović 2012: 176). Spolupráce mezi patriarchy umožnila odvézt z území Jižní Osetie mrtvé gruzínské vojáky (Pkhaldze 2012:155). Ovšem již na začátku války byly patrné i první rozdíly v pozicích jednotlivých církví, ale zároveň také soulad v pozicích státu a RPC.

Příčina. Gruzínské vedení obvinilo občany Jižní Osetie, že začali vojenskou akci a vyzvalo je k jejímu ukončení (Civil Georgia 2008). Když tak Jižní Osetie neučinila, Gruzie, podle názoru gruzínského vedení, musela zahájit vojenskou kampaň pro záchranu svého teritoria a obyvatel oblasti, kterých se dotýkala vojenská akce ze strany Jižní Osetie (ICJ 2008).

Gruzínský patriarcha, i když vyzýval vedení Gruzie k návratu k mírovým jednáním, zdůrazňoval, že Gruzie gruzínského vedení je pro mírové řešení daného konfliktu (RPC MP 2008f), ale má ochraňovat své území, a vyzýval obyvatele Osetie, aby se vzdali¹⁷⁵ (Krug 2008).

Ruské vedení, jak je známo, mluvilo o agresí ze strany Gruzie (to je patrné například v projevech Putina (například Vernickij 2008), Medveděva (Kremlin 2008a) nebo Lavrova (MID 2008b), přičemž poslední dva činnost Gruzie hodnotili jako genocidu) nebo, v kontextu špatných vztahů s USA, Putin dokonce obvinil USA z toho, že postrčili vedení Gruzie k danému kroku (Vernickij 2008). Lavrov (MID 2008b) si myslel, že USA minimálně vědělo o přípravě agrese ze strany Gruzie a Medveděv řekl, že konflikt je ve velké míře důsledkem jednostranné politiky USA (Kremlin 2008b). Zajímavé je, že v roce 2011 svůj názor změnil a řekl, že si je jistý, že USA nemohlo postrčit vedení Gruzie k danému kroku (Ria Novosti 2011). Státní činitelé také zdůrazňovali, že Rusko bylo nuceno zachránit své obyvatelstvo (Vernickij 2008; MID 2008b).

Alexij II. stejně jako Ilia II. vyzval vedení Ruska, aby se vrátilo k formátu jednání, ovšem Alexij II. se nijak nesnažil politicky hodnotit danou situaci a říci, kdo je viníkem. Pro něho bylo větším problémem, že jedni pravoslavní zabíjejí jiné pravoslavné (RPC MP 2008h).

Ovšem jestliže se Alexij II. snažil danou situaci politicky nehodnotit, jiní vysoce postavení církevní činitelé to dělali. Například, již zmíněný Feofan hrál v daném konfliktu významnou roli. Byl jedním z členů ruské delegace v Berlíně, kde spolu s Vjačeslavem Nikonovem a řadou dalších prokremelských činitelů vysvětloval

¹⁷⁴ RPC pro obyvatele Jižní Osetie shromáždila humanitární pomoc v celkové hodnotě 28431176,5 rublů (RPC MP 2008g).

¹⁷⁵ Ovšem později Ilia II. kritizoval to, jak Saakašvile daný konflikt řešil (Conroy 2015: 628).

německým politikům a novinářům, že humanitární katastrofa, ke které došlo v Jižní Osetii je výsledkem gruzínské agrese (RPC MP 2008i). Později Feofan seznámil ministra zahraničních věcí Francie s „rozmachem tragédie způsobené zrádným útokem gruzínských ozbrojených sil na mírová města a obce republiky Jižní Osetie“ a stejně jako státní činitelé trval na genocidě jihoosetinského obyvatelstva (Russkaja linija 2008). I metropolita Kirill, dnešní patriarcha, v rámci svého programu „Slovo pastýře“ mluvil o agresi ze strany Gruzie (Gundjaev 2008). Stejně jako státní činitelé, kteří obviňovali z daného konfliktu i USA, například Feofan také ve svém rozhovoru zdůraznil, že Spojené státy režírovaly agresi ze strany Gruzie vůči Jižní Osetii (Bykova 2008) a stejně jako státní představitelé mluvil o nutnosti zachránit obyvatelstvo, před kterou bylo postaveno Rusko agresí Gruzie (OVCS 2008).

Informační válka a dvojí standardy. V ruském politickém diskursu se poprvé během války v Jižní Osetii objevil termín „informační válka“. K danému pojetí se odkazovala ve větší míře jen ruská strana, a proto v dané části budeme věnovat pozornost pouze ruské pozici. Pozice Medveděva byla nejmírnější, on se jen poznamenal, že „médiá nemohla poskytnout jasnou představu o událostech v Jižní Osetii“ (Kremlin 2008c). Putin mluvil o dvojích standardech, když zmiňoval, že západní politici se snaží „udělat z agresora oběť“ (Izvestia 2008) a uvedl, že byl překvapen silou nepravdivého západního propagandistického mechanismu (Ria.ru 2008). Lavrov jako jeden z prvních použil termín „informační válka“, když komentoval události v Jižní Osetii. Podle jeho názoru (MID 2008c), byla proti Rusku zahájena mimořádná informační válka a pouze ruská masmédiá poskytovala pravdivé informace.

Stejnou pozici zaujal i metropolita Kirill, který ve svém rozhovoru mluvit o tom, že RPC a GPC mají různé představy ohledně toho, co se stalo, což je dáno tím, že gruzínská média nesprávně vykreslovala situaci v Jižní Osetii na rozdíl od pravdivých ruských medií (Semjonov 2008) a říkal, že informace v západních médiích je novou vlnou pomluvy Ruska (OVCS 2008). Feofan ve svých hodnoceních zašel ještě dál a řekl v Berlíně, že dvojí standardy ze strany západních politiků a masmédií jsou naprosto nepřijatelné, protože „zbavují občanskou společnost v Evropě a Americe pravdivých informací“ (RPC MP 2008i).

RPC dokonce se snažila lobbovat názor Ruska ohledně dvojích standardů během situace v Jižní Osetii v mezinárodních organizacích a před veřejností jiných států. Například, představitel RPC v září 2008 upozornil Radu Evropy na konflikt v Jižní Osetii a trval na tom, že RE má ustoupit od dvojích standardů v dané situaci (Cerpickaja

2012: 175). Jiný představitel RPC obhajoval pozice a pravdu Ruska před veřejností v Damašku (Cerpickaja 2012: 196).

Třetím kritériem je vztah k nezávislosti Jižní Osetie a Abcházie. Gruzie, stejně jako většina zemí mezinárodního společenství neuznala nezávislost daných separatistických oblastí. Gruzínský patriarcha stejně jako gruzínský stát neuznal a považoval za nelegitimní politickou nezávislost daných oblastí (Interfax 2010b), navíc se snažil ovlivnit rozhodnutí vedení Ruska a proto přes RPC poslal ruskému prezidentovi a premiérovi dopis, ve kterém se obracel na moskevské vedení s prosbou neuznat nezávislost obou států (Curanović 2012: 176). Situaci to nezměnilo a, jak již bylo zmíněno dříve, Rusko uznalo nezávislost Jižní Osetie a Abcházie¹⁷⁶.

Z pozice ruské církve je situace obtížnější. Kornely Kakachia (2014) uvádí, že v rozporu s politikou Kremlu, RPC odmítla uznat Abcházii a Jižní Osetii jako nezávislé státy. Ovšem tak tomu úplně nebylo. Alexij II. se zase snažil nehodnotit danou situaci, na rozdíl od jiných církevních činitelů, v jejichž projevech je patrné, že církev prostřednictvím svých představitelů uznala nezávislost daných oblastí. Například, již 29. srpna Feofan pogrataloval prezidentovi Jižní Osetie k tomu, že byla konečně uznána nezávislost Jižní Osetie (RPC MP 2008j). Kirill, když se stal patriarchou, pogrataloval Jižní Osetii k dvacetiletému výročí schválení deklarace o suverenitě Jižní Osetie. Ve svém dopisu zdůraznil, že „[v] uplynulých letech vedení a národy státu musely projít nelehkou cestu státního utváření, sociálního a ekonomického rozvoje“ (RPC MP 2010e). S Abchází je situace stejná, ve svém blahopřání Bagapšovi ke znovuzvolení do funkce prezidenta Kirill používá slovo „stát“ (RPC MP 2010f). To vyvolovalo zjevnou nespokojenost ze strany GPC (Interfax 2010b). Ovšem nic s tím nemohla udělat. GPC pochopila, že po rozhodnutí Kremlu byly Abcházie a Jižní Osetie pro Tbilisi fakticky ztraceny, ovšem perspektiva zachování svého kanonického území pro GPC existovala za předpokladu, že se RPC nerozhodne rozšířit svou pravomoc (Curanović 2012: 177).

RPC se v otázkách církevní pravomoci v Abcházii a Jižní Osetii oficiálně postavila na stranu gruzínského patriarchátu (Krug 2008). Zde vzniká mezi odborníky na RPC další diskutabilní otázka. Například Payne (2015: 69) uvádí, že v neochotě vzít pod svou jurisdikci Abcházii a Jižní Osetii spočívalo odmítnutí RPC postavit se na

¹⁷⁶ Dokonce podle Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2013 (čl. 51) a 2016 (čl. 57) (text, který se týká daných oblastí je úplně stejný v obou koncepcích) „jednou z ruských priorit zůstává podpora rozvoje republik Abcházie a Jižní Osetie jako moderních demokratických států, posílení jejich mezinárodní pozice, poskytování spolehlivé bezpečnosti a podpora sociálně-ekonomického oživení“.

stranu států¹⁷⁷. Ovšem je otázkou, jestli neochota vzít pod svou jurisdikci Abcházii a Jižní Osetii byla v rozporu se státní politikou, která Abcházii a Jižní Osetii uznala, ovšem odmítla připojit je k Rusku a ani dnes nepodporuje podobné snahy vedení daných oblastí. Nepodařilo se najít v jakýchkoliv zdrojích nějaká vyjádření představitelů Kremlu nebo ruského MZV ohledně toho, zda má RPC vzít pod svou jurisdikci dané církve. Ano, mezi vlivnou pravoslavnou veřejností blízkou i ke Kremlu i k RPC názor o nutnosti vzít Abcházii a Jižní Osetii pod jurisdikci RPC existoval (například vedení pravoslavného kanálu „Spas“ vyzvalo RPC, aby přijala do své jurisdikce Jižní Osetii a Abcházii (RPC MP 2008l)), ovšem považovat daný postoj za názor státu nelze¹⁷⁸. Oficiálně RPC potvrdila gruzínskou jurisdikci nad danými oblastmi i během návštěvy gruzínské delegace Moskvy v říjnu roku 2008 (RPC MP 2008m). RPC se aspoň formálně snažila pomoci hlavě Gruzínské pravoslavné církve dostat se do Abcházie (Taratuta – Dvali 2008: 6). A podle gruzínských odborníků (například Chedia 2009: 174) spolupráce GPC s RPC dokonce ovlivnila i rozhodnutí ruského vedení, které po setkání s gruzínským patriarchou opustilo jednu z „okupovaných vesnic“, ovšem později se vojáci vrátili zpět.

Oficiální pozice církve a faktická činnost RPC vůči daným oblastem se ovšem zřejmě lišily a podle mého názoru byly podobné politice státu. Již dříve bylo zmíněno, že Rusko oblasti nepřipojilo, ale není tajemstvím, že bez podpory Ruska by dané „samostatné státy“ nebyly schopny existovat. S církvemi v daných oblastech je situace stejná.

Ještě před smrtí Alexije II. Kirill uznával, že existuje otázka, jak to zařídit, aby byly uspokojeny potřeby pravoslavného obyvatelstva daných oblastí (Semjonov 2008). Později kanál „Spas“ vyhlásil konkurz na projekty chrámů pro Abcházii a Jižní Osetii. „Na území těchto států žije velký počet ruských (pravděpodobně se používá ve smyslu rossijskij – pozn. autora) pravoslavných lidí, v blízké budoucnosti zde budou umístěny stálé posádky ruské armády. Proto je vznik chrámu ruské pravoslavné církve v každé z republik celkem logický“. Přičemž na webových stránkách bylo uvedeno, že daný

¹⁷⁷ Dokonce podobný názor má i Sonja Chubajeva (Russkaja linija 2009) – poradce prezidenta Jižní Osetie pro záležitosti náboženství.

¹⁷⁸ Vedení „Spasu“ má přibližně stejnou pozici jako jiní ruští vlivní marginálové, mezi kterými lze nazvat Dugina, který již od roku 2000 vyzýval Rusko, aby uznalo nezávislost daných oblastí a připojilo je (Dugin 2000: 201). Samotné vedení „Spasu“ názor za několik týdnů změnilo a řeklo, že je to příliš těžká otázka.

projekt je řešen s RPC¹⁷⁹ (RPC MP 2008h), ovšem dodnes výsledky nejsou, což zřejmě znamená, že projekt byl z nějakého důvodu zrušen. V roce 2009 se v té době vlivný Andrej Kurajev navrhl, aby GPC předala dočasné řízení RPC, Abcházie a Jižní Osetie (Interfax Religija 2009), což GPC odmítla. Ovšem RPC i nadále upevňovala svou pozici v daném regionu, což se podle Curanović (2012: 175-176) projevovalo nejen ve snaze vedení RPC udržovat dobré vztahy s vedením daných republik¹⁸⁰, ale i v rozhodnutí RPC ohledně změny diecézních hranic na severním Kavkazu.

Ovšem RPC měla rozdílný vztah k církvím v Jižní Osetii a Abcházii. Puchate (hlava nejpočetnější skupiny pravoslavných v Jižní Osetii) v rozhovoru zveřejněném ještě v září r. 2008 otevřeně nechápal, proč Moskva nepřijímá jihoosetinskou eparchii, a to i navzdory tomu, že obyvateli Jižní Osetie jsou ruští občané (Lunkin 2008). Poté i vedení Jižní Osetie do roku 2014 aktivně obviňovalo RPC z toho, že nechce přijmout církve a nepodporuje kontakty s Puchatem (Kulumbekov 2011). Situace se změnila v roce 2015, když se RPC se rozhodla otevřít svůj chrám na území Jižní Osetie (Malcev 2015).

S Abcházíí byla situace obtížnější. V roce 2011 RPC pod záminkou opakovaných žádostí ze strany Vissariona poslala do čela kláštera v Novém Athosu igumena Efrema¹⁸¹. Podle názoru Serebriče (2016), byl daný krok chybou ruské diplomacie, která nezohlednila to, že podle zakládajících dokumentů kláštera z roku 1879 není možné jmenovat hlavu zvnějšku, mohou ho zvolit pouze samotní mnichové a proto namísto toho, aby Efrema lobboval zájmy Ruska a RPC, jeho příjezd vyvolal pobouření ve společnosti a mezi některými církevními činiteli Abcházie¹⁸².

Je třeba poznamenat, že již dříve bylo patrné nepochopení mezi faktickým vedením Abcházské církve a mladými duchovními Andrejem Amparem a Dorofejem Dbarem, kteří získali náboženské vzdělání a stali se duchovními v Rusku a po roce 2000

¹⁷⁹ To porušuje veškeré pravoslavné kánony, podle kterých, jak již bylo zmíněno, na území jednoho státu nesmí spadat pod jurisdikce dvou pravoslavných církve a je to právě to, s čím aktivně bojuje RPC v Estonsku a Moldavsku.

¹⁸⁰ Dokonce i vyjednávala na setkáních s politickými představiteli daných republik o možnostech politické spolupráce mezi Ruskem a republikami (RES 2011).

¹⁸¹ Metropolita Ilarion při svém rozhovoru s Ilie II., kterého znepokojil daný nekanonický krok RPC, uvěřil, že daná informace není pravdou (Portal Credo.ru 2011), ovšem kromě masmédií je tato informace dostupná například na oficiálních webových stránkách Krasnodarské diecéze (Kostanenko 2012) a zmiňoval ji i faktický hlava Abcházské církve Vissarion (Lučanin 2015).

¹⁸² Mezi odborníky existuje i názor, že příjezd ruského duchovního je politickým pokusem ruského vedení, které se snaží získat další mocenské zdroje v řízení Abcházie (Pkhaldze 2012: 69). Ovšem jiné, například (Conroy 2015: 17) naopak uvádí, že Rusko má velký arzenál zdrojů vlivu na Abcházii a tím pádem nepotřebovalo Abcházskou církve, což byl i jeden z důvodů, proč vedení Ruska netlačilo na RPC, aby připojilo danou církve.

se vrátili do Abcházie, ovšem oficiálně zůstávali duchovními, kteří patřili do Majkopské eparchie. Mladí duchovní fakticky spravovali klášter v Novém Athosu, ovšem způsob správy se nelíbil vedení Abcházské církve. Vyvrcholením se stal rok 2005, když Vissarion zmíněné duchovní odstranil. Kromě odlišného pohledu na způsob řízení, měli tito duchovní i odlišný názor na jurisdikci Abcházské církve. Vissarion trval na tom, že církev má být součástí RPC, mladí duchovní ovšem mluvili o tom, že má být nezávislá (Muchanov 2016: 130-132). Konflikt v roce 2005 se podařilo vyřešit za pomoci RPC, která podpořila Vissariona. Majkopská eparchie hned odvolala oba duchovní, ovšem nezakázala jim pokračovat ve službě (Kostanenko 2012). V předvečer příjezdu ruského igumena, abcházské vedení vrátilo abcházské církvi veškerý majetek, z něhož nejdůležitějším a nejprínosnějším byl právě klášter v Novém Athosu¹⁸³, který po zpovědi a přiznání svých chyb spravoval Andrej Ampar (Muchanov 2016: 131). Ten se zřejmě obával, že příjezd ruského duchovního, který se dobře znal s Vissarionem (Lučaninov 2015) znamená pouze to, že Vissarion se snaží veškeré příjmy soustředit ve svých rukou, a proto ihned po příjezdu Efremy svolal církevně občanské jednání, které se rozhodlo vytvořit Svatou metropolii Abcházie s cílem dosáhnout úplné nezávislosti a být autokefální církví (Pkhaldze 2012: 168).

Schizma, které po daném kroku nastalo v abcházské církvi ovšem mělo vliv i na politickou situaci v Abcházii. Politickým činitelům Abcházie se líbila myšlenka možnosti existence nezávislé církve, a proto zpočátku podporovali Svatou metropolii Abcházie (Pereverzev 2011; REGNUM 2011). Ovšem existovaly i jiné názory. Šamba, který zastával funkci premiéra řekl, že na jednáních s vedením Ruské pravoslavné církve a Ministerstvem zahraničních věcí Ruské federace, mu řekli narovinu, že církevní schizma bude mít pro Abcházii vážné důsledky a to pravděpodobně nejen v oblasti církevních vztahů. A proto vyzval politiky, aby svou pozici změnili (Russkaja linija 2011).

Bez ohledu na podporu abcházské politiky bylo oběma duchovním okamžitě zakázáno sloužit a Krasnodarská diecéze striktně doporučila, aby Rusové nejezdili do kláštera v Novém Athosu a nedomlilili se tam, neboť klášter je hlavním sídlem schizmatické skupiny (Kostanenko 2012). Takové doporučení bylo předáno do všech farností RPC a je platné dodnes, ovšem doporučení dnes není reálně dodržováno a Nový Athos je jedním z nejoblíbenějších míst mezi ruskými turisty a aktivně funguje. Podle zainteresovaného aktéra (duchovního schizmatické církve), je jejich církev podporována

¹⁸³ Je potřeba říci, že klášter v Novém Athosu byl obnoven v roce 2008 díky podpoře ruské církve. Některé zdroje (například Pkhaldze 2012: 169) uvádějí, že obnovení kláštera dokonce financovalo ruské vedení.

Konstantinopolským patriarchou. Ruská pravoslavná církev ovšem i nadále podporovala a podporuje Vissariona a fakticky, dle názoru zainteresovaného aktéra (duchovního abcházské církve), církev funguje jako součást RPC. Daný duchovní také řekl, že RPC a Rusko pomáhají rekonstruovat budovy a podporují existenci církve.

Činnost RPC je viditelná i pro GPC, a proto se občas v médiích objevují informace, že GPC obvinila RPC z nepřátelské činnosti na území Abcházie a Jižní Osetie. Například, v roce 2013 GPC obvinila RPC ze svěcení pravoslavných chrámů v Abcházii. A v roce 2015 se obrátila na UNESCO s prosbou o kontrolu náboženských památek na území Abcházie a Jižní Osetie (Makaryčev 2016).

V souvislosti s tím vzniká otázka, proč RPC oficiálně nechce církve vzít pod svou jurisdikce a GPC se výrazněji neprotestuje proti podpoře ze strany RPC? Podle názoru Kurajeva (Allenova 2011), RPC nemůže oficiálně připojit nebo vzít dané oblasti, protože potřebuje podporu GPC při řešení problémů s existencí schizmatických církví na svém kanonickém teritoriu a tím pádem může ztratit mnohem víc, než by získala. Ovšem i pro gruzínskou církev jsou vztahy s RPC důležité, protože kontakty mezi GPC a RPC hrály po roce 2008 i diplomatickou roli^{184,185}.

Během své návštěvy Ruska v rámci oslav 65. narozenin patriarchy Kirilla v roce 2011, Ilia II. projednával v Moskvě s tehdejším ruským prezidentem Medveděvem otázku gruzínských uprchlíků z Abcházie a Jižní Osetie (RPC MP 2008m).

A příjezd Ilii II. v roce 2013 byl vnímán především jako politický. Ještě v předvečer setkání s Putinem, Ilia II. řekl, že v rozhovoru s prezidentem Ruska bude hlavním tématem postavení Abcházie a Cchinvalského regionu. Ilia II. také zmínil, že samozřejmě budou diskutovány i další otázky týkající se migrace a ekonomických vztahů. Ilia II. předal prezidentu Vladimíru Putinovi pozdrav a dopis od předsedy vlády Gruzie, což, podle názoru Gamacharia (2013), bylo jedním z hlavních cílů návštěvy. Putin vyjádřil zvláštní poděkování Ilie II. za to, že v komplikovaných politických podmínkách neexistence mezistátních vztahů mezi Ruskem a Gruzii dělá všechno možné pro zachování humanitárních, duchovních a kulturních styků mezi oběma zeměmi a národy. Ilia II. ve svém projevu na daném setkání hodnotil Putina jako

¹⁸⁴ Celkově v ruském prostředí existuje názor, že hlava Gruzínské církve Ilia II. a jeho okolí v mnohém zabránili rozsáhlejšímu konfliktu Ruska a Gruzie (Ria Novosti 2015e).

¹⁸⁵ Diplomatieké vztahy mezi Gruzii a Ruskem jsou přerušeny. Gruzie odešla z SNS. Rusko, podle Koncepce zahraniční politiky z roku 2013 (čl.52) a 2016 (čl.59) (text, který se týká Gruzie je úplně stejný v obou koncepcích), „je zainteresováno v normalizaci vztahů s Gruzii v těch sférách, ve kterých je na to připravena gruzínská strana, s přihlédnutím k politickým realitám oblasti jižního Kavkazu“.

moudrého vůdce, který pomůže vyřešit krizi a pomůže Gruzii v tom, aby se znovu stala jednotným státem¹⁸⁶ (Gamacharia 2013).

I příjezd Ilii II. na slavnosti, věnované narozeninám ruského patriarchy v roce 2016 byl, podle některých odborníků (například Melnikov 2016b), také snahou gruzínského vedení za pomoci patriarchy začít proces zlepšování vztahů s Ruskem. A již na začátku roku 2017 se objevila informace o jednáních mezi ruskými a gruzínskými představiteli v Praze a o významném pokroku v ekonomické oblasti (pro více informací viz například Dvali – Čenenko – Tarasenko – Dudina 2017).

Jak je patrné z dané kapitoly, činnost RPC v konfliktních oblastech je ve většině případů se liší od oficiálně deklarované církevní pozice a je i v souladu s pozice samotného ruského státu.

¹⁸⁶ Podle názoru Makaryčeva (2016) ruská strana bez ohledu na uznání Abcházie a Jižní Osetie neodmítala teoretickou možnost existence uzemní celistvosti Gruzie. Podle jeho názoru, je taková situace možná v případě, jestliže gruzínská strana přesvědčí Abcházii a Jižní Osetii, že být součástí konfederace v rámci Gruzie je výhodnější, než být nezávislými. Ovšem oficiálně v roce 2016 zástupce ministra zahraničních věcí Ruska Krasin řekl, že Rusko si rozmyslí uznávat Abcházii a Jižní Osetii (Russkaja linija 2016).

Závěr

Cílem předložené práce byla analýza role, kterou hraje RPC ve vybraných otázkách zahraniční politiky v postsovětském období, přičemž pro analýzu, kromě postavení RPC ve vnitřní politice Ruska, byla zvolena otázka Západu a ochrany křesťanů; otázka ruské menšiny; postavení a role RPC v konfliktních oblastech postsovětského prostoru (bez oblasti Donbasu a Krymu). Okrajová pozornost byla věnována také otázkám participace RPC na činnosti mezinárodních světských organizací, otázce „ruského světa“ a postavení RPC v Bělorusku a na Ukrajině.

Ukázalo se, že vztahy mezi církví a státem v Rusku dnes postoupily do nové etapy. Zatímco na počátku devadesátých let za prezidentství Jelcina a patriarchátu Alexije II. tvořil základ těchto vztahů do velké míry princip nápravy chyb způsobených církví sovětskou minulostí, v dalších letech je základem uvedených vztahů spíše rozsáhlé zapojení RPC do společenského a politického života země ve jménu budoucnosti. Fakticky od nástupu Kirilla RPC stále více proniká do všech sfér života nejen věřících. Média věnují zvýšenou pozornost osobnosti patriarchy a celkově se mění i církevní jazyk, který se častěji uchyluje spíše k jazyku politickému a umožňuje obracet se i na ty, kteří o křesťanství téměř nic nevědí a nezajímají se o něj. Tato touha ovlivnit a sjednotit nejen věřící je ve shodě se snahou ruských orgánů prostřednictvím RPC ovlivňovat ruské občany a udělat z ní oporu obnovení patriotického cítění každého občana.

Dnes je zřejmé, že ruský patriotismus, který je podle Putina ruskou národní myšlenkou (Beloborodova 2016), je založen na protizápadních prvcích. Tento postoj, který zahrnuje odmítnutí všeho západního včetně liberálních hodnot a prohlašuje ruský lid za nositele jedinečného civilizačního kódu, byl hlavní myšlenkou současného patriarchy Kirilla už na počátku 90. let. Dnes úvahy o zvláštní ruské pravoslavné civilizaci, která bojuje v nepřátelském prostředí o své místo, zabírají v projevech oficiálních představitelů RPC čím dál větší prostor, což vede k tomu, že na náboženské otázky prostor skoro nezbývá. Takové kroky vedení církve jsou pochopitelné, protože náboženské otázky jsou již dávno vyřešené, ale geopolitika a ideologické soupeření jsou tím, co je aktuální a důležité dnes (Desnickij 2015: 7).

Výzkum ukázal, že rétorika státních představitelů obsahuje církevní představy o ruské civilizaci. Pro vedení státu je to výhodné, protože pomocí ruské civilizace je jednoduché vysvětlit odlišnost Ruska od Západu, přičemž základem odlišností se stává nejen různý soubor hodnot, ale i různé pojetí „demokracie“, „lidských práv“ apod.

Kromě toho, ruská civilizace byla prohlášena vedením církve i představiteli státu za ochránkyni tradičních hodnot a křesťanů. Daná pozice může hrát ve prospěch státu v otázkách zlepšení jeho image nejen mezi veřejností v zahraničí, ale i v domácí politice. Umožňuje totiž legitimizovat celkem diskutabilní kroky ruského vedení i v očích vlastní veřejnosti (zásah v Sýrii, zákon o zákazu homosexuální propagandy). Vlastní představy o záštitě křesťanů, lidských právech a ochraně tradičních hodnot, se RPC a stát snaží prosazovat na půdě mezinárodních organizací, kde se podporují navzájem.

Další oblastí spolupráce mezi ruským vedením a RPC je oblast „ruského světa“. Výzkum, provedený v rámci dané práce ukázal, že mezi církevním vedením a vedením státu na začátku nepanovala shoda v pojetí „ruského světa“. Daná práce také ukázala, že budování postavení ruské církve v rámci srdce „ruského světa“, tzv. „Svaté Rusi“ (Ukrajina, Bělorusko) se nezaměřuje pouze na činnost vůči Rusům a je závislé na vztazích mezi vedením Ruska a vedením Běloruska nebo Ukrajiny. Jakékoli zhoršení vztahů se přímo odráží na pozici RPC v daných státech, což ukázaly nejen události na Ukrajině, kde UPC MP začala být představována pouze jako prodloužená ruka Kremlu. Také v Bělorusku ochlazení vztahů mezi Ruskem a Běloruskem hned vedlo ke snaze Lukašenka buď pozvat na návštěvu papeže nebo vytvořit vlastní pravoslavnou církev, což pro RPC není přijatelné. Ale v Moldavsku vztahy mezi státem a církví nejsou závislé na vztazích mezi vedením Ruska a vedením Moldavska a má zde velkou podporu ze strany moldavského obyvatelstva. Ovšem v dané oblasti jsou zřejmé i rozdíly v činnosti církve. Jestliže ruská církev v Bělorusku je podřízena vedení Běloruska a skoro nemá ani ochotu ani možnost participovat na politice, na Ukrajině a v Moldavsku se UPC MP a PCM snaží ovlivnit i politiku ukrajinského a moldavského států.

Z daného výzkumu také vyplynulo, že vztah RPC a ruského státu vůči krajanům se ve většině případů shoduje. Ovšem to neznamená, že názor vedení církve v Moskvě se shoduje s názorem vedení církve v jednotlivých státech. V Pobaltí ruský stát pomohl RPC vyřešit otázky ohledně jejího právního postavení. Řešení problémů s postavením církve se ale výrazně neodrazilo na vyřešení jiných problematických otázek, které jsou spojeny s existencí ruské menšiny v Estonsku. I když církev v Estonsku je silou, která je schopná konsolidovat rusky mluvící obyvatelstvo, nesnaží se podporovat ruské politické hnutí ani se nezajímá o pomoc Rusům v úsilí o dosažení lepšího postavení a vyřešení otázek spjatých s porušováním práv ruské menšiny ze strany estonského vedení. Vedení RPC v Moskvě také otevřeně nepodporuje ruské hnutí v Estonsku. Práva Rusů

v Estonsku pro moskevské vedení RPC ustoupila do pozadí, obzvláště po nástupu Kirilla, pro kterého bylo nejdůležitější otázkou v Estonsku předání majetků do vlastnictví Estonské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu. Výzkum také ukázal, že je to zároveň i jediná oblast v Pobaltí, kde se do činnosti církve výrazněji vměšuje vedení RPC v Moskvě. Vedení Ruska, na rozdíl od RPC, hodně mluvilo o svém znepokojení ohledně pozice ruské menšiny, i když zmínky o důležitosti podpory dodržování práv Rusů v oblasti Pobaltí zmizely ze dvou posledních zahraničněpolitických koncepcí Ruska.

V Litvě se do změny metropolity v roce 2011, litevská eparchie ztotožňovala s litevským vedením a distancovala se nejen od podpory ruských hnutí, ale nesnažila se ani aktivněji konsolidovat rusky mluvící obyvatelstvo. Ruské vedení a vedení RPC v Moskvě také otevřeně neparticipovaly na činnosti ruských hnutí, ani jim nevyslovovaly svou podporu. Ovšem po změně metropolity církevní pobočka v Litvě začala aktivněji participovat na konsolidaci ruské menšiny, což vedlo k znepokojení vedení Litvy.

V Lotyšsku v čele LPC již dlouhou dobu stojí Alexandr, který má podporu lotyšského vedení, protože se nesnaží být ani silou, hájící práva ruských krajanů, ani silou konsolidující rusky mluvící obyvatelstvo. Výzkum ukázal, že v dané oblasti se názor církevního vedení v Moskvě a vedení Ruska shodoval. Aktéři spolu kritizovali postavení ruské menšiny, a stejně jako v rétorice státu, tak i v rétorice církevního vedení v Moskvě je patrné, že po zlepšení vztahů mezi Lotyšskem a Ruskem, toto téma téměř utichlo. Situace se znovu změnila po zhoršení vztahů mezi státy. Rusko s novou silou kritizuje postavení ruské menšiny a církevní vedení v Moskvě se snaží podporovat „pravoslavné věřící“ v jejich boji za „tradiční hodnoty“.

Ve Střední Asii se ruský stát, stejně jako RPC skoro nezajímal o problémy ruské menšiny. Následné zvýšení pozornosti k „pobočkám“ RPC ve Střední Asii a administrativní reforma po nástupu Kirilla nevedly ani k posílení pozic církve, ani ke zlepšení postavení ruské menšiny. Samotné vedení církve ve státech Střední Asie také nezačalo výrazněji podporovat ruské hnutí, ani se nesnažilo participovat na zlepšení postavení ruské menšiny v dané oblasti. Jednou z příčin takové nečinnosti vůči krajanům byla obava, že v případě výrazné podpory Rusů ze strany RPC nebo „poboček“ RPC se zkomplikuje činnost RPC v daných státech. Ohrožení své činnosti v tomto regionu si RPC nemůže dovolit kvůli tomu, že existence farnosti ve Střední Asii, v neposlední řadě, umožňuje RPC být největší pravoslavnou církví na světě.

Ovšem i pro samotný stát jsou otázky politické, ekonomické a energetické spolupráce důležitější než otázky práv ruské menšiny ve Střední Asii.

Poslední otázkou v souvislosti s analýzou postojů RPC vůči krajanům, která byla analyzována v rámci dané práce, je církevní participace na podpoře krajanů v dálném zahraničí. O krajanech v dálném zahraničí se začalo mluvit až po nástupu Putina v roce 2000. Ve stejném roce se začalo uvažovat i o církvi, jako o možném pomocníku vůči krajanům v zahraničí. Taková rétorika byla umožněna tím, že Putin začal pomáhat církvi při řešení schizmatu s RPCZ, která vznikla v důsledku občanské války v Rusku. V roce 2007 byla za přispění ruského vedení podepsána dohoda o sjednocení mezi RPC a RPCZ. Daný krok umožnil zvyšující se přítomnost ruské církve v zastupitelstvech Ruska v zahraničí, což vedlo k tomu, že témata péče o ruské diaspory a šíření ruské kultury prostřednictvím RPC se stala důležitými ve vztazích mezi církví a státem.

Z analýzy postavení RPC v konfliktních oblastech postsovětského prostoru vyplynulo, že i zde se názory církve a státu shodují. V oblasti Náhorního Karabachu se vedení církve v Moskvě, stejně jako vedení Ruska, snaží vystupovat v roli mediátora mezi arménskou a ázerbajdžánskou stranou.

V případě Podněstří, se vedení RPC v Moskvě snaží hrát roli aktéra umožňujícího držet Moldavsko pohromadě. Z analýzy je patrné, že aktivity vedení RPC v Moskvě vůči Podněstří neumožňují mluvit o tom, že vedení RPC podporuje postavení Podněstří jako nezávislého státu, nebo že napomáhá nějaké separatistické činnosti. To je plně v souladu s pozicí ruského vedení, které také oficiálně nehovoří o podpoře nezávislosti Podněstří. Na základě analýzy projevů a činnosti vedení „pobočky“ RPC v Podněstří lze učinit závěr, že její vedení umožňuje mluvit o Podněstří jako o nezávislém státu a podporuje separatistickou činnost. To je opět v souladu s politikou Moskvy, protože i když ruské vedení oficiálně nepodporuje PMR a jeho nezávislost, analýza projevů a činnosti ruských politických činitelů hovoří o tom, že část ruské politické elity otevřeně uvažuje o nezávislém Podněstří.

Jižní Osetie a Abcházie nejsou kanonickým územím RPC a proto by církev neměla zasahovat do daných oblastí. Ovšem skutečnost je jiná. Z analýzy činnosti RPC a projevů církevních představitelů do roku 2008 je zřejmé, že církev, stejně jako ruský stát, podporovala dané oblasti. Stejnou pozici s ruským státem, církev prostřednictvím svých představitelů zaujala i během konfliktu mezi Gruzii a Jižní Osetií. Analýza také potvrdila, že i dnes jsou církve v Abcházii a Jižní Osetii podporovány RPC, a to bez ohledu na stále deklarovanou vedením RPC jednotu Gruzínské církve.

Daný výzkum rovněž ukázal, že RPC, která stejně jako ruský stát čím dále více kritizuje mezinárodní organizace a zahraniční politiky za to, že se řídí ve své činnosti dvojími standarty, sama, stejně jako ruský stát, dělá totéž. Ochrana křesťanů, znepokojení nad postavením ruské menšiny nebo činnost v konfliktních oblastech postsovětského prostoru se dávno staly pro církve pouze politickými otázkami. Církve ale může vyslovovat své znepokojení nad tím, že mezinárodní společenství přehlíží pronásledování křesťanů v Sýrii, kde Rusko vede vojenskou kampaň a daný argument je vítaný, protože vysvětluje a legitimizuje kroky ruského vedení. Ovšem zavírá oči nad totálním pronásledováním křesťanů v Číně, protože s Čínou Rusko spolupracuje a daný argument by mohl přispět ke zhoršení vztahů. Stát a církve se více zajímají o postavení ruské menšiny v Pobaltí a navazování dobrých vztahů s Rusy v dálném zahraničí, protože v prvním případě Rusko získává další příležitost ukázat Rusům, jak jsou všichni negativně naladění vůči Rusku, a v tom druhém se Rusko skrze podporu krajanů v dálném zahraničí snaží zlepšit si svou image a nějak ovlivnit politiku „špatného“ Západu. Ovšem zapomíná na krajanů ve Střední Asii, kteří skutečně potřebují pomoc. Pomoc tamním krajanům totiž nepřinese státu výhodu, ale může zhoršit vztahy s místním vedením. RPC bojuje proti „nekanonické činnosti“ na svém kanonickém území, ale sama umožňuje podobnou činnost v Gruzii a ruský stát bez ohledu na mezinárodní normy podporuje separatistické oblasti, které by bez jeho pomoci nemohly existovat.

A proto lze říci, že pravoslavný faktor v zahraniční politice Ruska se projevuje v podpoře kroků ruského vedení. Světská moc přetváří RPC v jeden ze svých nástrojů (i když impulsy k řadě kroků vychází z prostředí církve, nicméně jde o kroky, které bývají v souladu s linií záměrů státních institucí), který v očích veřejnosti legitimizuje kroky Kremlu a legitimitu tak dodává celému režimu. To, v neposlední řadě, umožňuje církvi mít značná privilegia v domácí politice (přístup do školství, do médií, vliv na podobu přijímaných zákonů atd.), díky kterým církve posiluje svoje pozice.

Tato činnost ale zároveň čím dál tím více vzdaluje špičky církevní hierarchie samotnému náboženství a jeho principům a dělá z nich politické činitele, úzce propojené s Kremlem. To vede k tomu, že i popularita zmiňovaných aktérů politického života je úzce provázána: rostoucí znepokojení činností RPC vede ke zhoršení postavení kremelských protežé, stejně jako rostoucí znepokojení činností Kremlu, vede k poklesu spokojenosti s činností církve.

Seznam zdrojů

- Abchazskaja pravoslavnaja cerkov (2011). *Tserkovnyy pravoslavnyy raskol v sovremennoy Abkhazii*. 25.10.2011 (http://aiasha.ru/orthodox_abkhazia/97/462/, 12.02.2017).
- Abdurasulov, A. (2007). Russkij Turkmenii: razrušaja čary Ruchnamy. *BBC* 3.8.2007 (http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_6929000/6929162.stm, 24.4.2017). Abkhazia. *Journal of Church and State* 57(4), s.621-639.
- AFP (2015). *Russian church: The fight in Syria is a 'holy war'* (<http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/09/30/Church-says-Russia-fighting-holy-battle-in-Syria.html>, 15. 2. 2016).
- Agrumenty i fakty (2007). *Rossija vozvraščajetsja k kornjam* (<http://www.aif.ru/archive/1663089>, 5.2.2017).
- Alejnikova, S. (2017). „*Russkij mir*“: belorusskij vzgljad (Minsk: RIVŠ).
- Alfeev, I. (2010). *Patriarch Kirill: žizn i mirosozervanije* (Moskva: Eksmo).
- Aliev, I. – Dmitriev, I. (2016). Rossijskij ekspert: «Armeniya stala razdrazhat' Rossiju». *Vesti.az* 13.12.2016 (<http://www.vesti.az/news/316111>, 27.4.2017).
- Allenova, O. (2011). *Teologičeskaya vojna*. 20.06.2011 (<http://kommersant.ru/doc/1659846>, 16.02.2017).
- Andrejeva, N. (2015). Eto podryv obstanovki v našej straně. *Novaja gazeta*. 24.4.2015 (<http://www.novayagazeta.ru/society/68238.html>, 25.4.2015).
- Antipova, N.– Klin, B. (2009). Nevoľnik–ne bogomoľnik. *Izvestia*. 22.7.2009 (<https://archive.today/20130416235356/www.izvestia.ru/politic/article3130929>, 17.3.2015).
- Antonov, K. (2016). „Religioznyj diskurs.“ *Kommersant*, 10. 2. 2016 (<http://www.kommersant.ru/doc/2912570>, 15. 2. 2016).
- Aplia, V. – Sagaň, A. (2012). Abkhazskije raskol'niki: oni vyshli ot nas, no ne byli nashimi... *Pravmir* 02.07.2012 (<http://www.pravmir.ru/abxazskie-raskolniki-oni-vyshli-ot-nas/>, 26.02.2017).
- Aptekar, P. (2003). Dlya russkikh v Turkmenii poterya raboty oznachayet golodnuyu smert'. *Fergananeews* 14.2.2003 (<http://www.fergananeews.com/articles/1395>, 24.4.2017).
- Artemjev, A. – Rustamova, F. (2014). Pravoslavnyy tsentr v Parizhe postroyat za schet byudzheta za 300 mln rub. *RBK*. 15.12.2014 (<http://www.rbc.ru/politics/15/12/2014/548ee4a02ae5962150ed28da>, 1.1.2017).

- Aven, P. – Koch, A. (2011). Andrej Kozyrev: nastojaščij kamikadze. *Forbes*. 28.9.2011 (<http://www.forbes.ru/ekonomika/lyudi/74501-andrei-kozyrev-nastoyashchii-kamikadze>, 23.4.2017).
- Avetisjan, R. – Korčmarek, N. (2015). Postupajuščim v vuzy dadut blagoslovenije „dežurnyje“ svjaščenniki. *Izvestia*, 22. 6. 2015 (<http://izvestia.ru/news/587964>, ověřeno k 15. 2. 2016).
- AZE (2010). *Goskomitet po rabote s religioznymi strukturami sdelał zayavleniye po povodu stroitel'stva tserkvi v Khankendi* (http://aze.az/news_goskomitet_po_rabote_38092.html, 2.2.2017).
- Babajev, R. (2016). Religioznyye deyateli Azerbaydzhana prinyali obrashcheniye k mirovoy obščestvennosti. *Interfax Azerbajdžan* 30.3.2016 (<http://interfax.az/view/668782>, 27.4.2017).
- Baleva, A. (2016). Prinyatiye novykh antitserkovnykh zakonov otkroyet dorogu dlya reyderstva. *Ria Novosti Ukrajina* 19.9.2016 (<http://rian.com.ua/analytics/20160919/1016474942.html>, 27.4.2017).
- Balmasov, S. (2011). Tyazhkaya dolya russkikh pasynkov Turkmenii. *Pravda.ru* 11.7.2011 (<https://www.pravda.ru/world/formerussr/other/11-07-2011/1083458-russturk-0/>, 4.4.2017).
- BBC (2009). *Frakcija „Jedinoj Rossii“ pojdet za sovjetom v RPC*. 9.7. 2009 (http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2009/07/090709_church_duma, 2.2.2015).
- BBC (2014). *Monachi Valaama: Putin priezžal, chtoby „sosredotočit'sja“*. (http://www.bbc.com/russian/russia/2014/04/140430_valaam_putin, 4.4.2017).
- BBC (2015). *Christiane v Syrii razgnevany slovami RPC o „svjaščennoj borbě* (http://www.bbc.com/russian/news/2015/10/151006_syria_christians_holy_war, 15.2. 2016).
- BBC (2016). *Kak "paket Yarovoy" otrazitsya na veruyushchikh?* (<http://www.bbc.com/russian/features-36662722>, 4.4.2017).
- Beljakova, N. (2012). Pravoslavnaya tserkov' v obščestvenno-politicheskoj zhizni pribaltiyskikh gosudarstv. In: Malašenko, A. – Filatov, S., *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarxe* (Moskva: ROSSPEN), s. 311–340.
- Belta (2015). *Vopros o bol'shem samoupravlenii BPTS v blizhajshije 25-50 let podnimat'sya ne budet - mitropolit Pavel* (<http://www.belta.by/society/view/vopros-obolshem-samoupravlenii-bpts-v-blizhajshie-25-50-let-podnimatsja-ne-budet-mitropolit-pavel-155050-2015>, 27.4.2017).

- Bezborodov, M. (2010). Meždunarodnaja dejateljnost ruskoj pravoslavnoj cerkvi: vněšnepolitičeskije pozicii i sotrudničestvo s gosudarstvom. *Socium I vlast'* 3(2010)., s. 84-89.
- Borisov, T.– Brynceva, G.– Zaripova, A. (2009). Narečeniye Patriarcha. *Rossijskaja Gazeta*. 29.01.2009 (<http://www.rg.ru/2009/01/29/kirill.html>, 5.4.2015).
- Borodulin, V. (1999). Primakov razvernul stranu. *Kommersant Vlast* 313 (12)., s. 6-9.
- Bovt, G. – Suchova, S. (1993). MID podvergsja ostroj kritike. *Kommersant* 16.2.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/39075>, 23.4.2017).
- Braterskij, A. (2016). Sankcii ne polučili katoličeskogo blagoslovenija. *Gazeta.ru*, 12. 2. 2016 (http://www.gazeta.ru/politics/2016/02/11_a_8070149.shtml, 15. 2. 2016).
- Budkin, V. (2007). Gosudarstvo i religija na postsovětskom prostranstvė. *Kavkaz i globalizacija* 1 (5)., s.25-47.
- Bukarskij, V. (2007). Vragi ruskoj istorii. *RPC MP*. 8.6.2007 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/254544.html>, 5.2.2017).
- Bukarskij, V. (2008). PROTOIYEREY NIKOLAY FLORINSKIY: "POLOZHENIYE RUSSKIKH V MOLDAVII OSTAYOTSYA STABIL'NO PLOKHIM" *Pravoslavie.ru* 20.2.2008 (<http://www.pravoslavie.ru/36442.html>, 26.4.2017).
- Bukarskij, V. (2012). Rol' Russkoj pravoslavnoj tserkvi v protsesse političeskoj integratsii yevrazijskogo prostranstva. *Problemy nacionalnoj strategii* 3(2012)., s.57-68.
- Bunjadly, M. (2015). Bakinskaya yeparkhiya RPTS organizuyet kursy po izucheniyu azerbaydzhanskogo yazyka. *Sputnik* 17.2.2015 (<https://ru.sputnik.az/science/20150217/301667619.html>, 27.4.2017).
- Burova, E.-Kosičenko, A. (2013). *AKTUAL'NYJE PROBLEMY RAZVITIYA RELIGIOZNOY SITUATSII V RESPUBLIKE KAZAKHSTAN* (Almaty: IFPR KN MOH RK).
- Byčkova, O. – Kurajev, A. – Smirnov, M. – Ščipkov, A. (2009). Vybery Patriarcha Vseja Rusi. *Radio Echo Moskvy* 28. 1. 2009 (<http://echo.msk.ru/programs/beseda/568719-echo/>, 15. 2. 2016).
- Bykova, N. (2008). *Arkhiyepiskop Feofan: My zhivem v drugoy strane*. 17.10.2008 (http://www.stpravda.ru/20081017/Arhiyepiskop_Feofan_My_zhivem_v_drugoj_strane_33625.html, 28.03.2016).
- Bykovskaja, O. (2016). Lukashenko rasskazal, chto on dumayet o pravoslavnoj tserkvi. *Dělovaja gazeta* 22.9.2016 (<http://bdg.by/news/society/lukashenko-rasskazal-chto-dumaet-o-pravoslavnoj-cerkvi>, 27.4.2017).

- Čaplin, V. (2009). Patriarch Kirill. Reformator ili konservator? Novyje vyzovy i staryje problemy. *Stolica. fm*. 2.2.2009 (<http://stolica.fm/archive-view/684/1/>, 1.4.2015).
- Čaplin, V. (2017). 1997: zakon „O svobode sovesti“, Yel'tsin i Patriarkh Aleksiy. *Snob* 16.1.2017 (<https://snob.ru/profile/26107/blog/119409>, 1.2.2017).
- Čapnin, S. (2000). Epocha Putina. *NG Religiji* 1(48), s. 2-4.
- Čečevišnikov, A. (2010). Socialnaja missija Russkoj Pravoslavnoy Tserkvi v gosudarstvakh Tsentral'noy Azii (perspektivy gosudarstvenno-konfessional'nogo vzaimodeystviya). *Tsentral'naya Aziya: aktual'nyye aktsenty mirovogo sotrudnichestva* 3(2010), s. 107-115.
- Cechmistrenko, S. (1993). Rossijskij parlament prinjal zajavlenije po Jugoslavii. *Kommersant* 30.4.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/46664>, 23.4.2017).
- Čeliščeva, V. (2016). Oskorblenije čuvstv verujuščich. *Meduza* 6.9.2016 (<https://meduza.io/feature/2016/09/06/oskorblenie-chuvstv-veruyuschih>, 4.4.2017).
- Černych, A. (2016). V predmētnuju oblast dobavjat religii. *Kommersant* 29.11.2016 (<http://kommersant.ru/doc/3156063>, 22.4.2017).
- Cerpickaja, O. (2011). *Pravoslavnaja duchovnaja missija i global'nyje modernizacionnyje processy* (Sankt-Peterburg: Izdatel'skij dom Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta).
- Charčev, K. (2016). Gavanskaja lovuška dlja patriarcha. *NG Religija*. 18.5.2016 (http://www.ng.ru/ng_religii/2016-05-18/5_gavana.html, 9.4.2017).
- Chasanov, D. (2011). Russkaya tserkov' – blizhe k narodam Sredney Azii. *Islam* 30.7.2011 (<http://www.islam.ru/content/analitics/30198>, 26.4.2017).
- Chedia, B. (2009). Rol' gruzinskoy Pravoslavnoy tserkvi v sovremennykh politicheskikh protsessakh Gruzii. *TSENTRAL'NAYA AZIYA I KAVKAZ* 4-5 (6465), s.191-198.
- Cholmogorov, E. (2016). Nepravyy sud nad serbskim geroyem - simvol krakha zapadnogo miroporyadka. *Cargrad* 25.3.2016 (<http://tsargrad.tv/article/2016/03/25/karadzhich-i-klintonovskie-demony>, 25.3.2017).
- Chovanskaja, A. (2015). Patriarch udivljon rostom cen na grečku. *KPRU*. 7.1.2015 (<http://www.kp.ru/daily/26327.2/3209882>, 9.4.2015).
- Cichowlas, O. (2017). Godly Statesman. *The Moscow Times* 5799, s. 6.
- Civil Georgia (2008). *Zayavleniye pravitel'stva Gruzii v svyazi s obstanovkoy v regione Yuzhnoy Osetii*. 08.08.2008 (<http://www.civil.ge/rus/article.php?id=17146>, 05.11.2016).

- Clover, C. – Sevastopulo, D.(2008). US military trained Georgian commanders. *Financial Times* 6.9.2008 (http://www.ft.com/cms/s/0/e680cd02-7baa-11dd-b839-000077b07658.html?ft_site=falcon&desktop=true, 21.2.2017).
- Conroy, K.M. (2015). *Semi-Recognized States and Ambiguous Churches: The Orthodox Church in South Ossetia and*
- Credo.ru (2011). *Predsedatel' OVTSS MP oprovergayet fakt naznacheniya klirika RPTS MP nastoyatelem Novoafonskogo monastyrya v Abkhazii*. 07.04.2011 (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=83374>, 03.12.2016).
- Curanović, A. (2012). *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy* (London: Routledge).
- Curanović, A. (2013). Religion in Russia's Foreign Policy. *New Eastern Europe*. 4.8.2013 (<http://www.neweasterneurope.eu/interviews/812-religion-in-russia-s-foreign-policy>, 2.12.2016).
- Daniel, W.L. (2006). *The Orthodox Church and Civil Society in Russia* (Texas: Texas A&M University Press).
- Danilova, A. – Dronov, I. (2010). PRAVOSLAVNYJE SVYASHCHENNIKI KIRGIZII UKRYVALI LYUDEY V KHRAME. *Pravoslavie. ru* 17.6.2010 (<http://www.pravoslavie.ru/38351.html>, 1.1.2017).
- DC (2016). *V UPTS KP NA 16% BOL'SHE PRIKHOZHAN, CHEM V UPTS MP, - OPROS* (<http://www.dsnews.ua/society/v-upts-kp-na-16-bolshe-prihozhan-chem-v-upts-mp---opros-05122016150300>, 27.4.2017).
- Desnickij, A. (2015). Russkaya pravoslavnaya tserkov' i natsionalizm. *Kontrapunkt* 2(2015), s.1-12.
- Diunov, M. (2016). Putin i vizantijskij tron. *Vzgljad*. 31.5.2016 (<https://www.vz.ru/opinions/2016/5/31/813512.html>, 9.4.2017).
- Donis, I. (2011). Uzbekistan dal dobro na visit Patriarcha Kirilla v Taškent. *Centrasia.ru* 05.11.2011 (<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1320473700>, 26.4.2017).
- Dubnov, A. (2013). Kto zastupitsya za rossiyskikh sootchestvennikov v Turkmenii. *Ria Novosti* 8.4.2013 (<https://ria.ru/analytics/20130408/931493672.html>, 26.4.2017).
- Dubnov, A. (2017). *10 let bez Turkmenbashi. Kak izmenilas' Turkmeniya za gody bez diktatora*. Carnegie.ru 11.1.2017 (<http://carnegie.ru/commentary/?fa=67643>, 26.4.2017).

- Dudajti, A. (2016). VOYNA V IRAKE 2003 G. I POZITSIYA VEDUSHCHIKH STRAN-CHLENOV YEVROSOYUZA. *Nauchnyye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta* 1(222)., s. 56-60.
- Dugin, A. (2000). *Osnovy geopolitiki* (Moskva: Eksmo).
- Dvali, G. – Chernenko, E. – Tarasenko, P. – Dudina, G. (2017). Otnosheniya Rossii i Gruzii zavodyat v koridory. *Kommersant* 07.02.2017 (<http://www.kommersant.ru/doc/3212988>, 03.04.2017).
- Echo Moskvy (2004). *Vossojedineniye russkich pravoslavnykh cerkvej* (<http://echo.msk.ru/programs/beseda/24601/>, 1.2.2017).
- Edemskij, A. (1992a). Rossiya menyayet aktsenty v politike na Balkanakh. *Kommersant* 21.11. 1992 (<http://www.kommersant.ru/doc/30696>, 23.4.2017).
- Edemskij, A. (1992b). U Verkhovnogo Soveta yest' svoi varianty uregulirovaniya, *Kommersant* 19.12.1992 (<http://www.kommersant.ru/doc/34039>, 23.4.2017).
- Edemskij, A. (1993a). Rossija i uregulirovaniye v Jugoslavii. *Kommersant* 20.2.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/39641>, 23.4.2017).
- Edemskij, A.(1993b). Rossiya vydvinula sobstvennyy plan uregulirovaniya krizisa. *Kommersant* 26.2.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/40237>, 23.4.2017).
- Egorova, O – Lunkin, R. (2016). Ekspert o vizite patriarkha v London: Kirill delayet Rossiyu otkrytoy dlya Zapada. *Life*.16.10.2016 (https://life.ru/t/%D0%B7%D0%B2%D1%83%D0%BA/917762/ekspiert_o_vizitie_patriarkha_v_london_kirill_dielaiet_rossiiu_otkrytoi_dlja_zapada, 4.4.2017).
- EIAO (2016). *Rezoljucija-vyvody* (http://eia.org/wp-content/uploads/2016/07/2016_Thessalonica_RU_Resolution.pdf, 27.4.2017).
- Ekzarcho, E. (1993). Rossiya vystupayet protiv otmeny sanktsiy OON. *Kommersant*. 14.7.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/53555>, 3.4.2017).
- Elkin, A. (2010). Finišnaja prjamaja. *Posolstvo Latviji* 7.10.2010 (http://www.latvia.mid.ru/veshnyakov_07122010.pdf, 24.1.2017).
- Evseev G. (2001). Putin khochet, chtoby sootechestvenniki vernulis' na rodinu. *NG* 12.10.2001 (http://www.ng.ru/politics/2001-10-12/2_motherland.html, 05.12.2016).
- Evstratov, A. (2015). Kolokolni i minority Karabacha. *NG Religija* 19.8.2015 (http://www.ng.ru/ng_religii/2015-08-19/6_karabah.html, 27.4.2017).
- Fagan, G. (2013). *Believing in Russia - Religious Policy after Communism* (London: Routledge).

- Faskhutdinov (2013). Syurprizy RPC dlya pravoslavnykh v Tadžikistane. *DW* 5.1.2013 (<http://www.dw.com/ru/сюрпризы-рпц-для-православных-в-таджикистане/a-16497166>, 5.5.2016).
- Fedotov, A. (2015). Arkhiyepiskop Elistinskiy Yustinian: tserkovnost' skoro pridetsya otstaivat' ... pereneseniyem skorbey. *Pravmir* 7.7.2015 (<http://www.pravmir.ru/arhiyepiskop-elistskiy-yustinian-ya-monah-i-volyu-svoyu-vruchil-tserkvi/>, 27.4.2017).
- Fejgan, D. (2001). Armjanskij konfogar. *NG Religija* 26.9.2001 (http://www.ng.ru/ng_religii/2001-09-26/1_example.html, 1.1.2017).
- Fergana (2015). *Samyy bol'shoy v Tsentral'noy Azii pravoslavnyy khram otkrylsya v kirgizskoy stolitse* (<http://www.fergananews.com/news/24238>).
- Filatov, S. (2003). Osoznajet li Tretij Rim svoje rodstvo s Rimom pervym. *Neprikosnovennyj zapas* 4(30). (<http://magazines.russ.ru/nz/2003/4/filat.html>, 30.1.2017).
- Filatov, S. (2007). Tradicionnyje religii, „russkaja civilizacija“ i suverennaja demokratija. In: Malašenko, A. – Filatov, S. a kol., *Religija i konflikt* (Moskva: ROSSPEN), s.15–46.
- Filatov, S. (2014). Russkoje pravoslavije, obščestvo i vlast vo vremena političeskoj turbulentnosti. RPC posle oseni 2011. In: Malašenko, A. – Filatov, S., *Montaž i demontaž sekuljarnogo mira* (Moskva: ROSSPEN), s.9 – 41.
- Fokina, K. (2016). Vladimir Putin vystupil na s"yezde «Yedinoy Rossii». *Izvestija* 27.6.2016 (<http://izvestia.ru/news/619639>, 23.4.2017).
- Foma (2013). *Zapad: i ne drug, i ne vrag, a kak?* (http://foma.ru/stati/cerkov_i_obshhestvo-2/zapad-i-ne-drug-i-ne-vrag-a-kak, 1.1.2017).
- Foma (2016a). *Patriarkh Kirill prizyvayet khristian k koalitsii v zashchitu yedinovertsev* (<http://foma.ru/patriarkh-kirill-prizyivaet-hristian-k-koalitsii-v-zashchitu-edinovertsev.html>, 9.4.2017).
- Foma (2016b). *Kanoničeskaja territorija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi* (<http://foma.ru/kanonicheskaya-territoriya-russkoy-pravoslavnoy-tserkvi.html>, 5.2.2017).
- Forte, V. a kol. (2013). *Antisektanskije dviženija i gisudarstvennyj nejtralitet* (Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Politichničeskogo universiteta).
- Furman, D. – Kaariajen, K (2000). *Saryje cerkvi, novyje verujuščije: Religija v massovom soznanii postsovětskoj Rossii* (Moskva: Letnij sad).

- Galeotti, M. – Bown, A.S. (2014). Putin's Empire of the Mind. *Foreign Policy* 21.4.2014 (<http://foreignpolicy.com/2014/04/21/putins-empire-of-the-mind/>, 4.4.2017).
- Gamacharia, D. (2013). *Gruzino-rossiyskiye otnosheniya i problema Abkhazii skvoz' prizmu tserkvi*. 18.10.2013 (<http://abkhazeti.info/news/1382134786.php>, 14.04.2016).
- Gazeta.ru (2015). *Samarskij gubernator prizval molit'sja za vyplatu pensij*. (http://www.gazeta.ru/social/news/2015/06/18/n_7300941.shtml, 15. 2. 2016).
- Gladin, I. (2011). Turkmenija izgonjaet russkich. 15.12.2011. *KM.RU* (<http://www.km.ru/bsssr/2011/12/15/geopoliticheskaya-strategiya-respublik-byvshego-sssr/turkmeniya-izgonyaet-russkikh>, 4.4.2017).
- Golovanov, R. (2017). Poklonskaya: «Matil'da» oskorblyayet pravoslavnykh lyudey. *Komsomolskaja Pravda* 17.04.2017 (<http://www.kp.ru/daily/26667.5/3689117/>, 17.4.2017).
- Gomar, T. (2008). Evropa, Rossija, SŠA: novyje veličiny starogo uravnenija. *Rossija v global'noj politike*. 16.2.2008 (http://www.globalaffairs.ru/number/n_10273, 1.2.2017).
- Gund'ajev, V. (2015). *Vystupenije Patriarcha Kirilla v GD RF 22.01.2015* (<https://www.youtube.com/watch?v=x23Vk4-gcxw>, 4.4.2015).
- Gundjaev, V. (2008). *Smolenskiy mitropolit Kirill osudil boyevyye deystviya v Yuzhnoy Osetii i Gruzii*. 16.08.2008 (<http://echo.msk.ru/programs/beseda/534401-echo/>, 09.11.2016).
- Guralnik, J. (2006). Vizit Aleksiya II v Latvii rastsenivayut, kak gotovnost' Rossii k dialogu. *Ria Novosti* 29.5.2006 (<https://ria.ru/religion/20060529/48772062.html>, 24.1.2017).
- Gurov, V. (2011). *ISTORICHESKAYA OBUSLOVLENNOST' GRUZINO-ABKHAZSKOGO VOORUZHENNOGO KONFLIKTA(1989-1993)*. 01.2011 (http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media66790/84-Gurov.pdf, 12.09.2016).
- Guščin, A. – Levčenkova, A. (2015). Sootečestvenniki kak element „mjagkoj sily“. *RSMD* 18.11.2015 (http://russiancouncil.ru/blogs/riacexperts/?id_4=2178, 27.1.2017).
- Hearst, D. (2015). Putin's Holy War in Syria.“ *The Huffington Post*, 10. 7. 2015 (http://www.huffingtonpost.com/david-hearst/putins-holy-war-in-syria_b_8256442.html, 15. 2. 2016).
- IFUOCN (nedat.). *Meždunarodnyj obščestvennyj Fond jedinstva pravoslavnykh narodov* (<http://www.ifuocn.com/>, 1.10.2016).

- Il'jin, I. (2010). Protoiyerey Antoniy Il'in: Dlya mnogikh yevropeytssev Khristos — eto utrachennoye i poteryannoeye Slovo ikh sobstvennoy traditsii. *RPC MP* 13.4.2010 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1136801.html>, 1.4.2017).
- Il'kaev, R. (2005). Krest Pridnestrovja. *Russkaj linija* 12.4.2015 (http://ruskline.ru/monitoring_smi/2005/04/12/krest_pridnestrov_ya, 1.1.2017).
- Iljašenko, A. (2004). Počemu pravoslavije – glavnyj vrug Ameriki?. *Pravmir*. 2.2.2004 (<http://www.pravmir.ru/pochemu-pravoslavie-glavnyj-vrag-ameriki-chast-1/>, 1.2.2017).
- Informacionnaja služba Archierejskogo Sobora (2011). *Svyateyshiy Patriarkh Kirill rasskazal o dialoge Tserkvi s gosudarstvennym rukovodstvom stran Sredney Azii* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1399831.html>, 5.5.2016).
- Institut stran SNG (2014). *Sravnitel'nyy analiz pravovogo polozheniya sootchestvennikov, prozhivayushchikh v postsovetskikh stranakh* (Moskva: Institut stran SNG).
- Interfax (1999). *PATRIARKH ALEKSIY PROTIV PRISOYEDINENIYA YUGOSLAVII K SOYUZU ROSSII I BELORUSSII DO OKONCHANIYA VOYNY NA BALKANAKH* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=archive&div=7262>, 23.4.2017).
- Interfax (2007a). *Deputat Naročnickaja nazvala vpad rjada akademikov i pravozaščitnikov protiv Cerkvi „novym totalitarizmom“*. 2.8.2007 (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=19598>, 5.2.2015).
- Interfax (2007b). *Deputat Naročnickaja sčitajet prestupnym lišeniye školnikov vozmožnosti izučat „Osnovy pravoslavnoj kultury“*. 21.6. 2007 (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=18847>, 5.2.2015).
- Interfax (2009). *Pěřepodgotovka učitel'ej po kursu „Duchovno-nravstvennoje vospitanije“ načnėtsja zimoj*. 01.09.2009 (<http://www.interfax-religion.ru/buddhism/?act=news&div=31822>, 17.3.2015).
- Interfax (2010a). *I.o. prezidenta Moldavii ne nraivitsya, chto Moldavskaya tserkov' yavlyayetsya "filialom Russkoy"* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=36108>, 26.4.2017).
- Interfax (2010b). *Gruzinskomu katolikosu ne ponravilos', chto patriarkh Kirill pozdravil Yuzhnuyu Osetiyu s 20-letiyem nezavisimosti*. 25.09.2010 (<http://www.kp.ru/online/news/745898/>, 18.11.2016).
- Interfax (2011). *Medved'ev i Putin: dva otveta na odin vopros* (<http://www.interfax.ru/russia/182253>, 1.1.2017).
- Interfax (2015a). *Patriarkh Kirill uvjeren v polze antirossijskich sankcij* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=60246>, 15. 2. 2016).

Interfax (2015b). *Patriarch Kirill uprekaje Zapad v bezrazličii k učasti christian Bližnjego Vostoka* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=60887>, 15. 2. 2016).

Interfax (2015c). *V RPC nazvali svjaščennym dolgom Rossii spasenije Sirii ot terorizma*. (<http://www.interfax.ru/russia/471829>, 15. 2. 2016).

Interfax (2016). *Patriarkh Kirill kritikuyet Zapad za otsutstviye koordinatsii deystviy v bor'be s terorizmom* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=62302>, 9.4.2017).

Interfax Religija (1993a). *YELTSIN OBSUDIL S PATRIARKHOM RPTS TSELESSOOBRAZNOST' REFERENDUMA, POLOZHENIJE V YUGOSLAVII I VOZVRASHCHENIE TSERKVI JEJE SOBSTVENNOSTI* (<http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=archive&id=5270>, 23.4.2017).

Interfax Religija (1993b). *RUKOVODSTVO RUSSKOY PRAVOSLAVNOY TSERKVI PRIZYVAYET MIROVOYJE SOOBSCHESTVO OTKAZAT'SYA OT PLANOV VOORUZHENNOGO VMESHATEL'STVA V KONFLIKT V BYVSHEY YUGOSLAVII* (<http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=archive&id=5302>, 3.4.2017).

Interfax Religija (1993c). *MID RF: PLAN VENZA-OUENA NE MOZHET BYT' OSUSHCHESTVLEN* (<http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=archive&id=8323>, 23.4.2017).

Interfax Religija (2009). *Optimal'noye resheniye problemy Abkhazskoy yeparkhii - peredat' yeye vo vremennoye upravleniye Moskovskomu patriarkhu*. 16.09.2009 (<http://www.interfax-religion.ru/?act=interview&div=232>, 19.02.2017).

Interfax Religija (2013). *Prezident Moldavii prizval Tserkov' ne provotsirovat' spory v obshchestve* (<http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=news&id=51925>, 26.4.2017).

Interfax Religija (2014). *Patriarkhu Kirillu soobshchili o pros'be prezidenta Latvii otlozhit' vizit v etu stranu* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=54905>, 27.4.2017).

Interfax-Religija (2007a). *Sergey Lavrov predlagayet sozdat' pri OON konsul'tativnyj sovet religij* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=20590>).

Interfax-Religija (2007b). *Rumynskaya tserkov' zayavlyayet o namerenii usilit' svoje vliyaniye v Moldavii i na Ukraine* (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=21221>, 25.4.2017).

Iščenko, R. (2014). *Russkij mir i nacional'nyj vopros. Expert*. 08.09.2014 (<http://expert.ru/expert/2014/37/russkij-mir-i-natsionalnyj-vopros/>, 01.03.2017).

- Ivanov, I. a kol. (2013). *Interesy Rossii v Centralnoj Azii: sodержaniye, perspektivy, ograničiteli* (Moskva: Speckniga).
- Ivanova, N. – Korčenkoy, M. (2017). U spikera Gosdumy poyavitsya sovetnik na tserkovnykh nachalakh. *Kommersant*. 3.2.2017 (<http://www.kommersant.ru/doc/3208189>, 22.4.2017).
- Ivašchenko, E. (2016). Gde moy dom rodnoy? Russkiye v Kyrgyzstane rasskazyvayut o sebe i svoey zhizni. *Fergana* 7.7.2016 (<http://www.fergananews.com/articles/9018>, 1.1.2017).
- Ivšina, O. (2016). Ne tol'ko tserkovnyye dela: zachem glava RPC priyezzhayet v London?. *BBC* (<http://www.bbc.com/russian/features-37661804>, 1.1.2017).
- Izvestia (2008). *Putin vozmushchen tsinizmom zapadnykh zashchitnikov Gruzii*. 11.08.2008 (<http://izvestia.ru/news/432377>, 12.02.2017).
- Jakušin, V. (2016). Patriarkh: Zashchita Rossii - eto zashchita khristianskoy very. *Rossiyskaja gazeta*. 6.3.2016 (<https://rg.ru/2016/03/06/patriarh-zashchita-rossii-eto-zashchita-hristianskoj-very.html>, 9.4.2017).
- Jankovskaja, G. (2015). *Arkhiyepiskop Zosima: Yuzhnaya Osetiya dolzhna stat' pod omofo* *Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*. 17.01.2015 (http://ruskline.ru/news_rl/2015/01/17/arhiyepiskop_zosima_yuzhnaya_oseiya_dolzhna_stat_pod_omofor_russkojpravoslavnoj_cerkvi/, 12.03.2017).
- Jankovskij, V. (2017). 10 LET REFERENDUMU V PRIDNESTROVE: VYZOVY 2006 GODA KAK FAKTORY STANOVLENIIYA GRAZHDANSKOY IDENTICHNOSTI. *Vlast* 1(2017), s.91-98.
- Janovec, D. (2013). Russkoye pravoslaviye v Pribaltike kak sub"yekt politiki. *Newsbalt* 6.8.2013 (<http://newsbalt.ru/analytics/2013/08/darya-yanovec-russkoe-pravoslavie-v-pr/>, 27.1.2017).
- Julaev, S. (2015). Slova RPC o „svjaščennoj vojně“ vyzvali gněv u syrijskich christian.“ *Golos Islama*, 7. 10. 2015 (<http://goloslama.com/news.php?id=27950>, 15. 2. 2016).
- Kakachia, K. (2014). Is Georgia's Orthodox Church an Obstacle to European Values? *Ponarseurasia* 7.6.2014 (<http://www.ponarseurasia.com/memo/georgia%E2%80%99s-orthodox-church-obstacle-european-values>, 02.03.2017).
- Kamushadze, A. (2007). Mneniya po povodu Yevangeliya na abkhazskom yazyke razdelilis'. *Blagovest* 19.1.2007 (<http://blagovest-info.ru/index.php?ss=2&s=7&id=11269>, 27.4.2017).

- Karijagin, V. (2014). Amerikanskaja sistema PRO – ugroza strategičeskoj stabilnosti i meždunarodnoj bezopasnosti. *Problemy nacional'noj strategii* 1(22)., s.203-207.
- Karpifave, A. (2014). *Svjatějšij Patriarch Alexij II: besjedy o cerkvi v mire* (Moskva: Eksmo).
- Kasatkin, P. (2010). Russkaja pravoslavnaja cerkov kak ater sovremennoj politiki. *Věstnik MGIMO Universiteta* 6(2010)., s. 141-151.
- Kireeva, M. (2010). Ternistyj put' Pravoslaviya v Pridnestrov'ye. Vspominayet arkhiepiskop Tiraspol'skiy i Dubossarskiy RPTS MP Yustinian. *Portal Credo.ru* 27.1.2010 (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=monitor&id=14714>, 27.4.2017).
- Kirillov, N. (2007). Cerkov'naja restitucija. *Kommersant*. 18.6.2007 (<http://www.kommersant.ru/doc/774401>, 3.2.2015).
- Klimenko, D. (2015). *Obraz Vatikana v SMI V period pontifikata Benedikta XVI* (Moskva: Etnosocium).
- Knox, Z. (2005). *Russian Society and the Orthodox Church. Religion in Russia after communism* (London: Routledge).
- Kolesnikov, A. (2007). Važnoje nepravitel'stvennoje obščeniye. *Kommersant* 18.5.2007, s.3.
- Kolesnikov, A. (2017). Jego Fulton: k desjatiletiju Mjunchenskoj reči Vladimira Putina. *RBK*. 10.2.2017 (<http://www.rbc.ru/opinions/politics/10/02/2017/589d716d9a79476fb72a221a>, 20.2.2017).
- Komarov, J. (1993). *Patriarch* (Moskva: Ellis Luck).
- Kommersant (1992). *V tsentre vnimaniya — bezopasnost' i prava cheloveka*. (<http://www.kommersant.ru/doc/30309>, 3.4.2017).
- Kommersant (1993a). *Rossija korrektrujet politiku v Evropě* (<http://www.kommersant.ru/doc/43900>, 23.4.2017).
- Kommersant (1993b). *Rossiyskiy parlament prinyal postanovleniye po Jugoslavii* (<http://www.kommersant.ru/doc/46664>, 3.4.2017).
- Kommersant-Vlast' (1992). *Rossija predala serbov i negrov* (<http://www.kommersant.ru/doc/5069>, 23.4.2017).
- Komsomolskaja Pravda (2007). *Russkaja pravoslavnaja cerkov' i zarubežnaja cerkov' objedinjajutsja* (<http://www.kuban.kp.ru/daily/23903.3/67273/>, 2.2.2017).
- Konoplev 2011. RPTS pomozhet OBSE ob'yedinit' Moldovu i Pridnestrov'ye *Dniester* 25.7.2012 (<http://dniester.ru/node/7248>, 1.1.2017).
- Konovalov V. (2007). U patriarkhov Rossii i Gruzii družhba vse krepche. *Russj'kaja*

(http://ruskline.ru/monitoring_smi/2007/02/14/u_patriarhov_rossii_i_gruzii_druzha_vse_krepche/, 12.07.2016).

Konovalov, V. (2007). Ne čudo li Božije? *Trud*.18.5.2007 (http://www.trud.ru/article/18-05-2007/116069_eto_li_ne_chudo_bozhie.html, 30.3.2015).

Konygina, N. (2007). Vremja sobirat cerkvi. *Rossijskaja gazeta* 18.5.2007 (<https://rg.ru/2007/05/18/akt.html>, 27.4.2017).

Korobov, P. – Popov, V. (2008). Vladimira Voronina obvinili v sluzhenii RPC *Kommersant* 16.1.2008, s.5.

Korobov, P. – Timošinov, J. – Lesovskich, I. – Bašlykova, N. (2010). Cerkvi pripomněli kazjonnoje dobro. *Kommersant* 20.12.2010, s.5.

Korobov, P. (2009). Mir – narodam, zemlja – christianam. *Kommersant*. (<http://www.kommersant.ru/doc/1125186>, 11.02.2015).

Kostanenko, L. (2012). *Ostorozhno: raskol v Novo-Afonskom Simono-Kananitskom monastyre*. 28.12.2012 (<http://pravkuban.ru/main/1158346353-ostorozhno-raskol-v-novo-afonskom-simono-kananitskom-monastyre.html>, 19.11.2016).

Kostikov, R. (1998). Patriarch sobral politikov. *Kommersant* 10.10.1998, s.2.

Kotenok, J. – Naročnickaja, N. (2008). U Rossii v zapasě ostalos dva goda. *Utro.ru*. 13.3.2008 (<https://utro.ru/articles/2008/03/13/723063.shtml>, 5.2.2017).

Kovalenko, J. – Villiers, F. (2015). Filipp de Vil'ye: «Putin — zashchitnik vsego khristianskogo mira». *Gazeta „Kultura“*. 11.11.2015 (<http://portal-kultura.ru/articles/world/124391-filipp-de-vile-putin-zashchitnik-vsego-khristianskogo-mira/>, 9.4.2017).

Kozlik, I. (2014). Mitropolit Minskiy i Slutskiy Pavel: «Ja budu učit' belorusskiy yazyk». *Komsomolskaja Pravda* 2.1.2014 (<http://www.kp.by/daily/26179.3/3067053/>, 27.4.2017).

Kozlov, S. (2001). Vizit Papy Rimskogo Ioanna Pavla Vtorogo v Kazakhstan. *Radio Svoboda* 22.9.2001 (<http://www.svoboda.org/a/24223065.html>, 27.4.2017).

KPRU (2016). *Glava MID Latvii ne vidit «pozitivnogo fona» dlya vizita v stranu patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Kirilla* (<http://www.kp.ru/online/news/2269112/>, 27.4.2017).

Kramnik, I. (2011). PRO: opasnyje posledstviya slabosti. *KM.RU* (<http://www.km.ru/news/pro-opasnye-posledstviya-slabosti>, 1.3.2017).

- Krasikov, A. (2000). Konstitucionnyj Sud i svoboda sověsti v Rossii. *Konstitucionnoje pravo: Vostočnoevropějskoje obozrěnije* 1(30)., s. 234–237.
- Krasikov, A. (2009). Globalizacija i pravoslavije. In: Malašenko, A. – S. Filatov a kol., *Religija i globalizacija na prostorach Evrazii* (Moskva: ROSSPEN)., s.28-90.
- Krasin, J.A. (2007). Demokratija pred vyzovami: modifikacija ili směna paradigmy?. *Rossija reformirujuščajasja 2007*, s. 254-264.
- Krasnov, M. (nedat.). *Prava čeloveka v ponimanii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi* (Moskva: HSE).
- Kremlin (2003). *Interv'yu ital'yanskim informacionnomu agentstvu ANSA, gazete «Korr'yere della sera» i telekompanii RAI* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/22185>, 23.4.2017).
- Kremlin (2004). *Vladimir Putin vstretilsya s uchastnikami Arkhiyereyskogo sobora Russkoj pravoslavnoj tserkvi* (<http://www.kremlin.ru/events/president/news/31875>, 25.12.2016).
- Kremlin (2005a). *Poslaniye Federal'nomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, 1.1.2017).
- Kremlin (2005b). *Interv'yu germanskim telekanalam ARD i TSDF* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/22948>, 1.1.2017).
- Kremlin (2006). *V komplekse «Dom Derzhavina» proshla vstrecha Vladimira Putina s predstavatelyami rossiyskoy intelligentsia* (<http://www.kremlin.ru/events/president/news/36733>, 26.4.2017).
- Kremlin (2007a). *Vystuplenije i diskussija na Mjunchenskoj konferencii po voprosam politiki bezopasnosti* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, 25.2.2017).
- Kremlin (2007b). *Stjenografičeskij otčet o press-konferencii dlja rossijskich i inostrannykh žurnalistov* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24026>, 2.2.2017).
- Kremlin (2007c). *Vystuplenije na ceremonii podpisanija Akta o kanoničeskom obščeenii Moskovskogo patriarchata s Russkoj pravoslavnoj cerkov'ju za rubežom* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24258>, 5.2.2017).
- Kremlin (2008a). *Stenograficheskiy otchet o vstreche s uchastnikami mezhdunarodnogo kluba «Valday»* (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/1383>, , 1.2.2017).
- Kremlin (2008b). *Poslaniye Federal'nomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii*. 05.11.2008 (<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/1968>, 07.02.2016).
- Kremlin (2008d). *Stenograficheskiy otchet o vstreche s predstavatelyami*

- obshchestvennykh organizatsiy.* 19.09.2008
(<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1467>, 12.21.2016).
- Kremlin (2008c). *Stenograficheskiy otchot o vstreche s predstaviteleyami obshchestvennykh organizatsiy*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/1467>, 1.2.2017).
- Kremlin (2012). *Poslanije Prezidenta Federalnomu Sobraniju.*
(<http://kremlin.ru/events/president/news/17118>, 5.4.2015).
- Kremlin (2012). *Zayavleniya dlya pressy i otvety na voprosy zhurnalistov po itogam vstrechi s Prezidentom Armenii Serzhem Sargsyanom.* 08.08.2012
(<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/16180>, 17.03.2016).
- Kremlin (2012). *Zayavleniya dlya pressy i otvety na voprosy zhurnalistov po itogam vstrechi s Prezidentom Armenii Serzhem Sargsyanom*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/16180>, 27.4.2017).
- Kremlin (2013a). *Zasedaniye mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba "Valdaj"*
(<http://kremlin.ru/events/president/news/19243>, 1.1.2017).
- Kremlin (2013b). *Poseščenje kanala Russia Today*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/news/18319>, 1.1.2017).
- Kremlin (2013c). *Press-konferencija Vladimira Putina*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/news/19859>, 1.1.2017).
- Kremlin (2014). *Obraščenje Prezidenta Rossijskoj Federacii*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>, 27.4.2017).
- Kremlin (2015a). *Zasedaniye mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba "Valdaj"*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/news/50548>, 1.1.2017).
- Kremlin (2015b). *Otvety na voprosy zhurnalistov po itogam «Pryamoy linii»*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/news/49264>, 9.4.2017).
- Kremlin (2015c). *Intervju Vladimiru Solovjevu*
(<http://www.kremlin.ru/events/president/news/50482>, 9.4.2017).
- Kremlin (2016). *Interv'yu Azerbaydzhanskomu gosudarstvennomu informatsionnomu agentstvu «AzerTAdzh»* (<http://www.kremlin.ru/events/president/news/52650>, 27.4.2017).
- Krudu, I. (2016). *Vlast' proimevshaya: Pochemu moldavskaya politelita vozbudilis' po povodu izgnaniya d'yavola iz prezidentury Komsomolskaja Pravda* 27.12.2016
(<http://www.kp.md/daily/26624/3642448/>, 25.4.2017).
- Krug, P. (2007). *Voprjeki starym anafemam. Nezavisimaja gazeta.* 18.5.2007
(http://www.ng.ru/politics/2007-05-18/1_anafema.html, 5.2.2017).

- Krug, P. (2008). Voyna pravoslavnykh narodov. Patriarkh Aleksiy II i Katolikos-Patriarkh vseya Gruzii Iliya II prizyvayut prekratit' ogon' na Kavkaze. *Portal Credo.ru* 12.08.2008 (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=64730>, 04.10.2016).
- Kulumbekov, R. (2011). Alanskaya yeparkhiya – simvol gosudarstvennosti Yuzhnoy Osetii. *Novosti Jižnoj Osetii* 26.01.2011(<http://osinform.org/27471-alanskaya-eparhiya-simvol-gosudarstvennosti-yuzhnoy-osetii.html>, 05.12.2016).
- Kurajev, A. (2004). Anticerkovnyj zakon v pridnestrovje. *VVV* 10.04.04 (<http://www.cirota.ru/forum/view.php?subj=29075&fullview=1&order=>, 27.4.2017).
- Kurajev, A. (2005). Vojna: Čudo i skazki. *Russkaja linija*. 26.12.2005 (http://ruskline.ru/monitoring_smi/2005/12/26/vojna_chudo_i_skazki/, 2.12.2016).
- Kurajev, A. (nedat.). Svoboda sověsti i svoboda sekt. *Saratovskaja eparchija*. Nedat. (<http://www.eparhia-saratov.ru/Content/Books/49/2.html>, 5.12.2016).
- Kurennoj, V. (2001). Vlast' i cerkov'': motivy i perspektivy sblizenija. *Otěčestvennyje zapisku* 1(2001)., s. 48–63.
- Kurennoj, V. (2007). Pravoslavije i identičnost. *Političeskij žurnal* 22.05.2007.
- Kuzmenkova, O. (2013). Perezagruzka pravoslavija. *Gazeta.ru*. 1.2.2013. (http://www.gazeta.ru/politics/2013/02/01_a_4950005.shtml, 5.4.2015).
- Lavnikovič, D. – Soljanskaja, K. (2010). Byl takov prichod. *Gazeta.ru* 13.10.2010 (https://www.gazeta.ru/politics/2010/10/12_a_3428143.shtml, 27.4.2017).
- Lavrov S. (2008). Why Russia's response to Georgia was right. *Finantial Times* 12.8.2008 (<https://www.ft.com/content/7863e71a-689e-11dd-a4e5-0000779fd18c>, 2.2.2017).
- Lavrov, S. (2015). Russkij mir na puti konsolidacii. *Rossijskaja gazeta*. 11.02.2015 (<https://rg.ru/2015/11/02/lavrov.html>, 11.01.2017).
- Lebedjev, M. (2012). Rossijsko-amerikanskij otnošenija v 2004-2008: obuslovlennyj mir. *Naučnyj potencial: raboty molodych učjenych* 3(2012)., s.334-338.
- Lebedjev, V. (2016b). Chto my zhdem ot predstoyashchikh vyborov?. *Russkaja linija* 8.9.2016 (http://ruskline.ru/news_rl/2016/09/08/chto_my_zhdem_ot_predstoyawih_vyborov/, 22.4.2017).
- Leichtova, M. (2014). *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West* (London: Ashgate).
- Lenta.ru (2000). Patriarch Alexij II: Zapad celenapravlenno rastlevajet rossijan (<https://lenta.ru/russia/2000/12/15/aleksyi/>, 1.2.2017).

- Lenta.ru (2002a). *Virtual'nyy "krestovyy pokhod na Svyatuyu Rus" prodlilsya neskol'ko chasov* (<https://lenta.ru/articles/2002/03/04/virtual/>, 23.4.2017).
- Lenta.ru (2002b). *Iz Rossii vysylajut očerednogo katoličeskogo svjaščennika*. 29.8.2002 (<http://lenta.ru/russia/2002/08/29/krajniak/>, 25.3.2015).
- Lenta.ru (2006). *Suverennaja filosofija* (<https://lenta.ru/articles/2006/09/13/surkov/>, 2.1.2017).
- Lenta.ru (2009). *Lukašenko navestit Papu Rimskogo* (<https://lenta.ru/news/2009/04/21/vatican/>, 27.4.2017).
- Lenta.ru (2011). *Patriarch Kirill nazval pričinu Černobylskoj avarii*. 27.4. 2011 (<http://lenta.ru/news/2011/04/27/zagrehi/>, 5.4.2015).
- Lenta.ru (2012). *RPC poprosila Moldaviyu ne priznavat' gomoseksualizm normoy* (<https://lenta.ru/news/2012/03/14/religia/>, 25.4.2017).
- Lipič, O. (2012). *V RPC nazvali pismo Berezovskogo patriarchu provokacijej*. *Ria.ru*. 17.1.2012 (<http://ria.ru/society/20120117/541692766.html>, 19.4.2015).
- Lipman, M. (2006). *Putin's 'Sovereign Democracy'*. *The Washington Post* 15.7.2006 (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/14/AR2006071401534.html>, 2.1.2017).
- Litovkin, V. (2006). *Opjat' lja-lja pro topolja*. *Ria Novosti*. 25.5.2006 (<https://ria.ru/authors/20060525/48591910.html>).
- Ljutikov, V. (1997). *Papa ubezhdayet Yel'tsina izmenit' zakon o religii*. *Kommersant*. 19.7.1997 (<http://www.kommersant.ru/doc/181293>, 1.12.2016).
- Lobachev, S. (2004). *Church and State in Russian Foreign Policy: Challenges of the Third Millenium* (St.Petersburg: SPbGU).
- Lomagin, N. (2012). *Interest groups in Russian foreign policy: The invisible hand of the Russian Orthodox Church*. *International Politics* 4 (49), s. 498–516.
- Lourenc, J. (2002). *Problemy svobody religii v sovremennoj Rossii*. In: Filatov, S., *Religija i obščestvo. Očerki religioznoj žizni sovremennoj Rossii* (SPb: Letnij Sad), s. 22–33.
- Lučaninov, A. (2015). *Krestnyy otets Abkhazskoy tserkvi*. 02.12.2015 (http://www.ng.ru/ng_religii/2015-12-02/7_abhazia.html, 11.02.2016).
- Lučaninov, A. (2015). *Krestnyy otets Abkhazskoy tserkvi*. *NG Religija* 2.12.2015 (http://www.ng.ru/ng_religii/2015-12-02/7_abhazia.html, 27.4.2017).
- Lukašuk, Z. (2014). *Protoierey Sergiy: trebovat avtonomiyu BPC eto cerkovnyy separatizm*. *Euroradio* 18.12.2014 (<https://euroradio.fm/ru/protoierey-sergiy-trebovat-avtonomiyu-bpc-eto-cerkovnyy-separatizm>, 27.4.2017).

- Lukin, A. (2014). *Povorot k Azii* (Moskva: Vės mir).
- Lunkin, R. (2012). Obraz RPC v svetskich massmedia: meždu mifom o gosudarstvennoj cerkvi i folklorno-okkultnym pravoslavijem. In: Malašenko, A. – Filatov, S., *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarche* (Moskva: ROSSPEN), s. 171–223.
- Lunkin, R. (2014). Khristianskiye konfessii v rossijskom obshchestve «traditsionnykh religiy»: neizbezhnoye «zlo» i simvol desekulyarizatsii. In: Malašenko, A. – Filatov, S., *Montaž i demontaž sekuljarnogo mira* (Moskva: ROSSPEN), s.103 – 170.
- Lunkin, R. (2016b). Religioznyj faktor v rossijskoy vneshnej politike: ot „russkogo mira” k novomu „Tret'yemu Rimu” [nepublikováno].
- Lunkin, R. (2016c). *Ot religioznogo buma k Zakonu Yarovoy: ateizm bez ateizma i pravoslaviye bez pravoslaviya* (http://www.sclj.ru/analytics/glavred/detail.php?ELEMENT_ID=7333, 22.4.2017).
- Lunkin, R. (2017). Christianskaja gvardija Donalda Tumpa. *Mirt* 1(96), s.33-37.
- Machalina, M. (2015). Abkhaziya, Yuzhnaya Osetiya i Pridnestrov'ye vo vneshney politike Rossii (1991-2008 gg.). *Istoricheskaya i sotsial'no-obrazovatel'naya mysl'* 6-1(2015),s.62-68.
- Makarkin, A. (2014). Patriarch Kirill i „postmajdannaja“ Ukrajina. *Pro et Contra* 2(2014), s. 36-44.
- Makarova, A. (1997). Pismo patriarcha. *Kommersant* 16.4.1997, s.2.
- Makaryčev, A. (2016). *Predely rossijskoy myagkoy sily v Gruzii*. 10.05.2016 (<http://www.globalaffairs.ru/PONARS-Eurasia/Predely-rossiiskoi-myagkoi-sily-v-Gruzii-18158>, 14.05.2016).
- Maksimov, J. (2007). Pravoslavie v Armenii. *Pravoslavie.ru* 1.8.2007 (<http://www.pravoslavie.ru/3508.html>, 2.2.2017).
- Malašenko, A. (2008). Konfessional'nyy faktor v otnosheniyakh Rossii so stranami Tsentral'noy Azii. *Analitika.org*. 9.11.2008: (<http://www.analitika.org/article.php?story=20071219090122848>, 5.5.2016).
- Malašenko, A. (2011). Nacionalizm rukovodstva Russkoj pravoslavnoj cerkvi v pervom desjatiletii XXI veka. *Carnegie*. 27.1.2011 (<http://carnegie.ru/events/?fa=3177>, 5.4.2015).
- Malcev, V. (2013a). Cerkov otlučajet Moldaviju ot pravitelstva. *NG Religija* 3.7.2013 (http://www.ng.ru/ng_religii/2013-07-03/1_moldavia.html, 25.4.2017).
- Malcev, V. (2013b). Po sledam bolšoj politiki. *NG Religija* 18.9.2013 (http://www.ng.ru/ng_religii/2013-09-18/4_soyuz.html, 26.4.2017).
- Malcev, V. (2015). Moskovskiy khram dlya Tskhinvala. *NG Religija* 15.07.2015

(http://www.ng.ru/ng_religii/2015-07-15/4_osetia.html, 22.08.2016).

Malcev, V. (2016). Minsk khochet byt' mostom mezhdru Moskvoy i Vatikanom. *NG Religija* 16.3.2016 (http://www.ng.ru/ng_religii/2016-03-16/2_minsk.html, 27.4.2017).

Markedonov, S. (2017). Markedonov: pro "izyuminki" rossiysko-armyanskogo sotrudnichestva. *Sputnik* 16.3.2017 (<https://ru.armeniasputnik.am/armenia/20170316/6712278/markedonov-pro-izyuminki-rossijsko-armyanskogo-sotrudnichestva.html>, 1.4.2017).

Marsh, C. – Gvozdev, N. K. (2002). *Civil Society and Search for Justice in Russia* (Lanham, MD: Lexington Press).

Matijašin, V. (2008). Russkaja pravoslavnaia cerkov v mire. *Meždunarodnaja žuzn* 12 (2008). (<https://interaffairs.ru/jauthor/material/1615>, 21.1.2017).

Matvijenko, V. (2016). Vzaimoobogoščajuščij dialog. *Sovet Federacii*. 28.1.2016 (<http://council.gov.ru/services/discussions/blogs/63757/>, 9.4.2017).

Melikova, N. (2006). Pomolimsja o gospodině prezidentě. *Novaja Gazeta*. 24.4.2006 (http://www.ng.ru/politics/2006-04-24/2_church.html, 23.3.2015).

Melnikov, A. (2012). Ne patrišašeje eto delo?. *Nezavisimaja gazeta*. 4.4.2012 (http://www.ng.ru/events/2012-04-04/1_patriarh.html?insidedoc, 14.4.2015).

Melnikov, A. (2016a). Mirotvorčeskaja missiya RPTS sginula v Karabakhe. *NG Religija* 20.4.2016 (http://www.ng.ru/ng_religii/2016-04-20/1_melnikov.html, 27.4.2017).

Melnikov, A. (2016b). *Iliya II vezet v Moskvu gruzinskuyu mechtu*. 02.11.2016 (http://www.ng.ru/ng_religii/2016-11-02/1_409_ilia.html, 09.03.2017).

Micheev, A. (2015). Zapad perestajet byt' chrisitanskim. *RIA Novosti*, 28. 10. 2015 (<http://ria.ru/religion/20151028/1309500233.html>, 15. 2. 2016).

MID (2003). *OB ITOGAKH ZASEDANIYA RABOCHEY GRUPPY PO VZAIMODEYSTVIJU RUSSKOY PRAVOSLAVNOY TSERKVI I MINISTERSTVA INOSTRANNYKH DEL ROSSII* (http://www.mid.ru/activity/shots/inside_news/-/asset_publisher/HW2jDIpraHT/content/id/497930, 21.1.2017).

MID (2005). Polozheniye russkoyazychnogo naseleniya v Latvii i Estonii (http://www.mid.ru/ru/maps/lv/-/asset_publisher/9RJVTExfWg7R/content/id/431388, 27.1.2017).

MID (2007). *Sténogramma vystuplenija Ministra inostrannykh děl Rossii S.V. Lavrova na prijeme po slučaju pravoslavnij Paschi, Moskva, 17 aprelja 2007 goda* (http://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/376640, 5.1.2017).

MID (2008a). *Interv'yu Ministra inostrannykh del Rossii S.V.Lavrova po tematike pravoslaviya, opublikovannoye v zhurnale «K yedinstvu!» № 2 2008 goda* (http://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmR/content/id/341527, 5.2.2017).

MID (2008b). *Lavrov: v Abkhazii i Yuzhnoy Osetii sozdayutsya voyennyye bazy.* 18.09.2008 (http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/324602, 15.10.2016).

MID (2008c). *STENOGRAMMA VYSTUPLENIYA I OTVETOV NA VOPROSY SMI MINISTRA INOSTRANNYKH DEL ROSSII S.V.LAVROVA PO ITOGAM PEREGOVOROV S MINISTROM INOSTRANNYKH DEL RESPUBLIKI ABKHAZIYA S.M.SHAMBOY, MOSKVA, 23 DEKABRYA 2008 GODA* (http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/311638, 1.2.2017).

MID (2012). *Kommentariy ofitsial'nogo predstavatelya MID Rossii A.K.Lukashevicha v svyazi s voprosom SMI odnositel'no provedeniya v Latvii 18 fevralya referendum po statusu russkogo yazyka* (http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQUMdqBY/content/id/169118, 24.1.2017).

MID (2013). *Spisok rossiyskikh nepravitel'stvennykh organizatsiy, imeyushchikh konsul'tativnyy status pri EKOSOS OON* (http://www.mid.ru/foreign_policy/un/-/asset_publisher/U1StPbE8y3al/content/id/100490, 1.1.2017).

MID (2014). *Vystupleniye Ministra inostrannykh del Rossii S.V.Lavrova na vstreche s chlenami Rossiyskogo soveta po mezhdunarodnym delam, Moskva, 4 iyunya 2014 goda* (http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/57150, 9.4.2017).

MID (2017). *Vystupleniye i otvety na voprosy SMI Ministra inostrannykh del Rossii S.V.Lavrova v khode press-konferentsii po itogam deyatel'nosti rossiyskoy diplomatii v 2016 godu, Moskva, 17 yanvarya 2017 goda* (http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2599609, 9.4.2017).

MID PMR (2010). *Igor' Morozov: "My v Rossii vnimatel'no smotrim za tem, kak razvivayetsya gosudarstvennost' Pridnestrov'ya".* 01.09.2015 (<http://mid.gospmr.org/ru/PdM>, 08.06.2016).

MID PMR (2015). *V MID PMR sostoyalas' vstrecha s predstaviteleyami Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi* (<http://mid.gospmr.org/ru/RLm>, 08.06.2016).

- Minin, S. – Petrov, A. (2005). Yepiskop na tskhinval'skom parade. *NG Religija* 23.09.2005 (http://www.ng.ru/cis/2005-09-23/5_episkop.html, 20.10.2016).
- Miroff, N. – Murphy, B. (2016). Meeting of pope and patriarch highlights ancient rifts, current fears. *The Washington Post*, 12. 2. 2016 (https://www.washingtonpost.com/world/meeting-between-pope-and-patriarch-highlights-ancient-rifts-and-current-worries/2016/02/12/e7780868-d199-11e5-b2bc-988409ee911b_story.html, 15. 2. 2016).
- Mitrochin, N. (2004). *Russkaja pravoslavnaia cerkov': sovremennoje sostojanije i aktualnyje problemy* (Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije).
- Mitrochin, N. (2016b). OT KONFRONTATSII K SOTRUDNICHESTVU: «YEVROPEYSKAYA POLITIKA» RPTS V XXI VEKE. *Neprikosnovennyj zapas* 3(107), s.3-18.
- Mitrofanova, A. (2007). Imeet li Russkaja pravoslavnaia cerkov' objedinjauščee značenije dlja sootečestvennikov v stranach SNG i Baltii. *Informacionno-analitičeskij Centr po izučeniju obščestvenno-političeskich processov na postsovjet'skom prostranstve*. 21.2.2007 (<http://ia-centr.ru/archive/comments6a70.html?id=387>, 6.2.2017).
- Mitrofanova, A. (2010). Meždunarodnyje slavjanskije dviženija i interesy Rossii. *Věstnik RGGU* 4(47), s.226-233.
- Moldavskij vedomosti (2013). *Patriarkh Kirill: "Moldova obyazana svoeju nezavisimost'ju pravoslaviyu"* (http://www.vedomosti.md/news/Patriarkh_Kirill_V_Kishineve, 26.4.2017).
- Monarchist (1993). *Genocid* (<http://monarhist.info/Archives/monarhist-19.htm>, 1.4.2017).
- Moškin, M. (2011). Duchovnost po diplomatičeskim kanalām. *Moskovskije Novosti*. 29.4.2011 (<http://www.mn.ru/society/68977>, 5.2.2017).
- Mošnjak, V. (2016). Politizirovannaya tserkov' Moldovy. *ZDG* 11.11.2016 (<https://www.zdg.md/ru/?p=6671>, 26.4.2017).
- Mospat (1999a). *Gumanitarnaja pomošč Jugoslavii* (<https://mospat.ru/archive/1999/05/nr904061/>, 23.4.2017).
- Mospat (1999b). *Svyateyshiy Patriarkh Aleksiy vstretilsya s gruppoy radiozhurnalistov dlya traditsionnoj zapisi Rozhdestvenskogo poslaniya i otvetil na ikh voprosy* (<https://mospat.ru/archive/1999/11/8359-4/>, 23.4.2017).
- Mospat (2001a). *Mitropolit Kirill vystupil s osnovnym dokladom na konferentsii «Religiya i diplomatiya»* (<https://mospat.ru/archive/2001/06/nr104272/>, 23.4.2017).

- Mospat (2001b). *Sostoyalsya vizit Svyateyshego Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Aleksiya II v Armeniyu* (<https://mospat.ru/archive/nr109242/>, 1.1.2017).
- Mospat (2002). *Mitropolit Kirill posetil Irak* (<https://mospat.ru/archive/2002/04/nr204011/>, 23.4.2017).
- Mospat (2003a). *Sostoyalos' vtoroye zasedaniye rabochey gruppy po vzaimodeystviyu Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi i Ministerstva inostrannykh del Rossiyskoy Federatsii* (<https://mospat.ru/archive/2003/11/nr311076/>, 21.1.2017).
- Mospat (2003b). *Svyateyshiy Patriarkh Aleksey II i Svyashchenny Sinod sdelali zayavleniye v svyazi s situatsiyey vokrug Iraka* (<https://mospat.ru/archive/2003/03/nr303171/>, 4.1.2017).
- Mospat (2003d). *Svyateyshiy Patriarkh Aleksey napravil General'nomu sekretaryu OON Kofi Annanu otkrytoye pis'mo v svyazi s voyennymi deystviyami protiv Iraka* (<https://mospat.ru/archive/2003/04/nr303261/>, 1.1.2017).
- Mospat (2003c). *Zayavleniye Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Aleksiya II v svyazi s nachalom voyennoy operatsii protiv Iraka* (<https://mospat.ru/archive/2003/03/nr303202/>, 23.4.2017).
- Mospat (2007). *Vystupleniye mitropolita Smolenskogo i Kaliningradskogo Kirilla, predsedatelja Otdela vnešnich cerkov'nykh svyazey Moskovskogo Patriarchata na Konferencii religioznykh liderov. Moskovskaja Patriarchija. 6.6.2007* (<https://mospat.ru/archive/36508.htm>, 2.4.2015).
- Mospat (2008). *Patriarshij Mestoblyustitel' mitropolit Smolenskij i Kaliningradskij Kirill vstretilsja s prepodavateljami i studentami Moskovskikh Dukhovnykh škol* (<https://mospat.ru/archive/2008/12/43625/>, 1.1.2017).
- Motika, R. (2004). *The Role of Religion in the South Caucasus – Conflict Prevention and Mediation?. OSCE Yearbook 2004, s.261-272.*
- Motovilova, A. – Dugin, A. (2008). *"Vot takaya podlaya strategiya". Aleksandr Dugin - o Yuzhnoy Osetii, voyne Rossii i SSHA i obedakh na sammite G8. Nakanune 04.07.2008* (<http://www.nakanune.ru/articles/13501>, 27.04.2016).
- Muchanov, V. (2016). *O tekushchem sostoyanii tserkovnogo raskola v Abkhazii. Yezhegodnik Instituta mezhdunarodnykh issledovaniy Moskovskogo gosudarstvennogo instituta mezhdunarodnykh otnosheniy (Universiteta) Ministerstva inostrannykh del Rossiyskoy Federatsii 1(15), s.129-137.*
- Mudrov, S. (2013). *Pravoslaviye v Estonii: vzglyad dvukh mitropolitov. Pravmir 14.6.2013* (<http://www.pravmir.ru/pravoslavie-v-estonii-vzglyad-dvux-mitropolitov/>, 4.4.2017).

- Mudrov, S. (2008). O Jevropejskoj integraciji. *Pravoslavie.ru* 5.8.2008 (<http://www.pravoslavie.ru/1394.html>, 2.2.2017).
- Mudrov, S. (2014). Pravoslavie v Litve. *Pravoslavie.ru* 8.8.2014 (<http://www.pravoslavie.ru/72840.html>, 27.1.2017).
- Mukhanov, B (2016). *O tekushchem sostoyanii tserkovnogo raskola v Abkhazii*. 05.2016 (http://imi.mgimo.ru/images/pdf/Ezegodnik_IMI/_END__115-2016.pdf#page=130, 01.19.2017).
- Nadžafova, N. (2016). *Patriarkh Kirill: «V Azerbaydzhane predstaviteli vsekh narodov i religiy družno zhivut v usloviyakh mira»* (http://ru.apa.az/azerbaydjan_religiya/patriarkh-kirill-v-azerbajdzhane-predstaviteli-vsekh-narodov-i-religij-družno-zhivut-v-usloviyakh-mira-.html, 27.4.2017).
- Naročnickaja, N. (2000). ROSSIYA I EVROPA NA POROGE TRET'JEGO TYSJACHELETIJA. *Pravoslavie.ru*. 26.2.2000 (<http://www.pravoslavie.ru/5093.html>, 4.3.2017).
- Naročnickaja, N. (2007) . Nataliya Narochnitskaya: "Pridnestrov'ye – klyuch k vostochnoevropskomu regionu". *Stoletie* 17.4.2007 (http://www.stoletie.ru/tekuschiy_moment/nataliya_narochnickaya_pridnestrove_klju ch_k_vostochnoevropskomu_regionu.htm, 21.1.2017).
- Nedumov, O. (2004). Patriarkh zastupilsya za sootechestvennikov. *NG Religija* 7.4.2004 (http://www.ng.ru/ng_religii/2004-04-07/1_patriarh.html?id_user=Y, 27.1.2017).
- Newsru.com (2010a). *Moskovskiy patriarkhat poprosil "Gazprom" i pravitel'stvo RF pomoch' khimikam Ukrainy* (www.newsru.com/religy/19mar2010/patriarchate.html, 01.16.2017).
- Newsru.com (2001). *V Gruzii budet zaklyuchen konkordat mezhdru gosudarstvom i Pravoslavnoy Tserkov'yu*. 05.05.2001 (<https://www.newsru.com/religy/05apr2001/concordat.html>, 11.02.2017).
- Newsru.com (2002). *V strane proshli aksii v zashchitu natsional'nykh interesov Rossii i RPC* (http://www.newsru.com/religy/29apr2002/anticatholic_ru.html, 1.2.2017).
- Newsru.com (2009). *Moločnyj konflikt s Rossiej kto-to sozdal iskusstvenno, zajavil Lukašenko*. 30.8.2009 (<http://www.newsru.com/arch/world/30aug2009/mol.html>, 10.4.2015).
- Newsru.com (2010). *V RPTS nadeyutsya, chto pravoslavnyy khram v Nagornom Karabakhe pomozhet miru v regione* (<https://www.newsru.com/religy/14jan2010/filipp.html>, 1.1.2017).

- Newsru.com (2013). Patriarkh Kirill vpervyye posetil Pridnestrov'ye (<http://www.newsru.com/religy/09sep2013/pridnestrovje.html>, 21.1.2017).
- Newsru.com (2015). V Pridnestrov'ye svyashchennik izgonyal besov, katayas' verkhom na "greshnike" (VIDEO) (<http://www.newsru.com/religy/03jun2015/exorcist.html>, 27.4.2017).
- Newsru.com (2016). Svyashchennikov Moldavii khotyat privlekat' k otvetstvennosti za diskriminatsiyu seks-men'shinstv (http://www.newsru.com/religy/17may2016/mold_priester.html, 26.4.2017).
- Nezavisimaja gazeta (2016). Ot vseja Rusi do britanskich morej (http://www.ng.ru/editorial/2016-10-26/2_6844_red.html, 1.1.2017).
- Nikonov, V (2010). Ne vospominaniye o prošlom, a mēčta o buduščem. In: Nikonov.V, *Russkij mir* (Moskva: Russkij mir)., s.4-14.
- Nižegorodcev, D. (2009). Missioner po prizvaniju. *Vzgljad* 30. 1. 2009 (<http://vz.ru/society/2009/1/30/251743.html>, 15. 2. 2016).
- Novaja Gazeta (2005). Počemu Papa ne prijechal v Rossiju (<https://www.novayagazeta.ru/articles/2005/04/11/25889-pochemu-papa-ne-priehal-v-rossiyu>, 1.2.2017).
- Novaja Gazeta (2007). *Politika RPC : konsolidacija ili razval strany*. 23.07.2007 (<http://old.novayagazeta.ru/data/2007/kentavr03/00.html>, 17.3.2015).
- NTV (2008). Medveděv: končina Patriarcha – ogromnoje gore dlja strany (<http://www.ntv.ru/novosti/145815/>, 17.3.2015).
- NTV (2014). Putin rasskazal o polze zapadnykh sankcij dlja Rossii (<http://www.ntv.ru/novosti/1263402/>, 15. 2. 2016).
- Obuchov, A. (2017). V RPC obyavili VICH vydumkoy sgovorivshikhsya vrachey. *MK.RU* 6.3.2017 (<http://www.mk.ru/social/2017/03/06/v-rpc-obyavili-vich-vydumkoy-sgovorivshikhsya-vrachey.html>, 2.4.2017).
- Okara, A. (2012). Ukrainskaya pravoslavnaya tserkov' (Moskovskogo patriarkhata): mezhdu ekzarkhatom i avtokefaliyey. In: Malašenko, A. – Filatov, S., *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarche* (Moskva: ROSSPEN)., s. 311–340.
- Orlov, D. (2017). 100 vedushchikh politikov Rossii v marte 2017 goda. *Nezavisimaja gazeta* 31.3.2017 (http://www.ng.ru/ideas/2017-03-31/5_6963_politics.html, 21.4.2017).
- Orlova, L. (2011). Cerkov ne doverjaet NATO. *Nezavisimaja gazeta* 30.3.2011 (http://www.ng.ru/politics/2011-03-30/2_rpc.html, 2.1.2017).
- Orlova, L. (2013). Estoniya ostavila prioritet za Konstantinopolem. *NG Religija* 19.6.2013

- (http://www.ng.ru/ng_religii/2013-06-19/3_estonia.html, 4.4.2017).
- Orthodox Rights (nedat.). *Analytics* (<http://orthodoxrights.org/analytics>, 23.4.2017).
- Osborn, A. (2008). Putin Tries to Soothe Anxious Russians. *The wall street journal* 5.12.2008 (<http://www.wsj.com/articles/SB122843535940081269>, 4.4.2015).
- Osradio (2008). *Rossiya budet zashchishchat' svoikh grazhdan v Abkhazii i Yuzhnoy Osetii vsemi dostupnymi metodami.* 26.04.2008 (<http://osradio.ru/politika/print:page,1,7040-rossija-budet-zashchishhat-svoikh-grazhdan-v.html>, 10.02.2017).
- Ovčinnikov, A. (2010). Grozit li Rossii vtoraya karabakhskaya voyna?. *Komsomolskaja Pravda* 28.6.2010 (<http://www.kuban.kp.ru/daily/24513.5/663556/>, 1.1.2017).
- OVCS (2008). *Kazanskiy Sobor №8(32)* (http://kazansky-spb.ru/gazeta/2008_8.pdf, 24.03.2016).
- OVCS (2014). *Sostoyalas vstreča Svjatějšego Patriarcha Kirilla s predsedatelem upravljenija po dělam religij Tureckoj Respubliki.* (<https://mospat.ru/ru/2014/12/12/news112918/>, 15. 2. 2016).
- Papkova, I. (2011). Russian Orthodox concordat? Church and state under Medvedev. *Nationalities Papers* 39(5)., s.667 – 683.
- Paronjan, A. (2013). Rol' Rossii v uregulirovanii nagorno-karabakhskogo konflikta. *Vestnik Rossiyskogo universiteta družby narodov* 1(2013), s.45-53.
- Patriarch Kirill (2010). Russkij mir i naši cennosti. In: Nikonov.V, *Russkij mir* (Moskva: Russkij mir), s.29-34.
- Payne, D. (2010). Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?. *Journal of Church and State* 4(52)., s. 712-727.
- Payne, D.P. (2015). Spiritual Security, the *Russkij Mir*, and the Russian Orthodox Church: The Influence of the Russian Orthodox Church on Russia's Foreign Policy regarding Ukraine, Moldova, Georgia, and Armenia. In: Hug, A. a kol., *Traditional religion and political power: Examining the role of the church in Georgia, Armenia, Ukraine and Moldova* (London: The Foreign Policy Centre), s.65-70.
- PCM (2013). *Sostoyalos' vneocherednoye zasedaniye Sinoda Pravoslavnoy Tserkvi Moldovy* (<http://ru.mitropolia.md/состоялось-внеочередное-заседание-с/>, 26.4.2017).
- Percev, A. (2017). Vyacheslav Volodin ne nashel smysla v rabote v PASE. *Kommersant* 11.1.2017 (<http://www.kommersant.ru/doc/3188112>, 23.4.2017).
- Perčín, L. (2015). Nedolgiy srok belorusskogo vladyki. *NG Religija* 21.10.2015 (http://www.ng.ru/ng_religii/2015-10-21/4_belorussia.html, 27.4.2017).

- Pereverzev, I. (2011). *Lider partii "Forum narodnogo yedinstva Abkhazii" RAUL' KHADZHIMBA: "Nam vsem segodnya nuzhno stremit'sya k tomu, chtoby Abkhazskaya Pravoslavnaya Tserkov' stala avtokefal'noj"*. 27.06.2011 (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=authority&id=1658>, 02.11.2017).
- Pervyj kanal (1999). *Parlament Jugoslavii prinyal segodnya resheniye o prisoyedinenii strany k soyuzu Rossii i Belorussii* (https://www.1tv.ru/news/1999/04/12/296994-parlament_yugoslavii_prinyal_segodnya_reshenie_o_prisoedinenii_strany_k_soyuzu_rossii_i_belorussii, 23.4.2017).
- Pervyj kanal (2002). *V Moskvě otkrylsja sedmoy Russkij Narodnyj Sobor* (https://www.1tv.ru/news/2002-12-16/261185_v_moskve_otkrylsya_sedmoy_vsemirnyy_russkiy_narodnyy_sobor, 24.4.2017).
- Pervyj kanal (2007). *Znamenatelnyj den v chrame Christa Spasitelja podpisan Akt o kanoničeskom obščeenii* (https://www.1tv.ru/news/2007-05-17/207721-znamenatelnyj_den_v_hrame_hrista_spasitelya_podpisan_akt_o_kanonicheskom_obscHenii, 5.1.2017).
- Pervyj kanal (2012). *Zapret na nosheniye kresta v Britanii vozmutil khristian Yevropy* (https://www.1tv.ru/news/2012-03-18/97208-zapret_na_noshenie_kresta_v_britanii_vozmutil_hristian_evropy, 1.1.2017).
- Pervyj kanal (2014). *V Chrame Christa Spasitelja v Moskvě otkrylsja 18j Vsemirnyj Russkij Narodnyj Sobor* (https://www.1tv.ru/news/2014-11-11/28853-v_hrame_hrista_spasitelya_v_moskve_otkrylsya_18_y_vsemirnyy_russkiy_narodnyy_sobor, 24.4.2017).
- Peyrouse, S. (2008). The Partnership between Islam and Orthodox Christianity in Central Asia. *Religion, State and Society* 4(36)., s. 393-405.
- Phkhaladze, T. (2012). *Religion as an Instrument of Russian Foreign Policy towards Neighboring Countries: Georgia, Latvia, Ukraine* (Tbilisi: International Centre for Geopolitical Studies).
- Plavskaja, J. (2017). Zjuganov objasn timer počemu Evropa nenavidet Rossiju. *Izvestija*. 25.3.2017 (<http://izvestia.ru/news/673708>, 9.4.2017).
- PMLP (2016). *Iedzivotaju skaits pašvaldibas pec nacionala sastava* (http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/documents/Iedzivotaju%20re%C4%A3istrs/0107iedzregj/ISPN_Pasvaldibas_pec_TTB.pdf, 27.1.2017).
- Pochitajlo, T. (2017). Semejnyje cennosti. *Pravoslavnyje novosti* 23.2.2017 (<http://www.prav-news.ru/omsk/?ID=162765>, 22.4.2017).

- Popov, D. (2014). Bol'shinstvo russkikh v Tadzhikistane – v bedstvennom material'nom polozhenii. *Rossijskij institut strategičeskich issledovanij* 15.12.2014 (<https://riss.ru/analitycs/7042/>, 4.4.2017).
- Popov, M. (2016). Radi ushchemleniya russkikh Estoniya narushayet sobstvennyu konstitutsiyu. *Rossija* 24 27.8.2016 (<http://www.vesti.ru/doc.html?id=2792314>, 23.4.2017).
- Popov, P. (1992). Andrey Kozyrev na sessii Soveta SBSE. *Kommersant*. 16.12.1992 (<http://www.kommersant.ru/doc/33555>, 5.1.2017).
- Portal Credo.ru (2016). *DOKUMENT: "My vynuzhdeny budem obratit'sya k vlastyam s pros'boy rekomendovat' arkhijereyu pokinut' predely Uzbekistana". Pis'mo prikhozhan tashkentskogo kafedral'nogo sobora RPTS MP Patriarkhu Kirillu (Gundyayevu)*. (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=121561>, 1.1.2017).
- Portal Credo. ru (2002). *Estoniya vydelyayet 35 mln. kron iz gosbyudzhet na restavratsiyu pravoslavnykh khramov* (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=3212>, 4.4.2017).
- Portal Credo.ru (2005). *Pravitel'stvo Armenii predostavilo zemel'nyy uchastok dlya stroitel'stva v Yerevane khrama RPTS MP* (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=33591>, 1.1.2017).
- Portal Credo.ru (2006). *Predstavitel' RPTS MP pri Sovete Yevropy podverg kritike rabotu PASE za otkaz ot sotrudnichestva s religioznymi organizatsiyami* (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=408421>, 23.4.2017).
- Portal Credo.ru (2007). *DOKUMENT: Memorandum Pravoslavnogo obshchestva svyatogo Ioanna Rizhskogo prezidentu Latvii o nyneshnem polozhenii i kanonicheskikh perspektivakh pravoslaviya v Latvii* (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=59466>, 27.1.2017).
- Portal Credo.ru (2009). *Pravoslaviye i "russkiy" vopros v Turkmenistane* (<http://www.portal-credo.ru/site/index1.php?act=monitor&id=13859>, 1.1.2017).
- Poševickaja, R. (2016). Otchet DGB Litvy: RPTS i natsmen'shinstva v chisle ugroz natsional'noj bezopasnosti. *L24* 31.3.2016 (<http://l24.lt/ru/v-mire/item/121676-otchet-dgb-litvy-rpts-i-natsmenshinstva-v-chisle-ugroz-natsionalnoj-bezopasnosti>, 27.1.2017).
- Posol'stvo Azerbajdžanskoy Respubliki v Rossijskoy Federatsii (2016). Press reliz (<http://moscow.mfa.gov.az/news/4/3085>, 27.4.2017).
- Pravda.ru (1999). *GOSDUMA PODDERZHALA RESHENIYe SKUPSHCHINY YUGOSLAVII O PRISOYEDINENII ETOY STRANY K SOYUZU ROSSII I BELORUSSII* (<https://www.pravda.ru/news/world/16-04-1999/900745-0/>, 23.4.2017).

Pravoslavie i mir (2010). *Serbskiye patriarkhi – ot Srednevekov'ya v XX vek* (<http://www.pravmir.ru/serbskie-patriarxi-ot-srednevekovya-v-xx-vek/>, 3.4.2017).

Pravoslavie. ru (2005). *Putin nadeyetsya na uregulirovaniye imushchestvennykh problem Estonskoy Pravoslavnoy Tserkvi* (<http://www.pravoslavie.ru/12419.html>, 4.4.2017).

Pravoslavie. ru (2007). *V RUSSKOY PRAVOSLAVNOY TSERKVI KRITIKUYUT REZOLYUTSIYU PASE, NAPRAVLENNUYU PROTIV KREATSIONIZMA* (<http://www.pravoslavie.ru/24362.htm>, 1.4.2017).

Pravoslavie. ru (2013). *V ASHKHABADE OTKRYLSYA DUKHOVNO-PROSVETITEL'SKIY TSENTR PATRIARSHEGO BLAGOCHINIYA V TURKMENISTANE* (<http://www.pravoslavie.ru/65474.html>, 26.4.2017).

Pravoslavie. ru (2016). *PREDSTOYATEL' ESTONSKOY PRAVOSLAVNOY TSERKVI: S KONSTANTINOPOLEM U NAS NET NICHEGO OBSHCHEGO* (<http://www.pravoslavie.ru/97531.html>, 4.4.2017).

Press-služba Taškentskoj i Uzbekistanskoj eparchii (2015). *V Nukuse budet stroit'sya pervyy pravoslavnyy khram* (<http://www.pravoslavie.uz/news/21491/>, 5.5.2016).

Prezident Respubliki Belarus (2015a). *Stenograma vstrechi s predstaviteljami beloruskich i zarubeznych SMI* (http://president.gov.by/ru/news_ru/view/stenogramma-vstrechi-s-predstaviteljami-beloruskix-i-zarubezhnyx-smi-10760/, 4.4.2017).

Prezident Respubliki Belarus (2015b). *Obrashcheniye s Poslaniyem k beloruskomu narodu i Natsional'nomu sobraniju* (http://president.gov.by/ru/news_ru/view/obraschenie-s-poslaniem-k-beloruskomu-narodu-i-natsionalnomu-sobraniju-11301/, 4.4.2017).

Prezident Respubliki Belarus (2017). *Bolšoj razgovor s Prezidentom* (http://president.gov.by/ru/video_ru/getRecord/702098/, 27.3.2017).

Putin, V. (2001). *Vystuplenije Prezidenta Rossii Vladimira Putina na Pervom Vsemirnom kongresse rossijskich sootečestvennikov. Vsemirnyj kongresse rossijskich sootečestvennikov. 11.10.2001* (<http://vksrs.com/publications/vystuplenie-prezidenta-rossii-vladimira-/>, 01.03.2017).

Putin, V. (2012a). *Rossija: nacionalnyj vopros. Nezavisimaja gazeta 23.1.2012* (http://www.ng.ru/politics/2012-01%2023/1_national.html, 23.4.2017).

Putin, V. (2012b). *Rossija i menjauščijsja mir. Moskovskije novosti 27.2.2012* (<http://www.mn.ru/politics/78738>, 23.4.2017).

Radio Svobody (2015). *Lukašenko: Ja ne ponimaju, čto takoje russkij mir* (<https://www.youtube.com/watch?v=ZHN0xv9s3I8>, 4.4.2017).

- Rajskij, A. (2015). Pravoslavnyj sovět Evropy. *Kommersant* 11.3.2015 (<http://www.kommersant.ru/doc/2684485>, 23.4.2017).
- Rakutov, A. (2009). Monakh-millioner: nepravednoye zhitiye latviyskogo mitropolita Aleksandra (galereya, dokument). *Kompromat.lv* (<http://www.kompromat.lv/item.php?docid=readn&id=5317>, 27.1.2017).
- Ratnikov, A. – Makunina, M. (2016). Rossiya oplatila chlenstvo v PASE vopreki ugrozam otkazat'sya ot vzosov. *RBK* 25.11.2016 (<http://www.rbc.ru/politics/25/11/2016/5838175f9a794758dd08fe59>, 23.4.2017).
- RBK (2008). *S.Lavrov: Aleksiy II zanyal vydayushcheyesya mesto v istorii Rossii* (<http://www.rbc.ru/society/05/12/2008/5703d0af9a79473dc814afa3>, 22.4.2017).
- Rebrov, D. (2010). Litva meždu patriotismom i pravoslavijem. *Pravmir* 26.02.2010 (<http://www.pravmir.ru/litva-mezhdu-patriotizmom-i-pravoslaviem/>, 27.1.2017).
- Regions. ru (2007). *Religioznoje obrazovanije v školach dolžno byt' fakul'tativnym* (<http://regions.ru/news/2097535>, 17.3.2015).
- Regnum (2005). 22.11.2005 *Yepiskop Feofan v Yuzhnoy Osetii: "YA, russkiy arkhierey, zdes' khozyain! Eti khramy vse moi!"*. (<https://regnum.ru/news/cultura/548146.html>, 15.08.2016).
- Regnum (2008). *Ekspert: S novym zakonom "O svobode sovesti" Pridnestrov'ye perestayet byt' "territoriyej neizzhitogo ateizma"* (<https://regnum.ru/news/1087060.html>, 1.1.2017).
- Regnum (2010a). *Litva protiv RPTS: davleniye Vil'nyusa usilivayetsya* (<https://regnum.ru/news/polit/1348398.html>, 27.1.2017).
- Regnum (2010b). *Moskovskiy patriarkhat: Vizit patriarkha Kirilla v Estoniyu zavisit ot resheniya imushchestvennogo voprosa tserkvi* (<https://regnum.ru/news/1326055.html> Lyuboye ispol'zovaniye materialov dopuskayetsya tol'ko pri nalichii giperssylki, 4.4.2017).
- REGNUM (2011). *Aleksandr Ankvab: "Otnosheniya Abkhazii s Rossiyey ne baziruyutsya na tom, chto bylo 150 let nazad"*. 22.08.2011 (<https://regnum.ru/news/russia/1437495.html>, 12.08.2016).
- Regnum (2013). *Eks-prezident Moldavii "popravit" patriarkha Kirilla: "Pridnestrovskogo naroda ne sushchestvuyet"* (<https://regnum.ru/news/1706438.html>, 21.1.2017).
- Religare.ru (2010). *Natsional'nyye interesy Rossii v Moldavii i Pridnestrov'ye* (http://www.religare.ru/2_15156_1_21.html, 1.1.2017).

REOR (2012). *Mitropolit Volokolamskiy Ilarion vystupil v Moskovskoy dukhovnoy akademii s lektseyey o diskriminatsii khristian v raznykh regionakh mira* (<http://www.strasbourg-reor.org/?topicid=838>, 1.1.2017).

Res (2011). *Arkhiyepiskop Vladikavkazskiy i Makhachkalinskiy Zosima pozdravil Eduarda Kokoyty s 21-y godovshchinoy provozglasheniya Respubliki Yuzhnaya Osetiya*. 23.09.2011 (<http://cominf.org/node/1166489422>, 14.05.2016).

Ria Novosti (2005). *Vopros o perepodchinenii prikhodov RPTS v Turkmenii mozhet reshit' Sobor* (<https://ria.ru/politics/20050711/40885420.html>, 1.1.2017).

RIA Novosti (2008a). *Mitropolit Kirill na kontserte v Kiyeve prizval k dukhovnomu yedinstvu* (<https://ria.ru/religion/20080727/114995505.html>, 26.4.2017).

Ria Novosti (2008b). *Putin rasskazal, kto podtolknul Tbilisi k agressii i grozit li miru «kholodnaya vojna»* (<https://ria.ru/politics/20080911/151185328.html>, 02.03.2016).

RIA Novosti (2009). *Zapad perezhivayet glubokiy duchovnyj krizis, schitayet patriarch Kirill*. (<http://old.rian.ru/religion/20090419/168606777.html>, 15. 2. 2016).

Ria Novosti (2011). *Medvedev: SSHA ne podtalkivali Gruziyu k napadeniyu na Yuzhnyuyu Osetiyu*. 05.08.2011 (<https://ria.ru/world/20110805/412240203.html>, 21.09.2016).

RIA Novosti (2015a). *Ivanov: v režimě sankcij jest' plusy, možno požit' v něm i podolše* (<http://ria.ru/economy/20150610/1069207482.html>, 15. 2. 2016).

RIA Novosti (2015b). *Medvedev: sankcii prostimulirovali Rossiju k vzajimodějstviyu s Azijej* (<http://ria.ru/economy/20150611/1069418164.html>, 15. 2. 2016).

RIA Novosti (2015c). *Patriarch: Zapad nachoditsja v glubokom duchovnom krizise* (<http://ria.ru/religion/20150617/1074442702.html>, 15. 2. 2016).

RIA Novosti (2015d). *Asad schitayet Putina zashchitnikom khristianskoy tsivilizatsii* (<https://ria.ru/syria/20151117/1323084586.html>, 9.4.2017).

Ria Novosti (2015e). *Rektor PSTGU: patriarkh Iliya spas rossiysko-gruzinskiye otnosheniya*. 25.11.2015 (<https://ria.ru/religion/20151125/1328123289.html#ixzz3stGUMmtL>, 19.03.2016).

Ria Novosti (2016a). *Mitropolit Ilarion: vizit patriarkha v London ukrepit vzaimnoye doveriye* (<https://ria.ru/religion/20161014/1479157108.html>, 4.4.2017).

Ria Novosti (2016b). *Pasha-Zade: blagodarya RPTS konflikt v Karabakhe ne stal religioznym* (<https://ria.ru/religion/20161122/1481893456.html>, 1.1.2017).

Ria Novosti (2017a). *V RPC nazvali "pravovym nonsensom" referendum o sud'be Isaakiya* (<https://ria.ru/religion/20170328/1490995494.html>, 21.4.2017).

- Ria Novosti (2017b). *Volodin poobeshchal, chto deputaty postarayutsya uzakonit' idei patriarkha Kirilla* (<https://ria.ru/society/20170126/1486531541.html>, 22.4.2017).
- Ria.ru (2005). *Zatulin: RPTS v Pridnestrov'ye - faktor legitimizatsii respubliki* (<https://ria.ru/politics/20050915/41404326.html>, 2.2.2017).
- Ria.ru (2006). *Gruziya obvinyayet Rossiyu v nezakonnykh postavkakh oruzhiya v zonu konflikta*. 07.06.2008 (<https://ria.ru/society/20060118/43057394.html>, 15.06.2016).
- Ria.ru (2008). *Zasedaniye diskussionnogo kluba "Valday"*. 11.09.2008 (<https://ria.ru/politics/20080911/151185032.html>, 07.03.2016).
- Ria.ru (2014). *Rossiya za 20 let stala liderom v okazanii mezhdunarodnoy gumpomoshchi* (<https://ria.ru/society/20140819/1020553848.html>, 23.4.2017).
- RISI (2015). *Pozdravlyayem grazhdan Pridnestrov'ya s 25-letiyem Respubliki!* 02.09.2015 (<https://riss.ru/events/19871/>, 22.02.2016).
- Rjabych, J. (2001). Vnešněpoliticheskiye orientiry Russkoj pravoslavnoj cerkvi (1991-2000). *Pro et Contra* 4 (6)., s.118-135.
- Rjabych, J. (2004). Politicheskiye partii Rossii I Russkaja Pravoslavnaja Cerkov'. *Politia* 1(2004)., s. 1-25.
- Rogalskij, M. (2002). Tserkovnyy spor ischerpan. *Russkaja linija* 5.10.2002 (<http://rusk.ru/st.php?idar=202337>, 4.4.2017).
- Rosbalt (2012). *Moldavskiy parlament so skandalom prinyal zakon o zashchite prav geyev* (<http://www.rosbalt.ru/world/2012/05/25/985061.html>, 25.4.2017).
- Rossijskaja gazeta (2009). *Patriarkh Aleksiy II: "Molit'sya mozžno vseгда!"* (<https://rg.ru/2009/12/04/alexiy-poln.html>, 12.3.2017).
- Rossotrudničestvo (nedat.). *O Rossotrudničestvė* (<http://prev.rs.gov.ru/rossotrudnichestvo-pokazat-tekst-polnostyu>, 24.01.2017).
- RPC MP (2000). *Osnovy socialnoj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/141422>, 25.2.2015).
- RPC MP (2004). *Doklad mitropolita Smolenskogo i Kaliningradskogo Kirilla, predsedatelya Otdela vnešnich tserkovnykh svyazej Moskovskogo Patriarkhata o vnešnej tserkovnoj dejatel'nosti* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/423147.html>, 5.2.2017).
- RPC MP (2005). *O perspektivakh i osnovnykh napravleniyakh raboty Tserkovno-nauchnogo Tsentra «Pravoslavnaya Entsiklopediya» v 2005-2006 gg. Soobshcheniye Svyateyshego Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Aleksiya II.* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/20201.html>, 01.03.2017).

- RPC MP (2006a). *Deklaracija o pravach i dostoinstve čelověka X Vsemirnogo Russkogo Sobora* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/103235.html>, 25.2.2015).
- RPC MP (2006b). *Prava čeloveka i npravstvennaja otvetstvennost* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/102261>, 01.03.2017).
- RPC MP (2006c). *Predstavitel' Moskovskogo Patriarkhata vyrazhayet uverennost', chto narody Rossii i Gruzii «sokhranyat družbu, nesmotrya na vse politicheskiye slozhnosti».* 09.10.2006 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/150175.html>, 10.05.2016).
- RPC MP (2007a). *Mitropolit Tallinnskiy i vseya Estonii Korniliy: «My cherpayem ot russkoy svyatosti»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/209678.html>, 25.4.2017).
- RPC MP (2007b). *Assiriysy Rossii proveli aktsiyu v zashchitu irakskikh khristian* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/268624.html>, 1.1.2017).
- RPC MP (2007c). *Slovo Svjatějšego Patriarcha Alexija na Paschal'nom prijeme v MID RF* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/227431.html>, 5.1.2017).
- RPC MP (2007d). *Patriaršee slovo na toržestvjennom prijeme v Granovitoj palatje Kremlja* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/245854.html>, 5.2.2017).
- RPC MP (2007e). *Televizionnaja transljacija Podpisanija Akta o kanoničeskom obščeenii vnutri Pomestnoj Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/274930.html>, 5.3.2017).
- RPC MP (2007f). *Zayavleniye Svyashchennogo Sinoda Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi v svyazi s reshением Rumynskoy Pravoslavnoy Tserkvi ob uchrezhdenii yeye yeparkhiy na territorii Moldavii i Ukrainy* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/318310.html>, 25.4.2017).
- RPC MP (2007g). *Katolikos-Patriarkh Iliya II vyrazil nadezhdu na pomoshch' SSHA v vosstanovlenii territorial'noy tselostnosti Gruzii.* 23.10.2007 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/312402.html>, 05.04.2016).
- RPC MP (2007i). *Po blagosloveniyu Svyateyshego Patriarkha Aleksiya abkhazskim detyam peredadut dukhovnyuyu literaturu.* 09.01.2007 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/181095.html>, 11.04.2016).
- RPC MP (2008a). *Archierejskiy Sobor Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi 1994* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/417674.html>, 25.12.2016).
- RPC MP (2008b). *Patriaršije pozdravlenije Dmitriju Medveděvu s pobědoj na prezidentskikh vyborach* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/373113.html>, 18.3.2015).

- RPC MP (2008c). *Doklad Svyateyshego Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Aleksiya II na Arkhiyereyskom Sobore Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/421718.html>, 4.4.2017).
- RPC MP (2008d). *Fidel' Kastro sčitajet mitropolita Kirilla svoim sojuznikom v protivostojanii amerikanskomu imperializmu* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/477986.html>, 30.1.2017).
- RPC MP (2008e). *Vstupitel'noye slovo Ministra inostrannykh del Rossii S.V. Lavrova na press-konferentsii po itogam X zasedaniya Rabochey gruppy po vzaimodeystviyu MID Rossii i Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/328149.html>, 24.4.2017).
- RPC MP (2008f). *Katolikos-Patriarkh Iliya II prizyvayet Tbilisi i Tskhinvali reshat' problemy mirnym putem*. 08.08.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/445840.html>, 22.04.2016).
- RPC MP (2008g). *Svyashchenny Sinod vyrazil blagodarnost' Komissii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi po okazaniyu gumanitarnoy pomoshchi postradavshim v Yuzhnoy Osetii*. 25.12.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/515167.html>, 11.06.2016).
- RPC MP (2008h). *Zayavleniye Svyateyshego Patriarkha Aleksiya v svyazi s krovoprolitiyem v Yuzhnoy Osetii*. 08.08.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/446334.html>, 30.06.2016).
- RPC MP (2008i). *Arkhiyepiskop Stavropol'skiy Feofan prinyal uchastiye v kruglom stole na temu «Posle voyny na Kavkaze: stsenarii i perspektivy»*. 26.08.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/452342.html>, 12.12.2016).
- RPC MP (2008j). *Eduard Kokoyty i arkhiyepiskop Stavropol'skiy i Vladikavkazskiy Feofan obsudili plany okazaniya gumanitarnoy pomoshchi naseleniyu Yuzhnoy Osetii*. 30.08.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/453815.html>, 12.09.2016).
- RPC MP (2008k). *Telekanal «Spas» ob"yavil konkurs na luchshiy arkhitekturnyy projekt khrama dlya Abkhazii i Yuzhnoy Osetii*. 21.10.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/print/477079.html>, 11.05.2016).
- RPC MP (2008l). *Svyateyshiy Patriarkh Aleksiy prinyal delegatsiyu Gruzinskoy Pravoslavnoy Tserkvi*. 06.11.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/486138.html>, 12.10.2016).
- RPC MP (2008m). *Patriarkh Iliya II rasskazal zhurnalistam o vstreche s Prezidentom Medvedevym*. 12.12.2008 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/508134.html>, 07.06.2016).

- RPC MP (2009a). *Svjatějšíj Patriarch Kirill: „Odna iz pričín globalnogo krizisa – uvlečenije neoliberalnymi idejami v oblasti ekonomiki“* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/923926.html>, 5.4.2015).
- RPC MP (2009b). *Podpisano soglasheniye o sotrudnichestve mezhdú Russkoy Pravoslavnoy Tserkov'yu i fondom «Russkiy mir»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/927621.html>, 19.11.2016).
- RPC MP (2009c). *Sostojalas vstreča Svjatějšego Patriarcha Kirilla s Prezidentom Respubliki Belarus A.G.Lukašenko.* 25.09.2009 (<http://www.patriarchia.ru/db/print/749787.html>, 10.4.2015).
- RPC MP (2009d). *Parlamentarii Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki udostoyeny vysokikh tserkovnykh nagrad* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/674933.html>, 1.1.2017).
- RPC MP (2010a). *Sostoyalas' vstrecha Svyateyshego Patriarkha Kirilla s Prezidentom Latviyskoy Respubliki V. Zatlersom* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1345666.html>, 24.1.2017).
- RPC MP (2010b). *Gumanitarnyy gruz, sobrannyy Sinodal'nym otdelom po tserkovnoy blagotvoritel'nosti, otpravlén v Kirgiziyu* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/25638.html>, 1.1.2017).
- RPC MP (2010c). *Svyateyshiy Patriarkh Kirill: Moldova — neot'yemlemaya chast' Svyatoy Rusi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1254808.html>, 22.02.2017).
- RPC MP (2010d). *Predstoyatel' Russkoy Tserkvi prizval ukrepyat' kazach'yu solidarnost' na vsem prostranstve Svyatoy Rusi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1265739.html>, 11.06.2016).
- RPC MP (2010e). *Patriarsheye pozdravleniye S.V. Bagapshu s pereizbraniyem na post Prezidenta Respubliki Abkhaziya.* 12.02.2010 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1067235.html>, 11.06.2016).
- RPC MP (2010f). *Patriarsheye pozdravleniye s 20-letiyem so dnya prinyatiya Deklaratsii o natsional'nom suverenitete Yuzhnoy Osetii.* 20.09.2010 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1281205>, 04.10.2016).
- RPC MP (2011a). *Predstoyatel' Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi soobshchil o razvitii tserkovno-gosudarstvennogo dialoga v stranakh Baltii* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1399742.html>, 27.1.2017).
- RPC MP (2011b). *Sredneaziatskiy mitropolichiy okrug Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1589275.html>, 5.5.2016).
- RPC MP (2011c). *ZHURNALY zasedaniya Svyashchennogo Sinoda ot 30 maya 2011 goda* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1498448.html>, 4.4.2017).

- RPC MP (2012a). *Obrašćenije Vysšego Cerkovnogogo Sověta Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi* 3. 4. 2012 (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2135736.html>, 15. 2. 2016).
- RPC MP (2012b). *V.V. Putin: Rossiya budet zashchishchat' khristianskiye men'shinstva v stranakh Blizhnego Vostoka* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2007070.html>, 23.4.2017).
- RPC MP (2012c). *Mitropolit Volokolamskiy Ilarion: Maniya politkorreknosti unichtozhayet Yevropu* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2152949.html>, 15. 2. 2016).
- RPC MP (2012d). *Sostojalas' vstreča Predstoyatelja Russkoj Pravoslavnoj Verkvi s poslom SŠA M. Makfolom* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2127504.html>, 1.1.2017).
- RPC MP (2012e). *Stenogramma nachala vstrechi Svyateyshego Patriarkha Kirilla s predsedatelem Pravitel'stva RF V.V. Putinym 1 fevralya 2012 goda* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1992234.html>, 21.1.2017).
- RPC MP (2012f). *Patriarsheye pozdravleniye s Dnem nezavisimosti Uzbekistana* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2440075.html>, 5.5.2016).
- RPC MP (2012g). *Sostoyalas' vstrecha Svyateyshego Patriarkha Kirilla s Prezidentom Kirgizii A.SH. Atambayevym* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2034169.html>, 1.1.2017).
- RPC MP (2012h). *V prikhodskiye kalendari Patriarshego blagochiniya v Turkmenistane vklyucheny nekotoryye natsional'nyye prazdniki* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2475211.html>, 26.4.2017).
- RPC MP (2012i). *Predstoyatel' Russkoj Tserkvi prizval ukrepyat' kazach'yu solidarnost' na vsem prostranstve Svyatoy Rusi.* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1265739.html>, 17.02.2017).
- RPC MP (2012j). *Zayavleniye Svyashchennogo Sinoda Russkoj Pravoslavnoy Tserkvi v svyazi s prinyatiyem «Zakona ob obespechenii ravenstva» v Respublike Moldova* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2270817.html>, 25.4.2017).
- RPC MP (2013a). *Zayavleniye Služby kommunikacii Otdela vneshnikh tserkovnykh svyazey Moskovskogo Patriarkhata po povodu poslednikh izmeneniy v semeynom zakonodatel'stve Frantsii i Velikobritanii* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2655089.html>, 9.4.2017).
- RPC MP (2013b). *Svyateyshiy Patriarkh Kirill posetil ratushu Tallina* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/3044859.html>, 4.4.2017).
- RPC MP (2013c). *Učastniki Archierejskogo Sobora oznakomilis' s razvitijem prihodskoj žizni v stranach dalnego zaruběžja* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/2769705.html>, 5.2.2017).

RPC MP (2014a). *Slovo Svjatějšego Patriarcha Kirilla v prazdnik Kazanskoj ikony Božijej Materi v Uspenskom Sobore Moskovskogo Kremlja.* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/3826012>, 6.4.2015).

RPC MP (2014b). *Roždestvenskoje intervju Svjatejšego Patriarha Kirilla telekanalu «Rossija»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/3498045.html>, 1.1.2017).

RPC MP (2014c). *Svjatejšiy Patriarkh Kirill: Russkiy mir — osobaya tsivilizatsiya, kotoruyu neobkhodimo sberech'* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/3730705.html>, 26.9.2016).

RPC MP (2015a). *Vystupleniye Svjatejšego Patriarkha Kirilla v Diplomatičeskoj akademii MID Rossii* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4062426.html>, 9.4.2017).

RPC MP (2015b). *Svjatejšiy Patriarkh Kirill nagradil Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbayeva ordenom prepodobnogo Sergiya Radonežskogo I stepeni* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4301954.html>, 9.4.2017).

RPC MP (2015c). *Svjatejšiy Patriarkh Kirill: «Net ničego boleye dalekogo ot istiny, chem otoždestvlyat' Russkiy mir isklyuchitel'no s Rossijskoj Federatsijey»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4164499.html>, 4.4.2017).

RPC MP (2016a). *Mitropolit Volokolamskij Ilarion: Evropa kak civilizatsija možet pogibnut' bez duhovno-nravstvennyh cennostej* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4436586.html>, 1.1.2017).

RPC MP (2016b). *Rožďestvenskoje intervju Svjatějšego Patriarcha Kirilla telekanalu „Rossija.“* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4327642.html>, 15. 2. 2016).

RPC MP (2016c). *Interv'yu predsedatelya Otdela vneshnikh tserkovnykh svyazey Moskovskogo Patriarkhata serbskomu izdaniyu «Vechernije novosti»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4349485.html>, 9.4.2017).

RPC MP (2016d). *Prezident Rossii vruchil mitropolitu Krutitskomu Yuvenaliyu i mitropolitu Volokolamskomu Ilarionu gosudarstvennyye nagrody* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4620840.html>, 9.4.2017).

RPC MP (2016e). *Sovmestnoye zayavleniye Papy Rimskogo Frantsiska i Svjatejšego Patriarkha Kirilla* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4372074>, 9.4.2017).

RPC MP (2016f). *V zaversheniye vizita v Velikobritaniyu Predstoyatel' Russkoj Pravoslavnoj Tserkvi otvetil na voprosy predstaviteley rossijskikh i zarubežnykh SMI* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4644339.html>, 4.4.2017).

RPC MP (2016g). *Interv'yu Svjatejšego Patriarkha Kirilla frantsuzskomu izdaniyu «Figaro» v preddverii vizita vo Frantsiyu* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4704125.html>, 1.1.2017).

- RPC MP (2016h). *Svyateyshiy Patriarkh Kirill prizval religioznykh liderov Azerbaydzhana i Armenii sodeystvovat' prekrashcheniyu krovoprolitiya v Nagornom Karabakhe* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4422636.html>, , 1.1.2017).
- RPC MP (2016i). *Dokumental'nyy fil'm «Patriarkh»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4697102.html>, 27.4.2017).
- RPC MP (2016j). *Doklad Svyateyshego Patriarkha Kirilla na X Assambleye Fonda «Russkiy mir»* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4658869.html>, 4.4.2017).
- RPC MP (2017a). *Roždestvenskoj intervju Patriarcha Kirilla* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4756757.html>, 9.4.2017).
- RPC MP (2017b). *Predstoyatel' Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi prinyal uchastiye v Paskhal'nom priyeme v Ministerstve inostrannykh del* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4873288.html>, 9.4.2017).
- RPC MP (2017c). *Vystupleniye ministra inostrannykh del Rossii Sergeya Lavrova na otkrytii XhXV Mezhdunarodnykh Rozhdestvenskikh obrazovatel'nykh chteniy* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4792749.html>, 4.4.2017).
- RPC MP (2017d). *Sostoyalas' vstrecha Svyateyshego Patriarkha Kirilla s Prezidentom Respubliki Moldova Igorem Dodonom* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4835906.html>, 9.4.2017).
- RPC MP (2017e). *Upravlyayushchiy prikhodami Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi v Armenii yepiskop Vladikavkazskiy Leonid vstretilsya s Katolikosom vsekh arмян Gareginom II* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/4805895.html>, 27.4.2017).
- RPC MP (nedat.). *Predstavitel'stvo Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi pri yevropeyskikh mezhdunarodnykh organizatsiyakh* (<http://www.patriarchia.ru/db/text/1590844.html>, 5.2.2017).
- RPCZ (1990). *Russkaja zaruběžnaja cerkov' i Moskovskaja patriarchija* (Montréal: Bratstvo prep. Jova Počajevskogo).
- Ruskline (2013). *Tserkovnyy vopros v Abkhazii i Yuzhnoy Osetii*. 30.01.2013 (http://ruskline.ru/news_rl/2013/01/30/ni_pri_kakih_obstoyatelstvah_pravoslavnye_cerkvi_abhazii_i_yuzhnoj_osetii_ne_vernutsya_v_lono_gruzinskoj_cerkvi/, 11.02.2017).
- Russkaja linija (2008). *Arkhiyepiskop Feofan poznakomil predstavatelya Yevrosoyuza s situatsiyey v Yuzhnoy Osetii*. 13.08.2008 (<http://rusk.ru/st.php?idar=728027>, 01.08.2016).
- Russkaja linija (2009). *"Alanskaya yeparkhiya obrechena na sushchestvovaniye"*. 16.09.2009

- (http://ruskline.ru/news_rl/2009/9/16/alanskaya_eparhiya_obrechena_na_suwestvovanie/, 20.07.2016).
- Ruskaja linija (2011). *Sergey Shamba: «My vse vystupayem za avtokefaliyu»*. 16.05.2011
(http://ruskline.ru/news_rl/2011/05/16/sergej_shamba_my_vse_vystupaem_za_avtok_efaliyu/, 05.03.2017).
- Ruskaja linija (2016). *Rossiya ne sobirayetsya otkazyvat'sya ot priznaniya suvereniteta Abkhazii i Yuzhnoj Osetii*.
(http://ruskline.ru/politnews/2016/noyabr/21/rossiya_ne_sobiraetsya_otkazyvatsya_ott_priznaniya_suvereniteta_abkhazii_i_yuzhnoj_osetii, 03.12.2016).
- Ruskaja mysl' (2000). *Polugosudarstvennija cerkov' v polucerkovnom gosudarstve* (<http://www.ateism.ru/articles/myisl01.htm>, 15.4.2015).
- Russkij mir (nedat b.). *O fonde*. (<http://www.russkiymir.ru/fund/>, 02.03.2017).
- Russkij mir (nedata.). *Katalog Russkikh tsentrov*.
(<http://www.russkiymir.ru/rucenter/catalogue.php>, 02.03.2017).
- Russkij věk (2013). *Patriarkh Kirill osvyatil pervyy pravoslavnyy khram, postroyennyy v Estonii posle raspada SSSR* (<http://www.ruvek.info/?action=view&id=11543&module=news>, 4.4.2017).
- Russkij vestnik (nedat.). *Globalizacija i cerkov'*. Nedat.
(<http://www.rv.ru/news/glob&chirch.html>, 8.2.2015).
- Saduort, D. (2016). *Christiane Kitaja: meždu Christom i linijej partii*. *BBC*. 26.3.2016
(http://www.bbc.com/russian/society/2016/03/160326_china_underground_churches, 9.4.2017).
- Safonov, D. (2016). *Rol' Rossii v uregulirovanii nagorno-karabakhskogo konflikta*. *Kommunikologija* 2(2016), s.153-168.
- Savva (2014). *Doklad Arkhiyepiskopa Tiraspol'skogo i Dubossarskogo Savvy na mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoj konferentsii "Pravoslavnaya tsivilizatsiya i sovremennyy mir"*. *Tiraspolskaja I Dubossarskaja eparchija* 26.6.2014
(<http://www.diocese-tiras.org/page.php?id=163>)
- Ščedrovickij, P. (2000). *Russkij mir i transnacional'noje ruskoje. Gumanitarnyje tehnologii*. 11.02.2000 (<http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2000/2508>, 01.03.2017).
- Sebencov, A. (1998). *Federalnyj zakon „O svobodě sovesti i o religioznych objedinenijech“: sodержanie i suščnost (kommentarii)*. (Moskva: Mysl').
- Semjonov, I. (2008). *Mitropolit Kirill: Russkaya i Gruzinskaya tserkvi mogut*

- pomoch' preodolet' posledstviya vojny.* 09.10.2008
(<http://www.vesti.ru/doc.html?id=221973>, 22.10.2016).
- Semjonov, V. (2012). Vozrastanije roli Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi v obščestvenno-političeskoj žizni Rossii na ruběže tysjačeletij. *Vlast'* 10(2012)., s. 143–147.
- Ševčenko, M. (2000). Svjatoj president. *NG-religija* 1(43)., s.3-15.
- Ševkunov (nedat.). RIMSKIY PAPA PRIGLASHENIYA NE DOZHDAJSYA. *Pravoslavie. ru*. Nedat. (<http://www.pravoslavie.ru/analit/sobytia/papavisit1.htm>, 23.4.2017).
- Sibireva, O. (2015). Problemy realizacii svobody sověsti v Rossii v 2014 godu. *Sova center* 1. 4. 2015, (<http://www.sova-center.ru/religion/publications/2015/04/d31644/#Toc383943616>, 15. 2. 2016).
- Skrylnikov, P. (2016). Uvidet Pariž – i vocerkovit. *NG Religija*. 7.12.2016 (http://www.ng.ru/ng_religii/2016-12-07/1_411_paris.html, 21.4.2017).
- Smagulov, K. (2011). Sovremennaja religioznaja situacija v Kazachstaně. *Celntralnaja Azija i Kavkaz* 3(2011)., s. 53-73.
- Smirnov, I. (1997). Svjaščennosluzhiteli. *Kommersant* 27.07.1997, s.15.
- Smirnov, M. (1999). Rol' Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi na sovremennom etape političeskogo razvitija Rossii (1993-1997). *Dia-Logos. Religija i obščestvo* 1(1999)., s. 11-30.
- Šmyrjov, A. (2006). Istoričeskij vizit s minimalnym efektom. *NG Religija* 7.6.2006 (http://www.ng.ru/ng_religii/2006-06-07/3_aleksiy.html, 24.1.2017).
- Sobolev, S. (2011). Russkiye v Turkmenii: bez prava na vyjezd. *Stoletije* 15.4.2011 (http://www.stoletie.ru/geopolitika/russkije_v_turkmenii_bez_prava_na_vyjezd_2011-04-15.htm, 4.4.2017).
- Soldatov, A. (2016). Bezuslovnaja piar poběda Kirilla. *Novaja Gazeta*, 13. 2. 2016 (<http://www.novayagazeta.ru/society/71836.html>, 15. 2. 2016).
- Solodovnik, S. (2012). Dva naroda, dvě cerkvi. *Pro et Contra* 3(55)., s.32–61.
- Solodovnik, S. (2013). Rossija: oficialnaja cerkov' vybiraet vlast. *Pro et Contra* 3–4 (59)., s.6–26.
- Solomon, L. (2016). Lawrence Solomon: In Russia's religious rebirth, Putin is a new Pope. *Financial Post*. 13.10.2016 (<http://business.financialpost.com/fp-comment/lawrence-solomon-in-russias-religious-rebirth-putin-is-a-new-pope>, 9.4.2017).
- Solovjev, V. (2012). Druzja i mir. *Kommersant- Vlast* 4(2012)., s.15.
- Sputnik (2014). *Lukašenko: svjaščenniki dolžny imet detej* (<https://sputnik.by/politics/20150429/1014975026.html>, 27.4.2017).

- Štanski, N. (2014). *Aktual'nyye voprosy vneshney politiki Pridnestrov'ya* (2012–2013 gg.) (Bendery: Polografist).
- Stepanov, A. (2014). Bylo li rešenje imperatora Nikolaja II zaščitit Serbiju rokovoju ošibkoju?. *Russkaja linija*. 20.9.2014 (http://ruskline.ru/analitika/2014/09/20/bylo_li_reshenie_imperatora_nikolaya_ii_zawiti_t_serbiyu_rokovoju_oshibkoju?p=1, 2.12.2016).
- Šumskij, A. (2015). Liberaly! Polučajte russkij „Kalibr“. *Russkaja linija*. 10.10.2015 (http://ruskline.ru/news_rl/2015/10/10/liberaly_poluchajte_russkij_kalibr, 9.4.2017).
- Syrožežkin, K. a kol. (2011). *Centralnaja Azija segodnja: vyzovy i ugrozy* (Almaty: KISI pri Prezidente RK).
- Tadžijev, G. (2009). Russkije v Turkmenii: na položenii non-grata. *Vremja Vostoka* 30.4.2009 (<http://www.easttime.ru/analytic/1/2/633.html>, 4.4.2017).
- Taratuta, J. – Korobov, P. (2008). Svjato město opustělo. *Kommersant*, 8. 12. 2008, s. 1.
- Taratuta, J. (2009). Poměstnyj razdor. *Kommersant*. 22.1.2009, s.6.
- TASS (2015a). *RPC predlagajet vključit' v školnuju programmu kurs „Nravstvennye osnovy semejnoju žizni“* (<http://tass.ru/obschestvo/1994642>, 15. 2. 2016).
- TASS (2015b). Vizity prezidentov Rossii v Vatikan. *Dos'ye* (<http://tass.ru/info/2030225>, 23.4.2017).
- TASS (2017). *Soyuz muzeyev dokazal, čto Isaakiy ne prinadlezhal RPC pri imperatorakh* (<http://tass.ru/obschestvo/3948419>, 15. 4. 2017).
- Tětėrin, I. (2013). *Dukhovnaja diplomatiya*. *Komsomolskaja Pravda* 17.7.2013 (<http://www.ugra.kp.ru/daily/26092.5/2992671/>, 4.4.2017).
- The Economist (2015). *Russia, Syria and holy war*. (<http://www.economist.com/blogs/erasmus/2015/10/russia-syria-and-holy-war>, 15. 2. 2016).
- Tirasplsko-Dubossarskaja eparchia (2005). *Istorija* (<http://www.diocese-tiras.org/page.php?id=1>, 27.4.2017).
- Tiščenko, M. (2016). Dobroje slovo i bul'dozer. Kak v Kitaje borjutsja s christianstvom. *Slon* 26.4.2016 (<https://republic.ru/posts/67279>, 9.4.2017).
- Tjacha, A. (2001). Političeskoje pozicionirovanije Cerkvi pri Putině. *Otěčestvennyje zapisku* 1(2001)., s. 155–175.
- Trenin, D. (2015). *Rossija i mir v XXI věkě* (Moskva: Eksmo).
- Tretjakov, V. (2005). Suverennaja demokratija. *Rossijskaja gazeta* 28.4.2005 (<https://rg.ru/2005/04/28/tretyakov.html>, 2.1.2017).

- Trifonov, N. (2007). Turkmenbashi khotel rukhnamezirovat' Pravoslaviye. *Stoletie* 18.1.2007 (http://www.stoletie.ru/rossiya_i_mir/turkmenbashi_hotel_ruhnamezirovat_pravoslavie.htm, 26.4.2017).
- Trofimov, O. (2016). Putinu město na imperatorskom troně. *Russkaja linija*. 30.5.2016 (http://ruskline.ru/news_rl/2016/05/30/putinu_mesto_na_imperatorskom_trone, 9.4.2017).
- Trojickij, P. (2006). Grossmejster Bžezinskij. *Russkaja linija*. 14.11.2006 (<http://rusk.ru/st.php?idar=110759>, 1.2.2017).
- Trunov, D. (2012). Kak predavali Rossiju. Kozyrev. *RP*. 17.7.2012 (http://rusplt.ru/articles/vlast/vlast_1335.html, 23.4.2017).
<http://www.portal-credo.ru/site/?act=monitor&id=14714>
- Udmancev, V. (2001). Kak zhivut pravoslavnyye Tadzhikistana. *Nezavisimaja gazeta* 25.7.2001 (http://www.ng.ru/style/2001-07-25/8_life.html, 26.4.2017).
- Ušakova, I. (2017). Naše glavnoje sokrovišče – pravoslavnaja věra. *Pravoslavie.ru*. 16.2.2017 (<http://www.pravoslavie.ru/101104.html>, 9.4.2017).
- Ušakova, S. (2008). Gde nachodjat prijut bežency. *Pokrov* 449(17), s.3.
- Varlamova, O. (2012). Latviya: vtoroy kak gosudarstvennyj? *Pravmir* 20.2.2012 (<http://www.pravmir.ru/latviya-russkij-yazyk-vtoroj-kak-gosudarstvennyj/>, 27.4.2017).
- Vasilevič, N. Běloruskaja pravoslavnaja cerkov v teni gosudarstva. *Pro et Contra* 3 (2013), s.80-96.
- Vedomosti (2010). *Světskaja vlast ispolzujet ambicii RPC* (<http://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2010/02/18/svetskaya-vlast-ispolzuet-ambicii-rpc>, 3.2.2015).
- Velikanov, P. (2009). *Archijerejskij i Pomestnyj Sobory Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi 2009* (Moskva: Izvestija).
- Verhovskij, A. (2000). Russkaja Pravoslavnaja Cerkov' i svoboda vyraženiya v svjetskom obščestve. *Index*. 1.11.2000 (<http://index.org.ru/journal/11/verh.html>, 4.2.2015).
- Verhovskij, A. (2003a). *Politicheskoye pravoslaviye : Russkiye pravoslavnyye natsiona? listy i fundamentalisty, 1995–2001 gg* (Moskva: Centr „Sova“).
- Verhovskij, A. (2003b). Bepokoynoye sosebstvo: Russkaya Pravoslavnaya Tserkov' i putinskoye gosudarstvo, *Sova*. 1.1.2003 (<http://www.sova-center.ru/religion/publications/panorama-books/2003/01/d164/>, 1.2.2017).

- Verevkina, J. (2010). Integracionnyje proseccy v rossijsko-běloruskich otnošenijach. *Učenyje zapiski* 4(2010)., s.95-101.
- Vermiševa, E. (2007). Patriarch upravilsja s PASE. *Gazeta.ru* 2.10.2007 (<https://www.gazeta.ru/social/2007/10/02/2211391.shtml>, 4.4.2017).
- Vernickij, A. (2008). Putin rasskazal, kto podtolknul Tbilisi k agressii i grozit li miru «kholodnaya vojna». *Pervyj kanal* 11.09.2008 (https://www.1tv.ru/news/2008-09-11/181538putin_rasskazal_kto_podtolknul_tbilisi_k_agressii_i_grozit_li_miru_holodnaya_vojna, 02.21.2016).
- Vertjanov, S. (2012). *Obščaja biologija* (Sergijev Posad: Svjato-Trojickaja Sergijeva Lavra).
- Vesjolyj, O. (2014). RPC vystupili protiv gej propogande v Latvii. *Echo* 27.5.2014 (<http://echo.msk.ru/blog/pirren/1328622-echo/>, 27.4.2017).
- Vesti (2008). *Putin: agressiya Gruzii vyzovet otvetnyye deystviya* (<http://www.vesti.ru/doc.html?id=199523&cid=5>, 11.06.2016).
- Vilgelm, S. (2002). Protivorečija meždu Rossijej i Bělorussijej. *DW* 23.8.2002 (<http://p.dw.com/p/2aBf>, 27.4.2017).
- Vjugin, M. (2011). Turkestanskaya missiya ural'skogo mitropolita. *Novaja gazeta* 29.07.2011 (http://www.ng.ru/regions/2011-07-29/1_rpc.html, 5.5.2016).
- Vlasov, D. (2014). Metropolit Pavel povedet cerkov po programe Lukašenko. *Naviny* 9.1.2014 (http://naviny.by/rubrics/society/2014/01/09/ic_articles_116_18419, 27.4.2017).
- Vojtovskij, V. (2000). Koshtunitsa vstretilsya s Patriarkhom Aleksijem II. *Nezavisimaja gazeta* 15.11.2000 (http://www.ng.ru/facts/2000-11-15/2_koshtunica.html, 23.4.2017).
- Vološin, V. – Blochin, M. (2009). Ot Patriarcha Kirilla ždut reform. *KRRU* 30. 1. 2009 (<http://kp.ua/politics/71061-ot-patryarkha-kyrylla-zhdut-reform>, 15. 2. 2016).
- Voshell, F. (2015). Who Will Save Middle East Christians: Obama or Putin?. *American thinker* 5.10.2015(http://www.americanthinker.com/articles/2015/10/who_will_save_middle_east_christians_obama_or_putin.html, 9.4.2017).
- Voskoboynikova, J. – Egger, K. (2016). Kak «zakon Jarovoy» mozhet zatronut' vse religii.*Dožd'*. 28.6.2016(https://tvrain.ru/teleshov/vecheree_shou/kak_zakon_jarovoj_mozhet_zatronut_vse_religii-412204/, 5.1.2017).
- VRNS (1993). *O russkoj nacii* (<http://vrns.ru/documents/54/1279>, 27.4.2017).

- VRNS (2006). *STENOGRAMMA X VSEMIRNOGO RUSSKOGO NARODNOGO SOBORA* (http://www.vrns.ru/documents/1197/?sphrase_id=10144#.WL1dHzvhCaE, 1.1.2017).
- VRNS (2012). *Vystuplenije Svyatejšego Patriarha Moskovskogo i Vseja Rusi Kirilla na ptkrytii XVI Vsemirnogo Russkogo Narodnogo Sobora* (<http://www.vrns.ru/documents/69/897/#.WPm7Y4iLSaE>, 1.1.2017).
- VRNS (2013a). *Slovo Svyatejšego Patriarha Kirilla na XVII Vsemirnom Russkom Narodnom Sobore* (<http://www.vrns.ru/news/2237/>, 1.1.2017).
- VRNS (2013b). *Glava VRNS, Patriarkh Kirill: politicheskiye problemy Pridnestrov'ya možhno reshiti'* (http://vrns.ru/news/2108#.WNU_Xzs1-aE, 21.1.2017).
- VRNS (2016). *Vladimir Lepechin: slyšim li my to, o čem govorit Patriarkh Kirill.* (<http://www.vrns.ru/experts/4260/#.WPnCp4iLSaE>, 1.1.2017).
- VRNS (nedat.a). *Prezidium* (http://www.vrns.ru/o_sobore/prezidium.php, 1.1.2017).
- VRNS (nedat.b). *Ustav* (http://www.vrns.ru/o_sobore/ustav.php, 1.1.2017).
- Vzgljad (2011). *Kirill nazval raspad SSSR krusheniyem istoricheskoy Rossii* (<https://vz.ru/news/2011/11/11/537962.html>, 1.1.2017).
- Winfield, N. (2016). 'Finally': Pope meets Russian Orthodox leader. *Associated Press*, 12. 2. 2016 (<http://bigstory.ap.org/article/5bb15e8174984e379ea734efb71ef7c4/pope-departs-cuba-first-stop-mexico>, 15. 2. 2016).
- Zamjatin, V. – Cechmistrenko, S. (1993a). Rossiya schitayet prezhdvremennoy otmenu sanktsiy protiv SRYU . *Kommersant* 21.7.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/54261>, 3.4.2017).
- Zamjatin, V. – Cechmistrenko, S. (1993b). Rossiya prodolzhayet otstaivat' plan Vensa-Ouena. *Kommersant* 21.5.1993 (<http://www.kommersant.ru/doc/48527>, 3.4.2017).
- Zarakhovich, Y. (2007). Putin's Reunited Russian Church. *Time*.17.5.2007 (<http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1622544,00.html?iid=sr-link5>, 1.3.2017).
- Zevelev, I. (2014). Granici russkogo mira. *Rossija v global'noj politike*. 27.04.2014 (<http://globalaffairs.ru/number/granitsy-russkogo-mira-16582>, 25.01.2016).
- Zevelev, I. (2016). Metamorfozy russkogo mira: chem Rossiya zaplatila za Krym. *RBK* 18.3.2016 (<http://www.rbc.ru/opinions/society/18/03/2016/56eba3b59a7947ebe61847dc/>, 19.11.2016).

- Zubov, M. (2015). 15 let Putina. Kto podmenil prezidenta Rossii. *MKRU* 25.3.2015 (<http://www.mk.ru/politics/2015/03/25/15-let-putina-kto-podmenil-prezidenta-rossii.html>, 23.4.2017).
- Zvezda (2015). *Svyashchennik spel kommunisticheskuyu pesnyu vo vremya sluzhby* (http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201505020352-ijag.htm, 21.1.2017).

Prameny

- Alexeev, V. (2016). [Ústní sdělení]. 7.10.2016 (Meždunarodnyj občestvennyj Fond jedinstva pravoslavnych narodov, Moskva).
- Bachčinova, F. (2016). [Ústní sdělení], 23.7.2016 (Kubanskij gosudarstvennyj universitet, Krasnodar).
- Baranov, N. (2016). [Ústní sdělení]. 10.10.2016 (Santk-Petěrburgskij gosudarstvennyj universitet, Sankt-Petěrburg).
- Bělov, F. (2017). [Ústní sdělení]. 10.3.2017 (BGPU, Minsk).
- Cerpickaja, O. (2016). [Ústní sdělení]. 8.10.2016 (Santk-Petěrburgskij gosudarstvennyj universitet, Sankt-Petěrburg).
- ECHR (2004). *CASE OF ILAȘCU AND OTHERS v. MOLDOVA AND RUSSIA*. 08.07.2004 ([http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-61886"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)), 14.10.2016).
- Federalnyj zakon 99FZ/1993, *O gosudarstvennoj politike rossijskoj federatsii. V otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom*
- Federalnyj zakon RF 327-FZ/2010, *O peredače religioznym organizacijam imuščestva religioznogo naznačenija, nachodjaščegosja v gosudarstvennoj ili municipalnoj sobstvennosti*.
- ICJ (2008). Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation) (<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=1&case=140&code=GR&p3=0>, 14.1.2017).
- Iščenko, A. (2017). [Ústní sdělení]. (Bělorusskij universitet, Minsk).
- Koncepcii vněšněj politiky Rossijskoj Federacii 2000.
- Koncepcii vněšněj politiky Rossijskoj Federacii 2008.
- Ladygina, O. (2015). [Ústní sdělení]. 2.12.2015 (Slavjanskij universitet, Dušanbe).
- Lebedjev, V. (2016a). [Ústní sdělení]. 6.10.2016 (Sojuz pravoslavnych graždan, Moskva).
- Lunkin, R. (2016a). [Ústní sdělení]. 27.10.2016 (Centr po izučeniju religij pri Institute Evropy RAN, Moskva).

Mešerjakov, K. (2016). [Ústní sdělení]. 7.4.2016 (Santk-Petěrburgskij gosudarstvennyj universitet, Sankt-Petěrburg).

Mitrochin, N. (2016a). [Ústní sdělení]. 7.10.2016 (Moskva).

Postanovlenije GD FS RF n 1679-III GD/2001 *O zayavlenii Gosudarstvennoy Dumy Federal'nogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii "O narushenii prav pravoslavnykh veruyushchikh v Estonii"*.

Postanovlenije GD FS RF n 193-ii/1996, *O Zayavlenii Gosudarstvennoy Dumy Federal'nogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii "O narushenii prav pravoslavnykh veruyushchikh v Estonii"*.

Postanovlenije GD FS RF N 3560-4 GD/2006, *O Zayavlenii Gosudarstvennoy Dumy Federal'nogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii "Ob itogakh referendumu v Pridnestrov'ye 17 sentyabrya 2006 goda"*.

Rasporjaženije Prezidenta RF 281-rp/1993, *O predače religiozным organizacijam kultovych zdaniy i jinogo imuščestva*.

Serebrič, A. (2016). [Ústní sdělení]. 5.10.2016 (Rossijskij institut strategičeskich issledovanij, Moskva).

Sibireva, O. (2016). [Ústní sdělení]. 7.10.2016 (Centr Sova, Moskva).

Šokinjan, A. (2016). [Ústní sdělení]. 15.8.2016 (Ečmiadzinskij komplex, Ečmiadzin).

Strategija nacionalnij bezopasnosti Rossijskoj Federacii do 2020 goda.

Šumskij, A. (2016). [Ústní sdělení]. 6.10.2016 (Chram Nikoly v Chamovnikach, Moskva).

Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 1300/1997 „Ob utverždenii Konceptii natsionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii“.

Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 24/2000 „O Konceptii nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii“.

Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 640/2016 „Ob utverždenii Konceptii vněšněj politiky Rossijskoj Federacii“.

Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 683/2015 „O strategii nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii“.

Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii 872/2007 „O priostanovlenii Rossijskoj Federatsiyey deystviya Dogovora ob obychnykh vooruzhennykh silakh v Yevrope i svyazannykh s nim mezhdunarodnykh dogovorov“.

Usnesení Evropského parlamentu 2016/2030(INI). „O strategické komunikaci EU s cílem bojovat proti propagandě, kterou proti ní vedou třetí strany“.

Ustav/Občanský řád RPC 2000, ve znění pozdějších předpisů.

Večerja, K. (2015). [Ústní sdělení]. 7.10.2015 (Kijevo-Pečerskaja Lavra, Kijev).

Resumé

Целью данной работы было исследование роли, которую играет Русская православная церковь во внешней политике постсоветской России. Актуальность данного исследования заключалась в увеличивающейся взаимосвязи между политикой и церковью, и как следствие, растущем влиянии РПЦ на общество в вопросах не связанных с религией.

Данная работа показала, РПЦ и русское государство активно взаимодействуют по ряду вопросов, среди которых можно назвать вопрос защиты христиан, вопрос отношения к Западу и легитимизации антизападной политики русского руководства, вопрос русского меньшинства и взаимодействие Церкви и российского государства на спорных территориях на постсоветском пространстве. Внимание в данной работе также было уделено и вопросам деятельности РПЦ в рамках международных светских организаций и роли Церкви в области «Святой Руси», под которой в данной работе подразумевались такие государства, как Беларусь, Украина и Молдова.

Данная работа показала, что отношения между РПЦ и государством вышли на новый уровень. Если во время правления президента Ельцина, мнение Церкви по вопросам внешней политики России не учитывалось и говорить о каком-либо «православном факторе» во внешней политике нельзя, даже не смотря на увеличивающуюся роль Церкви во внешней политике России.

С приходом Путина ситуация изменилась, однако не сразу. Первые несколько лет правления Путина российская внешняя политика была ориентирована на Запад, однако ее отклонение от данного курса вызвало поддержку среди представителей РПЦ. В это время активно в церковной среде начинают говорить о существовании православной цивилизации. Позднее Церковь принимает и Декларацию прав человека, которая поддержала «суверенную демократию». Во время своего третьего президентского срока Владимир Путин все чаще обращается к вопросам «русской цивилизации». В его риторике заметны элементы «русской цивилизации», которую предлагает Церковь. Государство вместе с Церковью активно говорят о защите христиан, о традиционных ценностях и о патриотизме, который в России связан с антизападничеством.

РПЦ и МИД сотрудничают и по вопросам защиты русских соотечественников за рубежом, однако и здесь политика государства и Церкви очень похожа. Государство и Церковь поддерживают и соотечественников в

дальнем зарубежье, чему способствовало и подписание Акта о каноническом общении между РПЦ и РПЦЗ в 2007 году.

РПЦ пытается выступать и посредником при решении конфликтов на постсоветском пространстве, однако не всегда ее официальная позиция совпадает с ее реальными действиями. В целом Церковь активно сотрудничает с государственной властью, более того, церковь активно поддерживает государственную власть. Это можно видеть во всем: от высказываний Патриарха до вручения Патриархом церковных наград Кремлевским протеже. Однако, у такой церковной позиции есть один серьезный минус, который заключается в том, что Русская православная церковь все больше отдаляется от истинного православного учения и превращается в корпорацию, помогающую государству влиять и на внутренний мир людей.

Seznam příloh

Příloha I. Mapa kanonického teritoria RPC.

Příloha II. Nášivka ukrajinského praporu Ajdar

Příloha III. Propagandické letáky proti UPC MP.

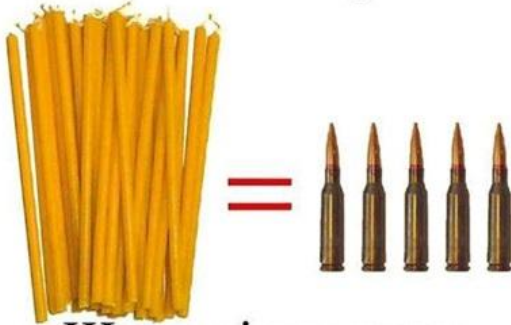
Пříloha I. Мапа канонікэго тэрыторыя RPC (здрой Фома 2016б).

Пříлоha II. Нášивка укpaїнськэго прапору Айдaр

Кожен тиждень з Почаївської Лаври до Москви передається 100 тис Євро

Ще досі ходиш в російську УПЦ МП та фінансуєш війну проти України?

ВО «ТРИЗУБ» ім. С. Бандери
<http://banderivets.org.ua/> тел 096-799-41-05

